Ľubomír
STANČEK

KŇAZ RÉTOR

KŇAZ RÉTOR

Vydal
Kňazský seminár biskupa Jána Vojtaššáka
Spišská Kapitula – Spišské Podhradie
2001

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

RECENZENTI Mons. doc. ThDr. Jozef JARAB, PhD.
ThDr. Štefan VITKO, PhD.

IMPRIMI POTEST Bratislava 27. 10. 2000
Č. 482/2000
P. ThLic. Augustín SLANINKA, CM
provinciálny superior

IMPRIMATUR Spišská Kapitula 3. 11. 2000
Č. 157/2000
Mons. prof. ThDr. František TONDRA,
sídelný biskup spišský

© P. doc. ThDr. Dr. Ľubomír STANČEK, PhD., CM
Jazyková úprava Anežka BURIKOVÁ

ISBN 80-7142-081-6

ABSTRAKT

Stanček Ľubomír: *Kňaz rétor*: [Monografia]
Ľubomír Stanček - Univerzita Komenského v Bratislave. Cyrilometodská bohoslovecká fakulta. Teologický inštitút Spišská Kapitula – Spišské Podhradie. Katedra pastorálnej teológie, homiletika a rétorika.

Hlavnou témou práce je fenomén rétoriky v kazateľskej misii. Práca rozdelená do siedmich kapitol sa zaoberá výkladom úlohy, pojmu, predmetu a metódy kazateľskej rétoriky. Rieši význam štýlu reči, etiku kazateľa, ako aj sociabilitu a empatiu. Činnosť kazateľa rétora je úzko prepojená s jeho morálnou zodpovednosťou voči poslucháčom. Prezumpcia a aranžmán, ako i príprava na kazateľovo vystúpenie majú svoje opodstatnenie. Celý priebeh od prípravy na vystúpenie zohľadňuje tak improvizáciu reči, rýchlosť a starostlivosť prípravy. Práca poukazuje rovnako na opodstatnenosť faktografie homílie, kde sa nemajú používať cudzie slová a zdôrazňuje sa, že homília sa nečíta. Z dejín rétoriky práca kladie dôraz na to, aby kazateľ poznal tak grécku, rímsku i kresťanskú rétoriku. Taktiež osobnosti ako Aristoteles, Cicero, Augustín, Gregor Veľký, Alkuin a iných, najmä kresťanských rétorov staroveku, stredoveku i novoveku, a rovnako významných rétorov z jednotlivých reholí. Semiotika tvorí podstatnú časť v riešenej problematike. Predpokladá sa, že kazateľ má znalosti zo zvukovej stránky prejavu, výslovnosti pri prednese, dýchania a tvorby hlasu. Práca pokazuje na význam hlasu v priestore, čo u kazateľa rétora predpokladá spoluúčinnosť so sluchom a následne i článkovaním hlasu. Ortoepia, správna výslovnosť ovplyvňujú hlasový prednes. Nemožno opomenúť, že práca kladie dôraz na tvorenie prízvuku a prestávok pri prednese. Modulácia tónu a melódia hlasu v súčinnosti s timbré vplývajú na kvalitu prednesu. Rovnako intenzita hlasu a tempo prednesu ovplyvňujú kvalitu predneseného slova. V rečníckych prejavoch sa kladie dôraz na výber slov, jazykové prostriedky, štýl reči, tému i cieľ. Po formálnej stránke práca poukazuje na zohľadnenie dialógu a axiómy virtuálneho dialógu. Názornosť a prispôsobivosť sú úzko spojené s pôsobením na rozum, vôľu a city. Kinetika homílie poukazuje na základné hodnoty, ako aj na chyby kazateľského prejavu. Mimika, držanie tela, gestikulácia v práci sú riešené tak po kladnej, ako i po zápornej stránke. V práci nechýba celkový pohľad na rečnícke žánre.

Kľúčové slová:
Rétorika. Kazateľstvo. Predmet rétoriky. Metódy rétoriky. Logičnosť myslenia. Dejiny rétoriky. Rétori. Poslucháči. Etika kazateľa. Sociabilita. Empatia. Morálna zodpovednosť. Prezumpcia. Aranžmán. Improvizácia. Faktografia. Cudzie slová. Semiotika. Hlas. Dýchanie. Artikulácia. Ortoepia. Dôraz a prízvuk. Prestávka. Timbré. Tempo. Formálna homiletika. Kinetika. Rečnícke figúry. Virtuálny dialóg. Kazateľské chyby. Štýly reči.

PREDHOVOR

Od ukončenia Druhého vatikánskeho koncilu uplynulo už štyridsať rokov a uzávery koncilových otcov dotýkajúce sa problému oslovenia sa plne ešte nerealizovali. Naopak, je príznačným javom na začiatku nového tisícročia, že dochádza k ústupu kresťanskej religiozity. Volá sa po novej evanjelizácii. Kazateľská misia má aj v novom tisícročí svoje opodstatnenie. Príkaz posilňovať bratov a sestry ohlasovaním Evanjelia si vyžaduje plniť svoju úlohu nielen s väčšou láskou, snahou a radosťou, ale treba poznať, pripomenúť si a chápať svet, v ktorom žijeme jeho očakávania, snahy a práve k evanjelizovaniu môže pomôcť i rétorika.

Práca *Kňaz rétor* poskytuje kazateľovi základné vedomosti o správnej rečovej komunikácii. Vedomosti z rétoriky samy osebe ešte nikoho nenaučili a ani nenaučia správne a esteticky komunikovať. Dá sa to docieliť len cvičením s cibrením, a preto práca je výzvou nielen k teoretickému uvedomeniu si významu ohlasovania radostnej zvesti evanjelia, ale i k prehĺbeniu praktických cvičení kazateľskej misie. Mnohí kazatelia si uvedomujú, že kazateľská rétorika je umenie, ostáva umením a za spolupráce Ducha Svätého chcú aktívnejšie plniť svoju misiu. Zaiste práca vyvolá mnohé reakcie aj preto, lebo kazateľská rétorika potrebuje v našom prostredí uvedomiť si nové obdobie svojej renesancie. Je správne, že dnes mnohí kazatelia si uvedomujú význam svojho poslania a volajú po nových informáciách aj z oblasti rétoriky. I dnes platia slová: „A Božie slovo sa šírilo a rozmáhalo...“ (Sk 12,24) a „Cirkev ... upevňovala sa, žila v bázni pred Pánom a rástla v úteche Svätého Ducha“ (Sk 9,31).

Keď som sa rozhodoval napísať knihu *Kňaz rétor,* uvedomoval som si situáciu tak začínajúcich kazateľov, ako aj tých, ktorí desiatky rokov pracujú verne a zodpovedne ako rozsievači na roli, ktoru je Cirkev. Známe fenomény ako preťaženosť, únava, pocit zodpovednosti, náročnosť, kritika, prostredie, kde

ohlasujú evanjelium, si vyžaduje nové povzbudenie, poukázanie na osvedčené staronové prostriedky ohlasovania, ktoré časom a rôznymi okolnosťami sa začali prehliadať, podceňovať či zaznávať. Práca nemôže obsiahnuť všetko v tak širokej škále úlohy, akou je misia kazateľa. Verím, že táto kniha bude pre dušpastierov zdrojom mnohých inšpirácií pri príprave homílií a príhovorov, ale rovnako aj pri ich prednese.

V súčasnej slovenskej rétorike významné miesto má *Rétorika* od Jozefa Mistríka, ako aj *Rétorika v teórii a praxi* od Jána Gallu, tiež. z histórie *Rétorika v evropské kultuře* od Jiřího Krausa, ktorých často citujem a preberám v niektorých prípadoch aj doslovné formulácie.

My, kazatelia, si uvedomujeme, že naše slovo je viac ako ľudský produkt. Preto robíme pre ohlasovanie evanjelia viac, ako sa žiada pri rôznych prejavoch. Nepovažujeme sa za prívržencov nejakého učenia, filozofov, ktorých mienku sme prijali, pretože hovoríme v mene Krista ako jeho vyslanci, ako nám mnohým pripomínal náš profesor Jozef Vrablec slová sv. Pavla: „Preto aj my neprestajne vzdávame vďaky za to, že keď ste od nás prijali Božie slovo, ktoré sme hlásali, neprijali ste ho ako ľudské slovo, ale – aké naozaj je – ako slovo Božie“ (1 Sol 2,13).

Na sviatok Krista Kráľa 2000 **Autor**

OBSAH

ABSTRAKT.....

PREDHOVOR .....

OBSAH .....

ZOZNAM SKRATIEK .....

1 RÉTORIKA A KŇAZ .....

1.1 Kňaz v úlohe kazateľa .....
1.2 Potreba vedeckosti a odbornosti v kaz. rétorike .....
1.3 Pojem a význam kazateľskej rétoriky .....
1.4 Metodológiarétoriky .....
1.5 Predmet rétoriky .....
1.6 Metóda rétoriky .....
1.7 Odborné znalosti .....
1.8 Kazateľ a premiéra .....
1.9 Logické myslenie .....
1.10 Štýl reči .....
1.11 Zmysel pre konkrétnosť a fakty .....
1.11.1 Pomer rétoriky ku homiletike .....
1.12 Význam homiletickej teórie pre prax .....
1.12.1 Nepodceňovať .....
1.12.2 Sväté písmo .....
1.12.3 Cirkevné dokumenty .....
1.12.4 Teológovia .....

2 DEJINY RÉTORIKY .....

2.1 Úvod do dejín rétoriky .....
2.1.1 Grécka rétorika .....
2.2.1 Aristotelova rétorika .....
2.3 Starorímska rétorika .....
2.4 Antická rétorika .....

2.4.1 Cicero a rétorika .....
2.5 Ježiš Kristus rétorika .....
2.5.1 Apoštoli a rétorika .....
2.6 Kresťanská rétorika staroveku .....
2.6.1 Augustín a rétorika .....
2.6.2 Gregor Veľký (540-604) .....
2.6.3 Hrabanus Maurus (776-856) .....
2.6.4 Alkuin z Yorku a rétorika .....
2.7 Kazateľská rétorika v stredoveku .....
2.7.1 Iní rétori prelomu prvého tisícročia .....
2.7.2 Písané slovo v stredovekej rétorike .....
2.7.3 Erazmus Rotterdamský a rétorika (1469-1536) .....
2.7.4 Filip Melanchthon a protest. rétorika .....
2.8. Kresťanský novovek .....
2.8.1 Jezuiti a rétorika .....
2.9 Rétorika pred 19. storočím .....
2.9.1 Rétorika 19. storočia .....
2.9.2 Rétorika v 20. storočí .....
2.9.3 Rétorika na Slovensku .....
2.9.4 Kazatelia 20. stor. na Slovensku .....

3 MATERIÁLNA HOMILETIKA .....

3.1. Kazateľ a poslucháč .....
3.1.1 Kazateľ odborník .....
3.1.2 Kazateľ osobnosť .....
3.2 Etika kazateľa .....
3.2.1 Zmysel pre kritiku a sebakritiku .....
3.2.2 Schopnosť sebapozorovania .....
3.2.3 Sociabilita kazateľa .....
3.2.4 Empatia kazateľa .....
3.3 Oslovenie poslucháčov .....
3.3.1 Morálna zodpovednosť kazateľa voči poslucháčom ..
3.3.2 Dobrá homília obohacuje kazateľa i poslucháčov .....
3.3.3 Účasť poslucháča na homílii .....

3.4 Prezumpcia kazateľa .....
3.5 Aranžmán a kazateľ .....
3.6 Príprava kazateľa na vystúpenie .....
3.6.1 Improvizovaná reč .....
3.6.2 Narýchlo pripravená homília .....
3.6.3 Starostlivo pripravená homília .....
3.7 Faktografia v homílii .....
3.8 Cudzie slová .....
3.9 Homília sa nečíta .....

4 SEMIOTIKA HOMÍLIE .....

4.1 Základy semiotiky .....
4.1.1 Predpoklady správneho kázania .....
4.1.2 Zvuková stránka kazateľského prejavu .....
4.1.3 Výslovnosť pri prednese homílie .....
4.2 Dýchanie (respirácia) .....
4.3 Tvorenie hlasu (fonácia) .....
4.3.1 Hlas v priestore .....
4.3.2 Sluch kazateľa .....
4.4 Článkovanie hlasu (artikulácia) .....
4.5 Ortoepia .....
4.5.1 Správna výslovnosť a artikulačné prvky .....
4.6 Hlasový prednes kazateľa (Dikcia) .....
4.6.1 Dôraz a prízvuk .....
4.6.2 Prestávka .....
4.7 Modulácia tónu a melódia hlasu .....
4.8 Timbre (franc.) .....
4.9 Intenzita hlasu .....
4.10 Tempo .....

5 ZÁKLADNÁ HOMILETIKA .....

5.1 Výber slov .....
5.1.1 Jazykové prostriedky .....

5.2 Memento pri príprave homílie .....
5.3 Kazateľský štýl .....
5.4 Štýl homílie .....
5.4.1 Kritériá kvality homílie .....
5.5 Príprava na homíliu .....
5.6 Téma homílie .....
5.6.1 Cieľ a téma homílie .....
5.6.2 Formulovanie cieľa a témy homílie .....
5.6.2.1 Tri spôsoby formulovania cieľa a témy .....
5.6.3 Vlastnosti témy homílie .....
5.7 Predmet homílie .....
5.8 Homiletické pramene .....
5.8.1 Pomôcky k homílii .....
5.9 Práca nad homíliou .....
5.9.1 Zásady a pravidlá kompozície majú byť rešpektované
5.10 Psychologické prvky homílie .....
5.11 Osnova najplnšej formy kázne, homílie .....
5.11.1 Úvod .....
5.11.2 Jadro .....
5.11.3 Záver .....
5.12 Rečnícke prejavy .....
5.12.1 Ústne rečnícke prejavy .....
5.12.2 Ústny prejav .....

6 FORMÁLNA HOMILETIKA .....

6.1.1 Rétor a rétorické požiadavky .....
Dialógový prejav .....
6.2 Axióma virtuálneho dialógu .....
6.2.1 Námietky proti virtuálnemu dialógu .....
6.2.2 Dôvody pre virtuálny dialóg .....
6.3 Názornosť .....
6.4 Kazateľova rétorická pôsobivosť .....
6.4.1 City v rétorike kazateľa .....
6.4.1.1 Pôsobenie na city .....

6.4.2 Pôsobenie na vôľu .....
6.5 Motívy a homília .....
6.5.1 Využitie motívov v homílii .....
6.5.2 Energia vôle .....
6.6 Špecifické rečnícke prostriedky .....
6.6.1 Maľované partie .....
6.6.2 Vznešené miesta .....
6.6.3 Pôvab novosti .....
6.6.4 Efekt zneznámenia .....
6.6.5 Páčivá reč .....
6.7 Figúry rečníckej krásy .....
6.8 Chyby pri prednese homílie .....
6.8.1 Fráza .....
6.8.2 Nespisovnosť jazyka .....
6.8.3 Zlá stavba viet .....
6.8.4 Rutina .....
6.8.5 Pátos .....
6.8.6 Iné chyby .....
6.8.7 Tréma .....
6.8.8 Strach .....

7 KINETIKA HOMÍLIE .....

7.1 Kinetická zložka (Akcia) .....
7.2 Kazateľova proxemika .....
7.3 Gestikulácia .....
7.3.1 Vlastnosti kazateľskej akcie .....
7.3.2 Klasifikácia gest .....
7.3.3 Chyby kazateľskej gestikulácie .....
7.3.4 Držanie tela .....
7.3.5 Držanie hlavy .....
7.4 Mimika .....
7.4.1 Tvár kazateľa .....
7.4.2 Chyby kazateľskej mimiky .....
7.5 Gestikulácia rukami .....

7.5.1 Najčastejšie chyby pri posunkoch rukou a hlavou .....
7.6 Posturika kazateľa .....
7.7 Celkový pohľad na reč. žánre a klasif. reč. žánrov ....
7.8 Agitačno-propagandistické prejavy .....

8 ZÁVER .....

9 KRÁTKY VÝZNAMOVÝ SLOVNÍK RÉTOR. POJMOV ...

10 ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV .....

RESUMÉ.....

ZOZNAM SKRATIEK

1) Skratky dokumentov Druhého vatikánskeho koncilu

a) konštitúcie

DV - vieroučná konštitúcia *Dei Verbum* o Božom zjavení
GS - pastorálna konštitúcia *Gaudium et Spes* o Cirkvi v súčasnom svete
LG - vieroučná konštitúcia *Lumen gentium* o Cirkvi

b) dekréty

AG - dekrét *Ad gentes* o misijnej činnosti Cirkvi
PO - dekrét *Presbyterorum ordinis* o kňazskom účinkovaní a živote

2) Skratky cirkevných dokumentov

EN - apoštolská exhortácia Pavla VI. *Evangelii nuntiandi*

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

3) Skratky časopisov a iné

AAS - Acta Apostolicae Sedis

a i.	a iné
a pod.	a podobne
atď.	a tak ďalej
dB	decibel
Dt	Kniha Deuteronómium
Flp	List Filipanom
franc.	francúzsky
Gal	List Galaťanom
Gn	Kniha Genezis
gr.	grécky
heb.	hebrejský, hebrejsky
Hebr	List Hebrejom
ISHR	Medzinárodná spoločnosť pre dejiny rétoriky v Zürichu
Iz	Kniha proroka Izaiáša
Jn	Evanjelium podľa Jána
Jer	Kniha proroka Jeremiáša
kán.	kánon
KKP	Kódex kánonického práva
KBD	Katolícke biblické dielo
KKC	Katechizmus Katolíckej cirkvi
1 Kor	Prvý list Korinťanom
2 Kor	Druhý list Korinťanom
kol.	kolektív
1 Kr	Prvá kniha kráľov
lat.	latinský, latinsky
Lk	Evanjelium podľa Lukáša
Mk	Evanjelium podľa Marka
Mt	Evanjelium podľa Matúša
napr.	napríklad
Nm	Kniha Numeri
NZ	Nový zákon
OPr.	premonštrát
porov.	porovnaj
roč.	ročník

SJ.	Spoločnosť Ježišova (jezuiti)
SPN	Slovenské pedagogické nakladateľstvo
SSV	Spolok svätého Vojtecha
stor.	storočie
SÚCM	Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda
SZ	Starý zákon
t. j.	to jest
2 Tim	Druhý list Timotejovi
USA	Spojené štáty americké
vyd.	vydavateľstvo

1 RÉTORIKA A KŇAZ

1.1 Kňaz v úlohe kazateľa

Na poslaní kazateľa neuberá čas. Aj v dvadsiatom prvom storočí platia Kristove slová: „Choďte teda, učte všetky národy“ (Mt 28,19). O poslaní kňaza-kazateľa platí, že „evanjelium o kráľovstve sa bude hlásať po celom svete na svedectvo všetkým národom“ (Mt 24,14). Kňaz v úlohe kazateľa si uvedomuje realitu, ktorou apoštol sv. Pavol začína list Rimanom: „Pavol, služobník Krista Ježiša, povolaný za apoštola, vybraný hlásať Božie evanjelium“ (Rim 1,1).

Byť apoštolom Krista, byť hlásateľom evanjelia v dynamickej spoločnosti, v ktorej zohráva dôležitú úlohu rýchla, pohotová, operatívna informovanosť, si vyžaduje od kňaza-kazateľa potrebu zdokonaľovania tak v teológii, ako aj rečovej komunikácii. Ohlasovanie evanjelia ostáva stále pravdou.[1] Vyžaduje od kňaza-kazateľa pravú a správnu teológiu; „Ale vaša reč nech je „áno - áno,“ „nie - nie“ (Mt 5,37) a rovnako potrebu zdokonaľovania rečovej komunikácie. Ježiš je pre kňaza-kazateľa vzorom aj po rétorickej stránke, keď o ňom evanjelista poznamenal: „Všetci mu prisviedčali a divili sa milým slovám, čo vychádzali z jeho úst“ (Lk 4,22).

Keď kňaz ohlasuje Božie slovo, nevie, kedy a akú milosť dáva Boh skrze neho ľuďom. Nevie ani to, či začne pôsobiť hneď, alebo po odstupe času. Vie len to, že je povolaný hlásať, zasievať do sŕdc semienka lásky.[2]

Kazateľ pri plnení svojej misie nezabúda, že dnešná spoločnosť sa rozvíja nebývalým tempom. Najmä masmédiá sprostredkúvajú živšie kontakty medzi ľuďmi. A práve v súvislosti s tým si kazateľ má uvedomiť, že aj na neho sa kladú vyššie nároky. Pri ohlasovaní evanjelia

[1] Porov. JARAB, J.: *Novokňazom na cestu*, Duchovný pastier, Bratislava 1996, č. 6, s. 246.
[2] KOLIVOŠKA, P.: In : STANČEK, Ľ.: *S Máriou ku Kristovi*, Úvod, Spišská Kapitula 1998, s. 5.

sa vyžaduje viac a viac pohotovo a operatívne podávať evanjelium dnešnému človeku. Kazateľská prax potvrdzuje povinnosť sústrediť pozornosť aj na rétorickú vedu. Činnosť kazateľa má praktický cieľ. Je pravdou, že vedomosti z rétoriky samy osebe ešte nikoho nenaučili a ani nenaučia správne a esteticky pôsobivo komunikovať.[3] Kňaz, ktorému leží na srdci Božie slovo, aj po rokoch praxe rád siahne po materiáloch, ktoré ho utvrdia a poučia o komunikatívnej spôsobilosti. Kazateľ prestiera stôl Božieho slova na základe neustáleho uvažovania nad hlasom Ježiša Krista, ktorý formuje jeho samého, posilňuje ho vo viere a oduševňuje v povolaní.[4] Pre budúceho kňaza rétorika ako vedecká disciplína poskytuje základné teoretické vedomosti o tom, ako kázať homíliu po formálnej stránke rečového prejavu, ale poukazuje aj na špecifické prostriedky, ktoré vedú k estetike príhovorov. Umenie hovoriť aj dnes ostáva umením v pôvodnom zmysle slova, pretože aj dnes je dôležité vedieť pôsobiť na city i rozum, a dotýkať sa všetkého, s čím aj veriaci človek denne žije. K plneniu povinnosti kňaza patrí vedieť hovoriť, pretože má čo povedať. Kňaz-kazateľ pri plnení svojej misie si uvedomuje aj rétorickú úlohu a jej poslanie. Tak ako rád siahne po novších exegézach Písma, aby seba i iných obohatil, tak zaiste rád sa obohatí myšlienkami iných, ako úspešnejšie zvládnuť rétorickú časť svojho poslania.

Práca chce poukázať na nové, aktuálne a časové fenomény a povzbudiť k plneniu kazateľského poslania, aby aj po ľudskej stránke ohlasovanie evanjelia bolo radostnejšie a úspešnejšie. Kazateľ má konkrétnu úlohu v službe slova.[5] Rovnako je potrebné, aby ľudské slovo kazateľa o Bohu bolo poslucháčmi prijímané s úžitkom.

---

[3] Porov. GALLO, J.*: Rétorika v teórii a praxi*, Dominanta, Prešov 1966, s. 4.
[4] VITKO, Š.: In: STANČEK, Ľ. *Návrat k Otcovi*, Spišská Kapitula 1998, s. 5.
[5] SEČKA, Š.: In: STANČEK, Ľ. *Všedné dni s Božím slovom I. diel*., Spišská Kapitula 1996, s. 5.

1.2 Potreba vedeckosti a odbornosti v kazateľskej rétorike

Súčasný vývin spoločnosti je poznačený silnejúcim trendom po medziľudskej komunikácii. Aj kňaz si musí uvedomiť, že bez perfektnej komunikácie sa nedá správne evanjelizovať. Rovnako je potrebné, aby sa organické a sústavné ohlasovanie Božieho slova dostalo všetkým, aby vedeli z evanjelia urobiť hybnú silu svojho života.[6] Ak chceme ako kňazi napredovať v novom tisícročí, je nevyhnutne permanentné zaoberať sa všetkými prostriedkami a formami komunikácie,[7] aby porozumenie a výmena skúseností boli plynulé, aby jazyk nebol prekážkou, ale spoľahlivým mostom pri migrácii ľudí a pri prenášaní plodných myšlienok. Môžeme povedať, že je doba, aby aj kňaz venoval čas, sily, dobrú vôľu a konfrontoval - tak svoje ako aj kňazstva vôbec - procesy dorozumievania a ohlasovania evanjelia. Práca chce podať nielen vedecký a odborný výklad, ale chce pre špecifikum kňazstva venovať pozornosť aj odborným informáciám pre kazateľov. Aj keď rétorika venuje pozornosť rôznym oblastiam, kazateľstvu na prelome tisícročia sa venuje v pomere k iným fenoménom podstatne menej. Práca chce nielen zaplniť toto miesto, ale aj vedecky a odborne doplniť.

Významnú úlohu zohráva formácia vo všetkých faktoroch.[8]

1.3 Pojem a význam kazateľskej rétoriky

Úloha kňaza-kazateľa je umením. Pomocou reči má podávať a predstavovať mravné dobro a pobádať poslucháčov k slobodnému rozhodnutiu konať dobro. Kazateľské rečníctvo mnohí pokladajú za samostatný druh rečníckeho umenia. Buduje sa na prirodzenom rečníctve

---

[6] Porov. TYROL, A.: *Aktualizácia Božieho slova*, Duchovný pastier, Bratislava 1999, č. 9, s. 405.
[7] SPUCHĽÁK, J.: In: STANČEK, Ľ. *On je Slovo*, Spišská Kapitula 2000, s. 5.
[8] Porov. GALIS, T.: *Permanentná formácia kňazov vo svetle "Pastores dabo vobis",* Badín 1998, s. 38.

a rovnako si uvedomujeme, že práve tak buduje milosť na prirodzenosti. Kazateľská činnosť nie je čisto ľudským a prirodzeným dielom. Kňaz-kazateľ je aj nástroj Ducha Svätého. Nestačí len si klásť otázky: Ako kázať o Bohu? Ako ohlasovať evanjelium? Kto sú moji poslucháči? Ako sa počúva to, čo hovorím? Nie sú to otázky zbytočné, ale nie sú pre kňaza-kazateľa podstatné. Kazateľská činnosť má slúžiť ku spáse. Kazateľ si uvedomuje, že ako kazatelia „sme teda Kristovými vyslancami a akoby Boh napomínal skrze nás. V Kristovom mene prosíme: „Zmierte sa s Bohom“ (2Kor 5,20). Kazateľská činnosť je dielo prirodzené, kde kňaz musí rešpektovať zákony logiky a rétoriky, a zároveň činnosť kazateľa je dielo, keď homília musí byť v zhode s Božím zjavením. Preto je činnosť kazateľa umením. Už sv. Augustín sa odvoláva na definíciu pohanských rétorov,[9] že „Kazateľské rečníctvo je umením viesť duše ku Kristovi skrze slovo Božie.“[10] Herr podáva túto definíciu: „Kazateľské (duchovné) rečníctvo je umením pomocou reči podať a predniesť slovo Božie tak, že toto podanie je hodné pomocou milosti Božej vyvolať zbožné povzbudenie a voľné rozhodnutie vôle a takto napomáhať v dušiach nadprirodzený život.“[11]

Cirkev má záujem, aby kňazi vedeli správne a pravdivo komunikovať, a tak splnili svoju misiu. Dobre zvládnuť zverenú misiu predpokladá, že kňaz ovláda techniku ohlasovania, má vedomosti a skúsenosti so psychologickými zásadami medziľudských vzťahov, a hlavne vie a má čo povedať. Radostná zvesť evanjelia je dostatočná matéria pre ohlasovanie až do konca čias. Kazateľ ako človek sa má okolo seba správne pozerať, zaujímať sa o dianie vo svojom okolí, aby poznatky, informácie, udalosti mohol pretlmočiť v duchu evanjelia pre spásu svojej duše, ako i duší mu zverených.

Táto realita vedie kňaza, aby stále študoval, vzdelával sa, a teda aj dobre vedel podať v pravý čas a primeraným spôsobom náuku Ježiša Krista. Kňaz-kazateľ je oslovovaný priamo Bohom, Magistériom, ako aj

---

9 AUGUSTINUS, *De doctrina christiana*, I. 4. c. 25,n. 55: Migne, PL, 34 col: 116.
[10] FAIT, Š.: *Kazateľské rečníctvo*, SSV, Trnava 1941, s. 22.
[11] HERR: *Praktischer Kurzus der Homiletik*, s. 14. Podobne podáva aj JUNGMANN: *Theorie der geistl, Beredsamkeit*, s. 42, In: FAIT, Š.: *Kazateľské rečníctvo*, SSV, Trnava 1941, s. 22.

svojimi veriacimi k rozvíjaniu svojho povolania. Aby kňaz splnil svoje poslanie, nestačí absolvovať teológiu, ale musí stále duchovne i odborne rásť. Nestačí, že je odborník, že veciam rozumie, že ich pozná, ale ako učiteľ prijal poverenie ohlasovať. „V rámci *munus docendi* treba odlíšiť kázanie v širšom zmysle slova (neúradné, čiže súkromné ohlasovanie Božieho slova) od úradnej, inštitucionálnej verejnej aktivity kázania v užšom zmysle slova, *ministerium verbi*, ktorá je vlastná ordinovaným služobníkom.[12]

Je potrebné si uvedomiť, že každý príhovor, homília a každý spôsob podávania Božieho slova, a slova vôbec, nemusí byť vhodný pre každého poslucháča. Dobrým kazateľom sa nemôže stať človek len absolvovaním nejakých kurzov, nestačí aby ho niekto naučil, ako „na to“. Kazateľa kazateľom robí celá jeho osobnosť. Každý človek nemusí byť rečníkom. Kňaz-kazateľ potrebuje teologické vzdelanie, aj ľudskú zrelosť. Je to väčšie množstvo požiadaviek, ktoré sa kladú na kazateľa a nie každý ich môže splniť. Môžeme stretnúť kazateľa, ktorý je pri svojom vystupovaní šťastný. Je to na ňom vidieť a z jeho reči a vystupovania cítiť. A môžeme sa stretnúť aj s opačným príkladom. Aj keď ku každodennej činnosti kňaza patrí aj rečnícky, rétorický, kazateľský fenomén, nie je to jediný prostriedok, ktorým Cirkev pôsobí na ľudí. Je možné, že vynikajúci kňaz nemusí byť vynikajúcim kazateľom, a naopak. Kazatelia by nemali zabudnúť, že na veriacich oveľa viac zapôsobí osobné svedectvo kňaza ako rétoricky pripravený prejav i homília.[13]

---

[12] Porov. FABIAN, A.: *Laici môžu kázať, ale nie homíliu*, Duchovný pastier, Bratislava 1999, č. 10, s. 468.
[13] Porov. OPATRNÝ, A.: *Kvalita kázání*, Katolícky týdeník, č. 31/1999, Praha, s. 3.

1.4 Metodológia rétoriky

Pri metodológii rétoriky sa môžeme oprieť o Rétoriku v teórii a praxi Jána Gallu a Rétoriku Jozefa Mistríka, najlepších teoretikov a znalcov súčasnej rétoriky na Slovensku.

Základ pojmu rétorika tvorí grécke slovo **rhesis,** čo znamená ***reč***, odvodzujú sa aj slová **rhétorické techné** - ***rečnícke umenie***; **rétor** - ***učiteľ*** (*teoretik*) ***rétoriky***. **Rétorika** ako vedecká disciplína je systémom (nie súčtom) poznatkov z viacerých vied, predovšetkým jazykovedy, napríklad (*fonológie, gramatiky, štylistiky),* fyziky, kinetiky, psychológie, pedagogiky a iných. Rétorika bola spolu s gramatikou a dialektikou súčasťou trívia, ktoré tvorilo základ starovekého i stredovekého typu strednej školy a bolo nevyhnutným predpokladom pre vyššie vzdelanie.[14] Rétorika je teda medzipredmetná (interdisciplinárna) veda. Jedná sa o schopnosť hovoriť alebo prednášať príťažlivo, so záujmom, sugestívne a presvedčivo. Popri iných funkciách, ktoré plní každá veda, rétorika plní aj funkciu sprostredkujúcu, a to medzi jazykovou teóriou a konkrétnou živou jazykovou praxou.[15]

Schopnosť pôsobiť silou slova, rozprávať, presvedčiť bola od začiatku hodnota vysoko odmeňovaná. Výrazy ***rhétoriké, rétorika*** sa rozšírili prostredníctvom Platónových dialógov. Až v homérovskom období gréckych dejín je ***rhétér*** niekedy spomínaný v spojení ***rhétér mythón***, rozprávač starých príbehov, uznávanou autoritou, ktorá ako múdry starec Nestor vie verejne hovoriť, zaujať či získať všeobecný súhlas a obdiv. S tým súvisia aj slová ***rhésis, rhétra***, rozprávanie, hovorenie, výrok, rečový diskurz, ***rhétos*** tak znamená to, čo bolo povedané, vyslovené, pomenované. Rétorika bolo umenie ovládať slovo ***logos,*** a súčasne tiež oborom, ktorý sa nad rôznymi možnosťami využitia loga racionálne zamýšľa, určuje jeho zákonitosti a pokúša sa ho kodifikovať prostredníctvom usporiadaného súboru pravidiel.

---

[14] Porov. MISTRÍK, J.: *Rétorika*, 1.vydanie, Bratislava, SNP 1978, s. 9.
[15] Porov. GALLO, J.: *Rétorika v teórii a praxi*, Dominanta, Prešov 1966, s. 7.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

1.5 Predmet rétoriky

Rétorika má čo povedať i človeku na začiatku nového tisícročia. Tým viac, keď sa usilujeme o kultúru hovoreného slova. Má teda čo povedať nielen politikovi, pedagógovi, ale i kňazovi. Pod pojmom rétorika ako predmet vedy treba chápať „tú časť objektívnej reality, ktorá má k nám nejaký priamy alebo nepriamy vzťah ovplyvňujúci naše poznanie a konanie.“[16] Predmetom rétoriky ako vedy je určitý druh ľudskej komunikácie, označený pojmom rečnenie. Rečnenie je taký druh ľudskej komunikácie, ktorého podstatou je odovzdávanie svojich pocitov, predstáv, myšlienok, úvah, citových impulzov, názorov, prejavov vôle a iných zložiek obsahu nášho vedomia. Subjektom uvedenej činnosti je rečník, prijímateľom poslucháč, účastník, spoluúčastník.

1.6 Metódy rétoriky

Rétorika učí, ako zostavovať texty, tiež ako textom rozumieť, ako pochopiť normy, ktoré vytvárajú proces jazykovej štylizácie. Vo svojej dlhej histórii rétorika prestáva byť jazykom o jazyku (metajazykom) výhradne len v politike, pred súdom, ale mení sa v metajazyk vývojových etáp kultúry ako celku a stavia sa kľúčom k interpretácii textov a dorozumievacích aktivít.[17] Významnú úlohu zohráva proces prijímania, ale i odmietania učebníc rétoriky. Descartes v naratívnom úvode k *Rozprave o metóde* rétoriky zaznáva akúkoľvek úlohu vo výchove mladého človeka.[18]

Vďaka televízii a ďalším zvukovým médiám verejnej komunikácie nového tisícročia objavuje sa znovu úloha hovoreného slova. Primárna podoba verejných vystúpení ľudí zo všetkých oblastí vedy je poznačená hovorovým slovom. Rýchlosť a pohotovosť počítačovej a spojovej

[16] FILKORN, V.: *Veda a jej predmet*. In: Filozofia, 26, 1971, s. 6.
[17] KRAUS, J.: *Rétorika v evropské kultúře*, Academia, Praha 1998, s. 10.
[18] KRAUS, J.: *Rétorika v evropské kultúře*, Academia, Praha 1998, s. 10.

techniky tradičné rozdiely medzi písaným a hovoreným prejavom do značnej miery odstraňuje. Podobne ako auditórium na aténskej agore alebo rímskom fóre, môže moderný divák vnímať každé gesto, každý odtieň hlasu ľudí, ktorí k nemu hovoria a ktorí ho chcú presvedčiť, získať, či vtisnúť sa do jeho pamäti.

Významnou hodnotou sa stáva intertextuálna stránka - autor rovnako ako interprét umeleckých, politických i náboženských textov využíva citácie, parafrázy, vedomé i podvedomé ilúzie na iné texty. Do komunikácie súčasne vstupujú i ďalšie vedomé súvislosti.
Interdiskurzívnosť - to je vtiahnutie textu k rôznym žánrovým a štýlovým vzorcom, napodobenina a súčasne i narušenie tradičných spôsobov vyjadrovania. Ožíva tak *imitatio* antickej rétoriky, výrazový prostriedok, ktorý sa stáva komunikačnou hrou i komunikačnou stratégiou zároveň.

Médiá, a zvlášť televízne kanály, vytvárajú nový typ nadnárodného auditória a stavajú do jeho dôvernej blízkosti udalosti, ktorých dôsledky ho môžu kedykoľvek zasiahnuť. V rámci toho spoločenstva sa opäť - ako tomu bolo kedysi v prípade latinčiny a gréčtiny - presadzuje tendencia k posiľňovaniu úlohy jazykov medzinárodného dorozumievania.

K renesancii rétoriky prispieva i komunikačný obrat súčasnej vedy o jazyku. Jazyk sa stále viac chápe v súvislostiach pragmatických, sociálnych, logických, psychologických, filozofických, ale i teologických, ktorých dôležitosť anticipovala rétorika so svojím akcentom na výchovu a ovládnutie prelínajúcich sa oborov trívia. Nie je teda prekvapením, že sa častejšie stretávame s rozpornými výrazmi na rétoriku. Výraz rétorika sa v súčasnosti šíri veľmi rýchlo v jazyku vedy, publicistiky i v bežnom rozhovore. Právom vzniká predstava, že každý človek túto disciplínu chápe ináč a ináč ju aj hodnotí. Počujeme hlasy vyzdvihujúce potrebu modernej rétoriky ako jazykovej, myšlienkovo i eticky vybrúsenej podoby verejných prejavov a dorozumievania vôbec, ale rovnako tiež hlasy, ktoré rétoriku odmietajú, pretože je pre nich synonymom slovného balastu, neúprimnosti alebo zámerne falošnej argumentácie.[19] V súčasnosti sa hovorí o renesancii rétoriky ako oboru, ktorého obsah i tvorenie pojmov sa prakticky bez väčších zmien uchovali

[19] KRAUS, J. *Rétorika v evropské kultúře*, Academia, Praha 1998, s. 12.

viac ako 25 storočí. Tento fakt vyznieva často prekvapujúco. Zvlášť preto, že rétorika je inšpirovaná nielen snahou lepšie pochopiť históriu ľudského dorozumievania, ale tiež obsahom oborov, ktoré súvisia prevažne s moderným vývojom spoločnosti, ako sú teórie komunikácie, žurnalistika, marketing, stratégia presvedčovania, reklama, teória argumentácie, analýza rečových aktov a podobne.

Antická spoločnosť chápala rétoriku ako umenie *(techné),* latinsky *(ars),* ktoré podľa usporiadaného súboru pravidiel alebo na základe napodobniť klasické vzory *(mimésis, imitatio*) určilo každého človeka, tak aj toho, kto nie je nadaný prirodzeným talentom, aby hovoril, aby dosiahol úspech pri vyjadrovaní svojich názorov v danej situácii. Rétorika od svojich začiatkov vystupuje ako t*echné*, t. j. skúsenosť a rutina, *empeiria*, ale zároveň tiež ako významná zložka úsilia o poznanie a vysvetlenie skutočnosti, tak ako *epistémé, scientia.* Tým sa spolu s gramatikou a logikou (dialektikou) zaraďovala k potrebným predpokladom štúdia filozofie a neskôr i teológie. Na rozdiel od iných vedných oborov bola rétorika bližšia sféram praktických činností, nevenovala sa len didakticky orientovanému popisu a výkladu svojich hlavných zložiek ako jazyku, štýlu, spôsobu logickej argumentácii, psychológii rečníka, kazateľa a poslucháčov, a podobne, ale tiež úvahám a praktickým návodom. [20]

Rétorika nie je sama v sebe len výsledkom integračných tendencií európskeho myslenia a dorozumievania, ale má na ňom svoj podiel. Vyrastala zo základných pilierov európskeho myslenia, z gréckej lásky k múdrosti, z rímskej viery v spravodlivosť, z rímskeho práva - a pre kňaza dôležité, i zo židovsko-kresťanského chápania viery. V tomto zmysle rétorika je otvorená vývoju, nikdy neprestala byť stavebným kameňom klenby európskej vzdelanosti a kultúry, ktoré na týchto pilieroch sú položené.

Každá ľudská činnosť, aj vedecká, má určité smerovanie od východiska k cieľu, čo sa realizuje pomocou krokov, ktoré nasledujú po sebe v prísnej postupnosti. Metóda vo všeobecnosti je cesta poznávania predmetu, je to obrazne povedané - cesta, po ktorej postupujeme z

[20] KRAUS, J.: *Rétorika v evropské kultúře*, Academia, Praha 1998, s. 14

východiska k cieľu, k výsledkom činnosti.[21] Slovo pochádza z gréčtiny, kde „met hodos“ znamená „tou cestou“. Od počiatku sa však rétorikou nerozumie každá rečnícka činnosť, ale len tá, ktorej ide o ovplyvnenie auditória, a to v určitej chvíli a s využitím tých okolností, ktoré reč doprevádzajú. Úlohou rétora je využiť všetko, čo môže v danej situácii auditórium presvedčiť. Najstarší učitelia rétoriky neformulujú len zásady pôsobivého jazykového prejavu, ale taktiež presviedčajú poslucháčov o tom, že tieto zásady je možné si v priebehu učenia osvojiť. Rétorika od doby svojho vzniku vychádza z dvoch predpokladov: zo slobody slova, *parrésia,* a zo slobody jednania. Doménou rétoriky teda nie je oblasť poznania, apodeixis, ani verbálneho násilia, ale oblasť mienky.

1.7 Odborné znalosti

Odborné znalosti sú nevyhnutným predpokladom úspešnej práce. To je výzvou pre kazateľa, aby si rozširoval vedomosti najmä z oblasti teológie. Poslaním kazateľa je, aby zdokonaľoval svojich veriacich. Odborná zdatnosť sa nedá nahradiť nijakými slovnými obratmi a vonkajšími formami homílie či kázne. Podstatou sú hlboké teoretické poznatky, ale aj praktické skúsenosti kazateľa a aplikačné schopnosti. Z vystupovania kňaza kazateľa musí byť zrejmé, že sa vo svojom odbore neustále zdokonaľuje, že drží krok so súčasnou teológiou, že sa stále učí. Nesmie predstúpiť pred poslucháčov nepripravený! Aj keď v homílii je určité miesto na improvizáciu, nehovorí všeobecne, nereprodukuje mechanicky cudzie myšlienky, ale zaujíma k nim analytické stanovisko. V prednese homílie musia poslucháči cítiť kazateľovo hlboké zaujatie za ohlasované Božie slovo, ako aj to, že svoje osobné záujmy a záľuby vie v správnej proporcionalite podriadiť. V odbornosti kňaza-kazateľa sa má odrážať aj úroveň jeho všeobecného vzdelania, pretože v homílii pri výklade textov Písma sa doporučuje čo najzrozumiteľnejšie text

[21] FILKORN, V.: *Pojem metódy*, In: Filozofia, č. 27, 1972, 6 s. 225.

vysvetliť. Je výhodné, keď má širší rozhľad aj v iných odboroch a jeho kultúrny rozhľad je primeraný jeho postaveniu a poslaniu. „Čo sa týka podávania kázní, všetci majú okrem toho zachovávať normy, ktoré stanovil diecézny biskup.“ (kán. 772 - § 1)

Kazateľ svoje odborné znalosti vie prispôsobiť prostrediu. Prispôsobenie sa v odbornej oblasti je nielen potrebné, ale aj užitočné. Homília predsa má priniesť úžitok širokým masám a zároveň jednotlivcom. Odbornosť nespočíva v strohom hovorení. Odbornosť nie je v príchuti imperatívu. Kazateľ skôr ponúkne, aby si osvojili podanú matériu. V zmene formulovania môže prísť úspech. Kazateľovi nemá byť cudzie psychologické pôsobenie. Jedna a tá istá vec sa dá povedať najmenej dvoma spôsobmi. Odbornosť kazateľa je aj v tom, že vie vhodne povedať pravdu. Činnosť kazateľa si vyžaduje stále sa učiť, a rovnako vedieť počúvať. Platí zásada, že vždy, keď sa kazateľ ocitne v ťažkej, napätej situácii, najprv počúva. Na koniec hovorí stručne a krátko.

Je známe, že človek myslí štyrikrát rýchlejšie ako druhý hovorí. Kazateľ má pri počúvaní využiť čas, aby o veci premýšľal. Vyvarujte sa byť predpojatí k hovoriacemu pri niektorých slovách, frázach alebo myšlienkach. Neprerušujte hovoriaceho, keď nesúhlasíte s jeho slovami. Počúvajte aj vtedy, keď hneď nerozumiete, čo sa hovorí. Počúvajte aj toho, kto vám hovorí nezaujímavo. Počúvajte aj toho, kto vás vzhľadom či podaním reči neupútal. Pri počúvaní môžete dať najavo, že máte aj vy svoj osobný názor. Nedajte sa pri počúvaní rušiť okolím.

1.8 Kazateľ a premiéra

Denne robíme mnohé veci znova a znova. Čo je premiéra a čo repríza? Kazateľ si má uvedomiť, čo je pre neho premiéra a čo repríza. Rétorika si vyžaduje presné rozlíšenie. Bežne sa premiérou chápe činnosť vykonávaná prvý raz a reprízou činnosť opakovaná. Z praktického hľadiska by sa premiéra mohla posudzovať nad reprízu, pretože premiéra si vyžiadala väčšiu pozornosť a repríza sa udiala na

dobre známom mieste, prostredí. Dá sa to povedať o kazateľovi, hoci aj v tom istom kostole, ale pri inej svätej omši, pri iných poslucháčoch? Kazateľ si uvedomuje, že nie je na javisku, kde musí hrať cudzí text, kde je pod taktovkou iného človeka - režiséra. Reprízou môže byť len prostredie či téma, ale každé aj opakované vystúpenie kazateľa je premiérou. Je správne, keď kazateľ, hoci v tom istom dni, s tou istou homíliou, v tom istom kostole predstupuje pred poslucháčov, hoci aj tých istých, ale ako v premiére. Najmä vtedy, keď nečíta, ale hovorí spamäti. Každá homília si vyžaduje od kazateľa postoj k premiére. Dokonca aj gestá, znenie viet, pohľady, všetko je originálne a neopakovateľné.

1.9 Logické myslenie

Kňaz-kazateľ sa má vyznačovať schopnosťou sústavne a logicky myslieť, čo sa prejavuje v dokonale premyslenom výklade homílie. Má obsahovať presvedčivé argumenty, ktoré sú zrozumiteľné a primerané. O jeho dôkladnej príprave svedčí voľba vhodných pojmov a logická stavba celej homílie. Myslenie sa vyznačuje presnosťou, hĺbkou, kritickosťou, samostatnosťou a presvedčivosťou. Vyznačuje sa myšlienkovou disciplinovanosťou, neodbieha nenáležite od základnej problematiky.

Kazateľ by nemal zabudnúť, čo spôsobuje pôsobivosť argumentov v homílii. Je to povaha prameňa informácií, a teda kto ich podáva. Taktiež povaha správy, presvedčivosť toho, čo hovorí. Povaha skupiny poslucháčov, ich zloženie a názory, ku ktorým sa prihovára, ale aj povaha a dôležitosť názorov, ktoré majú byť zmenené, ktorých sa majú zriecť a podobne. A napokon pre logické myslenie je dôležitá povaha poslucháčov. Pri názorovej odlišnosti je úspechom kazateľa, že vzdialenosť sa zmenšuje. Je potrebné, aby si kazateľ uvedomil, že poslucháč ho môže „odpísať“. Na rôznych ľudí sa nedá presvedčivo pôsobiť rovnakými argumentmi. Je málo kazateľov, ktorí na toto nezabúdajú. Nie je správne, keď vždy a ku všetkým kazateľ hovorí

rovnako. Pri príprave na homíliu je potrebné premyslieť argumenty podľa stupňa, ako sú poslucháči schopní prijať predkladané argumenty. Je samozrejmé, že čím je vyššia úroveň poslucháčov, tým vyššia bude aj hodnota argumentov. Kazateľ by si mal uvedomiť, že proti prednášaným argumentom môžu byť zaujatí. Niekedy je vhodné použiť nepriameho ovplyvnenia názorov. Čím je človek starší, tým je obtiažnejšie, aby zmenil svoje názory.

Pri argumentácii kazateľ má zachovať určitý postup. Základom správnej argumentácie je logika a je nutné zachovať jej zákony. Tvrdenie, ktoré chceme dokázať, musí byť stanovené a musí byť daný priestor a čas na diskusiu. Pri slove diskusia myslí sa na premýšľanie i rozprávanie. Vyjadrovanie musí byť jednoznačné. Ak slová majú viac významov, je potrebné ich vopred definovať. Je nutné objasniť abstraktné pojmy a slová, ktoré nie sú jednoznačné, lebo môže v homílii dôjsť k nepochopeniu. Pretože homília je časovo krátka, je potrebné vysvetlenie podať v čo najkratšom čase a musí byť obmedzené na základnú myšlienku. Rovnako je potrebné si uvedomiť, že homília je reč monologická, do slov kazateľa sa nezvykne hlasovo, slovne a aktívne zapojiť poslucháč, a tak kazateľ mal by pri podávaní argumentov na to pamätať. Je potrebné, aby medzi jednotlivými argumentmi boli logické prechody.

1.10 Štýl reči

Pri homílii je dôležitý štýl reči. Každý kazateľ má svoj štýl, ktorý mu je charakteristický a stály. Treba si to uvedomiť najmä pri nekritickom preberaní cudzích myšlienok, tém či celých vypracovaných homílií. Pri štýle reči rozhoduje predovšetkým slovná zásoba. Kazateľov štýl charakterizuje najmä časté používanie určitých slov. Iným faktorom je dĺžka viet vyjadrená celkovým počtom slabík vo vete. Tento činiteľ je dôležitejší v písomnom podaní homílie. V hovorovom štýle je potrebné si uvedomiť, že čím dlhšie vety používa kazateľ, tým viac používa aj

dlhších slov a reč sa stáva ťažko zrozumiteľnou. Štýl reči značne ovplyvňujú otázky, ktoré kladie rečník, zvolania, vety, ktoré sú v úvodzovkách a podobne. Štýl homílie obohacujú príklady zo života ľudí alebo z prírody. Štýl reči sa narúša a umenšuje, ak kazateľ venuje dlhší čas opisu neživých predmetov, kde dej nemá miesto. Pre kazateľa je to memento, pretože sa nemôže vyhnúť teoretickým predmetom, abstraktným pojmom a bez praktických príkladov sa homília stáva štýlovo ťažkou, aspoň pre časť poslucháčov.

Ak kazateľ chce poslucháča presvedčiť, mnoho záleží na štýle jeho reči. Homília a jej argumenty musia byť tak upravené, aby zodpovedali spôsobu myslenia, túžbam, predsudkom poslucháčov. Kazateľ nemôže podceniť zmýšľanie poslucháčov. Reč kazateľa sa stane presvedčivou, ak vystihne, či poslucháč túži po zmene, alebo ostáva pri pôvodnom stave. Účinok homílie vo veľkej miere záleží od jej podania. Ak je kazateľ za vec zapálený, dokáže aj u poslucháčov zapáliť túžbu po predkladanom.

1.11 Zmysel pre konkrétnosť a fakty

Kňaz-kazateľ mal by presviedčať tých, čo ho počúvajú preukázateľnými argumentmi a logickými dôkazmi. Mal by si uvedomiť, že poslucháč si chce z homílie odniesť konkrétne poučenie a jasné závery, nie hmlisté poznatky a domnienky. Je správne, že má zmysel pre fakty, aj keď môžu byt' poslucháčom zavše nepríjemné; vedie to kňaza k jasnému formulovaniu myšlienok. Kňaz-kazateľ si je vedomý, že veci, ktoré ohlasuje z oblasti viery a mravov, sa rovnako týkajú aj jeho.

Kazateľova úspešná misia záleží aj od dobrých vzťahov s poslucháčmi. Konkrétne vie, po čom poslucháči túžia. Kazateľská činnosť má prispieť k tomu, aby podané fakty v homílii boli prijaté. Poslucháči po homílii majú mať pocit, že sú obohatení. Je to memento pre kazateľa, že má povzbudzovať dobrým slovom. To neznamená, že

niečo má zamlčať či podceniť. Naopak. Homília musí obsahovať aj kritiku, ktorá má byť konkrétna a podložená faktami. Kazateľ teda nemá lichotiť, ale môže pochváliť a najmä poučiť, vysvetliť a potešiť či povzbudiť. Keď kazateľ dokáže oceniť poslucháčov, môže očakávať, že jeho homíliu ocenia poslucháči.

Konkrétnosť a fakty majú svoje miesto v homílii i vtedy, keď kazateľ musí poukázať i vytknúť chyby. Pritom sa nesmie zabudnúť na citlivé správanie časti poslucháčov. S kritikou a výčitkami, vypočítávaním chýb je potrebné zachádzať opatrne a najmä taktne. Kazateľ by si mal osvojiť niekoľko zásad: Kritika musí byť konkrétna a podložená. Kritizovať je potrebné po zrelom uvážení. Kazateľ má viesť svojich poslucháčov k tomu, aby vedeli prijať kritiku. Je dôležité, ako sa kritika podá. Kazateľ nesmie vedome zatvrdiť svojich poslucháčov nevhodne podanou kritikou. Kazateľ by mal vedieť, kedy, kde, v ktorom období, na ktorom mieste môže niečo vytknúť. Nemal by kritizovať v pohrebnej homílii mŕtveho a rodinu. Rovnako pri sobášnej homílii by sa mal vyvarovať negatívnych prejavov na adresu prítomných. Pri slávnostiach, ako sú prikázané sviatky a iné cirkevné slávnosti, by nemala odznieť kritika, skôr povzbudenie, napomenutie, podanie ruky.
Začínajúci kazateľ, prípadne na novom mieste začínajúci kazateľ, mal by s kritikou počkať. Je správne, že neostane len pri vyčítaní, ale zároveň sa podajú pozitívne konkrétne fakty. Platí stará zásada, že najprv pochváľ a potom pokarhaj. Vhodnejšie je začať s nepriamou kritikou a snáď až po čase s priamou. Nechať čas na zrealizovanie zmeny a nápravy po nepriamej kritike. Dobrý kazateľ dá prednosť nepriamej kritike. Vždy je potrebné zachovať objektivitu. Kazateľ však nemôže príliš odkladať s výzvou k náprave. Nie je dobrým kazateľom ten, čo len chváli, a nevie, nechce, nedokáže povedať aj chyby.

1.11.1 Pomer rétoriky ku homiletike

Z vyššie uvedeného vieme, že rétorika je systematickým podávaním rečníckych pravidiel. Homiletika je systematickým spracovaním pravidiel a zákonov kazateľskej rétoriky. Cieľom homiletiky je vedecko-praktický úvod do umenia viesť duše ku Kristovi skrze Božie slovo.[22]

Pomenovanie ohlasovaného Božieho slova "homíliou" sa ujalo iba od 18. storočia. Predtým tomuto ohlasovaniu sa dávali rôzne názvy ako "ars concionandi", "ars concionatoria", "ars praedicandi", "rhetorica ecclesiastica" a iné.

Homília je verejná reč, ktorou sa ohláša Božie kráľovstvo. Hoci je kazateľ rečníkom, nie je mu dovolené uberať sa jednoducho iba cestami rečníka. Kazateľ-rečník si uvedomuje, že nie je mu dovolené rozprávať o Božích veciach v ružových farbách, prikrášľovať, nesmie slabé momenty robiť silnými, nesmie prednášať niečo nepravdivé a vymyslené, nesmie ľudí za každú cenu uvádzať do nadšenia alebo porážať kliatbou, nesmie sa javiť ako veľký rečník či mocný nadháňač, ktorý vie získavať prívržencov a stáva sa mocným. Toto pestovali rétori a chválili sa svojimi úspechmi, taktikou a podobne. Kňaz-kazateľ má ohlasovať iba pravdu o Božom kráľovstve, iba čo je v Božom kráľovstve silné, smie robiť silným, smie poslucháčov oduševniť iba za Ježišovu vec, a iba za Božiu vec im smie pohroziť.

Veľkým kazateľom sa nemôže človek stať zo stany rečníckej kvality, ale iba zo strany Ježišovej. Ináč by mohol byť iba veľkým rečníkom, ale nikdy nie veľkým kazateľom. Nesmie získavať poslucháčov pre seba, ako to robia rečníci, ale pre Ježiša a jeho spoločenstvo.

Kňaz-kazateľ si má byť vedomý, že jeho činnosť si vyžaduje rečnícke kvality, ale iba natoľko, aby ich použil k splneniu príkazu o Božom kráľovstve.

Tento fenomén je možno sledovať od najstarších čias ohlasovania evanjelia, keď homília znamenala každú duchovnú reč. Od čias Origena sa homíliou nazýva iba praktický, poučný výklad Božieho slova. Už v 4.

[22] FAIT, Š.: *Kazateľské rečníctvo*, SSV, Trnava 1941, s. 22.

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

storočí popri homílii sa ujali aj iné rečnícke podania ako voľná reč (sermo) so štruktúrou klasickej reči.[23] Homiletiku tak nechápeme ako čiastku rétoriky, ale samostatnú disciplínu s vlastným pôvodom, s vlastným obsahom a s vlastným cieľom. Keďže však kazateľské rečníctvo je vybudované, čo do stránky prirodzenej, na rečníctve prirodzenom, homiletika berie svoje základné zákony, pokiaľ sa vzťahujú na ľudskú stránku kázne, z rétoriky. Preto homiletika nemôže postrádať rétoriku. Rétorika jej poskytuje dôležité pravidlá, bez ktorých by nemohla splniť svoju úlohu.

Dnešná doba je poznačená devalváciou slova a pritom sa rétorike uberá na vedeckosti. Tým viac musí kňaz-kazateľ pristupovať k ohlasovaniu Božieho kráľovstva zodpovedne. Rétorika kazateľovi má poslúžiť k podaniu pravdy prirodzenou rečou. Musí byť rozdiel medzi ohlasovaním Božieho slova a iných každodenných rozhovorov, kde sa nekladie dôraz na pravdu, lásku a spravodlivosť. Z dejín kazateľstva vieme, že sa kládol dôraz na rétorické vzdelanie pre kazateľa a že sa konali cvičenia v rétorike. O to viac tento dôraz si musíme uvedomiť v dobe devalvácie ľudského slova. Sv. Augustín, sv. Ján Zlatoústy, sv. Karol Boromejský a iní považovali rétorické vzdelanie za prirodzenú podmienku u kazateľa. Ľudovít z Granady pokladá to za nedôstojné voči kazateľskému úradu, keď kazateľ bez rétorického vzdelania vykonáva svoj úrad.[24]

Rovnako aj dnes je pre kazateľa potrebné mať správny pomer medzi rétorikou a homiletikou. Úpadok kazateľskej činnosti je vidieť aj vtedy, keď sa podcení jedna alebo druhá strana. Pri ohlasovaní radostnej zvesti evanjelia nestačí klásť dôraz na rečnícke figúry či vybrúsený štýl reči. Kazateľ má povinnosť zvládnuť tak stránku rétorickú, ako aj náuku o Božom slove.

[23] KRIEG: *Encyklopedie der theolog*, Wissenschaften, s. 295.
[24] SCHLEINIGER: *Bildung des jungen Predigers*, s. 235.

1.12 Význam homiletickej teórie pre prax

1.12.1 Nepodceňovať

Podceňovať alebo preceňovať v praktickej kazateľskej činnosti homiletickú teóriu nie je správne. Tí, ktorí preceňujú teóriu, vidia v nej náhradu za prirodzenú silu ducha. Je správne mať apoštolské srdce a snažiť sa o oheň v srdci za Božie slovo. Neklásť homiletike zákony namiesto osobného nadania a individuálnych schopností. Najdôležitejšou vecou pri kazateľskej činnosti je bezpochyby osoba kazateľa. Keď kňaz dostal, má dávať. Neobstojí námietka, že to je už homiletická predestinácia, ktorá činí zbytočnou každú teóriu, a že teda kto nemá prirodzené rečnícke schopnosti, nie je vhodný na kazateľský úrad. Nemôžeme hovoriť o homiletickej predestinácii preto, lebo prirodzená dispozícia a určité vlohy sú iba venom, ktoré kazateľ prinesie so sebou do kazateľského úradu. U kazateľa rozhoduje jeho vernosť vo vinici Pánovej. Pri kazateľskej činnosti nesmieme opomenúť milosť povolania na kňazský stav a nie prirodzené rečnícke nadanie. Prirodzené talenty práve pre nevernosť v povolaní môžu sa zakopať alebo zneužiť, a preto vernosť a horlivosť ručia za to, že „virn Dei etiam in infirmitate perficietur.“ Vernosť v kňazskom povolaní je vidieť aj v príprave a prednese homílie. Kňazova vernosť získava vedomosti pre poslanie ohlasovania. Experimentovanie môže zviesť a oklamať kazateľa. Je správne, že kazateľ venuje teórii ohlasovania Božieho slova primeranú pozornosť v každom veku. Misiu kazateľa už možno vidieť v definícii Platóna, ako definuje rečníctvo: „Umenie viesť duše skrze slovo.“[25] Túto definíciu možno použiť k definovaniu kazateľského poslania, že je to umenie viesť duše ku Kristovi skrze slovo. To vyžaduje od kazateľa, aby nepodceňoval svoju odvahu byť hodným tak veľkej služby.[26]

[25] FAIT, Š.: *Kazateľské rečníctvo*, s. 25.
[26] Porov. PEKARČÍK, Ľ.: *Kňaz dnes a zajtra*, Duchovný pastier, Bratislava 1998, č. 6, s. 253.

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

Kazateľské poslanie je teda eminentne pastoráciou (cura animarum), a to v istom zmysle prvou pastoráciou. Kazateľská činnosť je umenie, ktoré sa zakladá na umení prirodzenom, avšak má vyššie a nadprirodzené ciele a iné prostriedky. Medzi významné prostriedky evanjelizácie patria masmédiá. Masmédiám zo strany kazateľských aktivít je nutne venovať pozornosť.[27] Kazateľ musí venovať pozornosť nepochopeniu, ale nesmie sa obávať, že zostane neaktuálnym.[28] Cieľom kazateľského poslania je vzbudzovať a zdokonaľovať nadprirodzený život v dušiach poslucháčov. Poslanie kázať nie je jedinou výsadou kňaza. Ohlasovať Božie slovo je však jeden z úradov, ktorý kňaz prijíma vedome a dobrovoľne už pri diakonskej vysviacke.

1.12.2 Sväté písmo

Duch Svätý Svätým písmom zošľachťuje kultúru človeka.[29] Nový zákon používa na označenie tohoto poslania slovo "vyslanci". „Sme teda Kristovými vyslancami a akoby Boh napomínal skrze nás" (2 Kor 5,20). Kazateľ neprináša svoju reč, ale aby čo najvernejšie priniesol reč Krista. Kazateľ tlmočí reč Krista do reči, ktorej porozumejú poslucháči, ku ktorým je kazateľ poslaný. Rozdiel medzi vyslancami kazateľmi a vyslancami svetskej moci spočíva v tom, že kazateľa predchádza Majster Ježiš. Akí by sme boli smiešni, keby sme neboli patrične skromní.[30] Kazateľ má snahu nasmerovať pohľady poslucháčov na Krista, a nie na seba. O tom hovorí celé evanjelium, keď kazateľ má vydávať svedectvo pravde (porov. Jn 18,37), má poslanie (porov. Lk 4,43), dostáva príkaz ísť a učiť (porov. Mt 28,19-20), v parabole Ježiš predstavuje

[27] Porov. FABIÁN, A.: *Evanjelizácia v masmédiách*, Duchovný pastier, Bratislava 1998, č. 6, s. 267.
[28] Porov. ARGALÁŠ, D.: *Ty, Otec, chcel si nás a miluješ nás*, Duchovný pastier, Bratislava 1998, č. 10, s. 436.
[29] Porov. JANÁČ, P.: *Duch Svätý evanjeliom zošľachťuje kultúru človeka*, Duchovný pastier, Bratislava 1998, č. 9, s.387.
[30] VRABLEC, J.: *Homiletika*, s. 14.

ohlasovateľov Božieho slova ako rozsievačov (porov. Mt 13,3-23), má moc (porov. Mt 10,1) a iné. Apoštol sv. Pavol rovnako pripomína povinnosť hlásať slovo, keď poukazuje, že kazateľ je spolupracovník Boží (porov. 1Kor 3,9), že Boh napomína skrze kazateľa (porov. 2Kor 5,20). Kazateľ hlása múdrosť Kristovu, a nie svoju (porov. 1Kor 1,17), uvedomuje si, že Božie slovo má silu, ktorá je nad všetko (porov. Hebr 4,12), cíti zodpovednosť a nebojí sa ťažkostí a nebezpečenstva (porov. 1Kor 9,16), má nádej, a preto hovorí smelo (porov. 2Kor 3,12), rovnako horlivosť kazateľa je tým väčšia, čím je viac nepriateľov proti jeho poslaniu (porov. 1Kor 16,9), k horlivosti napomína aj iných (porov. 2Tim 2,15), nalieha, karhá, prosí a s trpezlivosťou napomína (porov. 2Tim 4,1-2).

V evanjeliu sa Ježiš vyslovuje za prostriedok šírenia Božieho kráľovstva živým slovom. Zdá sa, že sa jedná o najslabší prostriedok, ale Kristus mu dáva nadprirodzenú silu, ktorá sa stále uskutočňuje. Aj dnes má homília moc nad dušami, a to aj vtedy, keď je veľa iných mocností, ktoré za šesť dní proti nej bojujú. Jednako je veľká vec, keď v nedele a sviatky pekný počet kazateľníc je k dispozícii ohlasovaniu Božieho slova. Sú medzi nami aj maloverní a pesimisti, ktorí pochybujú o význame a úspechu homílie, ako kedysi Mojžiš a Áron pochybovali o vode, keď stáli pred skalou, z ktorej mala vytrysknúť voda (porov. Nm 20,10). Dajme pozor, aby nás Boh za naše pochybnosti nepotrestal. Rovnako pokarhal Boh proroka Eliáša, keď sa ponosoval na ľud (porov. 1Kr 19,9). Prorok Izaiáš stojí proti pesimistom, pretože je presvedčený, že jeho slová majú účinok (porov. Iz 55,10-11).

1.12.3 Cirkevné dokumenty

Cirkevné dokumenty hovoria o význame kazateľského poslania: „Stále totiž je nepostrádateľné kázanie, ktorým sa radostná zvesť ohlasuje slovom. Vieme dobre, že moderný človek má dosť už všelijakého rečnenia... Slovo ostáva stále aktuálne, najmä ak je nositeľom Božej moci“ (EN 42). Povinnosťou kňazov ako biskupských spolupracovníkov je zvestovať všetkým Božiu blahozvesť (porov. PO 4). Výchova hlásaním Božieho slova (porov. AA 30), šírenie evanjelia kázňami (porov. AG 39), rozmanitými prostriedkami hlásaním slova Božieho (porov. GS 52), majúc na zreteli dobro dietok Božích (porov. LG 28) a iné dokumenty hovoria o vznešenosti kazateľského úradu.

„Štúdium Svätého písma nech je akoby dušou posvätnej teológie. Ale to isté slovo Písma je zdravým pokrmom a svätou posilou aj pre službu slova - čiže pre pastoračnú kazateľskú činnosť, katechézu a pre každé kresťanské poučovanie, v ktorej má mať liturgická homília prvoradé miesto“ (DV 24; AAS 58[1966] 829; KKC 132)[31] [32] A preto v liturgii slova, ktorá je integrálnou súčasťou sviatostných slávení, aby sa živila viera veriacich, je miesto, „z ktorého sa slovo ohlasuje (ambón), jeho počuteľné a zrozumiteľné čítanie, homília vysväteného služobníka, ktorá je predĺžením čítania slova“ (KKC 1154), pripomína Cirkev kazateľom. Homília patrí do základnej štruktúry liturgie Eucharistie a tvorí v nej jednotu (porov. KKC 1346). Výzva pre kazateľa: aj keď v robotný deň nie je prikázaná homília, je miesto pri svätej omši po evanjeliu povedať niekoľko viet, ktoré by vysvetlili text a pomohli realizovať ho v živote poslucháčov. Na čo nesmie zabudnúť kazateľ je, že „liturgia slova počas pohrebu vyžaduje pozornejšiu prípravu aj preto, lebo v zídenom zhromaždení môžu byť veriaci, ktorí sa zriedka zúčastňujú na liturgii, a priatelia zosnulého, ktorí nie sú kresťania. Homília sa má vyhýbať najmä forme a štýlu pohrebnej chváloreči a má

[31] *Katechizmus Katolíckej cirkvi*, SSV, Trnava 1998.
[32] BIEĽAK, J.: *Úvodné slovo*, In: STANČEK, Ľ. *Nedeľa s Božím slovom*, Spišská Kapitula 1996, s. 5.

objasňovať tajomstvo kresťanskej smrti vo svetle vzkrieseného Krista“ (KKC 1688).

1.12.4 Teológovia

Rovnako u významných kazateľov a teológov nachádzame tento pohľad na kazateľskú činnosť. Sv. Tomáš kazateľský úrad menuje “oficium principalissimum“[33] W. Przyczyna píše, že do homiletiky vchádza obraz herolda.[34] A ten istý názor zastáva aj K. Barth.[35] O kazateľovi ako prorokovi sa zmieňuje J. Kudasiewicz.[36] G. Siwek poukazuje na kazateľa ako na svedka.[37] Na kazateľa sa kladú požiadavky ako na mystagóga.[38] J. Pracz pripisuje kazateľovi poslanie interpreta a toho, ktorý hovorí vo svojej dobe.[39] Kazateľ je teológ.[40] Kňaz ako vychovávateľ.[41] Kazateľ ako terapeut.[42] Kazateľ ako rétor.[43]

Kazateľ nemá mať dôvod k pesimizmu. Homília má svoje miesto v liturgii, vnáša božské myšlienky do každodenného života, aby sa naplnil svetlom Kristovým. O homílii platí, že aj napriek všetkým rozdielom vo vzdelaní a kultúre veriacich i národov vnáša homília jednotu. I napriek opačným názorom proti homílii je potrebné venovať jej viac času, najmä na jej prípravu. Nepodceňujme kazateľskú prácu. Metzer zastáva názor, že kto nedá svojim veriacim to, čo im patrí cez ohlasované Božie slovo, aj keby zázraky konal, nedal by im viac.[44] Hettlinder volá ku kazateľom: Svedomite sa pripravovať.[45] Poslanie

---

[33] AQINSKY, T.: *S. Th.III.* q. 67. a 2, ad 1.
[34] PRZYCZYNA, W.: *Kazateľ ako herold*, In: *Sluha slova*, Krakov 1997, s. 51-63.
[35] BARTH, K:: Church dogmatics. T.1 cz. 1. Tlm. G. T. Thomson, Edinburg 1936 s. 57.
[36] KUDASIEWICZ, J.: *Kazateľ ako prorok*, In: *Sluha slova*, Krakov 1997, s. 64-82.
[37] SIWEK, G: *Kazateľ ako svedok*, In: *Sluha slova*, Krakov 1997, s. 65-108.
[38] ŚWIERZAWSKI, W.: *Kazateľ ako mystagóg*, In: *Sluha slova*, Krakov 1997, s. 109-118.
[39] PRACZ, J.: *Kazateľ ako tlmočník a interpretátor*, In: *Sluha slova*, Krakov 1997, s. 119-130.
[40] SIMON, H.: *Kazateľ ako teológ*, , In: *Sluha slova*, Krakov 1997, s. 131-152.
[41] TARNOWSKI, ***J***.*: Kazateľ ako vychovávateľ*, In: *Sluha slova*, Krakov 1997, s. 153-164.
[42] CHAIM, W.: *Kazateľ ako terapeut*, In: *Sluha slova*, Krakov 1997, s. 165-180.
[43] BOROWSKI, A.: *Kazateľ ako rétor*, In: *Sluha slova*, Krakov 1997, s. 181-192.
[44] METZGER, *Katholische Seelsorge der Gegenwart*, s. 95.
[45] HETTLINGER, *Aphorismen über Predigt u. Prediger*, s. 11.

ohlasovať evanjelium je životné poslanie. Nedbalosti sa dopúšťa ten, kto nepripravený ohlasuje Božie slovo. Čo stavovský hriech? Už Quintilián povedal: „Slabšie a horšie rečniť, ako by sme boli schopní, je nevernosťou a zradou spáchanou na tej veci, za ktorú sme sa podujali bojovať.“[46] Tieto slová tým viac platia pre kazateľa, keď si uvedomuje význam slova v profánnom živote. Kazateľ nesmie si zatvárať oči pred ťažkosťami. Má ich poznať, vedieť dešifrovať, pripraviť sa na ne, vedieť poznať aj slabé miesta nepriateľov a všetko robiť na väčšiu česť a slávu Božiu.

[46] QUINTILIAN, *Prediger u. Katechet*, Roč. 87, č. 12, s. 861.

2 DEJINY RÉTORIKY

2.1 Úvod do dejín rétoriky

Kňaz, ktorý na prelome tisícročia prijal poslanie kazateľa, si uvedomuje zodpovednosť za ohlasované Božie slovo. Vyžaduje si to vedecké vzdelanie z teológie, filozofie, a rovnako i z iných oblastí umenia a vedy. Druhý vatikánsky koncil pripomína: „Nech sa nepodceňuje význam všeobecného vzdelania spolu s praktickou a technickou prípravou“ (AA 29). Predniesť homíliu mnohí považujú za veľké umenie. A práve preto venujme pozornosť histórii rétoriky. Aristoteles konštatuje, že až do dnešnej doby autori učebníc rétoriky urobili len malú časť odborného výkladu a poznamenáva, že autori učebníc nič nehovoria o obecných rečníckych úsudkoch (enthymémata) a práve to je dôležité.[47]

Čo sa zmenilo po storočiach?

Rétorika ako veda si zasluhuje pozornosť. Je potrebné vrátiť sa k tým, ktorí podávajú prvý vedecký pohľad na nami riešený problém. Otázkam, ako sú: kde, čo, akým spôsobom vznikalo a rástlo v oblasti rečníctva, je potrebné venovať pozornosť, aby viac sme si uvedomili krásu, význam, cenu i poslanie toho, čím sme dnes poverení, čo je nám určené, čo sme prijali nie ako bremeno, ale ako dar.

[47] ARISTOTELES, *Rétorika*, Laichterova filozofická knihovna, Praha 1948, s. 26.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

2.1.1 Grécka rétorika

Rečníctvo v starovekej Európe doteraz dva razy prežívalo časy svojej najväčšej slávy: po prvý raz v Grécku, v jeho kultúrnom stredisku v Aténach v 4. storočí pred Kristom a druhý raz vo svetovládnom Ríme v 1. storočí pred Kristom.[48] O treťom období sa dá hovoriť na začiatku tretieho tisícročia?

Starogrécka rétorika je pre dejiny a pre dnešnú rétoriku, ale i kazateľskú misiu veľmi významná, lebo nielen v praxi, ale aj v teórii sa rozpracovala natoľko, že jej korene siahajú až dodnes. Rétorika v starom Grécku sa rozvinula do tej miery, že sa k nej vraciame dodnes a pojmy i kategórie, s ktorými pracovala, uplatňujeme i v modernej rétorike. Staré Grécko je kolískou tejto disciplíny. Už tam sa chápalo rečníctvo veľmi široko a už tam sa dokázalo, že rečníctvo je umenie. A z týchto dôvodov je potrebné venovať pozornosť starogréckemu rečníctvu, rečníkom a rétorike vôbec.

Moderný pohľad na dejiny rétoriky je poznačený zásadnými zmenami v hodnotení úlohy rečnenia. Rétorika ako vedný odbor zaoberajúci sa rečníctvom, ktorého dejiny siahajú na Sicíliu do Syrakúz, kde Korax napísal prvú učebnicu rétoriky v 5. storočí pred Kristom. V Periklovej dobe vydávali praktické učebnice rétoriky sofisti. Rétorika bola veda o tom, ako rečniť, ako tvoriť rečnícke prejavy, aby boli zaujímavé, príťažlivé a efektívne. Dôraz na umenie hovoriť sa kládol preto, že v tom čase, keď málo ľudí vedelo čítať a ešte menej písať, sa jazyková komunikácia uskutočňovala živým stykom, hovorenými prejavmi. Významnú úlohu pri rozvoji rečníctva zohrali sofisti, ktorí sa venovali najmä mládeži, u ktorej pestovali vyjadrovanie. Sofisti vo svojich prejavoch využívali mnohé mimojazykové prostriedky, ktorými strhli svojich poslucháčov.

Rétormi v tom čase nazývali rečníkov a neskoršie aj učiteľov rétoriky. Význam rečníctva, a tým aj rétoriky, sa strácal takým tempom, akým tempom sa ľudia stávali gramotnými. Gréci okrem rétoriky mali už

[48] HRABOVSKÝ, J.: *Marcus Tullius Cicero, prvý najlepší rečník v Európe*, VEDA, Bratislava 1966, s. 7.

rozpracovanú **poetiku**, ktorá sa zaoberala tvorbou umeleckého diela. Rozdiel medzi poetikou a rétorikou bol v tom, že poetika sa sústreďovala na problematiku formulovania myšlienok pred momentom rečového prejavu, zatiaľ čo rétorika sa venovala prednesu formulovania ústneho jazykového prejavu.[49] K rozvoju rečníctva v Grécku prispela vrodená záľuba Grékov ku kráse hovoreného slova a potom priaznivé okolnosti, ako bolo demokratické zriadenie v Aténach a sloboda slova. Aténsky občan mohol slobodne prejavovať svoj názor pri rôznych príležitostiach. Tak sa vytvorila prax viacerých druhov rečí, ako napr reči verejné, reči na súdoch, reči slávnostné, reči oslavné. Aby sa reči stali účinnými, vzniká snaha o zdokonalenie prednesu a obsahu reči. Začali prispievať k rečníckej praxi. Sofistom sa pripisuje vytvorenie náuky o rečnení. Slovo "rétor" dostalo význam: učiteľ rečníctva. Začína sa hovoriť o rétorskej škole.

Rétorika začala mať vplyv a úspech aj v praktických vedách, a zvlášť na verejný život v Aténach a na vytvorenie aténskej vzdelanosti. Sofisti poslucháčov zoznamovali s metafyzikou, etikou, matematikou, astronómiou, dejinami, politikou a s umením vôbec. Žiaci si memorovaním získavali encyklopedické vedomosti. Dochádza k prvým omylom a chybám. Vzniká grécka próza poetická, ktorá v sebe skrývala nebezpečie, pretože sa rýchlo zvrhla na nevkus a spôsobila mnoho škody v gréckom slovesnom umení. V tomto období vzniká aj dialektický materializmus. Protagoras sa domnieval, že umelým pestovaním myslenia a hovorenia sa zlepšuje u jednotlivca schopnosť poznania. To však viedlo k povrchným vedomostiam, zvlášť vtedy, keď nastáva vrchol utilitarizmu. Už v tomto období rétorika má i svoje nedobré postoje. Sofisti piateho storočia mali za cieľ šíriť vzdelanosť najmä medzi mládežou a venovali sa snahám po vyššom vzdelaní. Je to začiatok zápasu o dušu mladého človeka.

Rétorika tohoto obdobia tvrdila, že praktickým zameraním a tiež rétorickým vzdelaním v reči sa môže mládež najlepšie vychovávať. Filozofia chcela tento cieľ pri výchove mladého človeka dosiahnuť logikou a etickou výchovou. Východiskom rétorských názorov sofistov

[49] MISTRÍK, J.: *Štylistik*a, SPN, Bratislava1984, s. 7.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

boli taktiež filozofické zásady, ale skeptického rázu. Od skepsy pokročili sofisti k subjektivizmu a relativizmu. Učili, že nie je objektívna pravda (alétheia), pozorovanú vec nepoznávame tak, aká je v skutočnosti, ale aká sa nám javí. Dá sa to vyjadriť Protagorovou vetou: „Človek je mierou všetkých vecí.“ Je to teda iba zdaním (doxa), sú iba subjektívnou domnienkou závislou od telesného organizmu a od okamžitého duševného rozpoloženia. Z toho vzniklo presvedčenie, že o tej istej veci je možné hovoriť z dvoch opačných hľadísk (relativizmus v rétorike). Praktickým dôsledkom bola eristika, to znamená dokázať hovoriť pro i kontra (antilogika).

Rétorika tohoto obdobia nie je budovaná na úsilí o pravde, ale je spojovaná so zdaním alebo pravdepodobnosťou, čo sa ponechávalo na ľubovôľu rečníka. A keď stratila na vierohodnosti pravda, nadobudla na vierohodnosti absolútnosť slova, reči. Reč sa stala všemocným pánom a ľudia sa jej učili, ako rozprávaním dôjsť k splneniu svojich prianí. Reč tak vedie k víťazstvu slabšej veci (ton hétó logon kreittó poiein); môže spôsobiť, že sa malé veci javia veľkými a veľké malými, a nové veci môže predstavovať starým spôsobom a opačné novým, a o všetkých veciach padať výklad krátky alebo obšírny.[50] Tento postoj robil žiakov ľahostajnými k podstate veci a skôr ich to zvádzalo k zlým veciam ako dobrým. Bol to dopad toho, že dostávali návod, ako z pravdepodobnosti i z nepravdy urobiť pravdu alebo z nepráva právo.

Rétorika môže slúžiť dobru, ak sa oprie o filozofiu, ktorá určí cieľ hovoriť k pravde a dobru. Platón požaduje, aby rečník mal skutočné poznanie a nie iba zdanie o veciach, o ktorých hovorí. Rečnícke umenie je vedenie duší (psychagógiá). Práve preto rečník potrebuje mať poznanie o podstate každého bytia. Nie je správne venovať hlavnú pozornosť len forme reči a zanedbávať obsah. Technické prostriedky samé nestačia, aby rétoriku bolo možné pokladať za umenie v pravom zmysle slova. Platón zdôrazňuje v rétorike logické požiadavky. Rečník musí poznať obsah a rozsah pojmu vecí, o ktorých chce hovoriť, a musí vedieť ich definovať. Je potrebné, aby mal vedomosti z dialektiky, musí byť schopný abstraktne myslieť, musí vedieť spojovať jednotlivé vnemy

[50] PLATÓN, *Faidros* 267B, In: F. NOVOTNÝ, Platónove dialógy, Praha 1921, s. 53.

v jeden rod, a naopak, deliť ten rod v jeho druhy. Je dôležité, aby mal vedomosti zo psychológie a zároveň musí poznať podstatu a povahu duše, to preto, že až potom môže prispôsobiť reč chápaniu poslucháča a môže na neho úspešne pôsobiť. Rétor bude vtedy dokonalým rétorom, keď sa stane filozofom.

Teóriu a prax sicílskej rétorickej školy preniesol r. 427 pred Kr. do Atén rétor Gorgiás z Leontíny (483-380), ktorý patril medzi sofistov, učiteľov umenia viesť *"dialego"* rozhovor. Údajne napísal učebnicu rétoriky, o ktorej vieme od Platóna, ktorý ju ostro kritizuje.[51] Najväčší význam v rečníctve kládol na dobrú znalosť jazyka.[52]

Medzi významných antických rétorov patril Gorgias z Leontíny (483-380), ktorý napísal učebnicu rétoriky, ale sa nezachovala. Ako teoretik rétoriky venoval pozornosť rečníckym figúram.

Významnú úlohu pri rozvoji rétoriky zohral Empedokles z Akragantu (493-433). Aristoteles ho považoval za priekopníka rečníctva. Kládol dôraz na ovládanie jazyka.[53]

Demostenes (384-322) je považovaný za najväčšieho rečníka antického sveta, ktorý mal schopnosť prednášať niekoľkohodinové prejavy plné nielen faktografických údajov, ale vyznačuje sa striedaním intonácie, gest, rečníckych figúr. Využívaním rečníckych ozdôb a logikou obsahu vedel tak nadchnúť ľudové masy, že ho pokladali za svojho vodcu a veľkého patriota.[54] Je zaujímavé, že nenapísal ani jednu teoretickú prácu. Zachovali sa jeho reči vďaka jeho žiakom, v ktorých sú pasáže o rétorike, rečníkovi a rečníckych prostriedkoch.

Sokrates (469-399), ktorý údajne povedal, že „vie iba to, že nič nevie", bol synom chudobného aténskeho sochára a matka bola pôrodná asistentka. Z taktických dôvodov sa robil skromným nevedomcom. Bol majstrom akademických dialógov a dodnes sa konverzačná vyučovacia metóda nazýva metódou sokratovskou. Otázky kládol provokatívne a

[51] PLATÓN, *Faidros* 267B, In: F. NOVOTNÝ, Platónove dialógy, Praha 1921, s. 9.
[52] MISTRÍK, J.: *Rétorika,* 1. vydanie, SNP, Bratislava 1978, s. 10.
[53] HYHLÍK, F.: *Kapitoly z rétoriky*, Obzor, Bratislava 1972, s. 11-12.
[54] MISTRÍK, J.: *Rétorika*, 3. vydanie, SNP, Bratislava 1987, s. 9-16.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

tým si diskusiu priam vynútil. Používal ironické repliky, ktoré partner nemohol nechať bez odpovede. Propagoval dialóg ako rétorickú formu.

Platón (427-347) bol Sokratov žiak. Známy je spisom *Obrana Sokrata*. V Aténach roku 387 pred Kristom založil filozofickú školu a nazval ju Akadémiou, podľa jedného hájika, ktorý sa volal Akadémia. Pokladá sa za majstra dialógov. Patrí medzi teoretikov rétoriky, hoci osobitné dielo tohoto druhu nenapísal.[55] Do dialógov vnášal fiktívne polemiky, v ktorých sa uplatňuje aj emocionálna reč a metafora. Najviac priamych poučení o rečníckom umení je v jeho spise *Theaitetos*. Vystúpil proti rečníkom, ktorí šliapali po mravných zásadách. Zastával zásadu, že rétorika je prostriedok na formovanie verejnej mienky, poznania a pravdy, a neraz stotožňoval rečníka s vedcom. Rétorike a možnostiam osvojiť si jej zásady venoval Platón dva zo svojich dialógov: *Gorgias* a *Faidros*. V skutočnosti jeho polemika so sofistami prechádza celým jeho dielom. Predmetom sporu je hlavne pojem rečníckej zdatnosti a jeho vzťahu k potrebám života. I napriek nepriateľstvu voči rétorike sa Platón zaujímal o jej technickú stránku, hlavne o problematiku dialektického uvažovania, jazykových kompozícií a usporiadanie rečí.

2.2.1 Aristotelova rétorika

Pre kazateľa je dobré, aby z histórie rétoriky poznal podstatné veci o rétorike z čias gréckej histórie a najmä rétoriky Aristotelovej. Aristotelova *Rétorika* môže byť užitočná i dnešným rétorom a kazateľom. Aj preto, že nepodporuje krasorečníctvo a frázovitosť, ale vzdelanie rečníctva ovládaného myšlienkou a slovom.

Aristoteles (384-322) zo Stageiry, bol synom lekára macedónskeho kráľa. Pracoval vyše 20 rokov v Platónovej Akadémii, kde zostal až do smrti svojho učiteľa Platóna (347). Roku 355 pred Kristom založil školu v blízkosti aténskeho chrámu Apolóna Lykejského a nazval ju lýceum,

[55] GALLO, J.: *Rétorika v teórii a praxi*, s. 10

kde učil do roku 323, kedy je obžalovaný z bezbožnosti, odchádza do exilu a o rok zomiera. Patrí medzi najväčších učencov staroveku. Mal ohromný vplyv na rozvoj vedy v staroveku. Napísal množstvo kníh z rozličných oblastí vied, aj spis *Rétoriku*. Problémom rečníctva venoval aj niekoľko kapitol v *Poetike*.[56]
Jeho *Rétorika* tvorila základ rečníckych príručiek v neskorších časoch. Nesporne má význam i pre dnešnú dobu, v ktorej verejná reč, ak pripočítame k tomu žurnalistiku, rozhlas, televíziu, internet, zaujíma dôležité miesto v spoločenskom živote.

Pohľad do histórie rétoriky zameraný na učebnice rétoriky poukazuje, že rozdiel medzi učebnicami rétoriky spočíva len v odlišnom akcente na tú či inú zložku výkladu. Práve v súhrne týchto rozdielov však nachádzame stopy istého dejinného pohybu. Od začiatku, nie iba od Aristotela až do dnešných dní a bude tomu stále, do rétoriky ako praktickej sústavy návodu k účinnému odovzdávaniu prenikajú úvahy filozofov a mysliteľov, ktorí sa venujú jazykovým i literárnym štýlom, logike argumentov, psychológii presvedčovania či výchove budúceho vzdelaného človeka.

Rétorika obsahuje mnohé veci, čoho si nemôže nevšimnúť psychológ, etik, sociológ, estetik, logik či politik, pretože rétorika je vlastne i podľa Aristotela praktickým použitím logiky v službách, kde sa kladie dôraz na reč. Aristoteles nebol prvý, ktorý stanovil pravidlá rečníckeho umenia, ale jeho spis *Rétorika* sa stal základným dielom o rétorike.

V Aristotelovej *Rétorike* môže cenné postrehy a poznatky nájsť aj kňaz a pedagóg.[57] To preto, lebo požiadavky rečníckeho umenia odôvodnil vedecky a dal mu správne miesto vo verejnom živote a metóde dokazovania. Aristotelova *Rétorika* aj po stáročiach má svoj význam, svoje miesto nielen pre historikov či literárny význam, ale rovnako aj pre rečníkov, a teda i kazateľov. Hoci bola napísaná v 4. storočí pred

[56] GALLO, J.: *Rétorika v teórii a praxi*, s. 10

[57] KŘÍŽ, A.: *Aristoteles pedagóg*, Strážnice, 1931.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

Kristom, rozumieme, že to dobré i zlé čo obsahuje, je ľudské a nám blízke.

Za takmer 2 500 rokov sa v zásade nezmenil obsah rétorických poučiek a rovnako ani ich spôsob usporiadania a užívania terminológie. Rovnako zostáva i cesta, na ktorej sa prechádza od námetu k jeho zvukovému alebo písanému stvárneniu. Aristoteles vo svojej dobe poznal v rétorike dôležitú zložku svojej kultúry. Aristotelova *Rétorika* poukazuje na snahu, že autor chcel vedecky spracovať tento obor, a preto preštudoval diela svojich predchodcov a vyložil svoju vlastnú teóriu. Vonkajšia forma je pre Aristotela menej podstatná a v tomto je Isokrates opačného zmýšľania. Podľa Aristotela o účinku reči má rozhodnúť váha myšlienok. A tak po stránke teórie slohu reči, Aristotelova *Rétorika* obsahuje pre nás mnoho zaujímavého a poučného. Bol presvedčený, že pravda je objektívna. Pravda je vo veciach a potom aj v rozume; neriadi sa podľa nás - pravda subjektívna - ako sa domnievali sofisti, ale my sa musíme riadiť podľa nej. Veci sú dané a my sa musíme snažiť, aby sme ich poznali, aby sme pravdu našli, pokiaľ je to možné, pretože je tu mnoho prekážok, ktoré vyplývajú zo samého subjektu a zo samého objektu. Jedná sa o nedokonalosť zmyslov, vplyvov nadania či prostredia. Poznať pravdu je teda dielo objektívne subjektívny. Pravda tak záleží vo výpovedi, že jestvuje, čo skutočne jestvuje, a nie je, čo nie je. Tým sa musí riadiť i rétorika. Rečník má za úlohu, aby vystihol, čo je v každom danom prípade presvedčivé, teda nie, aby poučoval. V tomto je Aristoteles proti sofistom a Isokratovi, súhlasí s Platónom a už za jeho života vyjadril rečnícku teóriu empirity.

Aristoteles rétoriku nepokladá za vlastnú vedu, ktorej ide o pravdu, ale rečníkovi nariaďuje, aby jeho cieľom bolo vždy dobro. Aristoteles rétoriku, teóriu o rečníctve oddeľuje od rámca iba teórie o umení rečnenia. Aristoteles vzal rétorike odiózny charakter umenia hovoriť, ktorý jej dali sofisti, má skôr vysvetliť to, čo je v každej veci presvedčivé a hodnoverné. A v tom sa podobá dialektike. Svoju látku berie rétorika zo života, o ktorom rečník ide hovoriť, ale zákony na to, ako o matérii jednať, berie z dialektiky. Obe náuky, dialektika i rétorika, sa zaoberajú s protikladnými tvrdeniami, ale dialektika slúži diskusii (enteuxis),

rečníctvu zas ide skôr o to, aby sa dokazovacie prostriedky a dôvody získali pomocou toho, čo je obecne zrozumiteľné, a aby rečník bol schopný hájiť opačné názory, a keby niekto iný užíval tieto dôvody v neprospech spravodlivej veci, aby ho mohol presvedčiť. Tak dialektika i rétorika sa nedotýkajú určitého vymedzeného vedného oboru a jeho podstaty, ale obe sú len druhom schopností zaobstarať dôvody; sú teda schopnosti, nie ako vedy. Preto si rečníctvo nemôže robiť nárok na vedecké znalosti vecí, ale musí sa obmedziť na dôvody. Ak sa to nerobí, zatemňuje sa ich povaha. Týmto Aristoteles odmieta Isokrata i sofistov. Prevláda u neho sociatívny a estetický prvok rétoriky, nie encyklopedický. Rétor nemusí byť vedeckým odborníkom, pretože úlohou rétoriky nemôže byť vzdelanie vedecké, nie je to filozofia, ale ani vzdelanie všeobecné.[58] Ako realista určil rečníctvu miesto medzi náukami, stanovil pomer k nim, prijal ich do svojho učebného plánu a definitívne odobral rečníctvu odiózny charakter. Tak Aristoteles určil miesto rétoriky medzi vedami a určil jej pomer k iným vedám a rozdiel medzi nimi. Podľa Aristotelovho presvedčenia je potrebné poznať predovšetkým vec, ale taktiež záleží na forme, ako a čo sa má hovoriť. Preto Aristoteles zisťuje a určuje pravidlá, stanovuje tri dôležité rozdiely medzi rečou a slohom, t. j. rečou prozaickou a básnickou, rečou hovorenou a písanou. Hovorí o rôznych ozdobách (paralelizmus, antithese a pod.), ktoré sa vyskytujú u básnikov, ale sú dôležitým nástrojom i rečníkov. Zdôrazňuje vhodný prednes, objasňuje užívanie metafor a epithet v slohu umeleckej prózy.

Aristotelova *Rétorika* je nielen náuka o rečníckom dokazovaní, ale hovorí aj o návode, ako správne sa majú vzbudzovať city v duši poslucháčov, a tak pôsobiť na ich vôľu. Tu Aristotelova *Rétorika* dopĺňa jeho psychológiu po emocionálnej stránke a sú v nej cenné povahové poznatky. Nemožno nespomenúť, ako má rečník pôsobiť svojou osobnosťou. Je potrebné vidieť, že rétorika má stránku logickú, ktorej záleží na dôkazoch pravdepodobnosti, ktorou sa objasňujú príklady, a stránku psychologickú, to je umenie, ako v poslucháčoch vzbudiť city, ktoré rečník potrebuje k dosiahnutiu svojho cieľa. A konečne, záleží na

[58] LAICHTER, J.: *Aristoteles Rétorika náuka o řečnictví a slohu*, Praha 1948, s. 17.

tom, aby rečník presvedčil poslucháčov o svojej rozumnosti, čestnosti a dobrých úmysloch. Aristoteles tomu venuje pozornosť v I. a II. knihe *Rétoriky.* Tretia kniha pojednáva o rečníckom slohu, pretože je veľký rozdiel v tom, ako sa myšlienka vyjadrí. Aristoteles vychádzal z toho, čo je. Preto kladie dôraz na to, aby rečník, ak má jeho reč mať účinok, vedel s ľuďmi zaobchádzať, aby ich poznal. Musí vedieť, ako ich viesť k dobrému. Musí poznať psychológiu ľudí, ich povahu, charakter, prostredie, kde žijú. Je potrebné, aby rečník vedel o vzájomných súvislostiach medzi spoločnosťou a jednotlivcom. Preto má poznať i podstatu zákonov, ich účel a cieľ, pretože to má rovnako vplyv na podstatu vecí a rovnako povaha ľudí zas pôsobí na tvorbu a priebeh štátneho zriadenia. Rečníkovi je potrebné, aby poznal i logiku ľudí. Aristoteles zdôrazňuje vzdelanie a výchovu (paideiá). Vzdelanie pôsobí na myslenie a podstatu človeka, Aristoteles ako filozof prikláňal sa k rozumovému vzdelaniu a k mravnému zdokonaleniu. Nesúhlasí s mienkami sofistov, že cieľom vzdelania má byť iba praktická hodnota. Patrí k historickým paradoxom, že sa Aristotelova *Rétorika*, ktorá kriticky završuje celý predchádzajúci vývoj teórií presvedčivého diškurzu a na ktorú živo reaguje v dialógu *O rečníkovi* aj Cicero, stretla v období poznania antiky po celý stredovek s malým ohlasom. Je potrebné preto poznamenať: Aristoteles svoju *Rétoriku* končí asyndetonom: „Povedal som, počuli ste, vec poznáte, teraz súďte!“[59]

2.3 Starorímska rétorika

Najpriaznivejším obdobím pre rozvoj rímskeho rečníctva bolo obdobie republiky (510-31). Rímske rečníctvo prešlo cestou postupného vývoja. Zdokonaľovalo sa pomaly ako každý literárny druh. Čím viac sa pociťovala jeho potreba, tým rýchlejším tempom šlo jeho

[59] ARISTOTELES, *Rétorika*, Laichterová filozofická knihovna, Praha 1948, s. 240.

zdokonaľovanie. Vývin rímskeho rečníctva sa dá bezpečne sledovať len asi od 3. storočia pred Kristom.[60]

Rečníctvo a rétorika dosiahli vysokú úroveň už v starom Ríme. Podmieňovali ju tie isté činitele ako v Aténach. V rímskej rétorike sa prejavovali silné grécke vplyvy. Za originalitu treba pokladať samostatné rečnícke školy ako tretí a najvyšší stupeň školskej organizácie. Rečníctvo sa stáva vrcholom vzdelanosti a jeho predpisy boli veľmi podobné.

Marcus Fabius Quintilianus (39-95) urobil syntézu všetkých poznatkov o antickej rétorike. Bol prvý platený učiteľ rečníctva v Ríme. Hlavným dielom Quintiliana je dvanásť kníh kompendia *Institutio oratoria - Základy rečnenia*. Niektoré texty možno nájsť v učebniciach rétoriky ešte v devätnástom storočí a niektoré časti sú prekladané aj dnes do moderných živých jazykov. Quintilian vo svojom diele uchoval to najlepšie, čo antická rétorika dosiahla, a to tak v praktickom rečníctve, ako aj teoretických výkladoch.[61]

Plínius (61-113) obdivuje Cicera. Mal sklon k používaniu ázijského štýlu reči, kde jadrom je snaha vo vhodnom okamžiku narušiť poslucháčovo očakávanie.

Publius Cornelius Tacitus (55-120) obdivoval a bol znalec starorímskeho rečníctva. Zastával názor nutne pestovať klasické hodnoty rečníckeho slohu a dávať pozor na filozofickú výchovu vzdelaného rečníka. Bol známy ako advokát a vynikajúci rečník. V diele sa zapodieva dôvodmi pro et contra, venuje sa hodnoteniu rečníkov, vysvetľuje ich morálne vlastnosti. Je svedkom poklesu dôležitosti súdnych a hlavne poradných rečí. Ide mu o zmysel občianskej angažovanosti rečníka a o vyslovenie názorov na dôsledky konfliktov cnosti s dobovou eleganciou slohu. Ako vynikajúci spisovateľ neodmieta krásny sloh, ale trvá na tom, aby neskrsol do samoúčelnosti, do zbytočných kudrliniek. Presadzuje, aby zdravý sloh rečníckeho prejavu slúžil svojmu účelu: hovoriť pekne a presvedčivo. O každom predmete

[60] HRABOVSKÝ, J.: *Marcus Tullus Cicero, prvý najlepší rečník v Európe,* s. 9.
[61] MISTRÍK, J.: *Rétorika,* s. 13

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

dokázal hovoriť pekne a presvedčivo podľa dôležitosti vecí, k úžitku súčasníkov a pre upokojenie tých, ktorí ho počúvali. V *Dialógu o rečníctve* sa hlási k Ciceronovmu štýlu. Tacitov *Dialóg o rečníctve* je myšlienkovo hlbokou úvahou o zmysle spoločenských funkcií rétoriky v antickom Ríme. Súhlasí s vývojom rečníckeho štýlu a šírky rečníckeho pôsobenia, ktoré majú svoj zdroj predovšetkým v morálke.[62]

Rímskej rétorike predchádza helenistická rétorika. Po páde gréckej samostatnosti nastáva zásadná zmena v postavení a v obsahu antickej rétoriky. V tomto období filozofi vytvárajú učebné programy, v ktorých sa zaoberajú obsahom učebných disciplín.

Veľkým prínosom je historicko-filozofická škola, ktorú založil Zenón z Kitia (336-264) v Aténach, ktorý sa pokladá za najstaršieho predstaviteľa stoy, kde sa preberali i problémy prírodno-filozofické, logické a etické. Stoikom patrí prvenstvo, že zo systému filozofie utvorili jednotlivé vedné obory. Tak termín *logika* pochádza priamo od stoikov a v zásade odpovedá tomu, čo Aristoteles volal analytikom, učením o zákonitostiach správneho myslenia, vyjadrovania a interpretácie textov. Stoici v logike myslia aj na rétoriku. Rétorika helenistického obdobia získala charakter podrobne prepracovaného odboru, ktorý čerpal poznatky i z ostatných odborov trívia. Rétorika sa vytráca z bežného života. Zužuje sa len na okruh ľudí. Rečník sa prestáva obracať na spoluobčanov, uchyľuje sa do súkromia.

Rozvíja sa tzv. ázijský štýl (genus orationis Asiaticum), ktorého šíriteľmi boli aj Ciceronovi učitelia Aischines Milétsky, Aischylos Knídský či Menekles a Hierokles z Alaband v Kárii. Z tohoto obdobia rétor Hermagoras z Temnu sa považuje za pôvodcu spisu o súdnej rétorike, a tak sa začína učenie o invencii, ktorých obsahom sú statusy. Termín *statis* vychádzal zo zápasníckeho merania síl, podobne ako celá agonálna rétorika. Neskôr rímske právo rozlišuje statusy pri súdnych rečiach. Obsahom rečí, ktorými sa zapodievala rétorika, neboli len otázky, ktoré sa riešili pri súdoch, teda konkrétne, praktické, vyžadujúce

[62] KRAUS, J.: *Rétorika v evropské kultúře*, s. 54.

konečnú odpoveď, ale taktiež ich abstraktné a teoretické riešenia. Úlohou rečníka pri súde, ale i úlohou sudcu bolo voliť v prejave také slová, ktoré by presne vystihovali zámer. Vzťah medzi *verba* a *res* sa chápal tak, že bolo potrebné veci pomenovať, vyhľadať pre ne presný výraz - *res est manifesta, sed de nomine non constat*, vec je jasná, ale doteraz nepomenovaná. Úlohou rečníka nebolo len vec, jav, čin alebo udalosť iba nazvať, ale tiež klasifikovať, posúdiť vzhľadom k určitým súvislostiam, v prípade súdneho prejavu vzhľadom k právnej norme (*lex*). Učenie o *statis* prešlo do učenia stredovekých rétorík.

O rétorike v starom Ríme možno povedať, že robila nevyhnutné služby v politickej, súdnej i spisovateľskej praxi, vo vede a filozofii. Situácia v Ríme si to vyžadovala.

Každá reč mala mať tieto časti:

1. exordium – niekoľko úvodných poznámok, ktoré by uviedli tému reči,
2. expositio – stanovenie pojmu a vysvetlenie veci, určiť obsah a dôležitosť témy,
3. causa – logické dôvody potvrdzujú správnosť tvrdení, priame dôkazy dedukcií,
4. contrarium – vyvrátenie názorov protivníka, nepriame dôkazy dedukcií,
5. simile – podobné udalosti v iných oblastiach dôrazov, analógií,
6. exemplum – príklady z histórie a každodenného života, dôkazy indukcií,
7. testimonium – výroky slávnych mužov, príslovia, dôkazy autorít,
8. conclusio – zhrnutie, závery a možnosti použitia.

2.4 Antická rétorika

Zmena, ktorá nastáva na prelome letopočtu, keď helenistické štáty sa dostávajú pod nadvládu Ríma, začína i v rétorike prevažovať latinčina. Gréčtina stráca funkciu kultúrneho jazyka. Rétorika si v Ríme ťažko získavala priazeň.

Markus Porcius Cato (234-149) bol odporca helenistického kozmopolitizmu. Presadil na čas, že grécki učitelia museli opustiť Rím. Vedome podceňoval štylistickú stránku reči. Známy je jeho výrok: „Drž sa veci a slová pôjdu samé!“ (*Rem tene, verba sequentur*!) Bol stoik a kládol dôraz na morálku. Jeho výrok: „Rečník je poriadny muž v reči skúsený“ (V*ir bonus, dicendi peritus*), sa dostal do učebníc o rétorike. Catovo úsilie proti gréckej rétorike v praxi zostalo bez úspechu. Práve naopak. Grécka rétorika sa stala vzorom. V tomto období vzniklo viac učebníc rétoriky, a teda aj škôl, kde sa vyučovala rétorika.[63] Bol povestným mravokárcom. Nezachovala sa žiadna z rečí, hoci Cicero poznal jeho 150 rečí. Mali vysokú rečnícku hodnotu. Bol prirodzený a neškolený rečník.

V období medzi Catonom a Cicerom bolo viac výrečných rétorov. Mnohí z nich už prešli rečníckou školou a sami kladne prispeli k rozvoju rečníctva. Napríklad M. Antonius (143-87) i Lucinius Crassus (140-91).

2.4.1 Cicero a rétorika

Za najväčšieho rečníka Rímskej republiky a súčasne za najvýznamnejšieho autora prác o rétorike, v ktorých je možno sledovať zásadný vplyv na rétoriku ako vedu, sa považuje Markus Tullius Cicero (106-43 pred Kistom).

[63] KRAUS, J.: *Rétorika v evropské kultúře*, s. 46.

Bol priamym žiakom gréckych učiteľov rétoriky. Pokladá sa za najpozoruhodnejšiu postavu 1. storočia.[64] Práve on najviac ovplyvnil význam a profilovanie rímskej rétoriky. Spojenie rétoriky s filozofiou považoval za nutný predpoklad rečníka. V oblasti rétoriky za najdôležitejšie sa považuje filozofický dialóg *O rečníkovi*. Venoval sa výkladu rétoriky vo forme otázok a odpovedí rímskemu rečníctvu a roku 46 nastoľuje ideál rečníka v dialógu *Orator, ad Marcum Brutum*, ktorý pojednáva aj o druhoch rečníckeho štýlu. Doplnkom tohoto dialógu je úvaha *O najlepšom rode rečníkov*. Cicero sa pokladá za najväčšieho rímskeho rečníka. Dosiahol to na základe vynikajúcich rečníckych schopností. Rétorike venuje aj dlhý spis *Topica*, v ktorom na žiadosť právnika Trebatia popularizuje výklad o dokazovaní z Aristotelovej topiky a rétoriky.

Cicero bol predovšetkým rečníkom. Známe sú jeho súdne reči. Vyznačujú sa dokonalým majstrovstvom prepracovanej argumentácie, ktorá pôsobí na rozum a ešte viac na city. Rečníctvo považuje za najvyššiu formu všetkých ľudských vedomostí a za najdôležitejšiu zložku politickej praxe. V rečníckom umení a v štylistike sa odráža všetko, čo ľudská civilizácia dosiahla. Preto musí rečník ovládať všetky obory poznania. Vo svojich deväťdesiatich rokoch napísal ucelený prehľad rétorickej problematiky v spise *De inventione*. Spis svedčí o tom, že rímske rétorické školy v tom čase dosiahli vysoký stupeň komplexnosti poznania.[65] V spise najprv poukazuje, že rétorika je súčasť politiky, ale sa venuje špeciálnym otázkam (causae), pre ktoré sa hľadajú konkrétne konečné odpovede. A v tom je dôležitý rozdiel od filozofie. Ďalej rozoberá päť častí rétoriky (*inventio, dispositio, elocutio, memoria actio*).

Cicero vo svojej koncepcii zhrňuje poznatky svojich predchodcov a poukazuje, že úlohou rečníka je vyhľadať tému a zdôvodniť reči (*inventio*), potom vhodne rozdeliť hlavnú tému, usporiadať argumenty (*divisio*) a vyhľadať náležitú slovnú podobu svojho prejavu (elocutio),

[64] HRABOVSKÝ, J.: *Marcus Tullius Cicero, prvý najlepší rečník v Európe*, s. 15.
[65] KRAUS, J.: *Rétorika v evropské kultúře*, s.47.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

uložiť takto pripravenú reč do pamäti (memoria) a pôsobivo ju previesť (*actio, pronuntiatio*). Rečník je vtedy úspešný, keď sa mu podarí získať priazeň auditória, vysvetliť podstatu veci, poukázať, v čom je podstata, zdôvodniť vlastné východiská a vyvrátiť názory opozície. Hlavným predpokladom zrealizovania týchto cieľov je vhodný štýl. Poukazuje, že by nemal chýbať humor či zmysel pre ironiu.

V okruhu rétorickej problematiky je vrcholným dielom dialóg (*disputatio*) *O rečníkovi*. V diele poukazuje na to, že rečníkovi nestačia vedomosti o pravidlách (*praecepta*), ale musí mať predpoklady talentu (*ingenitium*), venuje pozornosť kompozičnému usporiadaniu reči, rečníkovej pamäti, nastoľuje problém rečníckeho štýlu. Rečník musí dbať o estetické hodnoty, o to, aby reč bola umelecky vypracovaná, široko koncipovaná, výrazovo bohatá, plná svetla po stránke myšlienkovej i výrazovej, ktorá má svoj vlastný rytmus a členenie. Tí, ktorí ovládajú umenie takejto reči a podľa toho, ako to využívajú, zasluhujú si uznanie a užívajú ‚označenie primeraný štýl, štýl, ktorý ladí (*quid deceat*).

Cicerova rétorika je spojujúcou syntézou všetkých druhov vzdelania. Jeho ideál *orator perfectus* neskôr rozvíjajú mnohí autori, napr. v kontexte kresťanskej viery najmä Augustín v spise *De doctrina christiana*, ktorý má veľký vplyv na ďalšiu kazateľskú prax.

2.5 Ježiš Kristus a rétorika

Ježiš nepatril ku žiadnej škole rétorov a rovnako neštudoval u nejakého človeka-učiteľa rétoriku. Centrálnou témou Ježišovho posolstva je Božie kráľovstvo.[66] V biblickej reči sa týmto výrazom rozumie tá skutočnosť, že Boh je suverénny Pán. Ježiš predkladá svoje posolstvo

[66] VRABLEC, J.: *V službe slova*, SÚCM, Rím 1991, s. 5-12.

ako také, ku ktorému smerovali celé dejiny spásy.[67] Prišiel na svet, aby nás vykúpil a spasil. Ježiš postupne odhaľuje skrytú charakteristiku Božieho kráľovstva. Evanjelisti a apoštoli oslovujú Ježiša "učiteľ", i keď ho oficiálne za učiteľa neuznali (porov. 7,14n.). I napriek tomu ho mnohí za učiteľa či rabiho pokladali (Mk 9,5; 11,21; Jn 3,2).[68] Zákonník oslovuje Ježiša: „Učiteľ, pôjdem za tebou všade, kam pôjdeš" (Mt 8,19). Apoštoli, ktorých si vyvolil Ježiš, sú nazývaní učeníkmi: „Keď to videli farizeji, hovorili jeho učeníkom: ‚Prečo váš učiteľ jedáva s mýtnikmi a hriešnikmi" (Mt 9,11)? Ježiš o sebe hovorí pred apoštolmi ako o učiteľovi a sám apoštolov nazýva žiakmi (porov. Mt 10,24-25). Apoštoli sami volajú Ježiša učiteľom: „Rabbi - čo v preklade znamená: Učiteľ-, kde bývaš" (Jn 1,38)? Aj Ježiš prijíma od apoštolov oslovenie učiteľ: „Vy ma oslovujete: >Učiteľ< a >Pane< a dobre hovoríte, lebo to som" (Jn 13,13).[69] Taktiež o činnosti Ježiša ako učiteľa hovoria evanjeliá. „Keď Ježiš videl veľké zástupy, vystúpil na vrch. A keď sa posadil, pristúpili k nemu jeho učeníci. Otvoril ústa a učil ich" (Mt 5,1-2). Ježiš vyučil svojich učeníkov a potom ich ustanovil za svojich zástupcov v kázaní svojho posolstva (porov. Mk 3,14n). Túto zodpovednosť ohlasovať učenie Ježiša dostali predovšetkým Dvanásti, ale neobmedzovala sa len na nich (porov. Mk 5,19; 9,38-41; Lk 10, 1-16). Ježiš sa nevenoval ako učiteľ len svojim učeníkom a len na jednom mieste či jednorazovo jednej skupine ľudí.

Matúš, jeden z Dvanástich jeho učeníkov píše: „Keď Ježiš prestal poučovať svojich dvanástich učeníkov, odišiel odtiaľ učiť a kázať po ich mestách" (Mt 11,1). Zástupom Ježiš hovorí: „Učte sa odo mňa" (Mt 11,29). Ježiš učí na verejných priestranstvách na hore (porov. Mt 5,1-11), učil ich v synagóge (porov. Mt 13,54; Mk 1,21; Lk 4,15; Jn 18,20), učil v Jeruzalemskom chráme (porov. Mt 21,23), učil z lodičky pre veľký zástup na brehu (porov. Lk 5,3), už ako dvanásťročný „sedel medzi

[67] Porov. MORDEL, Š.: *Genéza Písma*, Duchovný pastier, Bratislava 1966, č. 7, s. 291.
[68] DOUGLAS, J. D. a i: *Nový biblický slovník*, Praha 1996, s. 1061.
[69] Porov. KOLIVOŠKA, P.: *Slávnosť Krista Kráľa*, Duchovný pastier, Bratislava 1996, č. 8, s. 379.

učiteľmi, počúval ich a kládol im otázky. Všetci, čo ho počúvali, žasli nad jeho rozumnosťou a odpoveďami“ (Lk 2,46-47), „v sobotu vošiel do synagógy a učil. I žasli nad jeho učením, lebo učil ako ten, čo má moc, a nie ako zákonníci“ (Mk 1,21-22) a iné miesta z evanjelií predstavujú Ježiša ako vzor pre kazateľa. Po formálnej stránke sú Ježišove kázne vzorom. Majú misijný charakter.

Predmetom Ježišových kázní je jeho osoba a jeho vzťah k Otcovi a ľuďom, ako aj budúce duchovné kráľovstvo.[70] Podmienky vstupu do kráľovstva: viera, pokánie a najmä láska.

Ježišove kázne sú názorné, používa viaceré rečnícke figúry, ako napr. podobenstvá, príklady, rečnícke zvolanie, sentencie, všetko primerané okolnostiam, kedy odzneli, ale rovnako časové a aktuálne v oblasti viery a mravov až do konca sveta. Ježiš nás uistil, že bude s nami „po všetky dni až do skončenia sveta“ (Mt 28,20). Zvlášť pri homiletike si uvedomujeme slová apoštola sv. Jána: „Ježiš urobil ešte veľa iného. Keby sa to všetko malo dopodrobna opísať, myslím, ani na celom svete by nebolo dosť miesta na knihy, ktoré by bolo treba napísať“ (Jn 21,25). Ježiš zjavuje ľuďom pravdu. Príhovory sú väčšinou didaktické, ale zároveň neobyčajne praktické. Pôsobia na srdce i vôľu a rovnako na rozum. Cieľ jeho slov dá sa vyjadriť jeho slovami: „Nájde Syn človeka vieru na zemi, keď príde“ (Lk 18,8)? „Majte vieru v Boha“ (Mk 11,22). Ježiš ovláda poslucháčov aj po stránke citov. Evanjeliá predstavujú väčšinou Ježiša ako vážneho, pri deťoch však nežného (porov. Mt 18,5), je prísny, keď napomína a karhá (porov. Mk 8,33), ale i plače nad Jeruzalemom i priateľom Lazárom (porov. Jn 11,33), pri Poslednej večeri je velebný... Ako učiteľ učí nielen slovom, ale i príkladom. Je vzorom a príkladom duchovnej krásy. Kazateľ si môže nájsť v ňom vzor pre svoju misiu.

[70] Porov. CHOVANEC, M.: *Ježiš Kristus – Pán časov*, Duchovný pastier, Bratislava, 1977, č.1, s.3:

2.5.1 Apoštoli a rétorika

Učeník je z lat. „discipulus“ - žiak, gr. „mathétés z manthanó“, čo je v podstate učiteľov žiak. Pojem odpovedá hebr. „limmud“, čo sa v SZ vyskytuje pomerne zriedka (porov. Iz 8,16; 50,4;54,13), ale v rabínskych spisoch označuje tento termín rabínovho žiaka, ktorý sa od neho učí tradičným náukám. V gréckom svete sa filozofi rovnako obklopovali žiakmi. Pretože žiaci často prijímali výhradne učenie svojich učiteľov - majstrov, a tak toto slovo začalo označovať stúpencov určitého náboženského alebo filozofického smeru. Židovský úzus je platný z NZ, kde sa spomínajú učeníci farizejov (porov. Mk 2,18). Nám ide o tých, čo prijali učenie Ježiša a na nich sa vzťahuje označenie učeník (porov. Mt 5,1; Lk 6,17; 19,37), tí totiž sprevádzali Ježiša na jeho cestách (porov. Mk 6,45; Lk 8,2n; 10,1), čiže Dvanásti. Učeníkov si osobne vyvolil sám Ježiš (porov. Mk 1,16-20; 2,13n; Lk 9,59-62). Povolanie Ježišom sa chápe ako osobná oddanosť Ježišovi, ktorá je vyjadrená nasledovaním a bezvýhradnou vernosťou (porov. Mk 8,34-38; Lk 14,26-33). U Dvanástich to znamená doslova opustiť domov, zamestnanie i majetok (porov. Mk 10,21.28) a vždy sa vyžadovalo, aby Ježišove nároky boli na prvom mieste. Takýto postoj nebol vo vzťahu učiteľa a žiaka bežný a dal preto pojmu “učeník“ nový obsah. Vernosťou a vierou v Ježiša Krista je daný stav učeníka. Ježišovi učeníci tvoria jadro Cirkvi a vzťah medzi Ježišom a učeníkmi slúži ako model vzťahu medzi vzkrieseným Kristom a členmi Cirkvi.[71]

U apoštolov v knihách Nového zákona sa nachádza mnoho rétorických dôkazov, aj keď vieme, za akých okolností a kedy knihy boli napísané. Nový pokrok lingvistických, literárnych výskumov privádzajú k štúdiu literárnych druhov aj z hľadiska rétoriky, rozprávačského umenia i štruktúry. Štúdium ľudskej stránky Božieho slova sa naďalej

[71] RENGSTORF, K. H.: *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, s. 415-460; SCHWEIZER, E. Lordship and Discipleship, 1960; HENGEL, M Machfolge und Charisma, Berlín 1968; DOUGLAS, J. D. a i., Nový biblický slovník, Praha 1996, s. 1061.

musí rozvíjať.[72] Pri štúdiu rétorickej stránky je potrebné vidieť nielen intelektuálnu oblasť kníh Svätého písma, ale musí sa mať na mysli, že to je v prvom rade Božie dielo. Vysvetlenie nachádzame encyklikách Cirkvi, a to u pápežov Leva XIII. *Providentissimus Deus* (1893), Pia XII. *Divino afflante Spiritu* a dokumente biblickej komisie *Interpretácia Biblie v Cirkvi*, ktorú 23. apríla 1993 kardinál J. Ratzinger odovzdal pápežovi Jánovi Pavlovi II. Aj rétorika ako veda má svoje miesto od čias apoštolov až do dnešných čias. Dejinným dôkazom interpretácie je aj historicko-kritická metóda. Hľadanie pôvodnosti pomáha lepšie porozumieť pravdu, čo je pre teológiu cenné a užitočné.

Kázne apoštolov zo Skutkov apoštolov a najmä v listoch sv. Pavla hovoria o rétorike začiatku kresťanstva. V Skutkoch apoštolov sv. Peter káže osem ráz a sv. Pavol jedenásť ráz. Obsah kázní sa dá vyjadriť slovami, že Ježiš je prisľúbený, predpovedaný a očakávaný Mesiáš, ktorý „hoci má božskú prirodzenosť, nepridržal sa svojej rovnosti s Bohom, ale zriekol sa seba samého, vzal si prirodzenosť sluhu, stal sa podobný ľuďom“ (Flp 1,6-7), „nás vykúpil spod kliatby zákona“ (Gal 3,13).

Kerygma apoštolov znamená hlásanie spásy, ktoré apoštoli vysluhovali Židom a pohanom svojich čias. Lukáš v Skutkoch podáva niekoľko charakteristických príkladov kerygmy, uvádza kázne dvoch hlavných apoštolov: Petra a Pavla. Možnože forma týchto kázní je osobným dielom sv. Lukáša. No napriek tomu štýl a obsah kázní, ale najmä archaický spôsob, akým sú napísané, a ich semitský kolorit dokazujú, že Lukáš použil za základ dobre podloženú pôvodnú dokumentáciu, citované preslovy, a to aj pokiaľ ide o témy a metódy.[73]

Popri Skutkoch apoštolov čerpáme doklady o apoštolskej kerygme z apoštolských listov. Doklady kontrastujú, pretože autori adresovali svoje listy kresťanským spoločenstvám, ktoré už boli oboznámené s vierou z ústneho hlásania apoštolov a ich žiakov. Obsahom ohlasovania apoštolmi je spása. Svätý Pavol hovorí o kázni ako o „posolstve spásy“ (Sk 13,26) alebo o „Božej spáse“ (Sk 28,28). Inde nachádzame

[72] PÁPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISIA, *Interpretácia Biblie v Cirkvi*, Spišská Kapitula 1995, s. 16-17.
[73] VRABLEC, J.: *V službe slova*, SÚCM, Rím 1991, s. 10.

vyjadrenie „hlásajte ľudu všetky slová tohoto života“ (Sk 5,20). Kázne, ktoré podáva autor Skutkov apoštolov, predstavujú všeobecnú orientáciu apoštolskej kerygmy tak, že sa skutočne vzťahuje priamo na Ježiša.

2.6 Kresťanská rétorika v staroveku

Rétorika druhého a tretieho storočia je v kresťanstve ovplyvnená prenasledovaním kresťanov. Kazateľstvo je zamerané len na kerygmu. Písomných kazateľských vecí sa zachovalo pomerne málo. Najstaršou zachovanou kázňou je Druhý list sv. Klementa z polovice 2. storočia. Z ďalších sú to niektoré práce Tertuliána (okolo roku 240) a Cypriána († 258). Najznámejším kazateľom tohoto obdobia je Origenes († 254), “otec homílie“, a po ňom časovo starší Hippolitus († 235).

Autorita rétorskej normy ovplyvňovala i najstarších spisovateľov a kazateľov kresťanstva i keď práve oni rétorike vyčítajú pohanský pôvod. V sporoch o to, či rétoriku využiť v prospech šírenia kresťanstva alebo ju odmietnuť, zaujme dôležité miesto jeden z najväčších filozofov ranného kresťanstva Origenes. Stavia teológiu vysoko nad slobodné umenia a filozofiu. Rozpory pretrvávajú aj po vydaní Milánskeho ediktu (313).

Grécki patristickí teológovia 4. a 5. storočia sa postarali o rozkvet kresťanského kazateľstva. Vzniká výklad Písma verš po verši, homílie najmä exegetické, ktoré sú vlastné dobe cirkevných otcov. Kresťanská rétorika je poznačená Efrémom (†373), Bazilom Veľkým (†379), Gregorom Nazianskym (†389), Gregorom Veľkým (†604), Cyrilom Jeruzalemským (†386), Jánom Zlatoústym (†407) a Augustínom (†430). Sú zaujatí problémom “ľudovej zbožnosti“ kresťanských obcí, k ich riešeniu pristupujú hlboko poznačení intelektuálnou helenistickou výchovou a metódami myslenia. Sv. Hieronym stavia do protikladu Knihu žalmov a Horácia, evanjeliá a Vergília, Cicera. Svojou antirétorickou argumentáciou vyhrotí termín, že nedá sa piť naraz z pohára Krista i diabla. Na druhej strane poznamenáva, že znalosť rétoriky mu pri preklade Svätého písma umožnila výstižnejšie

formulovať i tie najnáročnejšie pasáže. Už v prvých storočiach kresťanskí ohlasovatelia pri hlásaní Božieho slova používajú jednoduchosť výrazu, a nie výrečnosť. Od začiatku je vidieť vplyv gréckej a latinskej rétoriky na štýle a argumentácii kresťanských textov. Je potrebné poznamenať, že Bohom poverení proroci v Starom zákone boli v určitom zmysle rétormi. A to aj vtedy, keď sa vyhovára: „Ach, Pane, veď neviem hovoriť, mladučký som“ (Jer 1,6).
V prvých časoch kresťanstva moc slova sa demonštruje troma piliermi, ktoré podopierajú klenbu židovskej a kresťanskej bohoslužby, a sú to: modlitba, čítanie Písma a jeho výklad. Každý z nich vyjadruje akt komunikácie v kruhu veriacich i komunikácie s Bohom.

O závislosti kompozičnej a štýlovej výstavby novozákonných textov na princípe gréckej rétoriky svedčí výrok P. Melanchtona o apoštolovi Pavlovi: „Existuje istá podivuhodná prostota u Pavla, spojená so vznešenosťou ako u Homéra. Keby bol Pavol človek nevzdelaný, nedokázal by tak ozdobne zostaviť exordium, v ktorom by sa kládol taký dôraz na slová.“[74] Inšpirácia štýlu, kompozičné postupy, spôsob argumentácie v Pavlových listoch nesú stopy gréckej rétoriky a sú stále predmetom záujmu historikov rétoriky a bádateľov v obore biblických štúdií a textovej kritiky. Podobný záujem budí aj “historický štýl“ evanjelistu sv. Lukáša.

Za dvetisíc rokov je to veľký zoznam mien tých, čo skúmali texty Písma z rétorického oboru. Medzi predchodcov moderného štúdia rétoriky a hermeneutického rozboru novozákonných textov patrí v 18. storočí benediktín Hayd z Freiburgu. V súčasnosti sú to štúdie Rolanda Meyneta v diele „St. Paul Epistles and Ancient Greek and Roman Rhetoric“, 1992, H. D. Betze “Classen“, 1992, či práce M. D. Zulickovej.[75] Obrat k priaznivejšiemu hodnoteniu rétoriky z hľadiska kresťanských autorov nastáva v dobe, keď sa hlásatelia viery obracajú

[74] MELANCHTON, P.: *Rapsódiai en Paulú ad Romanos, 1529*, ed E. Birer,1966, In: KRAUS, J. Rétorika v evropské kultúře, s. 59.
[75] KRAUS, J.: *Rétorika v evropské kultúře*, s. 60.

k prostým ľuďom a k duchovným elitám zároveň, a to jazykom bežne hovoreným i literárne vybrúseným. Mnohí cirkevní autori, ktorí boli vychovávaní antickou kultúrou, rétoriku si prispôsobujú svojim potrebám a taktiež ju patričným spôsobom aplikujú a rozvíjajú.

Stredoveká rétorika sa viac sústreďuje na písaný text. Časom ako sa kresťanské videnie sveta v priebehu dramatického zbližovania helenistickej a judaistickej kultúry dotváralo, prelínajú sa i tradície antickej rétoriky, založenej na racionálnom rozbore štylizácie textu, s umením špekulatívneho výkladu posvätných kníh. Cez isté zbližovanie ostáva medzi oboma prístupmi zásadný rozdiel. V komunikačnom modely antickej rétoriky stojí na čelnom mieste rečník, *artifex,* ktorý prejav na základe istej stratégie štylizuje v modely formovanom hebrejskou biblickou kultúrou, v strede pozornosti je ten, čo vysvetľuje: interpret a jeho vzťah k vysvetľovaným udalostiam. Tento vzťah je súčasťou hermeneutického osvojenia si textu ako interpretove snahy zhostiť sa tých autorových zámerov, ktoré viedli k voľbe určitých výrazových prostriedkov a k určitým argumentom. Dorozumievanie v gréckej kultúrnej tradícii, formované svetskou múdrosťou (sapientia saeculi), je výsledkom účinnej a racionálne analyzovanej rečovej aktivity. Naopak je tomu v židovstve, kde ideálom je usilovať sa o duchovnú múdrosť (sapientia spiritualis), a je to výsledkom počúvania a reflexie počutého.

Rétorika kresťanského stredoveku sa teda postupne stáva syntézou schopností štylizačných a interpretačných, umením vyjadriť a tiež lepšie pochopiť udalosti, príbehy a myšlienky. Stredovek rovnako prispôsobuje kresťanskému pojatiu etické princípy výchovy kazateľa, pestovaním morálky *mores oratoris*, ktorá formuje kazateľovu osobnosť a účinok jeho rečníckeho prejavu. Spolu s tým ako rétorika - obor normatívny i deskriptívny zároveň - rozširuje svoje spektrum na každú verbálnu produkciu, zvyšuje sa i význam jej postavenia v sústave siedmich slobodných umení. Stáva sa súčasne štylistikou i poetikou, jej pozornosť sa upiera nielen na prejavy rečnícke - kazateľské, ale i umelecké, vedecké a teologické. Slobodným umeniam sa učilo od 5. storočia najmä

v kláštoroch a na dvoroch panovníkov. Neskoršie úlohu preberajú katedrálne školy s väčšími nárokmi na študentov i vyučujúcich. Od 12. storočia katedrálne školy vytvárajú voľné spoločenstvá žiakov a učiteľov, ktoré sa začínajú volať univerzitami. Tak vzniká univerzita v Bologni (r. 1158), v Paríži a Oxforde (1208-1209), a krátko na to v Pádove, Neapoli, Salamanke, Prahe, Viedni, Heidelbergu, Lipsku, Krakove atď.

Na novozaložených univerzitách rétorika sa začala uplatňovať v praktickom živote pri vyučovaní. Stredoveký vzdelanec bol zvyknutý pracovať výhradne s textom prečítaným nahlas. Prednáškové sály svojím ruchom a polemickým vyhrocovaním prednášaných textov pripomínali antické rečnícke tribúny. Je pochopiteľné, že zásady rétoriky pri memorovaní a prednese sa rozšírili i na žánre literatúry a filozofie. Na odborných témach sa tiež najlepšie demonštrovalo prepojenie rétoriky s dialektikou (logikou). Konceptuálna náplň stredovekej rétoriky v zásade uchováva platnosť antického vzoru. Na začiatok stredovekej rétoriky majú vplyv sv. Augustín a Boethius "posledný Riman", ktorých diela sa dajú chápať ako pokus o naplnenie a súčasne revíziu prevládajúceho cicerovského pojatia oboru, a to v oblasti štýlu a argumentácie. Medzi 5. a 10. storočím vzniklo niekoľko súborných kompendií, ktorých autori sa zaoberajú presnejším určením miesta, ktoré rétorika v sústave učebných a vedeckých oborov zaujíma. Vrcholom tohoto obdobia je *Disputatio de rhetorica et de virtutibus sapientissimi Regis Karli et Albini Magistri* od Angličana Alkuina z Yorku, učenca a diplomata konca 9. storočia.[76] Dielo plnilo funkciu učebného textu. Je to ináč obdobie, keď sa začína prejavovať štýlová diferenciácia.

Vznikom stredovekých ríš a nových správnych celkom sa v latinčine začína prejavovať jazyková opozícia. Šírenie teritória prináša vznik stredovekej rétoriky. Počiatkom 11. storočia z kláštora Notkera Labeona vzišli pokusy o novú rétoriku na základe zmiešania latinskej a nemeckej terminológie. V tomto období dochádza k zásadnému členeniu

[76] KRAUS, J.: *Rétorika v evropské kultúře*, s. 63.

rétorík podľa ich praktického účelu. Vytvorili sa tri tematické okruhy okolo diela sv. Augustína, kde dôležitú úlohu zohráva kazateľské umenie, homiletika, potom diktaminové rétoriky o písaní listov, verejnej i súkromnej povahy a napokon oblasť na rozhraní rétoriky a poetiky.

Vývoj záverečných fáz stredovekej rétoriky sa pomaly obracia k aplikáciám poučiek na tvorbu i kazateľskej činnosti v národných jazykoch. Rétoriky písané v iných rečiach ako latinčine sú ešte skôr výnimkou. O rétorike týchto rokov sa dozvedáme z učebníc určených skôr pre začiatočníkov.

2.6.1 Augustín a rétorika

Augustína (354-430) možno pokladať za kľúčovú postavu západného kresťanstva, ktorý si ako prvý uvedomuje, či je rétorika ako najmarkantnejšia zložka dedičstva antiky pre hlásateľov kresťanstva prijateľná alebo neprijateľná. Zastáva názor, že povrchné stanovisko nestačí. Za dôležitejšie a aktuálnejšie považuje vypracovať rétoriku, ktorá by vyhovovala súčasnej potrebe Cirkvi. Sám bol vynikajúcim kazateľom. Svätým Augustínom dosiahlo duchovné rečníctvo vrchol. Po ňom nastáva úpadok. Augustín pôsobil severoafrickej Tagaste ako advokát a učiteľ rétoriky. Bol to v čase, keď ešte nebol kresťanom. Matka, sv. Monika, sa modlí za syna, ktorý bol vyznávač manichejského bludu. Už ako učiteľ rečníctva odchádza do Ríma a roku 384 do Milána, kde počúva nielen kázne sv. Ambróza, ale prijíma i krst a odchádza späť do Afriky. V Hippo pôsobí ako biskup. Bol vášnivým zástancom za polemiku.

Stredoveký katolicizmus sa rodil v prudkých sporoch o charaktere ľudskej spásy, o existencii dedičného hriechu, o vzťahu medzi Bohom Otcom a Bohom Synom, o pôvode dobra a zla a pod. Z knihy *Vyznanie* vidieť, že rétorika bola pre neho doktrínou, zahŕňala pravidlá monológu i dialógu zároveň. Dialogický charakter reči odvodzuje z názoru, že žiadna

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

reč nemôže vyznieť ináč ako výzva k následným rečovým aktom a ako odpoveď na rečové predchádzajúce akty. Až v súhrne tieto akty vytvárajú proces porozumenia, reč chápe ako rozhovor s partnerom a sebou samým. Zmysel reči nie je len súčtom významov jednotlivých slov. Naopak, reč sa potom postupne vynára z nasledujúcich otázok a odpovedí, ktoré užívajú.

Prečo Augustín sa stal natoľko rétorom, ako ho dnes poznáme, pochopíme vtedy, keď spoznáme prostredie, kde žil a pôsobil. Veriaci, ku ktorým sa prihováral, medzi ktorými žil, boli rybári, námorníci, remeselníci, poľnohospodári, prepustení otroci. Viera sa u nich miešala s bludmi a poverami, bola poznačená príchuťou pohanstva. Aby si týchto ľudí mohol získať, nemohli v jeho repertoári chýbať ľudové výrazy, pôsobenie na city a podobne. Sofistická obrazotvornosť a exaltovanosť Augustína spája i so štýlom iných cirkevných otcov 4. storočia.

Ak chápeme kresťanskú rétoriku v širšom význame ako vyhľadávanie tém a interpretácií biblického textu *(ars inveniendi*), ako i umenie výsledky tejto interpretácie tlmočiť (ars proferendi), potom prvé tri zväzky *De doctrina christiana*, napísané pred rokom 397 sú venované prvému okruhu problémov invenciám. Štvrtý zväzok napísaný s časovým odstupom v roku 426 je v štýle (*elocutio*). V medziobdobí Augustín napísal praktickú príručku o vysvetľovaní základov viery konvertitom pod názvom *De catechizandis rudibus*. Príručka je písaná formou listu. Sú to inštrukcie určené kazateľom a prezrádzajú závislosť na myšlienkach a formuláciách Cicerovho *Rečníka*.

Prvé tri zväzky spisu *O kresťanskej viere* podávajú koncepciu teoretickej hermeneutiky, ktorá vyrastá z antickej rétorickej doktríny súdnych rečí. Je tu pádny vplyv Aristotelovho *Organona*, najmä v časti dielka *O vyjadrovaní helenistického učenia, o jazykovom znaku*. Augustín sa vyhýba nezrozumiteľnosti *(obscuritas*) textu, čo prezrádza, že je pod vplyvom Cicera. Augustín je zástancom verného porozumenia písaného textu (*interpretatio scripti*) pri Písme (*tractatio Scrupturum*), a zahŕňa pohľad tak vecný i právny, vychádzajúci zo snahy podať autorov

zámer (voluntas), gramatický či štylistický, založený na skutočnom znení písaného *(scriptum*) alebo hovoreného textu (*vox*). Augustín pripúšťa len jediný výklad a to ten, ktorý vychádza z Božej milosti, *caritas*. Skutočne, ani interpret pracujúci s textom v duchu *caritas,* sa vždy nemusí vyvarovať omylu, ale nerobí tak zámerne. K porozumeniu podľa Augustína nedôjde tam, kde čitateľ podcení význam doslovný na úkor duchovného. To neznamená, že by doslovné znenie nebolo dôležité, naopak, cesta k odkrytiu pravého zmyslu začína práve u písmen a viet, ktoré sú v texte.[77] Ťažkosti pri interpretácii rovnako vyvoláva rozpor medzi slovami použitými doslovne (*proprie*) a obrazne (*figurate*). Augustín varuje pred tým, aby sa obrazné výrazy chápali doslovne, ale ešte viac pred tým, aby sa to, čo je myslené doslova, považovalo za obrazné alebo alegorické.

Štvrtá kniha Augustínova *De doctrina christiana* bola viac storočí základnou kazateľskou príručkou rétoriky a významnou mierou sa podieľala na udržaní Cicerovej autority v kresťanskom svete. Vďaka Augustínovi si mnohí uvedomili úlohu rétoriky pre porozumenie Písma a pre účinné tlmočenie jeho princípov.

Ako vzor učebníc katolíckej rétoriky ostalo až do konca stredoveku dielo sv. Augustína *O kresťanskej viere*. Augustín spojil interpretáciu Písma ako zdroj všetkých kazateľských tém a potrebné podmienky kazateľského pôsobenia s rétorickou problematikou štylizácie a prednesu, tak zároveň určil obsah a usporiadanie všetkých budúcich prác tejto oblasti.
Obdobie po sv. Augustínovi je vo všeobecnosti charakterizované ako obdobie úpadku filozofie.[78]

[77] KRAUS, J.: *Rétorika v evropské kultúře*, s. 68.
[78] STOLÁRIK, S.: *Kresťanská filozofia v stredoveku*, Duchovný pastier, Bratislava 1999, č. 5, s. 205.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

2.6.2 Gregor Veľký (540-604)

Dielom *Starosť o pastierov* (Regula pastoralis) dal podnet pre ďalší vývoj kazateľskej rétoriky. Je to prakticky orientovaný návod o duchovných i občianskych povinnostiach kňaza. Podstatná časť sa venuje príprave a prednesu kázne. Autor vychádza zo svojej skúsenosti a súčasníkov, a nevenuje pozornosť základným pravidlám. Zaujímavým spôsobom zdôrazňuje potrebu prispôsobiť kázeň auditóriu a originálnym spôsobom klasifikuje typy poslucháčov. Vychádza z veku, pohlavia, osobných návykov a spoločenského postavenia poslucháčov.

2.6.3 Hrabanus Maurus (776-856)

Bol Alkuinovým žiakom. V rodnom Mohúči sa stal biskupom. Vo svojom diele *De clericorum instructione libri III.* sústreďuje pozornosť pri výchove kňazov kazateľstvu a rétorike. Ciceronskú tradíciu v Augustínovom podaní dopĺňa praktickými skúsenosťami. Od kňaza vyžaduje, aby sa stal dobrým kazateľom, kladie dôraz na štúdiá a čnostný život. Netlmočí názory klasických autorov vyložiť len obsah, ale snaží sa poskytnúť žiakom vecné a praktické rady, ktoré im pomôžu pri štylizácii a prednese.

2.6.4 Alkuin z Yorku a rétorika

Alkuin z Yorku (730-806) sa pôvodne volal Alchvine, neskôr si polatinčí meno, pochádza z Yorkshiru. Na svoju dobu získava veľké vzdelanie v Yorku. Karol Veľký mu dá miesto v jeho palácovej škole. Škola bola v závislosti na Karlových štátnych aktivitách. Sťahuje sa z miesta na miesto, neskôr na týchto miestach vzniknú univerzity. Alkuin má nesporne veľkú zásluhu na rozkvete Karlovej ríše a stáva sa

predchodcom európskeho humanizmu. V roku 795 sa stáva opátom kláštora sv. Martina z Tours a ten sa vzápätí stáva strediskom vedy a vzdelanosti. Venuje pozornosť aj biblickej exegéze, ale aj prakticky orientovanej rétorike v učebnici *Dialogus de rhetorica et virtutibus sapientissimi Regis Karli et Albini Magistri*. Rétoriku píše formou dialógu medzi učiteľom a žiakom. V úlohe žiaka, ktorý sa pýta, vystupuje sám Karol Veľký a v úlohe učiteľa sám Alkuin. Text sa pridŕža diela Cicera *De inventione*, a čiastočne rétoriky *Ad herennium* a rétoriky Júlia Viktora, ale niektoré tradičné výklady však didakticky vhodne zostručňuje.
Alkuinova *Rétorika* v záverečnej časti sa mení na základnú príručku výchovy vzdelaného človeka, predovšetkým samého kráľa. Učebnica slúžila pre potreby školy a administratívne potreby ríše. Dielo je však svedkom toho, že rétorika sa posunula dopredu.

2.7 Kazateľská rétorika v stredoveku

Prvé obdobie stredoveku od jeho začiatku až do obdobia scholastiky (600-1200) je po stránke homiletickej úplne závislé na spisoch cirkevných otcov. Kázne mali zo začiatku misijný ráz, po sťahovaní národov mali bohoslužobný ráz. Dôležitý vplyv na kázne mala latinčina.

Scholastika mala veľkú zásluhu na metodickom vývoji kázní. Kazatelia patrili najmä do vzniknutých reholí františkánov a dominikánov. Títo ľudovým kázaním, ktoré bolo jednoduché, ale založené na texte Písma, prenikali do života jednoduchých i vzdelaných ľudí, prispôsobili sa chápavosti poslucháčov, využívali mnoho príkladov a legiend. V tomto období boli snahy pripraviť pre kazateľov pomôcky ako zbierky príkladov a citátov z Písma i cirkevných otcov.

Z tohoto obdobia to boli dominikáni Eckhart (†1327), Ján Tauler (†1361) a bl. Juraj Suso (†1366). Z františkánov to bol sv. Anton

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

Paduánsky (†1238). Okrem nich sa homiletickou literatúrou zaoberali sv. Tomáš Akvinský (†1274, sv. Bonavetúra (†1274) a Bertland Rezenský (†1272).

Rozvoj kazateľskej rétoriky (ars praedicandi) bol pochopiteľne vyvolaný predovšetkým praktickými potrebami. Nesporne prínosom bol rozkvet kláštorov za Karola Veľkého a jeho nástupcov. Bohaté knižnice obsahovali vzácne rukopisy. Mnohé sa venovali oborom trivia, taktiež prácam o rétorike.

Počiatky kazateľstva sa zhodujú s dobou vzniku kresťanských obcí v antickom Ríme. Pri bohoslužbách sa čítalo Písmo, nasledovali neformálne komentáre k prečítanému textu s aplikáciou na kresťanský život. S rozširovaním zhromaždenia popri oltári sa vytvára pevné miesto pre pulpit, na ktorom je položené Písmo a neskôr vzniká kazateľnica. Od 4. storočia sa neformálnemu rozhovoru začína dávať názov homília, ktorý sa neskôr rozšíril na celú kazateľskú činnosť. Vznik pojmov kazateľ a kazateľstvo je spojené so šírením kultúry. Rečník-kazateľ sa odlišuje od rečníka-politika, od rečníka-filozofa i do rečníka-sudcu. Kazateľská rétorika mala od začiatku výrazne monologický charakter na rozdiel od antickej rétoriky, ktorá bola aspoň fiktívne dialogická, adresnejšia. Z toho vyplýva, že kazateľská rétorika bola abstraktnejšia, menej polemická, skôr propagačno-agitačná, pompézno-patetická a ódická.

Biblický pojem kazateľa – *kéryx* má predchodcu v klasickom označení herolda, hlásateľa. Kazateľstvo malo od začiatku dve žánrové formy. V homíliách sa sledovali isté religiózno-etické ciele a v apológiách sa sledovali diferenčné religiózno-názorové zámery. Cirkevno-bohoslovecká rétorika mala monopolné postavenie po celý stredovek nielen v Európe. Najmä pred vynájdením kníhtlače (1444) vykonávala funkciu jediného masovokomunikačného prostriedku.

S úpadkom scholastiky nastáva i úpadok kazateľstva. Kázne 15. storočia zanedbávajú praktický cieľ a viac sa venujú doktrinárstvu a mnohé používajú legendy. V kázňach sa začína vzmáhať humanizmus, ktorý vnáša svetské a filozofické citáty. Kázne sa začali hemžiť cudzími

slovami a stávali sa nechutným „slovičkárením“. Bolo to najmä v Nemecku, Španielsku, Taliansku a Francúzsku.

Z tohoto obdobia máme aj viac výborných kazateľov, ako napr. Gerson (†1429), sv. Bernardín Sienský (†1444), sv. Ján Kapistrán (†1456), sv. Vincent Ferarský (†1419), Bernardín z Feltere (†1494) a najohnivejší rečník stredoveku Savonarola (†1498), ktorý, hoci bol veľmi citový kazateľ, dal sa strhnúť, čo sa mu stalo osudným.

2.7.1 Iní rétori prelomu prvého tisícročia

Notker Labeon (950-1022) priblížil základnú terminológiu rétoriky nemeckému prostrediu, čo je posun vpred. Nejde mu len o kazateľskú rétoriku, ale zmysel rétoriky vidí v pôsobivosti reči.

Benediktína Guiberta (1053-1124) prezrádza názov jeho diela *Kniha* o tom, ako predniesť kázeň.

Ciscerciát Alán z Lille (+1202) v diele *Summa de arte praedicatoria* poukazuje, že obsahom kázní má byť problematika hriechu. Kazateľovi musí ísť o prístupný jazyk pre poslucháčov. Zmyslom kázní nie je sláva kazateľa, ale úžitok poslucháčov. Kazateľ sa má pripraviť. Mali by mu pomôcť otázky, ktoré by pomohli poslucháčom. Od neho pochádza pravdepodobne najstaršia definícia kazateľského žánru: Kázeň je vyslovené verejné poučenie o mravoch a viere, ktoré má poslúžiť k informovanosti ľudí, ktorí kráčajú po úzkej ceste rozumu a opierajú sa o zdroje autorít.

Dominikán Jean z Chalonu poukazuje, že je umením stručne a jasne vykladať text. Jeho postup sa dá označiť za metodologicky veľmi zaujímavý, ale didakticky nie veľmi úspešný. Snaží sa vypracovať metódu amplifikácie základnej témy, ktorá by sa riadila ustáleným množstvom pravidiel štylizácie a kompozície textu.

2.7.2 Písané slovo v stredovekej rétorike

Latinské sloveso *dictare* zahŕňa okrem základného významu "diktovať" i význam "štylizovať, literárne tvoriť". Výsledkom tejto činnosti je potom *dictamen* - "písané dielo, písomnosť". V 11. storočí začína sa rozvíjať *ars dictaminis* - "umenie zostavovať písomný text", diktamina určitého žánru ako samostatná časť rétoriky. Dictamen sa definuje postupne ako dielo vyznačujúce sa krásou slov a ozdobou viet. U stredovekých autorov ako napísané dielo sa najčastejšie používa list (epistola), ktorého autormi a adresátmi sú jednotlivé osoby alebo inštitúcie. Vytvára sa súbor pravidiel, príručiek, ktoré majú praktický dopad. Je to zároveň vzďaľovanie sa od kazateľskej rétoriky. Za zmienku stojí, že v tom čase, začiatok 13. storočia, vznikajú učebnice poetiky ako syntéza gramatiky a diktaminovej rétoriky.

A práve list je tým žánrom v období humanizmu, ktorý vdychuje rétorike ako kultúre nový život. Na miesto neosobného dosadzuje sa subjektívna a aktuálna hodnota. Je nespokojnosť s úrovňou vtedajšieho spôsobu komunikácie. Rétorika sa stáva propedeutikou, prostriedkom, ktorý vytyčuje cestu k čnostnému životu. S nástupom humanizmu sa do istej miery mení i sama povaha rétoriky. Aj ju zasahuje renesančný objav individuality, neopakovateľnosti každého človeka. Stredom pozornosti už nie je verejná reč, ale vybrúsený súkromný rozhovor. Historici renesancie obyčajne chápu humanizmus ako myšlienkový prúd, ktorý vo svojich dôsledkoch zasiahol viac rétorov a literátov ako filozofov.

Tomáš Akvinský (1225-1274) dôraznejšie odlišoval teológiu od Božieho slova. Teológiu chápe ako teoretickú vedu, ktorá sa opiera o Božie zjavenie. Z rétorického hľadiska venuje pozornosť ľudským otázkam na praktický život.[79] Tomáša nemožno prijímať len ako teológa,

[79] Porov. ADAM, A.: *Svätý Tomáš Akvinský ako teológ*, Duchovný pastier, Bratislava, 1999, č. 1, s. 23.

filozofa, ale aj ako rétora. Jedno od druhého je veľmi ťažko oddeliť. Je nemožné hovoriť o jednom, a nevšimnúť si druhé.

Významnú úlohu zohral Laurentius Valla (1407-1457) dielom *Elegantia latinskej reči* (Elegantiae latini sermonis). Je odporcom reči vyumelkovanej a rovnako obsahovo prázdnej. Valla využíva Kvintiliánovo prirovnanie reč - minca (oratio - nummus), aby zdôraznil potrebu stálej výmeny hodnôt (mercatura), ktorá v dielach prekladateľov presahuje hranice území a jazykov. Zlé rozprávanie je väzením, ktorého mreže nám bránia preniknúť do okolitého sveta. Považuje sa za zakladateľa tradície normatívnych gramatík, učebníc štylistiky a rétoriky a vysvetľujúcich slovníkov.

Rudolf Agricola (1444-1485) zohráva v dejinách rétoriky svojimi dielami *Opuscula* a *De invetione dialectica* významnú úlohu. Cieľom jeho invencie je tvoriť zmysel, súvislosti, zákonitosti a argumenty. Rétoriku považuje za disciplínu, ktorá oblieka nahé logické konštrukcie do presvedčivých slov. Tvrdí, že rétorika bez logiky je vyprázdnená nádoba a logika bez rétoriky nedokáže presvedčiť. Logika učí odkrývať vlastnosti hĺbky, sémantické štruktúry textu, za ich základ považuje sylogizmus, a rétorika sa zaoberá povrchovou štruktúrou, do čoho sa význam textu oblieka.

2.7.3 Erazmus Rotterdamský a rétorika (1469-1536)

Patrí medzi významných predstaviteľov renesancie. Zastáva názor, že študent po štúdiu latinskej gramatiky by mal ovládať rétoriku, to znamená štylizáciu, amplifikáciu tém, trópy a figúry. Jeho všestranný prínos rétorike navrátil tradičnú náplň verejných rečí. Okrem písania dopisov, ceremoniálnych a príležitostných prejavov, ako aj bežných rozhovorov a konverzácií venuje pozornosť homiletike v diele *Ecclesiastes sive de ratione concionandi*. Vo svojej koncepcii venuje vážnu pozornosť výchove rétoriky. Na základe debát, podľa pravidiel o

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

rétorike študenti vedú spory, a tak si osvojujú latinu, vtip, morálku a literatúru.
Učebnica ako kázať *Kazateľ alebo o kazateľskej metóde* (1535) je jeho posledné a najrozsiahlejšie dielo. Inšpiráciu čerpá od cirkevných otcov, starších kazateľov, Origena či Bernarda z Clairvaux. Presadzuje, že kazateľ musí zaujať svojím podaním, ktoré má byť poznačené radosťou, nádejou i láskou. Celkom netradičný je jeho postoj k histórii kazateľstva, keď viac ako obdivu venuje pozornosť kritike starších kazateľov, najmä ich schematický prístup k obsahu a teatrálne maniere. Je zástancom vecného podania biblických udalostí a kladie dôraz na obraznosť a myšlienkovú dôslednosť. Myšlienky z jeho knihy Kazateľ sa stali zdrojom inšpirácie tak pre katolíckych, ako i protestantských autorov rétorík a učebníc o kazateľstve. Erazmus sa vyhýba otvoreným útokom a prikláňa sa ku kladeniu otázok, zváženiu všetkého za i proti s vedomím toho, že konečné závery nie sú posledné, ale viac-menej vierohodné. Stretnutie renesancie a reformácie nikde tak nevyznelo s takou nezmierlivosťou ako v polemickej vojne na tému slobodnej vôle medzi Erazmom a Lutherom.

2.7.4 Filip Melanchthon a protestantská rétorika (1497-1560)

Bol priateľ a učiteľ Luthera. Ako 21-ročný prednáša rétoriku na univerzite vo Wittenbergu. Poukazuje na to, že zmysel rétoriky nespočíva v tom, aby učila mladých ľudí samostatnému vyjadrovaniu, ale v tom, aby vedel múdro zvažovať a chápať texty, s ktorými sa stretávajú. V jeho činnosti prednášajúceho memorovanie poučiek celkom ustupuje práci s textom podľa zásady humanistických učiteľov rétoriky, "ostatné naučí prax". Jeho učebnice rétoriky ovplyvnili vyučovanie na protestantských školách v Nemecku. Bola to sústava rétorík: Tri knihy o rétorike; základy rétoriky. Hovorí, že je bláznovstvom, nie výrečnosťou hovoriť o veciach nepoznaných. Rétorike nemá ísť o estetický ideál, ale

o to, ako študentovi vštepiť morálku a princípy praktického jednania. Kladie dôraz na poznanie Písma v jeho origináloch, na poznanie dialektiky v diele *Otázky rétoriky*. Dialektika rečníka vyzbrojí témami a dôkazmi i schopnosťami tieto prvky reči usporiadať. Učí spojovať argumenty, odhaľovať a vyvracať falošné názory, privádzať mýliaceho partnera k správnemu úsudku. Tým vzťahuje invenciu a dispozíciu k dialektike a obsah rétoriky obmedzuje na štylizáciu a prednes. Je považovaný za reformátora vyučovania trivia spolu s Petrom Ramemom (1515-1572).

Jan Amos Komenský (1592-1670) bol kazateľ a učiteľ rétoriky. Po česky napísanom diele *Správa a naučenie o kazateľstve* približuje moravskému prostrediu rétoriku. Poukazuje na klasiku schémy: *inventio, dispositio, elocutio, pronuntiatio,* čo prezrádza, že je inšpirovaný dielom Melanchthona.
Pre rétorické výklady Komenského je charakteristické to, čo pre jeho koncepciu vyučovania jazyka: úzke spojenie veci, myšlienky a slova, a spolu s tým i prísna úloha rétoriky a kazateľských prúdov v Cirkvi. Presadzuje aktuálnosť rečí, v ktorých doporučuje využiť rečnícke figúry, ktoré odobruje českými ekvivalentnými termínmi. Zdôrazňuje, že kazateľ má dbať, aby hovoril v jednote s autoritou Biblie, aby presvedčil, že mu ide len o pravdu. Ako exulant sa stretol s tradíciou rétoriky i praxe, a poznal i kresťanský ráz rétoriky a tiež najrôznejšie odtiene spiritualizmu z prostredia slobodomurárov.

2.8 Kresťanský novovek a kazateľstvo

Obdobie, kedy vzniká protestantské hnutie, núti kazateľov, aby jasne a jednoducho vykladali a rovnako bránili pravdy kresťanskej viery. Začína sa viac používať Písmo. Významnú úlohu zohráva Tridentský koncil múdrymi nariadeniami pre kazateľov. Koncil má vplyv na kázne sv. Karola Boromejského v Miláne (†1584) či Ľudovíta z Granady v

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

Španielsku (†1588), ktorí sa snažili predpisy koncilu o kázniach realizovať v praxi, čo sa im podarilo.

Tridsaťročná vojna mala vplyv aj na kazateľskú činnosť. Do kázní sa dostávajú hrubé slová, pestrá zmes citátov z Cicera a Horácia, pohanská mytológia, z filozofie slovné hračky, nechutné vtipy a málo Božieho slova. Kazateľstvo na začiatku 17. storočia je snáď na najnižšej úrovni všetkých čias. Proti kazateľským nedostatkom vystúpili okrem iných kazatelia zo spoločnosti sv. Ignáca, jezuita Pavel Segnerim (†1621). Do kazateľského hnutia výrazne zasiahol sv. František Saleský (†1622) i sv. Vincent de Paul (†1660).

Na konci 17. a na začiatku 18. storočia vo Francúzsku je už rozkvet kazateľstva. O rozvoj homiletiky sa postarali najmä Boussuet, biskup v Meaux (†1704), Bourdalouse SJ (†1704) a Massillon, biskup v Klermonte (†1742). Ich úspech spočíval v tom, že upustili od naviazanosti na schematizmus a svoje kázne začali stavať organicky, nie mechanicky. Taktiež zavrhli nechutné výstrelky svojej doby, čerpajú z Písma, tradície a z dôkladných znalostí teológie. Na Slovensku to boli najmä minorita Benignus Smrtník, Štefan Dubniczay, farár v Trenčianskej Teplej, Alexander Máčaj, kazateľ z Mariatálu pri Bratislave či Ondrej Mészáros, nitriansky kanonik.

Kazateľský rozkvet netrvá dlho. Do kazateľstva znova preniká duch doby. Do homílií preniká racionalizmus a naturalizmus. Namiesto vierouky sa hlásala theosofická filozofia, o učení Krista sa hovorilo ako o Sokratovej náuke, namiesto o pravdách viery sa kázalo o hospodárskych, zdravotných, prírodných potrebách, (napríklad o potrebe vetrania, o používaní okuliarov, o pestovaní a sadení rastlín). Tento trend podporoval najmä cisár Jozef II. Aj v tomto období sa našli dobrí kazatelia ako sv. Klement Mária Hoffbauer, ČSSR (†1818), benediktín Jais (†1822) či sv. Alfonz z Liguory (†1787).

O druhej polovici 19. storočia dá sa povedať, že sa opäť venuje pozornosť kazateľstvu. Homílie vychádzajú z textov Písma, od prirodzených vecí sa prechádza k nadprirodzeným, o čo sa postarali

najmä biskupi Schmitz, Eberhard a Keppler v Mohúči (†1877). Starali sa aj o kurzy pre kazateľov.

Na Slovensku v tomto čase vydal Jozef Bajza svoje kázne v Trnave 1789; a tiež Fándly *Príhodné a sviatečné kázňe* v Trnave roku 1795-1796; ako aj Vojtech Gazda O. F., *Zrelé ovocie slova božého,* Trnava 1796, i *Hortus florum*, Trnava 1798, *Šesť kurzov pôstnych kázní,* Trnava a Skalica 1799-1801; Hulyák Jozef, *Celoročné kázne*, Trnava 1828, 2 diely; Michal Rešetka, *Kázne príhodné od rozličných nekdych kazateľov*, Trnava 1831-1834, 2 zväzky, tu bolo najviac kázní od Ondreja Mészarosza; svoje kázne vydal i Alexander Rudnay pod nadpisom *Kázne príhodné a iné*, Trnava 1823; Anton Palšovič, *Všenauka kresťansko - katolícka,* ktoré v Budíne a Skalici v rokoch 1856-1869 v 18 zväzkoch vydal Radlinský; i Jozef Kompánek vydal *Kázne nedeľné, kázne sviatočné, kázne pôstne a príležitostné*, v Turčianskom sv. Martine 1882. K ďalším ako Bartoš, dr. Jozef Janda, Viktor Milan a iní publikovali v *Kazatelni* a časopise *Katolícke kázne*, ktoré vydávala Trnava.

V tomto období vznikol nový tvar homílií a to takzvané konferenčné reči, ktoré sa snažili zjavené pravdy podať hlavne rozumovými dôvodmi, ktoré mali najmä vzdelaným poslucháčom pomôcť pri pochybnostiach či nevere obhájiť si vieru, zotrvať vo viere či dostať sa k viere. Jedná sa o špekulatívno-filozofický tvar. Kolískou tohoto hnutia je Paríž a autorom Frayssinous (†1861) a protagonistami boli vo Francúzsku Ravignan SJ (†1858), Lacodaire OPr (†1861) a v Taliansku františkán Agostino da Montefeltro (†1921). Konferencie tohoto kazateľa vyvolali v Taliansku skutočnú mániu konferenčných rečí, až pápež Lev XIII. bol nútený vydať encykliku (1894) *Super sacra praedicatione* proti preháňaniu v tomto druhu kázní.

Pohľad na dejiny homiletiky ukazuje od čias sv. Augustína na celkom malý nárast. Až novšia doba už pred Druhým vatikánskym koncilom a najmä po ňom zaznamenáva prínos do homiletickej, kazateľskej činnosti.

2.8.1 Jezuiti a rétorika

Jezuitská rétorika stavia na afekte ako zdroji sily, ktoré prebúdzajú emócie. Vďaka tejto sile reč sa môže dostať do hĺbky duše poslucháčov a pohnúť ich ku skutkom. Píše o tom Cyprián Suaréz v diele *De arte rhetorica*, ktoré bolo napísané jasnou a prístupnou latinčinou. Cieľom diela bolo dať žiakom základy vyjadrovania v latinčine a naučiť ich s porozumením čítať klasické diela tak svetské, ako i cirkevné.

Historici renesancie uvádzajú, že v rokoch 1500-1700 vzniklo v Európe okolo osemsto učebníc rétoriky a mnohé z nich boli opakovane vydávané. Treba poznamenať, že stopy na tejto aktivite majú okolnosti, keď kazatelia zohrávajú úlohu v reformácii a protireformácii. Jezuiti ako duchovní synovia sv. Ignáca z Loyoly (1491-1556) zohrávajú v tomto ako i ďalšom období vážnu úlohu. Vo svojom študijnom programe *Ratio studiorum* (1599) nastoľujú mohutný prúd jednotného výkladu rétoriky. Jezuitský študent tak dostal všestranné vzdelanie v gramatike, syntaxe, poetike, rétorike, filozofii i teológii a to nielen teoretickú prípravu, ale v rôznych podujatiach a akciách i praktickú. Činnosť jezuitov prekročila hranice Európy a svoju činnosť rozvinuli v Ázii i Amerike.

Caussin (1580-1651), jezuita, erudovaný autor a kazateľ. Je známy asi tisícstranovou rétorikou *De eloquentia sacra et humana libri XVI.* V diele uvádza ukážky mnohých autorov z celej histórie rétoriky. Sarkastický Caussin predstavuje zlého rečníka (*malus orator*), ktorého štýl a potreba rešpektovať poslucháča sú vzdialenejšie ako Kaukaz.

Bohuslav Balbín (1621-1688) prednášal rétoriku na jezuitských školách v Prahe, Českom Krumlově a inde. Vo svojich dvoch dielach proklamuje klasicistickú zásadu všetkých zložiek rečníckeho prejavu a odmieta akúkoľvek výstrednosť a vyumelkovanosť. Zasadzuje sa za ciceronskú latinu, je proti hraniu sa s významom slov, odmieta starožitnosť výrazov, a presadzuje, aby v slohu nebolo nič strojené. Na kazateľa kladie dôraz, keď hovorí: „Ústa duchovného rečníka musia byť

také, aby sa zdalo, že keď sa otvoria k ľuďom, že sa otvárajú dvere nejakého zvlášť veľkolepého chrámu.“[80] Balbín kladie dôraz, aby kazateľ bol skúsený, zrozumiteľný a vedel sa priblížiť k poslucháčom. Jedná sa o výhradne barokovú rétoriku.

2.9 Rétorika pred 19. storočím

Rétorike devätnásteho storočia predchádzajú náboženské, politické i kultúrne udalosti celej Európy. Doznieva symbióza dvojakého vplyvu: západného (latinského) a byzantského (gréckeho). Rovnako nezanedbateľne pôsobia dva protichodné prúdy novodobej vedy a filozofie, racionalizmu a empirizmu, ktoré majú jedno spoločné. Voči rétorike sa obracia kritická skepsa, ktorá skoro prerastá v radikálne odmietnutie. Korene tohoto vývoja sa nachádzajú tak v povahe jednotlivých okruhov ľudského poznania, z ktorých každý vyžaduje špecifický spôsob uvažovania a dôrazu, a taktiež vo vzájomných vzťahoch medzi bádateľskými komunitami.
17. storočie je poznačené filozofickými systémami Descarta, Bacona, Leibniza, Spinoza, Bobbesa, Pascala, ktoré nepôsobia len na prírodné vedy, ale aj na rétoriku. Každý z nich prešiel solídnou rétorickou výchovou. Descart u jezuitov, Bacon a Hobbes v Cambridgi. Niektorí si odniesli zo štúdií nepriaznivý záujem o rétoriku.

Z tejto skupiny pripomeňme si aspoň dielo a myslenie Francisa Bacona Verulámského (1561-1626) a jeho termín *illustratio,* ktorý označuje schopnosť slov vrhať svetlo na kontinuum javov, ktoré až tým, že sú pomenované, akoby vychádzali z tieňa a predstupujú pred poslucháča v plnej názornosti a špecifickosti. Dôraz na empiriu a obava zo skreslenia skutočnosti vedie však Bacona k tomu, že žiada, aby sa slová vzťahovali primárne k veciam, nie k abstraktným ideám alebo k iným slovám. Rozložením svetla a tieňa vyvoláva reč v poslucháčovej

[80] KRAUS, J.: *Rétorika v evropské kultúře,* s. 112.

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

mysli obrazotvornosť. Tak potom pôsobí na jeho vôľu v spojení s rozumom alebo citom. Rétoriku tak stotožňuje so stratégiou, ktorá napomáha uskutočniť zámery kazateľa podľa toho, či chce v poslucháčovej mysli vychýliť jazýček váh v prospech rozumu, alebo citu. Bacon je viac na strane rozumu, ten zasahuje budúcnosť a cit je viac súčasnosť. Hoci v prítomnom čase býva rozum potlačený, ale sila vysvetlenia dokáže budúce a vôbec vzdialené veci priblížiť tak, akoby boli prítomné. Potom až vďaka spojenia s obrazotvornosťou rozum zvíťazí. Keby sa naša vôľa riadila výhradne rozumom, postačili by k účinnému podaniu iba empirické údaje a logické dôkazy. V skutočnosti to tak nie je. Keď sa city dôkazom vzpierajú a ani obrazotvornosť neprejavuje ochotu sa k rozumu pripojiť, potom i najlogickejší dôkaz sa minie účinkom. A odtiaľto vyplýva potreba rétoriky ako vedy, ktorá má za úlohu vytvoriť koalíciu obrazotvornosti s rozumom.

Ďalšou dôležitou vecou v tomto období je, že latinčina uvoľňuje miesto národným jazykom. To jednotu vzdelancov, ktorí boli ovplyvnení rétorickou výchovou, príliš nenarušilo. Zásluhu na tom má prekladateľská činnosť, hoci nie zriedka v neprospech veci, ale preklady približujú rétoriku novému prostrediu a novej dobe.

Úlohe rétoriky pri vyučovaní jazyka a rečníctva sa venujú mnohé osobnosti ako rektor Univerzity v Paríži Charles Rollin (1661-1741) i Dominique Bouhours (1628-1702), taktiež profesor v Paríži. 18. storočie je vo Francúzsku veľkou dobou rétoriky. Vychádzajú odtiaľ inšpirácie do celej Európy.

Zo škótov je to Georg Campbell (1719-1796), profesor na Univerzite v Aberdeene. Bol vynikajúci kazateľ a horliteľ za čistú angličtinu. Jeho dielo obhajuje zásady filozofie zdravého rozumu (*common sense*). Vychádza z kritiky senzualizmu a stavia na učení o inštinktívnych pravdách zdravého rozumu, ktoré nepochádzajú zo zmyslov, ale ostatné fakty myslenia samé vysvetľujú. Hovorí, že rétorika sa stane účinnou vtedy, keď bude týmto inštinktívnym pravdám

zodpovedať.[81] Rétorický dôkaz presvedčí poslucháča preto, že nebude popierať nič z toho, čo je v súlade so zdravým rozumom. Bol dobrým systematikom výkladov o rétorike. Zaujímavé sú jeho puristické výčitky kazateľom, pretože sa v ich rečiach vyskytujú neologizmy, barbarizmy, zastaralé slová, syntaktické prehrešky (solecismy) a podobne.

Za najvýraznejšiu a zároveň najautoritatívnejšiu osobnosť nemeckej klasickej rétoriky je považovaný Christoph Gottsched (1700-1766). Vo svojej práci je presný, výstižný v normách jazyka, štýlu a reči. Pripomína kazateľom, že s každým verejným vystúpením podstupujú riziko a vydávajú sa do oblasti, kde môžu vydobyť si česť, ale rovnako odísť s hanbou.

K mnohým španielskym rétorom so svojím bohatým životným dielom patrí i Gregorio Mayans y Siscar (1699-1782). Vo svojom diele spojil dve významné tradície charakteristické pre Španielsko v tom čase a to bola silná katolícka viera a osvietenecký racionalizmus vyrastajúci z myšlienok humanizmu a novodobých prírodných objavov.

Ruský rétor Michail Vasiljevič Lomonosov (1711-1765) ako polyhistor sa inšpiroval cicerónskym modelom rétoriky. Zbor akademikov odmietol jeho verziu rétoriky v ruskom jazyku. Prepracované dielo [*Kratkoje rukovodstvo k krasnorečiju*] pripravoval dlho, študoval v zahraničí a aj tak je Lomonosovova *Rétorika* nedokončená. Venuje sa učeniu o štýloch, kde sa objavujú vlastnosti ruštiny. Ako básnik zastáva teoretické pozície klasicizmu, neskôr sa venuje barokovej literatúre poznačenej logickými paradoxmi a kvetnatou rečou, keď v trópoch a figúrach sa vyvolávajú silné emócie. Francúzska rétorika má vplyv na tradíciu ruského rečníctva a kazateľstva.

[81] KRAUS, J.: *Rétorika v evropské kultúře*, s. 133.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

2.9.1 Rétorika v 19. storočí

Rétorika si viac upevňuje svoje postavenie na univerzitných katedrách jazykov a literatúry. Rovnako musí čeliť útokom najmä zo strany filozofov. Kant odmieta umenie rétoriky a vyčíta jej, že nepresvedčuje, ale manipuluje prostredníctvom ilúzií. Zastáva názor, že také umenie, ktoré využíva ľudské slabosti, si nezasluhuje pozornosť.

Frank Theremin (1780-1846) ako berlínsky profesor homiletiky vystupuje na obranu rétoriky. Vo svojej práci *Die Beredsamkeit, eine Tugend, oder Grundlinien einer systematischen Rhetorik* zdôrazňuje potrebu spojiť rétoriku s etikou a rétoriku potom chápe ako umenie, ktorého keď sa zhostí človek, môže pôsobiť na myslenie a skutky ľudí.
Nemecko je poznačené úpadkom rétoriky, čo spôsobila absencia auditória, ktoré necítilo vnútornú súdržnosť. Nemecko potrebuje hlásateľov veľkých ideálov doby. Ozývajú sa hlasy, že povinnosťou rečníka je analyzovať a vyložiť rozporné stránky vecí, téz a antitéz, a duša rečníka musí vystupovať ako vyššia inštancia sporu, ktorá je schopná dosiahnuť syntézu.

Immanuel Kant. Je paradoxom, že jeho *Kritika čistého rozumu* odhalila nepoznaný svet vecí o sebe a pokorila tak základný antipól rétoriky - racionalistickou predstavou o neobmedzenej sile rozumovej argumentácie. V tomto Kantovom myslení väčší priestor má hermeneutika ako rétorika. I napriek tomu si rétorika - založená najmä na Cicerovi a Kvintiliánovi - háji svoje miesto v oblasti humánnych vied.

Friederich Nitzsche (1844-1900) chápe rétoriku ako vedu teoretickú i praktickú. Zdôrazňuje význam schopnosti dobre sa vyjadrovať. Venuje pozornosť vzťahu rétoriky a jazyka. Rétoriku stotožňuje s jazykom, pretože obe nepodávajú poznatky, ale mienku o nich. Slová totiž nie sú iba kópiou vecí, ale vyjadrením našich postojov k veciam. Jazyk je rétorikou tiež preto, že je v ňom zobrazené naše

chápanie sveta. Dôležitou vlastnosťou jazyka je jeho čistota a svojbytnosť. Nitzsche rozlišuje jazyk bežný a obrazný. V súvislosti s tým podáva prehľad trópov a figúr. Zaoberá sa klasifikáciou rečníckych žánrov a vysvetľuje rytmus reči a štýl. Metaforu nechápe ako rečnícku ozdobu, ale vidí v nej spôsob nášho chápania a formovania sveta. Poznamenáva o dôležitosti interpretácii; spočíva v tom, že podstata rečníckeho odovzdávania je synekdochická, to znamená, že nikdy nie sme schopní vyjadriť nejakú skutočnosť do konca, pretože reč je schopná podať iba najnápadnejšiu charakteristiku vecí a našich postojov k nim.
Z Nietzschovo chápania jazyka vyplýva jeho epistemologický relativizmus a učenie o moci ľudskej vôle. Keď naše vedomie a naša etika sú zakotvené v jazykoch, potom nikdy nemôžu byť zakotvené v istote absolútnej pravdy. Preto sa stáva paradigmatickým filozofom postmoderny.

Jozef Jungmann (1773-1847), Čech, jazykovedec a literát, ktorý sa zaoberá rétorikou, spracoval slovesnosť, učebnicu básnickej a rečníckej výslovnosti. Slovesnosť v zásade možno prirovnať výkladovej schéme klasickej rétoriky. Podľa neho najvyšším zákonom výrečnosti je správnosť. Podľa nej má človek hovoriť i písať tak, „aby duši všestranne zadosťučinil a myseľ uspokojil“[82] pravdou, krásou a dobrotou reči. Spracoval invencie, rozoberá zákonitosti myslenia a terminologicky vychádza z logiky, argumenty rozdeľuje na logické a estetické, a rétorické. K rečníckym miestam zaraďuje sylogizmus, entýmemu, dilemu, amplifikáciu a refutatio, a odvrátenie protivníkových argumentov. Rečnícke žánre delí na duchovné a svetské. Podľa obsahu delí na duchovné a dogmatické a podľa formy na kázne a homílie.

[82] KRAUS, J.:*Rétorika v evropské kultúře*, s. 148.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

2.9.2 Rétorika v 20. storočí

Rétorika ako vedecká disciplína sa v prvej polovici 20. storočia stráca zo stredoškolských osnov. Súčasná moderná rétorika nespočíva iba na krasorečnení a na jazyku, ale sa buduje na komplexe mnohých semiotických sústavách a opiera sa o situáciu, osobnosť rečníka a percipienta. Náplň rétoriky preberajú iné predmety. Rétorike okrajovú pozornosť venujú štúdiá práv, teológie, pedagogiky a nové vedy ako masmédiá, lingvistika, propaganda, reklama a marketing. Antická rétorika sa však celkom nestráca. Zatiaľ čo v starších rétorikách boli podrobne rozpracované hlavné výrazové jazykové prostriedky s malým zreteľom na paralingvistiku, dnes sa jazykový výraz chápe v kontexte a spojitosti s funkciou prejavu.

K rétorike sa vracajú i filozofi ako Jűrgen Habermas, Paul Ricoeur a iní. Históriou rétoriky, ale i jej súčasnosťou sa zaoberá filológ Carl Joachim Classen.

Do oblasti rétoriky vstupuje v 20. storočí nová vedecká veľmoc Spojené štáty, ktoré venujú pozornosť celému komplexu pojmu rétorika, ako Nancy Strueverová, James Murphy, Georg Kenedy a iní.

V roku 1977 vzniká Medzinárodná spoločnosť pre dejiny rétoriky (ISHR) v Zürichu za veľkej iniciatívy Briana Wickerse. Táto spoločnosť vydáva časopis *Rhetoric and Philosophy*.

Na konci druhého tisícročia vznikajú nové univerzitné strediská, ktoré sa zaoberajú skúmaním rétoriky, ako napr. v Kanade či Mexiku. V Európe vzniká osemzväzkové dielo bádateľov rétoriky *Historiches Wörterbuch der Rhetorik* pod redakciou Gerta Uedinga a za spoluzakladateľskej iniciatívy Waltera Jense, ktorý bol vydaný nakladateľstvom Maxe Niemeyera v Tübingene roku1992. Rovnako vydávajú v tom istom nakladateľstve za redakcie W. Jensu a G. Uedinga medzinárodnú ročenku *Rhetorik*. Renesancia rétoriky sa odzrkadľuje aj v raste počtu publikácií s touto tematikou. V Nemecku sa v roku 1992 vydalo 260 titulov zaoberajúcich sa rétorikou. Moderná rétorika preberá mnohé veci z antickej rétoriky, pravda, v iných proporciách.

2.9.3 Rétorika na Slovensku

V druhej polovici 20. storočia rozvojom rétoriky sa zaoberajú aj na Slovensku. Medzi nich patria J. Mistrík, J. Jalla, J. Mišianik, A. Kráľ, F. Hyhlík J. Fekete, V. Filkorn, D. Škoviera, Kuklica, J. Minárik, M. Michalcová, A. Melicherčík, Š. Hora, V. Záborský, L. Rybár a iní.

Pohľad do histórie hovorí, že špecifické práce z rétoriky na Slovensku a v slovenčine nemáme, ale rečníctvu a najmä kazateľstvu sa venovala pozornosť. Počiatky rétoriky na území Slovenska siahajú až do obdobia predveľkomoravského. Príchod nemeckých (franských) misionárov a ich činnosť musela byť poznačená rečníctvom, teda kazateľstvom medzi Slovienmi. Druhá frizinská pamiatka je rukopis liturgicko-katechetického charakteru s troma slovanskými textami a je kópiou originálu, ktorý vznikol vo veľkomoravskom prostredí v predcyrilometodskom období. Lingvisti tvrdia, že je to dôkaz západoslovanského kultúrneho jazyka vo Veľkej Morave a Panónii. Historici túto písomnú pamiatku pokladajú štylisticky a žánrovo blízku rétorike.

Konštatín – sv. Cyril (827-869) a sv. Metod (815-885) príchodom na Veľkú Moravu (863) prinášajú so sebou liturgické texty. Ešte pred odchodom do Ríma (867) vznikajú nové literárne práce ako preklad *Svätého písma,* ale i právnické dielo *Občiansky zákonník* [*Zákon sudnyj ljudem*]. To, že boli vynikajúcimi rečníkmi, dokazujú nielen ich dišputy s chazarmi, ale aj verejná dišputa v Benátkach na ceste do Ríma s "trojjazyčníkmi", to znamená stúpencami názoru, že ako liturgický jazyk možno užívať len gréčtinu, latinčinu a hebrejčinu.[83]

Pád Veľkej Moravy (907) a pripojenie územia dnešného Slovenska do uhorského štátu neznamená koniec rétoriky u Slovákov. Z 11. storočia sa zachovala *Legenda o svätom Svoradovi a Benediktovi*.[84] V košickom kódexe z 12. storočia je komentár ku knihe synoným *Opus Guillermi*

[83] ČÍŽEK, *A.: Synaxár, Spolok biskupa Petra Pavla Gojdiča*, Prešov 1998, s 274.
[84] ROSENBAUM, K. a kol.: *Encyklopédia slovenských spisovateľov*, Obzor, Bratislava 1984 s. 514.

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

Super Librum Synonymarum a rovnako z 12. storočia pisárska príručka *Super notaria* od bolonského magistra Rolanda de Passageri. Z roku 1461 sa zachovali v Levoči *Laudes artes poeticae* (*Chváloreč na básnikove maniery*) od Krištofa Petschmessingera. Od Jána Gerardiho (1462-1473) sa zachoval rétorický text v spišskom kódexe. [85]

Vavrinec Benediktiz Nedožier (1545-1596), pedagóg, dekan artistickej fakulty a napokon rektor pražskej univerzity napísal prvú systematickú mluvnicu češtiny *Gramaticae Bohemicae* (1603) a pretože pochádzal z územia Slovenska a iste sa cítil s územím Slovenska spätý, venoval ju českej i slovenskej mládeži. V úvode povzbudzuje svojich krajanov, aby nezanedbávali svoju reč. Prvý si všíma odlišnosti slovenskej reči od češtiny. Benediktiz bol znalec rétoriky. V akademickej dišpute na tému *O rečníctve* od rečníka žiadal uhladený jazyk, primerané gestá a filozofické vzdelanie.
Najmä založenie trnavskej univerzity (1635) má vplyv na rétoriku na Slovensku. Vrcholí obdobie baroka, ktoré sa vyznačuje poetickými figúrami, ozdobnosťou a beletrizovanosťou. Je to obdobie, keď rétorika viac využíva hyperboly, parantézy i vetné periódy. Veľký dôraz sa kládol na emocionálne prostriedky, symboly, alegórie, podobenstvá, čo robilo rečnícke prejavy zdĺhavými, velebnými, mystickými, povznesenými.

Hugolín Gavlovič (1712-1787) je známy ako autor *Valaská škola mravov stodola* (1830), ktorú komponoval na spôsob antických a humanistických didaktických príručiek (E. Rotterdamského). Sú to didakticko-reflexívne skladby, ale je aj autorom homiletických spisov, v ktorých prekročil medzu barokového funkčného synkretizmu.[86]

Obdobie slovenského národného obrodenia tvorí osobitne obdobie v dejinách slovenskej rétoriky. Je to obdobie z hľadiska rétoriky značne diferencované a možno ho členiť podľa generácií na obdobie bernolákovcov, obdobie J. Kollára, P. J. Šafárika a obdobie štúrovcov.

---

[85] GALLO, J.: *Rétorika v teórii a praxi*, s. 13.
[86] ROSENBAUM, K. a kol.: *Encyklopédia slovenských spisovateľov*, Obzor, Bratislava 1984, s. 158.

Anton Bernolák (1760-1813) je tvorca prvého slovenského spisovného jazyka, ktorého základom bola kultúrna západoslovenčina z okruhu vzdelancov trnavskej univerzity. Spisovnú slovenčinu kodifikoval dielom *Dissertatio philologico - critica de literis Slavorum* (Poasonii 1787).

Juraj Fándly (1750-1811) sa pokladá za prvého najobľúbenejšieho rečníka, skutočného osvetového pracovníka a najpopulárnejšieho ľudového spisovateľa.

Bernolákovci boli zväčša katolícki kňazi a rehoľníci a mnohí dobrí kazatelia. Ich rečníctvo je pod vplyvom latinizujúcej stavby jazykového prejavu, humanistického štýlu a barokovej ornamentalistiky, a stálo pod vplyvom apologeticko-didaktickej reči. Najznámejšími žánrami boli homília, kázeň a postila. Zatiaľ čo v antickej rétorike dominovala občianska tematika, teraz stojí v popredí rečníctvo s cirkevnou tematikou. Novú podobu dostáva rétorika prvej fázy národného obrodenia až na začiatku 19. storočia, keď sa jej podarilo vymaniť z pút humanisticko-barokovej štylistiky. Potom sa začínajú objavovať prvky antickej rétoriky.

Ján Kollár (1793-1852) vynikol ako rétor v dielach *Nedělní, sváteční i příležitostné Kázně a Reči* (I.-1831, II.-1844). Kázne sú školou slovanského vlastenectva, tolerancie a humanizmu.

Pavol Jozef Šafárik (1795-1861) je považovaný za geniálneho jazykovedca. Mal rétorické vzdelanie a rétoriku prednášal ako profesor a riaditeľ gymnázia v Novom Sade, ale osobitné rétorické dielo nenapísal.

Ľudovít Štúr (1815-1856) vo vývine slovenskej rétoriky dáva nový stupeň ako kodifikátor spisovnej slovenčiny a vynikajúci rečník. Štúr mal vynikajúci rečnícky talent. Sled udalostí v jeho živote riadil jeho rétoriku. Jeho reči boli najprv národno-buditeľské a neskôr politické. V

používaní lexiky je Štúr podľa potreby raz emocionálny, inokedy vecný. V slávnostných prejavoch je abstraktnejší, niekedy metaforický a vo výraze plastický. V politických rečiach sa opiera o fakty. V každom prejave uplatňuje hyperbolu. Často využíva prirovnanie, kontrasty, personifikácie a funkčné výrazy, využíva adverzné spojenia, subjektívne členenie výpovedí a zvolacie vety, rečnícke otázky, parentézy. V kompozícii rešpektuje žánre. Politické prejavy a prednášky majú trichotomatické členenie: úvod (*exordium*), jadro (*disputatio*) a záver (conclusio). V slávnostných rečiach vstupuje často *"in medias res"*.[87]

Všetci štúrovci boli vynikajúci rečníci. Pripravovali sa v rečníckych krúžkoch. Na slovenských školách v minulom storočí sa rétorike venovalo veľa miesta a pozornosti. Rétorika ako osobitný predmet sa vyučovala po celý rok najmä na gymnáziách i lýceách (Revúca, Kláštor pod Znievom a Martin).

Koniec 19. a začiatok 20. storočia je na národnostnej rovine poznačený silným úpadkom, čo má vplyv na liturgiu, kostol,[88] a tak aj na kazateľskú činnosť.

Štefan Moyzes (1797-1869), biskup banskobystrický, vo svojich kázňach sa vyznačoval tým, že boli krátke, ale Svätozár Hurban Vajanský ich označil za perly, ktoré tiež nebývajú veľké, ktoré neporážajú veľkosťou, ale vnútornou hodnotou.[89]

Rétorikou ako teóriou sa zaoberal aj Michal Greguss (1793-1838), profesor a riaditeľ prešovského kolégia, potom profesor lýcea v Bratislave. Rétorike venuje veľa pozornosti v práci *Compendium Aestheticae* (1836). V prvých častiach venuje pozornosť estetike, v ďalších častiach píše o próze a o ozdobnom rečníctve. Za základ reči

[87] GALLO, J.: *Rétorika v teórii a praxi*, s. 16.
[88] Porov. KONEČNÝ, A.: *Liturgia na Slovensku v období totality*, Duchovný pastier, Bratislava 1999, č. 3. s. 114.
[89] Porov. VOLEK, P.: *Medzinárodné sympózium o biskupovi Moyzesovi vo Viedni*, Duchovný pastier, Bratislava 1998, č. 4, s. 180.

umenia pokladá etiku. Rečníctvo člení na nábožensko-etické a politicko-etické (súdne a poradné).

Kapitoly o rečníckych figúrach sa nachádzajú v *Slovenskej štylistike* od L. Šenšela (Liptovskom. Sv. Mikuláš 1921), v *Teórii literatúry* od K. Olivu a J. Stanislava (1949), *Teórii literatúry* od S. Šmatláka a pod.

Rétorike venoval pozornosť aj Štefan Krčméry (1892-1955), básnik, literárny historik a teoretik, publicista, začas tajomník Matice slovenskej. Jeho plánovaná rétorika zostala v koncepte (rkp. 6 strojom písaných strán). O rečníctve písal aj do časopisu Slovenský divadelný ochotník. Krčméry bol sám vynikajúcim rečníkom.

V roku 1955 vyšla práca Št. Horu *Základy prednášateľstva* (Martin 1955). Doteraz najlepšia príručka rečníctva. V roku 1965 skriptá Viliama Záborského *Výslovnosť a prednes* (Bratislava, SPN 1965). Kapitoly z rétoriky napísal F. Hyhlík a do slovenčiny boli preložené r. 1972 (Bratislava, Obzor 1972), v roku 1980 vyšli v nakladateľstve Obzor Bratislava *Základy rétorickej komunikácie* od L. Rybára.

Najväčším prínosom do slovenskej rétoriky sú práce Jozefa Mistríka *Štylistika slovenského jazyka* (Bratislava, SPN 1970) a *Rétorika* (Bratislava, SPN 1980).[90]

2.9.4 Kazatelia 20. storočia na Slovensku

Zoznam by sa dal urobiť rôznym spôsobom. Obsahoval by desiatky, ak nie stovky mien. Považujem za potrebné poukázať na niektorých kazateľov, rétorov, na ktorých sa pre dobu, éru komunizmu zabúda.

[90] GALLO, J.: *Rétorika v teórii a praxi*, s. 17.

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

Štefan Klubert (1919- 1986), ako levočský farár,[91] exercitátor,[92] bol pre mnohých kňazov svojej doby vzor kazateľa. Albert Masár (1915-1987), literát a rétor, autor 5 dielov rozprávaní o Veľkej Morave.[93] Jozef Buday (1877-1939), autor mnohých kázní v Duchovnom pastieri, Katolíckych kázňach a iných periodikách.[94] Jozefa Vrableca (1914-) možno považovať za srdce kazateľskej rétoriky v druhej polovici 20. storočia na Slovensku.[95, 96] Svojím perom a rovnako hovoreným slovom si zaslúžil významné miesto kardinál Ján Chryzostom Korec.[97]

V úvode k histórii rétoriky sme poznamenali, že kňaz, ktorý na prelome tisícročia prijal poslanie kazateľa, uvedomuje si zodpovednosť za ohlasované Božie slovo. Pohľad na dejiny histórie potvrdzuje to, čo hovorí Druhý vatikánsky koncil: „Nech sa nepodceňuje význam všeobecného vzdelania spolu s praktickou a technickou prípravou“ (AA 29).

Predniesť homíliu je umenie, a práve preto sme venovali pozornosť histórii rétoriky. Moderný pohľad na dejiny rétoriky je poznačený zásadnými zmenami v hodnotení úlohy rečnenia. Rétorika odoláva časom a nezastaví sa pred hraničnou závorou. Naopak, má svoje miesto i medzi novými vednými obormi, ktoré sa venujú človeku so spoločenskou existenciou.

Poznať históriu rétoriky znamená poznať jej dôležitosť a aktuálnosť podania homílie na začiatku nového tisícročia. Aj keď súčasnej rétorike sme sa nevenovali, chceme touto kapitolou odolávať dezintegrácii, ktorá pre pochopenie európskej kultúry a vzdelanosti je najškodlivejšia. Zabúda sa na niektoré teórie, autorov, názorové prúdy a práce mnohých

---

[91] Porov.: DLUGOŠ, F.: *Štefan Klubert*, Duchovný pastier, Bratislava 1999, č. 9, s. 421-422.
[92] Porov.: VITKO, Š.: *Duchovný život kňaza Štefana Kluberta*, Spišská Kapitula 1997.
[93] Porov.: DIAN, D.: *Albert Masár*, Duchovný pastier, Bratislava 2000, č. 1, s. 30-31.
[94] Porov. DIAN, D., *Buday*, J.: Tamtiež, s. 31-32.
[95] Porov. STANČEK, Ľ.: *Homiletika Jozefa Vrableca*, Spišská Kapitula 1997, s. 9- 12.
[96] Porov. DIAN, D.: *Významné životné jubileum Mons. Jozefa Vrableca*, Duchovný pastier, Bratislava, 1999, č. 3, S. 123-127.
[97] Porov.: CHOVANEC, M.: *Žiť v nádeji*, Duchovný pastier, Bratislava 1999, č. 1, s. 2-8.

z histórie. Pohľadom do histórie rétoriky poukazujeme na skutočnosť, že umenie formulovať a interpretovať myšlienky, ku ktorým dospel ľudský rozum, sa učilo na univerzitách v celej Európe, čo bolo a nesmie prestať v budúcnosti, za čo my dnes nesieme zodpovednosť. Na prahu nového tisícročia aj kňaz, ktorý je poverený ohlasovať evanjelium, si uvedomuje potrebu rétoriky ako vedy a k všeobecnému rozhľadu kňaza-kazateľa patrí aj poznanie histórie rétoriky ako vedy.

Dejiny poznajú viaceré druhy rétorického umenia:
- reči na súdoch: najmä reči obhajcu a prokurátora,
- akademické reči: správy a vedecké prednášky,
- reči pri spoločenských udalostiach: jubileá, oslavy,
- cirkevná rétorika: kázne, homílie,
- sociálne a politické reči: agitácie.

Každý druh mal svoj odlišný charakter a účel.
Pohľad do dejín rétoriky môže presvedčiť, že kto sa chce naučiť dobre hovoriť, musí sa stať predovšetkým človekom, ktorého stojí za to počúvať. To si vyžaduje snahu vedieť pozerať, počúvať, mať kontakt s okolím, zúčastňovať sa aktívne na živote okolo seba či rozširovať si obzor poznaných vecí, chápať súvislosti a udalosti, učiť sa „umeniu“ počúvať, vnímať, poznať čo najviac ľudí. Vedieť vhodne a správne deliť a rozlišovať informácie. Rastú nároky na tých, čo chcú niečo povedať svojmu okoliu. Viac a viac človek vie, pozná, zažije, a tak rastie aj zodpovednosť za seba i iných. Tí, čo dostali, majú dávať ďalej.
Rétor nesmie mať strach. Je však jeho povinnosťou, aby sa držal pravdy, lásky a v múdrosti obohacoval svojich poslucháčov. Rétorom sa človek nemusí narodiť, ale ako rétor môže mnohým pomôcť. Mať systém znamená v rétorike mať úspech. Vytrvalosť a denné cvičenia, spracovať informácie je memento aj dnešných rétorov.

3 MATERIÁLNA HOMILETIKA

3.1 Kazateľ a poslucháč

Po Druhom vatikánskom koncile v oblasti homiletiky sa kladie väčší dôraz na vzťah kazateľa k poslucháčom Božieho slova. To neznamená, že pred koncilom, v minulosti by sa nezdôrazňoval kontakt kazateľ-poslucháč.[98] Kazateľ pri svojom osobnom prejave, napr. homílii musí ju predniesť virtuálnym dialógom. Dialóg nie je iba požiadavka obsahu, ale i formy kazateľovej činnosti. Dnešný kazateľ si musí uvedomiť, že virtuálny dialóg je naliehavou požiadavkou. Úlohou kazateľa je osloviť. Dobrého kazateľa interesuje fenomén dobrého oslovenia. J. Jarab svojim poslucháčom diaľkového štúdia teológie zadal seminárnu prácu na tému: „Ako znie dnes reč Cirkvi.“[99] Odpovede poslucháčov, ktorí sú katechétmi už viac rokov a majú kontakt s ohlasovaným Božím slovom v homíliách, ich hodnotenie reči homílie je na zamyslenie. Na otázku čítania homílie je zásadná odpoveď: nečítať. Najsilnejší dôraz kladú poslucháči na opravdivosť a na reč svedectva.

Poslucháči majú rešpekt pred slovom kazateľa, cítia zodpovednosť k slovu a čakajú od kazateľa, aby slová neboli zneužité. Očakávajú jednoduchú, zrozumiteľnú reč kazateľa, ale tiež jasnú, pestrú, s príslušnou gradáciou a pátosom. Hovorené slovo má mať kontakt s poslucháčmi. Vtedy je väčší predpoklad, že je zaujímavé a neunavuje. Homília nemá minúť cieľ. Preto poslucháč čaká určitú stavbu, štruktúru, zákonitosti a prognózy reči. Od spôsobu jej podania závisí dôsledok i výsledok jej obsahu a cieľa. Ide teda o obsah, ale aj o podanie.

---

[98] Porov. FAITH, Š.: *Kazateľské rečníctvo*, SSV, Trnava 1941, s. 124-128.
[99] JARAB, J. - RADA, B.: *Ako znie dnes reč Cirkvi*, Duchovný pastier, Bratislava, s. 25 - 30.

Reč Cirkvi má rezonovať vo vnútri poslucháčov. Ak je reč abstraktná, prestáva poslucháča zaujímať, neburcuje svedomie a je ďaleko od reality života. Reč kazateľa na začiatku nového tisícročia nech je na úrovni doby, teda nech je vecná, jasná a spontánna. Je správne, keď pôvab novosti je jej ozdobou podobne ako pôvab jednoduchosti. Poslucháči sú aj deti, pre ktorých by reč mala zvlášť niesť znamenie živosti, zaujať ich a pritom má mať oheň lásky. Mladí kladú dôraz, aby reč bola pútavá, chcú byť zaujatí. Monotónna reč vedie k „vypnutiu" kazateľa. Naopak, keď je primerane hlasná, zreteľná, osobná, dáva iskru a burcuje k vnímaniu a vnútornej premene. Názorná reč, keď sa vhodne používajú príklady pravdivé a blízke poslucháčom, zasahuje nielen rozumovú, intelektuálnu časť, ale i srdce. Zvlášť vtedy, keď poslucháč v slovách vidí vzor života kazateľa. Vtedy kázeň je prijímaná ako Boží prúd vody, ktorý sa nestráca v piesku analýz, ale plní funkciu životodarného prameňa. Smädný vždy túži po prameni, a to aj vtedy, keď počúva erudovaného kazateľa. Nestačí len podať kvalifikovane teológiu, ale uvedomiť si dôležitosť ovocia z homílie. Preto aj hodnotovo kvalitná reč neprinesie očakávané účinky, ak kazateľ zatúžil po sebarealizácii. Svedectvo služby kazateľa je v spolupráci s Duchom Svätým a nedá sa nahradiť.

Reč Cirkvi, ktorú riadi Duch Svätý cez nástroje kazateľov, stáva sa niekedy víchrom, inokedy hromobitím, ale i vánkom. A práve Duch Svätý cez svoj nástroj spôsobí, že tie isté slová majú pre každého jedinca iný obsah. Tie isté slová niekoho povzbudia, iného napomenú a ďalších naplnia odvahou, radosťou, pokojom… Reč dnešnej Cirkvi nemá nikoho nechať indiferentným, ale má vyburcovať k odpovedi a konkrétnemu postoju. Dnes keď je devalvované slovo, keď kritika slova rastie a mocnie, je mementom pre kazateľov, aby hľadali pravdivý spôsob ohlasovania. Príliš veľa moralizovania bez praktickej a prijateľnej rady, poukazovanie len na životy svätých, či neustále vysvetľovanie liturgie míňajú cieľ. Rovnako príliš obsažné homílie, keď je ťažko vybrať si z nich a zapamätať jednu myšlienku. Úspešní sú tí kazatelia, ktorí hovoria o tom, o čom sú presvedčení, čo sami cítia a čo iba neprečítajú či monotónne neprednesú. Kristus skrze kazateľov sa má stať súčasníkom.

Evanjeliá nehovoria o Kristovi, že žil v chvate, unáhlenosti, že si počínal rutinérsky až formálne. Učil len tri roky, a predsa povedal všetko potrebné k spáse. Ježiš hovoril nie pre svoju samoľúbosť, nehovoril v básniach, ale hovoril s láskou, zrozumiteľne, vecne, pravdivo a plný nádeje. Potrebujeme kazateľov, ktorí majú na nás čas, ktorí nám zároveň neberú zbytočne čas. Rovnako kvalita prednesu má mať primerané hodnoty úradu, poslaniu či postaveniu.

Dnešná doba vyžaduje kvalitu vo všetkých oblastiach života, a tak veriaci právom čakajú kvalitu prednesu i kvalitu obsahu homílie. Keď život kladie prísne kritériá na veci hmotné, či ohlasovanie Božieho slova tieto kritériá nepotrebuje? Ľudia sú dnes náročnejší ako v minulosti a kazateľ by mal byť viac citlivejší k tomu, ako poslucháči prijímajú jeho reč. Je pravda, že aj kňaz ako kazateľ dozrieva. Všetko primerane má charakterizovať pokoj, istota, vierohodnosť, prepojenie na každodennú skúsenosť, pretože viac pôsobí kazateľ realisticky, plný nádeje a viery.

Poslucháčom prekáža často unáhlenosť kazateľa, jeho neustála aktivita v iných oblastiach. Vek nemal by ubrať na príprave na homíliu. Neospravedlňuje mladosť a ani staroba. Jeden musí viac venovať príprave, pretože stojí na začiatku a druhý sa nemá spoliehať na skúsenosti a podľahnúť rutine. Pri ohlasovaní evanjelia sa kladne hodnotí nadšenie, stručnosť, praktickosť kazateľa. Poslucháči vedia oceniť každý kazateľský prejav, v ktorom je vidieť a cítiť dobrú vôľu. Tak päť minút nie je nad ľudské sily, keď kazateľ vie, že mnohí prichádzajú práve pre povzbudenie, posilu, nájdu si čas, prekonajú viaceré prekážky, pretože túžia počuť, že to potrebujú pre život.

Dobrý príklad kazateľa lieči i raní, ale aj uzdravuje. Najaktívnejšie pôsobia slová podložené osobným vzorom a príkladom kazateľa. Dnešný svet počúva radšej svedkov ako učiteľov. Je pravdou, že mnohé farnosti rastú vo viere zásluhou homílií. Iba kazateľ spojený s Kristom vie horieť a dokáže zapáliť iných pre Krista. Preto na mnohé homílie si poslucháči nielen spomínajú, ale z nich aj čerpajú. Platia slová príslovia: „Verba moment, exempla trahunt“.

Právom dnes poslucháči túžia po svedkoch viery. Je potrebné nájsť možnosti spolupráce poslucháča s kazateľom skôr, ako vystúpi na ambón. Izolovanosť kazateľa od poslucháčov a ich života je na prekážku. Mnohí ľudia stratili vieru nie preto, že by sa o Bohu hovorilo málo. Stratili ju skôr preto, že sa o Bohu možno hovorilo, ale nie do hĺbky a nie dosť pravdivo.[100]

Viktor Schurr vo svojich dielach odlišuje oslovenie Cirkvi v kostole z pohľadu jeho funkcie, obsahu, príčiny, veku poslucháčov, štruktúry a formy oslovenia po stránke rétorickej.[101] Je to základné delenie, ktoré spočíva na podstate misijnej homílie. To znamená snahu priblížiť sa k neveriacim alebo len pokrsteným a nepraktizujúcim kresťanom. V dnešnej situácii misijná kázeň má miesto nie iba na misijnom území, ale všade. Aj misijná kázeň predpokladá, že nesmie byť monológom. Kazateľ sa nemôže uspokojiť s tým, že má pred sebou svoj cieľ, že si vytýčil cestu k cieľu a že sa od neho nemôže dať vybočiť nijakými motorickými impulzmi poslucháčov. Opak je pravdou. Kazateľ má povinnosť všímať si a dokonca musí u poslucháčov vyvolávať a vzbudzovať reakcie na svoje slová. V opačnom prípade homília či iný druh oslovenia bude len monológom. Môže monológ získať poslucháča? Môže, ale za akých obetí poslucháča získa! A hneď poznamenajme, že iste nie viac ako pri virtuálnom dialógu. Príhovor kazateľa má spĺňať kritériá rozhovoru. Keď stoja vedľa seba príhovory dvoch osôb, stimulujúcej a reagujúcej, vtedy je reč o dialogickej dvojici. Dialogické dvojice vytvárajú reťaz. Hranice replík sú dané výmenou hovoriacich, ktorí tieto hranice signalizujú obyčajne zvukovými alebo pohybovými prostriedkami. Hranice predhovorov sú dané prostriedkami signalizujúcimi obsahovú náplň (stimul, výzva, reakcia, otázka, oslovenie). Hranice predhovorového komplexu sa tiež naznačujú zvukovými alebo kinetickými prostriedkami, zmenou proxemiky, oslovením a ďalšími výraznými signálmi.[102]

---

[100] JARAB, J. - RADA, B.: *Ako znie dnes reč Cirkvi*, Duchovný pastier, Bratislava, s.25-30.
[101] SCHURR, V.: *Die Kirche als Zusage Gottes an die Welt*, In: *Theologie der Gegenwart 8* (1965) z. 4, s. 212-218.
[102] MISTRÍK, J.: *Štylistika*, s. 362-363.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

Vo vzťahu kazateľ-poslucháč pri ohlasovaní Božieho slova nejedná sa o striedavú reč, ako môže byť pri recitovaní žalmov či pri striedavých aklamáciách v litániách. V tomto prípade sa nejedná o spôsob reči, ale o spôsob účasti na ohlasovaní tak zo strany kazateľa, ako aj poslucháča. Skutočne zúčastnený je ten, kto nielen počúva, ale sa aj sám vyjadruje. Je potrebné, aby kazateľ poznal rečnícke jazykové prostriedky, ovládal zvukové a kinetické prostriedky, zhostil sa prednášanej problematiky, a predsa efekt nemusí byť pozitívny. Možno to prirovnať k priemyselnej výrobe. Prvotriedne suroviny ešte nezaručujú prvotriedny výrobok, pretože výrobný proces ovplyvňuje veľa zjavných a skrytých činiteľov.[103] A práve pri ohlasovaní je potrebné si uvedomiť, že na konečný efekt pôsobia viaceré mimorečnícke činitele a kňaz-rétor musí s nimi počítať.

Medzi mimorečové okolnosti a činitele, ktoré sú schopné ovplyvniť často podstatnou mierou kazateľský prejav, patrí osobnosť kazateľa, poslucháč, téma, aranžmán prednesu a systém prípravy na vystúpenie.

Kazateľovi sa doporučuje, aby si z času na čas našiel chvíľu, ako si spytuje svoje svedomie, že sa zamyslí aj nad svojím vzťahom k poslucháčom: Sledujem pri homílii poslucháčov? Čítam homíliu? Hovorím neosobne a bez osobného zaangažovania? Nakoľko poznám poslucháčov? Témy homílií sú im primerané, vhodné? Kazateľova osobná príprava, štúdium, čítanie, meditácia, rozjímavá modlitba, osobná zaangažovanosť mimo kostola sú piliere dobrého kazateľa.

Ak homília nezaujme poslucháča, snaha kazateľa vychádza často nazmar. Pozornosť poslucháčov prezrádza ich záujem či nezáujem, a teda je to výzva a upozornenie. Tento virtuálny dialóg je obtiažny. Keď kazateľ nemá kontakt so všetkými poslucháčmi, rôznorodosť poslucháčov je pre kazateľa vážna vec. Dôležitú úlohu zohráva vek poslucháčov. Mladí majú menej vedomostí a skúseností. Potrebné je počítať s ťažkosťou, ako je hravosť, nesústredenosť, neochota počúvať a pod. Stredná generácia býva konzervatívnejšia, kritická, čo si vyžaduje

[103] GALLO, J.: *Rétorika v teórii a praxi*, s. 68.

postupovať s neobyčajným citom. Radostná tvár, zodpovedný prístup kazateľa a iné dokážu zmeniť prístup poslucháčov ku kazateľovi.

Na poslucháčov má vplyv aj prostredie. Kazateľ by sa mal postarať o to, aby nič nerušilo pozornosť poslucháčov. Je potrebné vytvoriť primeranú atmosféru prostredia. To často záleží od počtu poslucháčov, či sedia alebo stoja, počuteľnosti, teploty a pod. Kazateľa stojí viac síl, ak sú poslucháči rozptýlení v poloprázdnom kostole, keď je priestor neútulný, pri väčšej zime alebo keď je veľmi teplo a pod. Opačne pôsobí na kazateľa, ak poslucháči majú dostatok miesta na sedenie či státie, keď je primerane teplo, vhodné osvetlenie, príjemná akustika a pod.

3.1.1 Kazateľ odborník

Patrilo by sa, aby kazateľ počas svojho prejavu /ďalej homília/ sa cítil ako doma. „Ako sa však vypracovať na účinného evanjelizátora v dnešnej hektickej a rozporuplnej dobe na prelome milénií?“[104] Ak pri vystúpení nemá pocit pohody, spokojnosti a istoty, ak nemá z vystúpenia radosť, jeho práca nie je stopercentná a pociťujú to aj poslucháči. Priestor pred očami poslucháčov - za ambónom, to by mala byť jeho parketa, kde chodí s láskou a kde vie zo seba vydať všetko ako dobrý učiteľ, starostlivý pastier, verný kňaz, ako otec farnosti…

Kazateľom “par excellence“ je ten kňaz odborník, ktorý sa vo svojom obore vyzná, ale ktorý vie aj zrozumiteľne, presvedčivo a spoľahlivo aj kázať. Kazateľ permanentne sleduje, čo sa publikuje v teológii, sleduje noviny a časopisy, zbiera dostupné informácie z teológie i spoločenského diania. Kazateľ sa pripravuje na konkrétnu homíliu. Príprava nespočíva len v štúdiu, ale tiež v systematickom triedení látky kvôli didaktike konkrétneho prednesu.

[104] VOJTKO, S.: *Stála aktuálnosť Pavlovho modelu evanjelizácie aj na prahu tretieho tisícročia – II.,* Duchovný pastier, Bratislava, ročník LXXXI., 2000, č. 2, s. 51.

Každý kazateľ má svoj štýl prednesu, a ak sa má cítiť ako odborník, nemôže zaháľať. Ambón je miesto, kde vie a rád vydá zo seba všetko. Nie je na škodu, že kazateľ si nájde čas na písomné vypracovanie textu homílie, hoci text pripravenej homílie otrocky neprednesie a základné body mu stačia k formulácii homílie, ktorá vzniká s poslucháčmi a pred poslucháčmi. Buduje si solídnu databázu textov, ktoré tvoria citáty, témy, rôzne príklady, doklady, správy, homílie iných kazateľov a podobne. Dnes je to nielen knižnica, ale aj databáza počítačov, adresy, internet a podobne. Pravidelne prijíma informácie, venuje pozornosť dianiu vo svojom okolí. Zaujíma sa o podujatia, udalosti, osobnosti, veci, ktoré majú vplyv a dopad na jeho okolie. Dbá o presnosť, je zástancom pravdy, lásky a spravodlivosti, je muž charakteru, čestný, zásadový, svedomitý a venuje pozornosť čnostiam kňaza. Nezabúda byť ľudský, obetavý a jeho život má zmysel v spojení s Cirkvou.

3.1.2 Kazateľ osobnosť

Niektorí ľudia sa už rodia s takými dispozíciami, ktoré ich predurčujú byť dobrými rečníkmi. Stretávame sa s tým u mnohých kazateľov. Viac je však takých, ktorí si rečnícke zručnosti nadobúdajú svedomitým štúdiom a cvičením. U kazateľa je potrebné nielen aby ovládal techniku oslovenia, či aby poznal hlavné psychologické zásady medziľudských vzťahov, ale najmä aby nezabudol, čo hovorí, v mene koho hovorí a ku komu hovorí. Nech by bol kazateľ neviem aký výborný rečník, ale nemal by vieru, nedržal by sa Učiteľského úradu Cirkvi, nemal primerané teologické vzdelanie, bolo by to málo. Umenie dobre hovoriť má ísť spolu s láskou k Bohu a Cirkvi. Okrem týchto nezanedbateľných skutočností je potrebné zdôrazniť najmä tieto vlastnosti a schopnosti, na ktoré si je potrebné kňazovi-kazateľovi dať pozor.[105]

[105] RYBÁR, L.: *Základy rétorickej komunikácie*, Bratislava, Obzor 1980, s. 22.

Kazateľ by mal dbať aj na svoj zovňajšok. Telesná krása sama osebe, ak nie je spojená s inými vlastnosťami, ktoré spomenieme, môže znamenať veľmi málo. Zovňajšok kazateľa môže svojím spôsobom ovplyvniť poslucháčov. Ako napríklad dlhé vlasy, brada a ich čistota, úprava. Aj tohoto si kazateľ musí všimnúť, pretože skôr ako prehovorí, už svojím zovňajškom pôsobí.
Kňaz-kazateľ mal by vynaložiť úsilie, /ak to nemá zo svojej prirodzenosti/, aby sa čo najrýchlejšie včlenil do spoločnosti, kde koná svoje poslanie. Má poznať svoje okolie, jednotlivých ľudí, ich mentalitu, sociálne a iné zloženie a okolnosti. Mal by sa vžiť do prostredia, osvojiť si ho a cítiť sa v ňom čo najlepšie. Už vôbec by nemal dávať najavo, že má nejaké osobné ťažkosti, zábrany a podobne. Kazateľ bude osobnosťou, keď jeho vystupovanie bude pozitívne, priateľské, bratské a pritom si udrží autoritu, úctu, hodnoty primerané jeho poslaniu. Týmto a iným hodnotám sa dá naučiť a kazateľ by si ich mal čo najskôr osvojiť.

Telesná krása aj inteligencia sú človeku vrodené, ale dajú sa rozvinúť. Je potrebné si uvedomiť, že keď je niekto inteligentný, ešte nemusí ovládať umenie, ako dobre vychádzať s ľuďmi. Inteligentný človek ešte nemusí byť obľúbený a môže mať ťažkosti získať si poslucháčov. Kazateľ si má osvojiť všetky potrebné charakterové vlastnosti, ktoré pri výkone poslania mu majú pomôcť. Medzi nimi by nemali chýbať čestnosť, pravdovravnosť, dodržať slovo, rešpektovať rozum a slobodu iných, skromnosť, jednoduchosť, snaha po čistote, poriadku, hodnote času a ďalšie. K osobnosti kazateľa rozhodne nepatrí nič, čo je spojené s egoizmom, hrubosťou, hlúposťou a pod.

Pod silnou osobnosťou si väčšina ľudí predstavuje človeka, ktorý v súhrne svojich vlastností je človekom presahujúcim priemer. Povie sa o takom človeku, že to je "niekto".[106] V jeho vystupovaní je sebaistota.

Čo keď má kazateľ ostych? Je potrebné, aby si premyslel, čo chce povedať a vyjadril to čo najstručnejšie. Skôr ako začne hovoriť, doporučuje sa viackrát zhlboka nadýchnuť a najmä na začiatku rozprávať

[106] RYBÁR, L.: *Základy rétorickej komunikácie*, Bratislava, Obzor 1980, s.88.

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

pomalšie. Vnútro sa upokojí a dýchanie sa stabilizuje. Doporučuje sa viac hovoriť v kolektíve.

Od kazateľa ako osobnosti sa očakáva, že čo hovorí, to sám žije, že je odborník vo svojom obore a má všetky predpoklady svoje okolie niečím pozitívnym obohatiť.
Kazateľ by nemal zabudnúť, že je len človek, od ktorého sa očakáva radosť. K tomu patrí aj úsmev. Aj keď úsmev nie je podstatnou zložkou vystupovania na ambóne, kazateľ by nemal zabudnúť, že ľudia sú ako zrkadlo. Usmej sa - a svet sa bude na teba usmievať. Mrač sa - a ľudia sa budú na teba mračiť.[107] Úsmev celkom iným spôsobom ladí tón príhovoru. Ľudia sú viac priateľskejší. Atmosféra sa zmení. K osobnosti kazateľa zaiste patrí priateľské správanie. Kto má rád ľudí, toho majú radi aj oni. Úprimné priateľské správanie na ambóne sa dá rýchlo spoznať a otvára srdcia pre kazateľa. Je vhodné, keď kazateľ má kladný vzťah k ľuďom okolo seba. Nikdy sa nestane obľúbeným ten, ktorý nemá záujem o druhých. Ľudia si prajú, aby sa o nich niekto zaujímal. Vedia oceniť kazateľa, u ktorého vycítia tento záujem. Stáva sa v ich živote autoritou. Kazateľ ako inteligentný človek vycíti, či majú ľudia záujem o to, čo hovorí. Prvý dá pocítiť svoj pozitívny vzťah. Je iniciatívny v priateľskom správaní. Reč a vystupovanie ladí do osobného tónu. Kazateľ ako osobnosť prejavuje záujem o osobné záležitosti poslucháčov, učí sa vžiť do ich postavenia, zachováva zdvorilosť a vhodne postupuje v oblasti, kde sa kryjú ich záujmy.
Chyby sa dopúšťa ten, kto komolí alebo zabúda na podstatné veci, mená zo svojho okolia, prípadne dôležité okolnosti potrebné pre svoju činnosť.

K osobnosti kazateľa patrí, že slovo "ja" hovorí opatrnejšie, najmä keď chce svojich poslucháčov obohatiť.

Kazateľ sa snaží o dôveru poslucháčov. Keď poslucháči nepoznajú kazateľa, záleží na tom, ako sa mu podarí vystupovaním a chovaním, naviazaním prvého kontaktu a dôvery získať poslucháčov na svoju stranu. Kazateľ má mať sebadôveru pri prednášaní svojich tvrdení a argumentov. Pri homílii, keď sa jedná o určité dôkazy, je vhodné odvolať

[107] RYBÁR, L.: *Základy rétorickej komunikácie*, Bratislava, Obzor 1980, s.89.

sa na autoritu, najmä tú, ktorá je aj poslucháčmi akceptovaná. Keď chce kazateľ pôsobiť na poslucháčov, mal by vyžarovať istotu a sebadôveru, mal by svojím vystupovaním získať rešpekt poslucháčov. Z jeho slov by malo byť jasné, že veci o ktorých hovorí, pozná, rozumie im a že sa na príhovor pripravil. Kazateľ nesmie podceniť gestá, mimiku. Rovnako tempo jeho reči by nemalo byť monotónne ani nie príliš rýchle a hlasné. Homília sa nesmie stať takou, že po jej skončení by bol niekto v pozícii porazeného a niekto v pozícii víťaza. Kazateľ sa toho nesmie dopustiť ani len v náznaku.

3.2 Etika kazateľa

Rétorika ako odborná disciplína, ktorá poúča o rečovej komunikácii, je zameraná predovšetkým na spôsoby a formy, ktorými kazateľ môže komunikovať s poslucháčmi. Menej pozornosti pritom venuje obsahu kazateľského prejavu. Zmyslom kazateľovho účinkovania je však predovšetkým obsah. Predpokladá sa, že kazateľ je odborník a dobre ovláda odbornú problematiku, ktorá je predmetom jeho vystúpenia.

Je potrebné pripomínať kazateľom obsah homílie, ktorý je jadrom rétorickej činnosti?

Kazateľ je predsa autorita, ktorej poslucháči veria. Vystupuje ako hodnoverný predstaviteľ poverený Cirkvou ohlasovať Božie slovo. Preto je potrebné, aby kazateľ bol v ohlasovanom skutočne odborník. Hoci je kazateľ rečníkom, nie je mu dovolené uberať sa jednoducho cestami rečníka. Hoci jeho homília je rečou, nesmie pestovať „líčenie“ v ružových farbách, krasorečnenie, prikrášľovanie, nesmie slabé momenty robiť silnými, nesmie prednášať dačo nepravdivé a vymyslené, nesmie ľudí za každú cenu uvádzať do nadšenia alebo porážať kliatbou, nesmie sa javiť ako veľký rečník alebo mocný nadháňač, ktorý vie získavať prívržencov a stáva sa mocným. Toto pestovali rečníci všetkých čias a chválili sa svojou psychológiou. Ale rečníkovi, ktorý má v Cirkvi

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

ohlasovať Božie slovo, nie je to dovolené. Kazateľ smie prednášať iba to, čo je v kráľovstve Božom pravdivé. Iba to, čo je v Božom kráľovstve silné, smie robiť silným. Smie poslucháčov oduševniť iba za Ježišovu vec, a iba za Božiu vec môže poslucháčom pohroziť. Veľkým kazateľom sa nemôže kňaz stať zo strany rečníckej kvality, ale iba zo strany Ježišovej. Ináč by mohol byť veľkým rečníkom, ale nikdy nie veľkým kazateľom. Kazateľ nesmie byť prívržencom pre seba, ako to robia politici a iní, ale pre Ježiša a jeho spoločenstvo. Ani mocnosťou sa nesmie stať kazateľ, lebo vtedy satan víťazí prostredníctvom kázne. Iba Ježiš sa má stať mocnosťou v homílii. Jednoducho, homília požaduje rečnícke kvality, ale iba natoľko, aby ich použila k splneniu príkazu o kráľovstve Božom.[108]

Kazateľ má hovoriť, keď má čo povedať; jeho homílie nesmú byť iba verbálnymi hračkami. Materiálna homiletika má obsahovať všetky problémy fundamentálnej teológie a apologetiky, ale nie v takom poradí a systéme, ako sa prednášajú na teológii. Rovnako netreba predostielať na spôsob preambula fidei christianae, že Boh sa zjaviť môže a že sa zjavil v Ježišovi Kristovi, a toto zjavenie zveril autoritatívne splnomocnenej Cirkvi. Netreba sa dovolávať skutočnosti, že tá-ktorá pravda sa nachádza v prameňoch zjavenia. Pokiaľ sa nejaví sama ako hodnoverná, nevytrhne ju ani skutočnosť ako taká z dimenzie pochybovačnosti.

V apologetike misijnej kázne je potrebné pamätať na to, že vedecký stupeň istoty a existenciálna istota viery nie je to isté. Nie je potrebné maskovať niektoré ťažkosti teologických poznatkov v apologetike ako takej. Rovnako nie je potrebné stavať sa na kazateľnici do pózy, ako by sme rozumeli všetkým Božím tajomstvám a ako by sme nemali nijaké ťažkosti v teologických poznatkoch. To je pre človeka neuveriteľné a nedosažiteľné. Z pedagogického stanoviska, ale i vedeckých dôvodov, treba v apologetike hovoriť spravodlivo voči dnešnému pluralizmu svetonáhľadov. A napokon, najistejšia pravdepodobnosť je, že poslucháč sa dostane k sympatizovaniu s vierou, ba i k samej viere, keď kazateľ

[108] VRABLEC, J.: *Homiletika,* SSV, Trnava 1977, s. 103.

hlásanú pravdu osvetlí ako užitočnú pre poslucháča.[109] Nie je prehreškom voči osobnej autorite ani to, ak sa v priebehu homílie pomýli a musí sa verejne k omylu priznať a pred očami poslucháčov ju korigovať. Stáva sa, že poslucháči kazateľa na omyl upozornia. Nebolo by správne, keby nasilu a za každú cenu chcel tvrdošijne dokázať svoju múdrosť.

Etické je, keď sa úprimne priznáme, že nie sme odborníkmi len sami. Pravdaže, je znížením autority kazateľa skutočnosť, keď sa poslucháči presviedčajú o tom, že jeho vedomosti sú plytké a nie sú na úrovni, ktorú právom očakávajú. Kazateľ počas svojho vystúpenia nemôže ukázať svoju slabosť v argumentácii. Musí si vedieť obhájiť svoje tézy a nedovoliť, aby ho svojou rétorikou prerástol niektorý z poslucháčov. To sa zatiaľ v našich kostoloch nestáva. Kazateľ má konať v takom prípade pokojne, zachovať úctu voči takému oponentovi, najlepšie poprosiť, že veci si môžeme vyjasniť po svätej omši či po skončení liturgie. Kazateľské vystúpenie má mať pečať priateľského dialógu, ktorý v rámci možností, ktoré pripúšťa didaktika, by mal byť symetrický. Z praktických, teoretických i etických dôvodov má si kazateľ počínať v takom duchu, aby bolo vidieť, že sa jedná o spoločnú vec.

3.2.1 Zmysel pre kritiku a sebakritiku

Kňaz-kazateľ sa v homílii má prejaviť presvedčivou kritikou nesprávnych názorov. Je správne, že si vie sebakriticky priznať vlastné chyby, ktorých sa dopustil, trebárs aj v minulosti. Kazateľ sám musí rozhodnúť, či skryté, neznáme a negatívne veci vytiahne na verejnosť v homílii. Rozhodne vedie poslucháčov k tomu, aby sa naučili odlišovať správne názory od nesprávnych. Jeho kritické poznámky sú vecné a

[109] VRABLEC, J.: *Homiletika,* SSV, Trnava 1977, s.28.

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

konkrétne, bez irónie, hrubosti a podceňovania tých, ku ktorým hovorí. Kazateľova kritika nesmie byť vulgárna a afektívna.[110]
Pri kritike je potrebné, aby si kazateľ uvedomil dĺžku, formu a obsah hovoreného slova. Mnoho povedané ešte neznamená dobre. Prílišné poučovanie, monotónna reč, improvizácia z času na čas stoja za osobné povšimnutie každého kazateľa. Rovnako je dokázané, že pesimistický kazateľ je bremenom pre poslucháčov. Náladovosť kazateľa spôsobuje utrpenie pre počúvajúcich. Rozvláčna homília stáva sa nezaujímavou. Opakované témy, vracanie sa k známym a opakovaným témam hovoria o vnútri kazateľa. Hovoriť k prítomným a nie o tých, čo sú neprítomní. Na ambón nepatria osobné veci, najmä negatívne. Irónia, sarkazmus, výčitky, odsudzovanie, a iné, im podobné vystúpenia, sú proti etike kazateľa.

3.2.2 Schopnosť sebapozorovania

U dobrého kňaza-kazateľa sa predpokladá rozvinutosť niektorých vlastností pozornosti, ako sú sebapozorovanie, rozsah pozornosti, vigilancia a iné. Schopnosť sebapozorovania (introspekcia) umožňuje, aby kazateľ pri sledovaní textu, ktorý prednáša a sledovaní počúvajúcich si zároveň uvedomoval svoje správanie. Je na škodu, že si to kazateľ nechce uvedomiť a prijať. Introspekcia je aj jednou z podmienok pri autodidaktike. Kazateľ je vlastne samoukom, ktorý sa učí v prúde reči. Tým viac si tento fakt majú uvedomiť začiatočníci.

Z hľadiska efektivity je potrebné, aby kazateľ umožnil poslucháčom vnímať prednes tak, aby sa na vnímaní zúčastnilo čo najviac zmyslov. To vyžaduje aj od kazateľa, aby striedal pozornostný filter, aby podnety vychádzajúce od neho boli pestré. Kazateľ preto zrýchľuje alebo spomaľuje reč, zvukové efekty strieda so zrakovými. K pozornému

[110] HYHÍK, F.: *Kapitoly z rétoriky. Úvod do teórie a praxe slovenského prejav*u, Bratislava, Obzor 1972, s. 59-65.

vnímaniu takéhoto širokého diapazónu výrazových prostriedkov je potrebné, aby kazateľ mal rozvinutý rozsah pozornosti. Taktiež má počítať s partnerstvom, čiže s reakciami poslucháčov. Pozornosť na práve hovorenú reč a reakcia na ňu je spojená s mnohými motorickými impulzmi. Reakcia sa môže prejaviť v napätom pohľade, v súhlasnom prikývnutí hlavou, pochybnosťou v pohľade, nudou v tvárení sa, vedľajším zamestnaním sa, kašľaním, prešľapovaním, zívaním i spaním.[111]

Pre pozornosť kazateľa je dôležité, aby sa sústreďoval nielen krátkodobo na jednotlivosti, ale aj taká pozornosť, ktorou sleduje kostru celého textu. Takáto dlhodobá pozornosť sa nazýva vigilancia a zabezpečuje sa viacerými postupmi:
Kazateľ istými návratmi v texte zdôrazňuje hlavnú niť svojho prejavu a opakuje to, čo už hovoril v inej súvislosti. Po istých časových úsekoch robí v prejave prestávky, a to aj vtedy, keď sa mu zdá, že ho poslucháči pozorne sledujú, čo môže byť klamný dojem; percepcia (vnímanie totiž môže dobre fungovať, ale nefunguje apercepcia), uvedomenie si obsahu, jeho členenie, zatrieďovanie nových informácií, čiže "vnútorný dialóg" s lektorom. Kazateľ, keď je možné, strieda žánre. V čase predpokladaného oslabenia vigilancie sa homília oživuje exkurzmi a stupňuje sa sila výrazových prostriedkov.

V súvislosti s vigilanciou treba spomenúť spätnú väzbu. Je to tichý, poslucháčmi neuvedomený, ale v očiach kazateľa zreteľný signál, ktorý vidieť na očiach poslucháčov a cítiť na ich pohyboch.[112] Tieto senzitívne spätné účinky zasahujú kazateľa tak isto, ako by ho zasiahlo slovo ohlásené zo strany poslucháčov. Sú schopné ovplyvňovať kazateľa, aby bol zreteľnejší, aby sa nevyhýbal problému, aby šiel k udanému cieľu správnejšou cestou, aby niečo lepšie vysvetlil, odôvodnil, opakoval, zdôvodnil, a tým vlastne kladú kazateľovi podnety a otázky. V homiletike tieto motorické impulzy poslucháčov nazývame “gestus

[111] VRABLEC, J.: *Homiletika*, SSV, Trnava 1977, s.104.
[112] GALLO, *J.: Rétorika v teórii a praxi*, s.69.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

otázky".[113] V prípade, že kazateľ je voči tejto kontrolnej informačnej väzbe inertný, nevyužíva jednu významnú vlastnosť živého prejavu, ktorou je prítomnosť adresáta. Kde sa neuvedomuje spätná väzba, tam homília klesá na úroveň reprodukcie z magnetofónového záznamu alebo vysielanej rozhlasom. Neraz sa zvyknú vyslovovať praktické rady, podľa ktorých kazateľ má si vybrať jedného poslucháča, na ktorého pozerá a s ktorým - pars pro toto - vedie dialóg. Ďalšou radou je, že kazateľ má pri homílii pozerať ponad hlavy poslucháčov alebo pozerať sa na jeden predmet či do zeme. Tak sa, vraj, lepšie môže koncentrovať na prednášaný text. Pozor! Tieto a podstatné rady ignorujú spätnú väzbu a sú prekážkou pri inovácii obrovských predností antickej rétoriky, ktorou je spätná väzba, teda virtuálny dialóg v prítomnosti poslucháča. To, čo bolo povedané o pozornosti a spätnej väzbe, platí teda zvlášť pri kazateľskej činnosti. Trochu iná situácia je pri slávnostných príležitostných prejavoch, kde by sa nemali tak úporne sledovať reakcie poslucháčov.[114]

3.2.3 Sociabilita kazateľa

Vychádza z predpokladu, že kazateľ a poslucháč sú aspoň dve potencionálne osoby. Aby medzi nimi vznikla dôvera, najmä zo strany poslucháča, u kazateľa musí byť vysoko vyvinutá sociabilita, t. j. schopnosť zblížiť sa s potencionálne cudzím človekom. Aj keď nedá sa celkom povedať, aspoň nie vždy, že kazateľ a poslucháč sú si cudzí. Predpokladajme, že sú jeden druhému neznámy. Vtedy zbližovanie prebieha počas homílie v najväčšej možnej miere. Kazateľ už pred vystúpením na ambón má urobiť určité prípravné kroky: Mal by si zistiť hlavné údaje o poslucháčoch, aby nevstupoval na celkom cudziu pôdu. Uvedomiť si, že kolektív poslucháčov - veriacich i neveriacich, už po niekoľkých úvodných myšlienkach kazateľa prejaví svoj "profil". Pre

[113] VRABLEC, J.: *Homiletika*, SSV, Trnava 1977, s. 104.
[114] HYHÍK, F.: *Kapitoly z rétoriky. Úvod do teórie a praxe slovenského prejav*u, 108-109.

kazateľa sú najdôležitejšie a najnáročnejšie prvé minúty homílie. A práve preto hneď od začiatku môže sledovať a ostro vnímať momenty, o ktoré sa bude opierať pri uplatňovaní svojej sociability. Je výhodné pre kazateľa, aby čo najskôr poznal postoje, nálady a reakcie poslucháčov natoľko, aby jeho homília bola potom adresná. Predpokladá sa adaptácia kazateľa, lebo ináč by ostával v prostredí svojich poslucháčov cudzím človekom, ktorý žije v inom svete než oni a musí sa uchádzať o priazeň poslucháčov (captatio benevolentiae).
Kazateľ si musí uvedomiť, že počas homílie nesmie ostať stálou veličinou. Hovorí o tom proxemika, čiže náuka o dodržiavaní vzdialenosti alebo odstup medzi ním a adresátmi. Nejde tu o odstup priestorový, ale kontaktový. Tento odstup by sa mal skracovať a z verejného, oficiálneho kontaktu dvoch cudzích ľudí by sa mal prekvalifikovať na kontakt blízkych si ľudí, ktorí si navzájom rozumejú.
Kto sa bojí urobiť prvý krok k nadviazaniu kontaktu, ťažko si osvojí schopnosť dobre hovoriť, teda i kázať.[115]

3.2.4 Empatia kazateľa

Empatia je nový pojem v spoločenskom vedomí. Zjednodušená definícia hovorí: Empatizovať znamená vidieť očami druhého človeka, počúvať ušami druhého človeka a cítiť jeho srdcom. Stručnejšie môžeme povedať, že empatia je schopnosť vžiť sa do psychického stavu iného človeka, s ktorým sme v bezprostrednom kontakte. Vcítenie sa. Uplatnením empatie si človek vie vyvolať obsah citov a myšlienok, ktoré prebiehajú v inom človeku, a tak je schopný pochopiť ho. Od herca sa žiada, aby sa vžil do hry, ktorú hrá. Kazateľ má vždy ostať sám sebou, ale s poslucháčmi má dýchať, žiť, uvedomovať si ich situáciu, rozpoloženie. Priama empatia nie je jedinou možnosťou vžívania sa do situácie druhého. Porozumieť možno aj na základe cudzích informácií, na základe konštatovania istých skutkov toho druhého, na základe jeho

[115] TOMAN, J.: *Jak dobrě mluvit*, Svoboda, Praha 1974, s. 73.

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

bližšej alebo vzdialenejšej minulosti. Pre empatiu je špecifické to, že ide o schopnosť, ktorú má každý človek, no nie každý ju vie vo vhodnej situácii a náležite uplatniť. Empatia v minulosti nebola pre život v spoločnosti taká naliehavá, ako je dnes. Jej význam narastá úmerne s prudkým rozvojom spoločnosti, ktorý vytvára stále zložitejšie podmienky pre kvalitu medziľudských vzťahov, čomu sa nemôže vyhnúť ani kazateľ.

Ako a kedy sa úloha empatie môže alebo má uplatňovať v kazateľstve? Kazateľ má skoro každú nedeľu vždy ten istý kolektív, a preto prakticky nemôže uplatňovať svoju empatiu osobitne ku každému jednému poslucháčovi. Musí však počas homílie sledovať reakcie poslucháčov a vnímať spätnú väzbu svojho prednesu. V kolektíve počas homílie kazateľ musí vidieť, počuť alebo aspoň tušiť situáciu na druhej strane u svojich poslucháčov, ktorí počúvajú so záujmom alebo s odvráteným pohľadom, alebo sú rozptýlení so svojím okolím. Kazateľ niektoré signály vníma zmyslami, ale niektoré len inštinktívne a niektoré musí dopredu predvídať, prípadne rekonštruovať. A to všetko počas prednesu. Empatia prednášateľa má vtedy svoju hodnotu, ak sa uplatňuje bezprostredne, hneď, hic et nuc.

Zrkadlom kvality homílie dobrého kazateľa sú tváre poslucháčov, ktoré ukazujú a dirigujú smer jeho cesty. Je správne, že kazateľ má otvorené oči, uši a musí byť schopný bezprostredne spracúvať a aplikovať to, čo mu signalizuje poslucháč.

Empatia počas prednesu je veľmi náročná vtedy, keď si kazateľ vopred neoveril niektoré momenty, ktoré by mali mať súvis so situáciou počas homílie. Bez dobrej empatie kazateľa je dialóg medzi poslucháčom a ním iba akoby cez sklo alebo rozhlas. Chýba mu jeden z najvážnejších paramentov homílie. Platia slová Schlillera: „Ľuďom nemožno zabrániť, aby si mysleli, čo chcú.“[116]

Empatia začína tam, kde opustíme vlastné myšlienky, city a predstavy a začneme uvažovať o tom, ako by sme sa asi my cítili v situácii druhého človeka. Vžiť sa pritom do situácie druhého človeka a ponoriť sa do jeho

[116] MISTRÍK, J.: *Kurz lektorskej rétoriky*, SÚV Socialistickej akadémie, Bratislava 1989, s. 86 - 87.

sféry nielen myšlienkovej, ale predovšetkým citovej. M. Jacobs hovorí, že empatia znamená vstúpiť do sveta druhého človeka, myslieť a cítiť, ako on myslí a cíti.[117] Táto vec je uľahčená, keď poslucháč má skúsenosť podobnú tej, ktorou sa zaoberá kazateľ. P. Swets približuje význam empatie obrazom, že niekomu empaticky porozumieť znamená stáť na tej pôde, na ktorej stojí partner.[118] Čiže kazateľ sa má postaviť do pozície poslucháča. Znamená to chodiť v jeho topánkach, vidieť svet jeho očami a na všetko sa dívať z jeho hľadiska. Pravdou je, že sa to kazateľovi na 100 % nepodarí, ale pri dobrej vôli sa tomu predsa môže priblížiť. Je pravdou, že kazateľ sa len pomaly môže priblížiť ku skutočnému stavu poslucháča, k tomu, čo ten prežíva, čo cíti atď.

3.3 Oslovenie poslucháčov

Vystúpenie kazateľa treba kvalifikovať ako špecifický druh rozhovoru s poslucháčmi. Pri prednese homílie sa popri odbornom texte uplatňujú také prostriedky, ktoré udržujú osobný kontakt medzi kazateľom a poslucháčmi. K takým prostriedkom patria napríklad stály kontakt očami kazateľa s poslucháčmi, ale aj dialogická intonácia, expresívne slová typu "však, sledujme, uvažujme…" a najmä oslovenia.

Oslovenie je najsilnejší kontaktový prostriedok, ktorý má jednak deiktickú funkciu vyzývať poslucháča, a jednak spoločensko-expresívnu funkciu, obracať sa naňho s priateľskou dôverou.

Oslovenia sú konvencializované a majú sémantiku, ktorú získali nevdojak postupom času. Oficiálne sa oslovuje najčastejšie pomenovaním spojeným s prívlastkami, ako "milí bratia a sestry", alebo iba substantívom, ako "bratia a sestry", prípadne deadjektívnym substantívom, ako "milí prítomní". Hoci oslovenie milí má emocionálnu príchuť, v Cirkvi je to prejav jednoty.

---

[117] JACOBS, M.: *Still Small Voice*, London 1990.

[118] SWETS, P.W.: The Art of Talking so that People will Listen. A. Spectrum Book, Prentice Hall, Englewood Cliffs N.J. 1983.

Pre kazateľa a liturga adresné oslovenia zvýrazňujú vzťah kazateľa k prítomným. Adresné oslovenia sú vždy expresívne až emocionálne a v homílii sa opakujú častejšie, lebo sa nimi súčasne podfarbuje text. V pätnásťminútovej homílii má byť primerané množstvo oslovení. Nemá ich byť viac ako šesť a menej ako dve. Kedy sa doporučuje oslovenie? Nie vždy na začiatku homílie, ale najmä na začiatku kerygmy, keď ohlasujeme text, z ktorého vychádzame v homílii a pred záverom, antropocentrickou dedukciou. V texte homílie môžeme vložiť oslovenie pred paraklézou alebo mystagógiou. Tiež vtedy, keď sa žiada odčleniť subsystém, alebo prejsť na iný štýl, pri exkurze, pri citovaní, pri uvádzaní dlhšieho príkladu alebo akejkoľvek epizódy. Oslovenie avizuje vždy akýsi zlom v reči, a tým plní súčasne aj stimulačnú funkciu. Kazateľ mal by vždy presne vedieť, na ktorých miestach sa tento prvok reči má použiť a sám, podľa existujúcej situácie, musí odhadnúť tón tohoto výrazu. V texte sa totiž vyskytujú také miesta, kde sa oslovenie priam žiada ako zdôrazňujúci prvok. Niekde sa použije spontánne, bez prípravy, avšak v homílii malo by mať oslovenie svoje určené miesto.

Neskúsení, nepripravení či unavení kazatelia, napríklad v tretej homílii toho istého dňa, niekedy zneužívajú oslovenia ako klišé alebo floskuly tam, kde potrebujú vyplniť prázdne miesta. Takýmto činom znehodnocujú text homílie a devalvujú oslovenie.

Oslovenie je vtedy primerané a na správnom mieste, keď ho poslucháč registruje a súčasne cíti jeho poslanie v texte. Keď kazateľ použije v pätnásťminútovej homílii dvadsať ráz oslovenie, iste to o niečom hovorí. Rovnako ak je inventár oslovení malý, môže sa stať oslovenie stereotypným.[119] Kazateľ nemal by podceniť spôsob, počet a okolnosti oslovenia poslucháčov.

Oslovenie sa zákonite používa ako spoločenský takt a má takmer protokolárnu hodnotu. V homílii sa skôr jedná o prejav prebudenia pozornosti.

[119] MISTRÍK, J.: *Kurz lektorskej rétoriky*, SÚV Socialistickej akadémie, Bratislava 1989, s. 51 - 53.

3.3.1 Morálna zodpovednosť kazateľa voči poslucháčom

Dobrý kazateľský prejav by nemal byť iba poúčaním, ale aj príjemným zážitkom pre tých, ktorí kazateľovi odovzdali svoju dôveru. Z toho vyplýva morálna zodpovednosť pre kazateľa voči poslucháčovi. Tá je v porovnaní s masovokomunikačnými prostriedkami oveľa väčšia. Zatiaľ čo čitateľ novín, poslucháč rozhlasu alebo televízny divák má možnosť hocikedy noviny s homíliou odložiť alebo prestať počúvať či pozerať ju v televízii, poslucháč homílie je zviazaný vyčkať jej koniec aj vtedy, keď zistil, že kazateľ jeho dôveru zneužil.

Kazateľ si musí uvedomiť aj to, že s možnosťou prednášať homíliu dostal aj dôveru od Cirkvi, keď môže vystupovať pred širokou verejnosťou, ako je to najmä pri slávení Eucharistie. „Vo všetkých omšiach v nedele a prikázané sviatky, ktoré sa slávia za účasti ľudu, treba povedať homíliu a nemožno ju bez vážneho dôvodu vynechať“ (kán. 767 -§ 2).[120]

Pri homílii nesmie kazateľ zabudnúť ani na svoj vonkajšok. Nepatrí sem len odev, ten je pri liturgii predpísaný, ale celková kultúra výzoru, spôsob vystúpenia pred verejnosťou, harmónia zvukových a pohybových prostriedkov pri prednese, a taktiež spôsob správania sa na ambóne a napokon aj samotný spôsob odchodu. Nič nepôsobí na poslucháčov tak nákazlivo, ako nadšenie pre určitú vec. Ktorý kazateľ chce byť svojim poslucháčom na úžitok, snaží sa o široké vedomosti. Najťažšie je pre kazateľa priviesť poslucháča k určitému činu na ceste spásy.

Kazateľ nikdy nepredstúpi pred poslucháčov s tým, že ich chce presvedčiť o svojej dôležitosti. Záleží mu len na tom, aby čo najviac obohatil poslucháčov. Vžíva sa do ich postavenia, je jedným z nich. Odloží túžbu po chvále. Takéto správanie je jedným z najdôležitejších predpokladov úspechu kazateľa.

[120] *Kódex kánonického práva*, Konferencia biskupov Slovenska, Bratislava 1996.

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

Kazateľ nesie morálnu zodpovednosť v homílii voči poslucháčom aj vo fenoméne formovania správneho postoja veriacich k Magistériu Cirkvi.[121]

3.2.3 Dobrá homília obohacuje kazateľa i poslucháčov

Kazateľ by nemal zabudnúť na zásadu: Káž len vtedy, keď máš čo povedať. Teda nie vtedy, že mám kázať a som nepripravený. Kazateľ nezabúda, že základom homílie nie je podanie, prednes, gestikulácia, čiže vonkajší prejav, ale obsah. Kázať bez obsahu mal by kazateľ považovať za stavovský hriech. Homér pripomína: „Veľa hovoriť a veľa povedať nie je to isté.“ Predpokladom pre dobrú homíliu je denné rozjímanie. Dobrá homília vychádza nielen z textov Písma, ale rovnako zo života Cirkvi a z osobného svedectva kazateľa. Kazateľ má osobný kontakt s dianím okolo seba. Prežíva veci a udalosti, stretáva sa s ľuďmi, číta, študuje, sleduje masmédiá, cestuje, navštevuje, vedie rozhovory a to všetko pozoruje, prežíva, hodnotí. K dobrej homílii patrí osobná aktivita kazateľa v duchovnom, spoločenskom i osobnom živote. Je dôležité, aby si kazateľ rozširoval vlastný rozhľad, pretože tým môže získať námety na homílie. Správnymi širokými záujmami rastie a rozvíja sa osobnosť kazateľa, ktorý sa stáva obohatením poslucháčov. Je možné poznamenať, že aj pri homílii platí etika reči; nesmie sa dopustiť, aby poslanie ohlasovania Božieho slova bolo zneužité. Aj kňaz-kazateľ je len človek. Homília môže poslúžiť dobrej i zlej veci. Nesmieme zabudnúť, že poslaním kazateľa je poslucháčov obohatiť v duchovnom i spoločenskom živote.

[121] Porov. KRUPA, J.: *Pravoverný obsah ako dôležité kritérium pravosti Mariánskeho zjavenia*, Duchovný pastier, Bratislava 1999, č. 7, s. 319-325.

3.3.3 Účasť poslucháča na homílii

Homília ako rečnícky prejav je v podstate dialógom dvoch systémov: prednášateľa a poslucháča. Poslucháč je priamo zúčastnený na tomto dialógu, i keď pri klasickom chápaní dialógu sa tento "nesymetrický dialóg" javí ako monológ. Poslucháč nie je pritom pasívny, ale počúva, čo je tiež aktívna psychická činnosť, a reaguje, teda odpovedá: otvorenosťou srdca, mlčaním, mimikou, niekedy aj gestikuláciou, dokonca aj neartikulovanými zvukmi alebo slovami.

Človek, ktorý hovorí, hoci by použil všetky možné a prístupné výrazové prostriedky, nie je schopný dať najavo všetko, čo si myslí a čo cíti. Cez filter jeho výrazových prostriedkov prejde len istá časť toho, čo chce komunikovať. Keď chce poslucháč dešifrovať všetky jemu vyslané signály, musí uplatniť a využiť všetky svoje schopnosti na to, aby zo signálov skonštruoval taký text, aký má na mysli alebo ako to cíti kazateľ. Z toho vyplýva, že kazateľ musí rešpektovať aj schopnosti, znalosti, vzdelanie, inteligenciu a citové zázemie poslucháčov, ktorí sú potenciálne iní ako kazateľ. Poznámka: Vraví sa, že kázať iným kazateľom patrí medzi najťažšie služby kazateľa.

Kazateľ si musí uvedomiť, že medzi ním a poslucháčom môžu byť nepatrné, ale aj obrovské rozdiely. Nemal by prehliadnuť napríklad vek, vzdelanie, osobné a záujmové veci a iné. Z toho vyplývajú závery. Čím starší je kazateľ od poslucháčov, tým viac má hovoriť voľnejšie, a naopak, keď kazateľ je oveľa mladší ako poslucháči, má hovoriť pomalšie, klásť dôraz na slová, zopakovať dôležité slová alebo vety a podobne. Žiada si to aj spoločenský takt. Dôležitým činiteľom je tiež počet poslucháčov. Čím ich je viac, tým väčšiu psychickú opozíciu cíti kazateľ voči sebe. Menší kolektív sa dá ľahšie ovládať. Pred veľkým publikom treba začiatku homílie venovať viacej námahy, prípadne viac pozornosti pri príprave, aby sa podarilo kazateľovi čo najskôr priblížiť k poslucháčom. Množstvo poslucháčov sa pociťuje najmä pri homílii, kde sa predpokladajú pomerne veľké intervaly v intonácii reči, pohyboch, v tempe či rytme reči. Čo je to optimálne množstvo poslucháčov, ku ktorým kazateľ hovorí? Mnohí kazatelia hovoria, že sa im oveľa lepšie

hovorí, keď je plný kostol. Kostol môže byť aj malý, ale aby bol plný. Prázdnota v laviciach či v chráme na nich pôsobí negatívne

Závažné pre kazateľa je aj to, do akej miery sa poslucháči navzájom poznajú. Sústredený záujem jedného poslucháča podnecuje a zvyšuje záujem u ďalších. Ľahšia situácia pre kazateľa je vtedy, keď sa poslucháči navzájom poznajú. Dôležité je, aby kazateľ poznal intelektuálnu úroveň poslucháčov. Podľa nej môže voliť metodický postup homílie.

Charakter poslucháča je určený i jeho sociálnym zaradením, príslušnosťou k pohlaviu, osobným vzťahom ku kazateľovi a tematike. Neraz dôležité je aj to, s akými pohnútkami prišli poslucháči na homíliu, ako sú disponovaní nielen telesne, ale aj duševne. „Kresťanská náuka sa má predkladať spôsobom priliehavým stavu poslucháčov a primeraným potrebám doby“ (KKP. 796).

Kazateľ musí rešpektovať poslucháča rovnako pri výbere slov. Jedná sa nielen o aktívny slovník kazateľa, ale aj poslucháčov. Zásobu slov je potrebné rešpektovať pri poslucháčoch, najmä pri príhovoroch k deťom, ale aj sobášnych a pohrebných, keď prichádzajú aj takí, ktorým chýba nedeľný kontakt s liturgickým a náboženským jazykom. Taktiež je potrebné, aby kazateľ venoval pozornosť v takýchto prípadoch vzťahu reči a myslenia poslucháčov. Je na kazateľovi, aby sa staral o rozširovanie tak svojej, ako aj slovnej zásoby poslucháčov. Častejší kontakt kazateľa s poslucháčmi si vyžaduje, aby reč nebola príliš jednotvárna, aby sa slová a myšlienky príliš neopakovali. Kazateľ sa má chrániť často používať svoje obľúbené slová. Ak chceme, aby poslucháč mal čo najdlhšiu účasť na homílii, je potrebné zvážiť používanie cudzích slov, najmä náboženských. Ak kazateľ použije takéto slovo, je potrebné vhodne ho vysvetliť. Treba sa vyvarovať nepresného a nejasného vyjadrovania. Používanie abstraktných slov pôsobí náročne na poslucháčov. Taktiež prílišne hutná homília naplnená mnohými myšlienkami vyjadrenými abstraktne môže spôsobiť, že poslucháči prestanú byť schopní homíliu sledovať.

Aby poslucháč bol dostatočne účastný na homílii, je správne, aby kazateľ prispôsobil homíliu jeho možnosti vnímania. Významnú úlohu

pri vnímaní poslucháčov zohráva príklad. Kazateľ nemá predpokladať znalosti tam, kde nie sú. Je zásadou, že dobrý kazateľ je vo svojom prejave konkrétny.

3.4 Prezumpcia kazateľa

Teória rétoriky poukazuje na stav, keď sa kazateľ pripravuje na vystúpenie a musí mať predstavu o svojich poslucháčoch. Vyžaduje to od kazateľa, že musí niečo predpokladať, musí sa domnievať a nazdávať sa. Bez akého-takého odhadu jeho homília by minula cieľ.
Prezumpcia je latinské slovo a znamená niečo ako predpoklad, domnienka či očakávanie. Čím je presnejšia, tým väčší predpoklad, že homília bude zrozumiteľnejšia, presvedčivejšia a užitočnejšia. Čím viac sa partneri komunikácie lepšie poznajú, tým je ich (virtuálny) dialóg účinnejší. Môže sa hovoriť o stupňoch k dobrej komunikácii. Kazateľ nesmie podceniť mentálne danosti poslucháčov, a rovnako ich vzdelanie a sociálnu príslušnosť. Až potom prichádzajú na rad vonkajšie okolnosti, za ktorých sa homília prednesie. Pokiaľ ide o mentálnu úroveň, tá je, pochopiteľne, potenciálne rôznorodá a kazateľ musí sám odhadnúť jej priemer. Zanedbanie extrémnych typov je vždy do istej miery riskantné, no aj napriek tomu treba rešpektovať väčšinu. Ak má prednes presvedčivý tón, extrémne typy zavčasu konvergujú a priblížia sa priemeru. Pokiaľ ide o vzdelanie poslucháčov, v súvislosti s prezumpciou treba rozlišovať stupeň vzdelania od smeru vzdelania. V homílii je záväzné, aby kazateľa všetci rozumeli.

Prezumpcia je akási mapa všetkých možných i nemožných daností a okolností, ktoré budú rámcovať a modifikovať vystúpenie kazateľa.[122] Výborný kazateľ nikdy sa nezníži k tomu, aby túto prezumpciu podcenil.

[122] MISTRÍK, J.: *Kurz lektorskej rétoriky*, SÚV Socialistickej akadémie, Bratislava 1989, s. 31-32.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

3.5 Aranžmán a kazateľ

Myšlienku nestačí len vysloviť, ale je nutné ju poslucháčom priblížiť. Pri homílii je dôležitá príprava. Medzi mimorečové okolnosti v rečníctve patrí aj aranžmán. Pod pojmom aranžmán pri rečníckom prejave chápeme pripravené, čiže aranžované prostredie, priestor a čas, v ktorom bude prebiehať reč, v našom prípade homília. Aranžmán je vonkajšia forma, ktorá môže ovplyvniť kvalitu pôsobenia kňaza-kazateľa. Aj homília patrí do spoločenského programu, a preto predpokladom jej úspešnosti je primerané prostredie. Aj "prostredie" musíme mať na zreteli, aj keď iba okrajovo, pretože sa jedná o prácu Ducha Svätého. Pripomeňme si, že na sledovaní homílie sa nezúčastňuje len sluch, ale prednes sa ostro sleduje aj zrakom, preto medzi činitele, ktoré sa zúčastňujú na prejave a sú schopné ho aj ovplyvniť, patrí aj miesto a čas.
Jeden a ten istý prejav prednesený na viacerých miestach, kostoloch alebo aranžovaný rozlične a v rozličných termínoch, má striedavý úspech. Prostredie a situácia popri kazateľovi nikdy "nemlčia".[123] Štylistika dosť presne rozlišuje nižší, čiže súkromný, a vyšší, verejný štýl. Podobne by sa dalo hovoriť o štýle aj v rétorike. K nižšiemu, to neznamená menej dôležitému štýlu, patrí prednáška v uzavretom homogénnom krúžku, keď kňaz sa prihovára napríklad k Mariánskej družine alebo k inej uzatvorenej spoločnosti. K vyššiemu, teda vzletnejšiemu štýlu patrí homília. Charakteristiky "nižší" a "vyšší" sú v priamej súvislosti s formou pódia a rečníckeho pultu rečníka či ambónu kazateľa. Prednáška, výklad, inštruktáž, výklad neharmonizujú s vysokým pódiom, tribúnou, nápadným rečníckym pultom, javiskom s mikrofónom alebo ambónom na čestnom a viditeľnom mieste, odkiaľ je presne určené, kto a kedy môže a má hovoriť, lebo sú to zariadenia pre vyšší rečnícky štýl.

Kazateľ nemal by dať prednosť vedeckému slohu, aj keď je vedec - teológ. Prednosť má mať primeraný sloh prijateľný poslucháčmi.

[123] MISTRÍK, J.: *Rétorika,* s. 109.

Vedeckosť nie je totožná s používaním abstraktných a cudzích slov s malou zrozumiteľnosťou. Pri rečníckom a kazateľskom prejave treba vziať do úvahy aj skutočnosť, či pôjde o prejav - homília na voľnom priestranstve, alebo o prejav - homília v uzavretej miestnosti, kde patrí aj priestor kostola. Na voľnom priestranstve sa očakáva patetické ladenie, čo určuje sám priestor. Treba počítať s rozličnými poveternostnými podmienkami (dážď, sneh, vietor). Tempo prednesu je tu pomalšie, tón patetickejší. V uzavretej miestnosti - ako je kostol - je najdôležitejšia akustika. Kňaz-kazateľ mal by skôr, ako začne hovoriť, zhostiť sa priestoru. Môže sa spýtať na akustiku, odraz zvuku, a pokiaľ je to len možné, nemal by sa používať mikrofón, lebo ten je rečníkovi a kazateľovi ako zvieracia kazajka, obmedzuje voľné pohybové prvky. Pravda, kazateľovi vo veľkej katedrále a kde je ešte veľa ľudí, je potrebné si uvedomiť každý, aj malý detail. Mohlo by sa stať, že na pohľad maličkosť, napríklad nekvalitný mikrofón, môže aj z pripravenej homílie, po dobrej koncentrovanosti a podobne, urobiť málo účinný, prípadne až neúčinný zážitok z homílie.

Psychologickým činiteľom, ktorý ovplyvňuje aj kazateľa aj poslucháča, je obsadenie miestnosti. Čím je miestnosť plnšia, tým viac stimuluje rečníka, a naopak. Výkon kazateľa nepriamo ovplyvňuje fluktuácia poslucháčov počas homílie. Ich neskoré prichádzanie a predčasné odchádzanie kazateľovi spôsobuje pretrhnutie myšlienky a podobne.

K aranžmán miestnosti patrí tiež osvetlenie. Má silný sugestívny vplyv na percepciu prednášaného textu a homílie. To preto, že zrak je najcitlivejší a informačne najzaujímavejší zmysel človeka. Z praktických dôvodov rozlišujeme tri stupne osvetlenia: intímne, pracovné a slávnostné. Intímne osvetlenie je šero, to jest zámerne tlmené, decentné osvetlenie sa hodí na intímne príležitosti, aby sa v kostole príjemne adorovalo alebo modlilo, prípadne na nejaký program. Normálne osvetlenie je vhodné a potrebné na vecné prejavy a do tejto oblasti možno zaradiť svätú omšu, najmä v robotné dni, ako aj bohoslužby slova. Slávnostné osvetlenie vytvára vhodnú atmosféru pre epideiktické

prejavy, kde môžeme zaradiť nedeľné omše a omše na prikázané sviatky. Taktiež pri stretnutiach väčšieho počtu veriacich, najmä keď je miesto na homíliu.
Celkové vyznenie homílie v menšej miere ovplyvňuje aj denná doba alebo deň v týždni. Na slávnostnú homíliu nie je vhodná pracovná doba.

3.6 Príprava kazateľa na vystúpenie

Kazateľská prax z hľadiska prípravy na príhovor rozlišuje reč: nepripravenú, improvizovanú, potom poloimprovizovanú, pripravenú heslovite, v náčrte, v konspekte, krátko pred rečníckym vystúpením a napokon pripravenú starostlivo, v dlhšom časovom predstihu, s textom písomne zoštylizovaným, čiastočne osvojená pamäťou a pripravená i zo stránky prednesu.

3.6.1 Improvizovaná reč

Sokrates mal svojim žiakom povedať: „Hovor len vtedy, keď to, čo chceš povedať, je múdrejšie ako mlčanie.“ Koľko prázdnych slov sa povie počas jedného dňa! Môže si dovoliť jeden kazateľ, ktorý ohlasuje Božie slovo, prázdne reči? Nemôže si dovoliť hovoriť len preto, aby reč nestála, prípadne, že je to jeho povinnosť vtedy hovoriť, že sa jemu chce hovoriť a poslucháči nemôžu zasiahnuť do jeho prejavu. Kazateľ, ktorý často káže a hovorieva spontánne, mal by si občas povšimnúť svoj slovník. Zaostriť pozornosť na slová, ktoré sú v jeho reči hluché, ktoré nemajú žiadnu hodnotu, ktoré sú len burinou medzi kvetmi. Inventár týchto slov síce nebýva veľký, ale veľká býva ich frekvencia. Sú to floskuly a klišé.

Pomenovanie floskula v latinčine znamená ako kvietok, krása či ozdoba. Jedna ozdoba sa dá zniesť, ale keď ich je mnoho, keď je jedna na druhej, vtedy si začínajú zavadzať. Ide o také výrazy u kazateľov, ako napr.: prosím pekne, takpovediac, však, áno, ono totiž a iné. Floskuly sa

vyskytujú v lacných diskusiách a nemajú miesto v homílii. Často sú to protetické frázy, ktoré stoja na čele viet, súvetí a odsekov. Je zaujímavé, že každý kazateľ má svoju vlastnú floskulu. Často floskuly možno prirovnať k barlám, ktorými si kazateľ pomáha, keď sa žiada niečím zaplniť biele miesta v jeho "guľometovej" kázni.

Klišé sú otrepané stereotypné úslovia, ktoré sa vyskytujú ako afektované výrazy tak v spoločenskom styku, v listoch, ale najmä v nepripravených rečníckych prejavoch.

Nepozorní kazatelia, ktorí sa nekontrolujú, zamoria svoje príhovory takými floskulami a klišéovitými idiómami, ktoré nijako nesúvisia s textom a vyznievajú skôr ako brbty alebo koktanie. Napríklad slová: takže, tak, ja vám poviem, neverili by ste, počúvajte, dovoľte, predstavte si, prosím pekne… Prázdne slová samy osebe nie sú nekultúrne, nezmyselné. Nekultúrny je len spôsob, ako sa tieto slová, často veľmi sympatické, zneužívajú. Ich hodnotu znižuje len to, keď sa nadmieru v jednom a tom istom texte alebo u jedného a toho istého autora používajú. Vtedy sú to slová zodraté, vyblednuté. Je to vata, ktorou sa dá všetko veľmi lacno zapchať. Je to istý druh choroby, je to kaz v súvislej reči. Kazateľovi musí ísť o kultúru reči, musí mu záležať na tom, aby vyslovoval iba to, čo má zmysel a miesto v jeho reči.[124] Keď kazateľ vie iným pripomínať úctu k Božiemu slovu, pre kazateľa by malo platiť o to viac, že sa varuje takýchto chýb.

Nebezpečenstvo je najčastejšie tam, kde treba zaujať rýchle stanovisko s prípadným rizikom povrchnosti, nedomyslenosti, neuvedomenia si konzekvencií. Takéto prejavy sú obyčajne chudobné na taktiku a stratégiu, na psychologické zhodnotenie situácie, na pochopenie partnera. Nebývajú na výške ani zo štylistickej a kompozičnej stránky. Takýmito bývajú obyčajne diskusné príspevky, ktorými sa rýchlo reaguje na niektoré časti prednášky, referátu a podobne. Do tejto oblasti nepatrí homília. Kazateľ si musí uvedomiť, že každý príhovor, ako napr. pohrebný, sobášny, pri krste si vyžaduje prípravu. Kazateľ si nesmie tak počínať, že, však, len niečo povie. Prístup k príhovorom patrí aj medzi

[124] MISTRÍK, J.: *Kurz lektorskej rétoriky*, s. 33-35.

body na spytovanie svedomia. Vieme, že pri podobných príležitostiach, teda na pohrebe a podobne, keď sa so zomrelým niekto lúči, a je to v dohode, že sa nestretávame s nepripravenými, improvizovanými rečami. Tým viac je to memento pre kňaza-kazateľa, ktorý ohlasuje večné Božie pravdy.

3.6.2 Narýchlo pripravená homília

Takáto homília nie je obsahovo a kompozične bohatšia, aj jej prednes nie je lepší a presvedčivejší. Túto oblasť reči môže využiť kňaz, keď sa jedná o pripomienky, doplnky, ale aj obsažnejšie diskusné príspevky. Nehovorí sa tu o homílii, kázni, príhovore s konkrétnym zameraním, keď kazateľ o tom, že bude hovoriť, vedel. Neobstojí ani taký hlas, že už roky káže, že má skúsenosti, veci sú mu jasné a prípadne aj také slová, prečo zo všetkého robiť drámu. Nezabúdajme na česť a poslanie kňazského stavu. Kňaz nekáže seba, ale reprezentuje Cirkev, biskupa, je poverený ohlasovaním Božieho slova a túto moc, poverenie nemá sám od seba. „Pretože Boží ľud sa zhromažďuje predovšetkým slovom živého Boha, ktoré sa plným právom vyžaduje z úst kňazov, úlohu kázania si majú veľmi ceniť posvätní služobníci, ktorých jednou z hlavných povinností má byť ohlasovanie evanjelia všetkým“ (kán. 762).

3.6.3 Starostlivo pripravená homília

Je tak pripravená, že sa v nej môže naplno rozvinúť rétorická teória a prax. Takáto príprava je hodná dobrého kazateľa. Nejedná sa len o prednes, obsah, ale aj zhostenie sa vo svojom vnútri s textom a formou.
Hovorí sa, že keď dvaja rozprávajú o tej istej veci, každý z nich to povie inými slovami. O jazyku človeka sa hovorí, že je nástroj, na ktorý sa treba naučiť hrať. Trocha snahy a námahy každému človeku pomôže lepšie zaobchádzať so slovami. Mnohí z nás sa nesústreďujú len na

hovorenie, ale aj na obsah, ktorý pri nedbalom rozprávaní trpí. A homília si vyžaduje svoju presnosť, jemnosť tak v obsahu i v podaní. Nestačí len hovoriť, ale správne a spisovne rozprávať. Homília je spoločenská udalosť a kazateľ si nesmie dovoliť jej hodnotu degradovať. Kazateľ uráža svojich poslucháčov nespisovným vyjadrovaním.
Príliš mnoho prídavných mien, prísloviek, vedľajších viet, časté používanie podmieňovacieho spôsobu robí homíliu pre poslucháčov zložitou. Kazateľ nesmie zabudnúť, že hovorený prejav, homília má byť vo svojom slohu oveľa jednoduchšia ako napísaná. Pre zaujímavosť napísanú homíliu si povedzme a zistíme svoj stav písaného a hovoreného slova.
Homília ako celok musí byť jasná. To dosiahne ustáleným delením homílie. Kazateľ pri starostlivej príprave dokáže jazyk i štýl meniť podľa príležitosti a zloženie poslucháčov. Rovnako venuje pozornosť výberu slov a obohateniu výrazových prostriedkov.

V Aristotelovej *Rétorike* sa stretávame, že v príprave rečníckeho textu staroveká rétorika rozlišovala niekoľko fáz:
– ***invencia*** (inventio) - prípravná fáza, ktorá pozostáva z hľadania a objavovania vhodnej témy v prípade, že nie je daná. Tu získava kazateľ inšpiráciu, nachádza motív, pochopí problém, zistí vzťahy, fixuje ciele, zbiera poklady, materiál a informácie.
– ***dispozícia*** (dispositio) je druhá fáza, v ktorej si kazateľ - rečník utrieďuje nazbieraný materiál, myšlienky, argumenty, určuje si rozsah, šírku i kompozíciu; táto fáza predpokladá už viac-menej presnú predstavu o texte a definitívne sa stanoví cieľ reči.
– ***elokúcia*** (elocutio), tretia fáza, zahŕňa práce na štylizácii písomnej podoby textu; rečníkovi je už jasné, o aký žáner ide; v čistopise alebo v koncepte si vypracuje hlavné jadro reči naraz s úvodom a záverom; reči dá definitívny titul a urobí si z nej výťah, konspekt alebo osnovu.
– ***osvojovanie*** si reči, čo je štvrtou fázou, študuje text. reči, osvojuje si jej znenie, a to tak, že si ju nahlas prečíta, usiluje sa nájsť vhodnú intonačnú štruktúru, vhodné ladenie, gestá a podania.[125]

[125] RYBÁR, L.: *Základy rétorickej komunikácie, s. 157-161.*

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

Podstatou tejto prípravy je vlastne psychologická príprava, čiže adaptácia na konkrétnu situáciu.

Kazateľ do prípravy zahrňuje kontrolu prostredia, zistenie údajov o poslucháčoch, keď ide na nové miesto, prípadne kde dlhšiu dobu nekázal, ďalej venuje pozornosť revízii textu a časový plán svojej ďalšej činnosti. Nepresnosť nejednému kazateľovi pokazila jeho námahu vynaloženú pri príprave na homíliu, ale aj napätie a stratu času u poslucháčov, keď meškal.

3.7 Faktografia v homílii

V homílii sa kazateľ nevyhne faktografickým údajom, za ktoré sa pokladajú rozličné čísla, vlastné mená ľudí, zemepisné názvy, názvy inštitúcií, významných sviatkov, pamätných dní, názvy jedinečných vecí a konečne aj niektoré iniciálové značky. Sú to všetko pomenovania, číslo je pomenovania množstva; ide o slová, ktoré sa podstatou odlišujú od bežnej slovnej zásoby, lebo sa uvedomujú náročnejšie, niekedy dokonca s ťažkosťami. Keď kazateľ používa faktografické údaje, nemal by zabudnúť, aby ich hovoril pomalšie, zreteľnejšie a prípadne ich zopakoval, najmä keď sa jedná o závažné údaje. Pri faktografických údajoch kazateľ má upustiť od spontánnosti. Každý, najmä číselný údaj, hlavne ak je dlhší, poslucháča pristaví, lebo vtedy je jeho obsah ťažšie predstaviteľný a aj náročný na zapamätanie. Tu si treba uvedomiť, že aj číselné pomenovania majú synonymá ako všetky iné pomenovania. Aj číselný údaj môžeme vyjadriť buď veľmi presne, alebo zaokrúhlene a veľmi všeobecne. Pre lepšiu komunikáciu s poslucháčmi môžeme použiť určité zaokrúhlenie alebo prirovnanie. Tak faktografické údaje, ktoré sa môžu podať zaokrúhlene vlastným menom, sa dajú povedať aj zjednodušene.[126] Ak ide o špeciálne názvy, ktoré nie sú všeobecne známe, môžu sa i viackrát zopakovať. Homília by nemala byť presýtená faktografiou, pretože sa stane neprehľadnou. Kazateľ sa má vyvarovať

[126] MISTRÍK, J.: *Kurz lektorskej rétoriky*, s. 40-41.

nepresných či falošných údajov. Kreilshaimer pripomína: „Veľké veci majú smrteľného nepriateľa: veľké slová.“ Kazateľ by na to mal myslieť.

3.8 Cudzie slová

V súčasnej spisovnej slovenčine možno pozorovať pomerne značnú expanziu prevzatých slov, a to aj napriek tomu, že sa v školách donedávna učilo pomerne menej cudzích jazykov. Slovná zásoba rastie. Tak sme svedkami, že namiesto jedného, dvoch pôvodných významov máme v dnešnej modernej spisovnej reči dvojnásobok i viac významov konkrétneho slova.[127]

Prof. J. Mistrík tvrdí, že do každého živého jazyka pribúda ročne 500 nových slov.[128] Aj kazateľ si má uvedomiť, že slovenčine sa každý deň narodia dve nové slová. Odkiaľ sa tie prírastky berú? Z veľkej časti sa vyberajú z domáceho materiálu, pomocou rozličných predpôn a prípon. Oveľa viacej nových slov je takých, ktoré k nám prichádzajú ako import z cudzích krajín. A čím sú naše medzinárodné kontakty širšie, tým viacej sa k nám tlačia takzvané cudzie slová. Keby sme chceli tento proces totálne zastaviť, stavali by sme sa proti internacionalizačným tendenciám vo vede, umení, teológii i v spoločenskom dianí.

V slovnej zásobe slovenčiny sú dnes prevzaté slová z viac ako 30 cudzích jazykov. Kazateľa, ktorý sa sústavne vzdeláva, ktorý číta a sleduje odbornú literatúru, netreba presviedčať o tom, aký prudký je prílev cudzích slov a ani o tom, že sa im pri dnešnom rozvoji neubránime. Kazateľovi musí ísť o to, aby slovenčina bola moderná. Medzi zdomácnené slová patria tie, ktoré už nepociťujeme ako importované. Nie sú s nimi ťažkosti pri ich používaní. Poslucháčom sú zrozumiteľné a bežne sa používajú. Medzi internacionálne slová patria všetky tie, ktoré sa bežne používajú v rovnakej pravopisnej a fonetickej

[127] ŠALING, S., IVANOVÁ – ŠALINGOVÁ, M. a MANÍKOVÁ, Z.: *Veľký slovník cudzích slov*, Bratislava – Šariš 1997, s. 5.
[128] MISTRÍK, J.: *Kurz lektorskej rétoriky*, s. 45.

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

podobe vo všetkých jazykoch. Ich pôvod je obyčajne grécko-latinský alebo najnovšie sú to anglické slová. Sú to síce medzinárodné slová, ale ich podobu sme si aspoň trocha adaptovali nášmu jazyku. Medzi cudzie slová v pravom zmysle slova patria také, ktoré sa svojou podobou veľmi odkláňajú od nášho jazyka. V podstate ich každý jazyk používa v ich rodnej podobe. Sem patria také slová, ako sú revue, foyer, milieu, ale aj cudzie vlastné mená a tituly, ako monsieur atď.

V čom sú problémy? Najskôr v tom, do akej miery môže kazateľ používať internacionálne a cudzie slová. Keď nemáme na presné pomenovanie javu domáce slovo, neostáva nič iné, ako si vypožičať internacionálne alebo cudzie pomenovania, a to bez obáv, že by im niekto cudzí nerozumel. Na domácej pôde si často treba vypomôcť parafrastikou, opisom javu alebo etymológiou, ktorá by poukázala na pôvod internacionálneho alebo cudzieho slova. Násilné amatérske preklady, aj preklady kazateľov, sú často nepravdivé a vzbudzujú určitú nedôveru voči lektorovi i kazateľovi. Treba zdôrazniť, že inteligentní poslucháči, ak aj internacionálne alebo cudzie slová nemajú vo svojej aktívnej slovnej zásobe, v kontexte ich pasívne ovládajú. Kazateľ sa má vyhnúť používať barbarizmy, to znamená tie cudzie slová, za ktoré máme aj domáce podoby, ako cirka - asi, etc - atď., skontaktovať sa - spojiť sa atď. Pre kazateľov platí zásada, že nepoužívame cudzie slová, keď máme svoje. Netreba byť írečití aj za cenu toho, že sme nepresní. „Kto nepozná cudzie reči, nevie nič o svojej vlastnej.“(Goethe)[129]

3.9 Homília sa nečíta

Poslaním kazateľa je učiť, rozširovať vedomosti, odovzdávať skúsenosti, vysvetľovať texty Písma, Tradície, povzbudzovať vo viere, dbať o mravnosť… Kazateľ nie je lektor, prednášateľ nejakej politickej organizácie, osvetovej, vedeckej a vôbec verejnej inštitúcie. Poslanie kazateľa sa nedá robiť iba čítaním z papiera. Predstavme si učiteľov,

[129] MISTRÍK, J.: *Kurz lektorskej rétoriky*, s. 45-47.

ktorí by učili iba čítaním. Nebolo by treba škôl. Lenže vyučovací proces je dialóg, do ktorého sú potenciálne zapojení obaja partneri, učiteľ aj žiak. Myšlienky, ktoré sa zverejňujú a rozširujú medzi široké masy, môžu sa vyjadrovať buď priamo, rozhovorom, alebo nepriamo, prostredníctvom papiera. Pri ohlasovaní radostnej zvesti sa môžu uplatniť obidve techniky. Dôležité je však vedieť, kedy ktorú. Napríklad slávnostný príhovor pápeža, ale i biskupa, tiež pozdravné slová, ktoré majú byť obsahovo, ale aj svojou formou perfektné a estetické, sú napísané. Nemusia byť homíliou. Od homílií sa očakáva spontánnosť, prirodzenosť, hoci i improvizácia. Preto v homílii sa dá mnoho povedať moduláciou hlasu, pomocou gestikulácie a mimiky. Porovnaním týchto živých prejavov s čítanými vychádza, ako keby voľne hovorené homílie boli plastickejšie oproti čítaným vyznievajúcim knižne. Voľný prednes homílie sa očakáva a žiada, pretože adresátmi sú dobrovoľní záujemcovia, ktorí nie sú pracovne alebo ináč povinní počúvať monotónne čítané prejavy. Každý žáner má svoju optimálnu podobu, od ktorej sa podľa potreby a situácie možno odchýliť.[130] To dovoľuje, že kazateľ si môže priniesť poznámky, či dlhšie citáty na ambón, ale nie text homílie a už nie ju čítať. Homília sa nečíta.

[130] MISTRÍK, J.: *Kurz lektorskej rétoriky*, s. 17.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

4 SEMIOTIKA HOMÍLIE

4.1 Základy semiotiky

Kňaz si pri svojej kazateľskej i pastoračnej činnosti uvedomuje význam komunikačných procesov. Komunikačný proces je založený na znakových systémoch. Znakom sa stáva každý materiálny predmet, jeho vlastnosť alebo materiálna udalosť, keď počas procesu komunikovania v rámci jazyka, prijatého hovoriacim, slúži na prenos nejakej myšlienky o skutočnosti, to znamená o vonkajšom svete alebo o vnútorných (emocionálnych, estetických, vôľových a pod.) zážitkoch niektorej z komunikujúcich strán. Je potrebné poznamenať, že pre kazateľa musí byť príznačné, že jeho ústny prejav má a musí byť prirodzený.

Veda o znakových systémoch v prírode a spoločnosti sa volá **semiotika;** Z gréckeho *sémeiončo* znamená *znak*. Pojmy ***sémeion*** *(semeîon)* ***a semiotika*** vznikli v antickom Grécku. Tieto pojmy začínajú používať Hippokrates, Platón, Aristoteles a aj neskôr ich používajú filozofi Leibnitz, Locke, Hegel, ale i teológovia sv. Augustín, sv. Tomáš Akvinský a dnes sa rovnako pojmom venuje v kazateľstve pozornosť. Teória znaku sa spracúvala a využíva v rámci logiky, psychológie, teológie, lingvistiky a iných vied.[131]

Základy semiotiky zaraďuje do práce o činnosti kňaza-kazateľa aj preto, lebo kňaz-rečník si pri prejave homílií z jazykových znakov vypomáha aj ďalšími znakmi, akými sú gestá, pohyb, mimika a rozličné zvukové prostriedky. Homília je celý komplex rozličných rôznorodých

[131] GALLO, J.: *Rétorika v teórii a praxi*, s. 18.

výrazov a znakov, ktorými sa niečo vypovedá.[132] Kazateľ pomocou nich ohlasuje svetu radostnú zvesť o Bohu, spáse duše o večnom živote.

Znaky, s ktorými prichádzame ako kazatelia do styku, ktorým ľudia rozumejú, možno rozdeliť na prirodzené a umelé.

Prirodzené znaky sú také, ktorým rozumie každý bez toho, aby sa ľudia o nich dohovorili. Napríklad slzy a plač sú znakom kajúcnosti. Otvorená náruč je znak lásky a odpustenia. Úsmev je znak súhlasu, radosti. Týmto a podobným znakom je dobre rozumieť a to bez toho, aby si ich ľudia dohodli.

Umelé znaky sú také, na ktorých sa ľudia dohovorili, aby sa pomocou nich dorozumeli. Vznikajú v určitých situáciách a v uzavretých spoločnostiach.

Niektoré znaky sú **konvenčné**, ktoré sa tradujú ako zvyklosti: čierna farba u nás sa chápe ako znak smútku a u Číňanov farba smútku je biela. V kostoloch sa stretávame s urobením kríža na sebe, čo predstavuje našu úctu k Bohu. Podaním rúk znázorníme svoje odpustenie či poprosenie o odpustenie. Zopätím rúk znázorníme modlitbu. Spínanie rúk je prosba a podobne.

Semiotika ako veda sa člení na viaceré odvetvia. Nás zaujíma etnosemiotika, ktorá skúma znaky charakteristické pre určité etnické skupiny, teda aj teológiu, ako napr. držanie tela pri určitých úkonoch, obradoch a liturgických úkonoch. Existuje asi tisíc póz, ktoré môže v pokoji zaujať ľudské telo. Niekoľko desiatok sa používa pri náboženských úkonoch: kľačanie na kolenách, na kolene, státie, úklon hlavou, tvár v dlaniach, skríženie rúk na prsiach, zopätie rúk, ruky v podobe oranta a iné.

Pod **znakom** rozumieme aj rozličné signály, indexy, symboly, symptómy a všetko to, čo slúži dorozumievaniu, čo je schopné oznamovať, upozorňovať, slovom všetko, čo komunikuje.

[132] Porov. *Základné princípy semiotiky po prvý raz sformuloval americký logik a matematik Ch. S. Peirce* (1839-1914), po ňom sa semiotikou zaoberal ďalší americký filozof Ch. Morris (1901-?).

Signál je isté znamenie nižšej alebo vyššej úrovne. Signály nižšej úrovne vydávajú aj zvieratá, pohyby chvostom, ušami, celým telom, zavýjanie, škrekot, štekanie a pod. Signály vyššej úrovne sú zostavené ľuďmi ako nositele určitých informácií. Signál má samostatnú fyzikálnu podstatu a existenciu, ktorá nijako nesúvisí s obsahom správy, ktorej signál je nositeľom. Signál neobsahuje nijakú psychologickú predstavu.

S pojmom signál súvisí pojem index. **Index** je nejaké znamenie, pomocou ktorého sa poukazuje, odkazuje na istú vec, na istý jav alebo obsah, napr. šípka v texte, číselný údaj, v matematike znak napísaný menšou číslicou.

Symbol je predmet, značka alebo akýkoľvek výraz, ktorý je motivovaný svojím obsahom a je nositeľom určitej informácie. Napríklad symboly v teológii, v liturgike, ako je: kríž symbol utrpenia, srdce symbol lásky, kotva symbol nádeje.

Pretože symbolika zohráva dôležitú úlohu v kazateľskom poslaní, venujme jej väčšiu pozornosť. Je chvályhodné, že najmä po Druhom vatikánskom koncile sa symbolike venuje pozornosť a stáva sa obohatením a inšpiráciou v kazateľstve.
Symbol je niečo, čo patrí k niečomu inému, čo vyžaduje doplnenie niečoho, čo dostáva svoj zmysel až vtedy, keď bolo spojené s niečím iným. Symbol je poznávacím znamením.

V teológii sa symbol rozumie aj ako osvedčenie, označenie, preukaz. Tieto významy slova sa spájajú s kresťanským vyznaním viery, ktoré je preukazom pred spoločenstvom, je rovnako osvedčením. Symbol je teda znamením niečoho, ale nie je verným obrazom druhej veci. Symbol môže byť akýkoľvek dohovorený predmet. Symbol sa nevzťahuje k telesnej podobe, ale k duchovnému obsahu. Symbol je forma, preto sa tiež môže vzťahovať na podstatu a stráca povahu niečoho náhodného. Symbol má mať vzťah k vyššej rovine bytia, pretože symbol predstavuje viac, ako znázorňuje. Symbol nedokážeme presne definovať, ale využívame jeho mimoriadnu schopnosť vyjadriť vnútorný obsah vonkajšou podobou, celok jednou časťou a nezmeniteľné tým, čo je

meniteľné. Symbol vyjadruje a predstavuje podstatu vyšších skutočností a právd a predkladá nám ju k rozjímaniu tým, že nám stavia pred oči nižšiu analogickú skutočnosť alebo pravdu. Z toho plynie, že symbol (obraz) bude mať vždy vzťah a väzbu k vyššiemu, čo obrazne podáva, zatiaľ čo vyššia bytosť alebo skutočnosť symbolom zobrazená si uchováva samostatnosť a nie je viazaná k symbolu.
Najmä v náboženskom symbole musíme vždy hľadať hlbšiu náboženskú skutočnosť a pravdu. Ak by došlo k strate tejto zásady, došlo by k nesprávnym a nepochopiteľným uzáverom. Symbol má svoju silu a opodstatnenie v tom, že poukazuje na niečo iné. Nepochopenie symboliky v Cirkvi viedlo v minulosti k legendám.
V kazateľskej činnosti symbol má pripomenúť vec, osobu alebo pravdu, ktorá súvisí so symbolom len ako s prirovnaním alebo podobenstvom. Avšak i v tomto prípade zostáva symbol konkrétnym predmetom, ktorý chce názorne a zreteľne vyjadriť hlbší duchovný obsah. Tak napríklad pelikán, ktorý kŕmi svoje mláďatá vlastnou krvou, názorne predstavuje Ježiša Krista, ktorý nám dáva v Eucharistii svoje telo a svoju krv ako duchovný pokrm a nápoj.

Etymológia slova ***symbol*** dá sa odôvodniť od gréckeho slova "symballein", ktoré znamená dať niečo dohromady, zostaviť a potom niečo prirovnať a interpretovať, vyjadrovať. Podstatné meno "symbolon", ktoré je od tohoto slovesa odvodené, má význam "zameniť", "dohoda". Slovo "symbol" naznačuje teda syntézu, vzťah a spojitosť dvoch prvkov, ktoré sú niekedy od seba vzdialené, a predsa po obsahovej stránke v niektorých oblastiach spolu súvisia.

V náboženskej oblasti sa snažia symboly zjednotiť rôzne súčasti jednotlivých náboženských prejavov života veriacich alebo časti vieroučných právd a čo najstručnejšie vyjadriť. Pre nezasväteného zostávajú náboženské symboly iba formálnymi znameniami, ale pre znalca znamenajú podnet k zamysleniu nad určitými udalosťami, pravdami a stávajú sa zároveň povzbudením k životu.

Pri zrovnávaní s napísaným a hovoreným slovom a myšlienkou je vyjadrovanie symbolov menej jasné a menej zreteľné. U toho, kto symbolom rozumie, vyvolá viac úvah a dojmov ako mnoho slov.

Symbolická reč nie je hneď zrozumiteľná, pretože symbol zahaľuje i odhaľuje zároveň. Kazateľ pri výklade symbolov musí si uvedomiť, že vždy zostáva pri nich niečo nevysvetlené. Práve preto, že sa mnohé náboženské symboly vzťahujú k nepochopiteľným skutočnostiam, môže sa stať, že rozumom sa nedajú pochopiť.[133] Symbol zostáva stále výťažkom z bohatstva myšlienok a skutočností.

Symboly nie sú stále a precízne ustálené podoby, ale menia sa a ich obsah je v úzkom vzťahu s okolnosťami, ktoré mali vplyv na ich vznik a použitie.[134] Môže sa stať, že niekedy symbol protirečí, prípadne vyjadruje protikladné skutočnosti i pravdy. Niektoré symboly majú i viac obsahov. Ten istý symbol môže obsahovať dva i viac významov. Napríklad had znamená smrť u prarodičov a u Mojžiša záchranu. Pre kazateľa je potrebné poznať okolnosti, udalosti a správne k jednotlivým zaujať postoj. Symbol je síce vyjadrenie abstraktné a neurčité, ale zato vždy prebúdza celý komplex myšlienok, predstáv a citových vzťahov k sprostredkovanej skutočnosti. Ak chce kazateľ používať symboly, musí vedieť, že niektoré za iných okolností majú rôzny význam. Vplyv na ne mali umelci svojej doby, chápanie a prístup ľudí za rôznych okolností, vzťahy ku teológii a taktiež mentalita ľudí.[135] Abstraktné a metafyzické pravdy si ľudia robili zrozumiteľnejšími tým, že ich prevádzali do symbolov a obrazov. Symbolická reč je človeku tak prirodzená, že niektorí autori označujú človeka za "animal symbolicum".[136] Kresťanské symboly majú svoju hĺbku, jasnosť viery, vyjadrujú náboženské zmýšľanie svojím spôsobom.

---

[133] JUNG, G.: *Der Mensch und Symbole*, 1968.
[134] HERDER LEXIKON, *Symbole*, Herder Friburg - Basel - Wien, 1978.
[135] STUDENÝ, J.: *Kresťanské symboly*, Olomouc 1992, s. 9-21.
[136] CASSIER, E.: *An Essay on Man*, New York 1953, s. 44.

V hovorenej reči je vzťah medzi slovom a predmetom pomerne voľný, slovo je k označujúcemu predmetu len nejako priradené. V symbolickej reči, ktorá namiesto slov používa obrazy, je vzťah medzi známym obrazom a predmetom, ktorý má byť označený, oveľa užší. V mythicko-magickej oblasti býva spojenie symbolu s označeným predmetom tak úzke, že vzájomne splývajú.[137] Čo sa dnes považuje za symbolické, bývalo pre tamtú dobu niekedy takmer identické.

Kresťanské symbolické myslenie prešlo dlhým vývojom až k tomu, ako ho dnes prijímame. V Starom zákone nemáme žiadne symbolické obrazy. Boh im zobrazovanie zakázal, hoci Židia žili obklopení pohanmi, ktorí už mali symboliku (porov. Dt 4,19;8,8). A predsa od sv. Augustína poznáme: „Môžeme vo všetkom, čo starozákonné osoby hovorili alebo robili, hľadať a nachádzať Spasiteľa. Všetko, čo Písmo rozpráva, napríklad o Abrahámovi, sa skutočne stalo, ale zároveň je to všetko prorockým predobrazom.“[138] Jednoduché a podivuhodné, a pritom jednoduché a výstižné obrazy nachádzame v žalmoch i u prorokov, ktorí tak symbolicky objasňovali nadprirodzené pravdy. Symboliku nachádzame u Krista, u apoštolov, cirkevných otcov, na prvých nástenných maľbách i mozaikách v kresťanských chrámoch a podobne. Pochopenie kresťanských symbolov nie je len záležitosťou rozumu, ale všetkých duchovných síl.

Na začiatku 20. storočia sa prehĺbil záujem o kresťanskú symboliku. Je to aj návrat, nie záporný k počiatkom kresťanstva, teda k originalite. Dnešná doba má inú duchovnú atmosféru, ako bola tá, keď vznikali kresťanské symboly. Aj dnes sme svedkami, že sa oživujú a aj vznikajú nové symboly. Keď ich vidíme v nových kostoloch, je potrebné, aby aj kazateľ symbolom venoval pozornosť vo svojich príhovoroch; viesť, vychovávať, učiť veriacich správne pochopiť reč symbolov a vhodne ich vniesť do života, osvojiť si ich, aby sa stali prínosom v živote.

---

[137] TILLICH, P.: Symbol und Wirklichkeit, Göttingen 1966.
[138] STUDENÝ, J.: *Kresťanské symboly*, Olomouc 1992, s. 14.

Symptóm - príznak, náznak niečoho, čo presne nepoznáme, čo je skryté, ako sú symptómy chorôb, prírodných javov.[139]

Jazykový znak. Pojem jazykový znak sa podstatne odlišuje od predošlých znakov. Do pojmu jazykový znak patrí predmet, o ktorom je reč (signifié), potom jeho pomenovanie (signifiant) a nakoniec naša predstava, myšlienka, pocit, ktorý vznikne, keď počujeme pomenovanie.[140]

Znaky vytvárajú celé sústavy, jednoduchšie povedané sú to slovníky, ktoré sa využívajú na pohotovú a pokiaľ možno najadekvátnejšiu komunikáciu v istej situácii. Najjednoduchšia konvenčná sústava má dva významy, ktoré sa manifestujú kývnutím hlavy (áno-nie). O jeden znak viac má semiotická (umelá) svetelná sústava dopravy na križovatkách: červená znamená stoj, oranžová znamená čakaj, zelená znamená voľno, choď! Najjednoduchšie semiotické sústavy tvoria dopravné a turistické značky.

O niečo zložitejšie sú abecedné sústavy vyjadrené písmenami, značkami, pohybmi, symbolmi a pod. Taká je abeceda latinská, grécka, Morzeova sústava, posunková sústava hluchonemých, vzorce matematické, fyzikálne, chemické a kartografické značky. Pomocou nich sa dajú komunikovať celé slovesné, hudobné, zemepisné alebo iné texty.

Najzložitejšími semiotickými sústavami sú: jazyková sústava, sústava hudobných znakov, svetelná sústava. Najzložitejšími sú preto, že nie sú uzatvorenými, ale majú bohaté komunikačné možnosti. Majú tiež veľké kombinačné možnosti. Jazyková semiotická sústava je inventár pomenovaní a pravidiel o ich spájaní. Pomocou týchto inventárov sa dajú vytvoriť informačné a esteticky bohaté texty. Rovnako bohatá je hudobná a svetelná sústava.

---

[139] GALLO, J.: *Rétorika v teórii a praxi*, s. 19.
[140] MISTRÍK, J.: *Rétorika,* s. 37.

Semiotické sústavy nefungujú izolovane, ale sa dopĺňajú alebo navzájom suplujú: sú v komplementárnom (doplnkovom) alebo v suplementárnom vzťahu. Pri akomkoľvek jazykovom prejave je popri čistom jazykovom materiály prítomný aj mimojazykový materiál, z iných semiotických sústav, napríklad mimika, gestikulácia, zvuk. Na semiotické sústavy je veľmi bohatý divadelný tvar, ale rovnako i kazateľské poslanie.
Kazateľský prejav je tiež zložitý tvar, ktorý vzniká súhrou niekoľkých semiotických sústav. Rečnenie to nie je iba čítanie alebo odriekavanie textu, ale v istom zmysle slova je to potencionálne zložitý umelecký prejav s uplatnením veľkého počtu semiotických systémov. Rečnícke prejavy môžu byť z hľadiska umeleckosti veľmi protichodné. Pri slávnostnej homílii sa kazateľ môže priblížiť recitátorovi. Rovnako kazateľ pri homílii, ktorú možno chápať aj ako náučný výkladový text, je blízko hercovi. Kazateľ však nemôže a nesmie svoje poslanie postaviť na úroveň herca.[141]

4.1.1 Predpoklady správneho kázania

Doporučuje sa nielen začiatočníkom, ale aj majstrom slova, aby venovali pozornosť rastu prednášaného slova. Cvičenie a zdokonaľovanie prináša úspech, ale aj návyky i zlozvyky. Kňaz-kazateľ si uvedomuje vzťah slov a myslenia. O myšlienkových pochodoch v mozgu existujú rôzne teórie.

Kazateľská prax poukazuje na skúsenosť pamäte, pojmovú pamäť a slovnú pamäť**,** čo je chronologický rad zážitkov a skúseností, ktoré kazateľ nadobudol, ktoré si osvojil opakovaním a štúdiom. Čím bohatšie sú získané poznatky, tým viac pôsobia na kazateľskú činnosť, a to tak z vnútorného duchovného života, ako aj zo života spoločenského, vonkajšieho.

[141] MISTRÍK, J.: *Rétorika,* s. 38.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

Kazateľská činnosť si vyžaduje úzky vzťah s poslucháčmi. Sú možné dispozície vrodené, ale je možné si ich štúdiom a výchovou nadobudnúť. Kazateľ má spoločnosti rozumieť, čo nie je možné bez komunikácie, bez vzťahov a snahy poznať veci a rozumieť im. Dá sa hovoriť, že kazateľ by mal mať spoločenský rozhľad. Prílišná izolovanosť, samotárstvo môžu sa stať prekážkou úspešného ohlasovania. Je potrebné si uvedomiť, že styk s poslucháčmi mimo úradných a oficiálnych stretnutí prináša bohatú výmenu hodnôt. Osobné stretnutie, výmena informácií, kontakty v normách a správnych hodnotách umožňujú kazateľovi vžiť sa do situácie svojich poslucháčov a vytvára sa možnosť im pomôcť.

Kazateľ nesmie byť nikdy extrém. Na kazateľa sa kladú vážne nároky, pri ktorých sa nedoporučuje prekročiť hranice tak spoločenské, ako aj duchovné, ktoré sú zárukou úspešného ohlasovania. Je správne, aby si kazateľ osvojil zásadu: „Hovor vtedy, keď máš čo povedať.“ Veľavravnosť i opak - mlčanie v nesprávnu chvíľu, na nevhodnom mieste a pred ľuďmi, ktorým chýba dispozícia, môžu kazateľskej veci len uškodiť. Hovoriť bez cieľa sa pokladá za mlátenie prázdnej slamy. Je potrebné najprv vedieť, čo povedať, a až potom hovoriť.

Osobnosť kazateľa si vyžaduje vedieť počúvať, veľa počúvať a znova počúvať, a potom hovoriť. Hovoriť to, čo právom očakávajú, čomu rozumejú, čo je v tej chvíli potrebné a čo je pravda. Nie vždy hovoriť, reagovať na veci, udalosti prináša úspech, naopak, mlčať je zlato. Nestačia len informácie z jednej strany, je potrebné, aby vec dozrela, ak má priniesť ovocie a predpokladaný úžitok. Styk s ľuďmi má priniesť nové poznatky a informácie v názore a dojme. Kazateľovi musí ísť aj o umelecký moment. Ako by mohol zaujímavo hovoriť ten, kto nič zaujímavého nezažil, nevidel, nečítal, ani sa nedozvedel? Kazateľovi sa doporučuje dobre pozorovať, zažiť a hodnotiť, čo vidí a počuje. Rovnako je potrebné si zapamätať to s úmyslom, že sa chcem tým podeliť pre dobro s inými.

Chybou kazateľa je, že sa nedokáže pozerať okolo seba, pozorovať, vnímať, zrovnávať, hodnotiť a usudzovať. Je správne, že kazateľ si uvedomuje potrebu zapamätávať si dané veci. Ak sa nevnímajú nové vnemy a poznatky s tým cieľom, aby si ich zapamätával, pamäť ich zaregistruje nedostatočne. Treba sa vyvarovať sa chýb a omylov.

Od kazateľa sa neočakáva pasivita. Doporučuje sa, aby kazateľ bol človek diskusie, aktívneho zaangažovania sa v rozhovore, aby registroval zaujímavé a nové poznatky so zámerom si ich zapamätať a počíta s možnosťou ich využitia vo svojej misii. Kazateľovi sa doporučuje, aby si po takých stretnutiach, zážitkoch, ak chce zužitkovať veci, zopakoval, čo zaujímavé videl, počul, zažil či sa dozvedel. Nie je správne, že sa spolieha na svoju pamäť, je potrebné venovať pozornosť i zapísaniu si podstatných vecí, ako sú slová, ľudia, stav a iné. Sú ľudia, ktorí si takto počínajú pri zberaní aforizmov, vtipov, málo vyskytujúcich sa slov a podobne.

Kazateľovi má záležať na rozširovaní svojho rozhľadu, pretože tým získava podnety a námety na homílie. Dôležitý fenomén je rešpektovať určité postoje a názorové rozdiely. Aj v oblasti viery a mravov sa dajú veci povedať pokojne, jasne a pravdivo. Je potrebné vyhnúť sa zbytočným rozporom a už nehovoriac o hádkach, intrigách až ohováraniach. Aj keď je kazateľ výrečný, a nekontroluje sa, je prchký, môže sebe aj iným narobiť veľa zla. Kazateľská história hovorí o mnohých vynikajúcich kazateľoch - rečníkoch, ale nehovorí o nich ako o svätých. A kazateľovi, ktorý má vzor Krista, ide predsa o svätosť. Kazateľnica nie je miesto, kde násilím, hoci len slovným, má kazateľ zvíťaziť nad poslucháčmi. Je správne mať pokoj v srdci - a pravda zvíťazí spolu s láskou.

Jednou z foriem zdôraznenia myšlienky je myšlienku zopakovať. V písomnom prejave je zriedkavosť, ale v hovorenom je to dôležitá pomôcka. Myšlienka sa môže zdôrazniť tými istými slovami alebo

podobnými. Túto formu zdôraznenia je možné použiť v každej časti reči, ale najmä na konci pri zhrnutí, či zdôraznení základnej myšlienky.

Kňaz-kazateľ nesmie zneužívať svoje postavenie. Mnohí majú vrodenú schopnosť získať sympatie ľudí svojho okolia. Kazateľ si je vedomý, že má byť mužom Božím, nie otrokom svojich či iného človeka slabostí.

4.1.2 Zvuková stránka kazateľského prejavu

Činnosť kazateľa umožňuje výmenu názorov, a tak zbližovať sa s ľuďmi; vyžaduje to, aby kazateľ rešpektoval etiku reči a nedopustil sa zneužitia svojho postavenia. Rovnako si musí byť vedomý toho, že nereprodukuje text niekoho, ale svoje dielo.
Kazateľský prejav je ústnym prejavom. Kňaz si musí uvedomiť, že rečníkom sa každý nenarodí, ale pomaly sa rečníkom môže stať. Je potrebné aby si túto skutočnosť uvedomil študent, ktorý sa chce stať rečníkom - kazateľom a aby svojou každodennou praxou v kazateľskej misii napredoval. Už dieťa keď začína rozprávať, vlastne začína odkrývať svoje vnútro. Kazateľ ako človek má svoje ľudské schopnosti a vlohy priniesť do pohybu. Každý človek skrýva v sebe rečníka v zárodku. Kňaza-kazateľa okrem toho, že sám poznáva a miluje Boha, vedie láska k dušiam. Práve láska vedie kazateľa nemlčať. Hovoriť o Bohu je povinnosť, právo, úloha, poslanie, milosť pre kazateľa.

Toto "fieri" predpokladá rast a vzdelávanie sa kňaza-kazateľa, čo je vlastne vzdialená príprava kazateľa na každú jednu kázeň. Kňaz, ktorý chce byť dobrým kazateľom, musí mať vieru, ktorá znamená: dôverovať v Božie slovo, prilipnúť k nemu a dať sa ním viesť, mať istotu o jeho účinnosti. Nové tisícročie i napriek novým objavom a široko rozvetvenej komunikácii medzi ľuďmi neoslobodí kazateľa od účinného ohlasovania radostnej zvesti evanjelia.

Podľa hlasu, sily sa dá poznať aj povaha kazateľa. Hanblivý hovorí ticho a energický až útočný používa pri svojej reči nadmerne silný hlas. Hovoriť ticho a ostýchavo je práve tak nesprávne ako útočne hlasno. V prvom prípade budí dojem, že ide o človeka, ktorý nemá dostatočnú dôveru v seba a tiež v to, o čom hovorí. V druhom prípade právom usudzujú, že kazateľ, ktorý nadmerne hovorí hlasno, vynahrádza na sile hlasu to, čo mu chýba na argumentoch. Je pravdou, že rôzne národy pri rozhovore používajú rôznu sily hlasu. Naši Rómovia sa pokojne rozprávajú a ich prejav hlasu v nás vzbudzuje dojem hnevu. Je známe, že ich prejav tak poukazuje na silu osobnosti.
Hlboké hlasy majú menšiu priebojnosť, a naopak, vysoké hlasy, najmä u žien, sú priebojné.

Kňaz okrem toho, že musí byť "homo Dei", má byť i čo najlepším kazateľom. Je potrebné, aby sa zhostil čo najlepšie aj druhej stránky, a to jazykovej odbornosti svojho kazateľského poslania. Kazateľ podáva svoju informáciu vo zvukovej podobe a v takej ju prijíma i poslucháč. Základným predpokladom rečníckeho prejavu je, aby hovoriaci pekne a správne vedel tvoriť základný stavebný materiál, aby nepeknou a nesprávnou výslovnosťou poslucháča neurážal. Až za tým ide využívanie zvukových prostriedkov.

Niet sa čo čudovať, že aj farba hlasu zohráva obľúbenosť či neobľúbenosť kazateľa. Niektorý kazateľ sa dobre počúva, ale neradi ho sledujú poslucháči očami. Hlas môže pôsobiť sympaticky, nesympaticky i neutrálne. V zásade platí, že farbu hlasu dáva príroda, ale i napriek tomu je potrebné hlas pestovať, starať sa oň, zdokonaľovať ho, najmä keď sme sa dopustili nesprávnych až hriešnych návykov, ako sú sladkosť, monotónnosť, studenosť, zženštilosť a iné. Farebnosť hlasu sa mení podľa nálady. Ak kazateľ prežíva depresiu, poslucháči to poznajú. Fonetici rozlišujú prirodzenú farbu hlasu, ktorá je daná konštrukciou a úmyselne vytvorenou farbou, ktorá sa mení podľa danej situácie. Hovorené slovo sa mení podľa celkového tak duševného, ako aj

telesného stavu, dispozície. Rečnícky výkon sa mení pri chorobe, nevoľnosti, chlade, ale i hneve...

Zvukovej stránke kazateľských prejavov sa v dejinách rétoriky nevenovalo veľa pozornosti. Tá sa sústreďovala predovšetkým na fonáciu ozdobných poetických figúr. Možno to vysvetliť aj tým, že čistota a kultúra jazykového prejavu neboli natoľko ohrozené ako dnes. Nejestvovali také ohrozujúce javy, ako je slang, internacionalizácia jazykov v dôsledku veľkej migrácie ľudí, ani mestská reč, ani taký veľký vplyv písomných prejavov, aký možno sledovať od vynájdenia kníhtlače. Nové tisícročie si nesie ďalšie a neľahké otázniky. Na kazateľa sa právom bude klásť nárok od poslucháčov, aby jeho reč, prejav, homília boli na patričnej výške aj po stránke zvukovej kvality.

4.1.3 Výslovnosť pri prednese homílie

Činnosť kazateľa sa chápe aj ako verejná činnosť, vystupuje sa pred konkrétnymi ľuďmi, ktorí právom čakajú od kňaza aj estetický zážitok a mnohí vidia v ňom svoj vzor, ako sa majú v istých situáciách správať. I keď sa pri homílii nesústreďuje na zásady spisovného jazyka, skôr na obsah, nemalo by sa podceňovať, že celok ako taký má byť istým umeleckým zážitkom. Dojem z prednesu, spôsob výslovnosti nepatrí medzi základné výstavbové prvky, ale nemal by sa podceniť. Zásady spisovnej slovenčiny je potrebné rešpektovať. Je správne, že aj takto kazateľ vplýva na jazykové vedomie národa. Už pri samotnom prednese homílie spôsob výslovnosti by nemal byť bremenom. Práve naopak, zákonitosti spisovnej výslovnosti by mal mať v "krvi", aby počas homílie bez osobitnej koncentrácie pozornosti na výslovnosť nenarúšal svoj prejav.

4.2 Dýchanie *(respirácia)*

Dýchanie má dve fázy: vdychovanie a vydychovanie. Ich pomer v pokoji je z hľadiska časového trvania 2:3, pri hovorení 1:7 až 1:12. V slovenčine sa zvuky reči tvoria len pri vydychovaní, preto je pri rečníckom prejave veľmi dôležitá ekonomika dýchania. Medzi fázami dýchania vznikajú fyziologické prestávky. Kazateľ, ktorý nevie správne dýchať, musí sa potom podriaďovať aj takým prestávkam, kde to nie je žiadúce vzhľadom na obsah výpovede. Čas vdychovania sa kazateľ musí učiť skracovať a čas vydychovania predĺžovať, ale musí sa učiť aj meniť rytmus v skracovaní týchto fáz.[142]
Neznalosť týchto skutočností a techniky správneho dýchania je príčinou, prečo sa mnohí ľudia boja hovoriť a stáva sa im, že sa zajakávajú, že prehltávajú koncové slabiky, alebo že majú trému hovoriť, čo tiež súvisí s nesprávnym dýchaním. Pľúca človeka majú obsah asi 5 000 cm^3 vzduchu. Normálnym dýchaním pľúca zadržia asi 2 500 cm^3 vzduchu a asi 500 cm^3 sa vymieňa pri každom nádychu a výdychu.

Kazateľ má vedieť, ako dýcha. To pomôže, že na začiatku, keď sa pripravuje rozprávať, sa nadýchne a hrudník sa rozšíri. Pri hovorení brušné svaly sa pri vyslovení prvých slabík ľahko stiahnú. Potom sa stiahnú svaly medzi rebrami a pri vyslovení každej slabiky prudko tlačí vzduch k hlasivkám. Brušné svaly pokračujú vo svojom sťahovaní pomalým pohybom a keď dokončíme vetu, svaly spôsobia rýchly nádych vzduchu potrebného na vyslovenie ďalšej vety. Pre vyslovenie rôznych hlások je potreba dychu rôzna. Najviac ho potrebujeme na spoluhlásky "h a ch". Spotreba dychu je pri reči tým väčšia, čím silnejšie a čím vyšším hlasom hovoríme. Ak chceme zabrániť tomu, že neostaneme uprostred vety náhle bez dychu, tak si zachovajme pokoj a dýchajme pravidelne, to znamená, že na konci každej vety sa zhlboka nadýchneme. Samozrejme, že nemyslíme viac na pravidelné dýchanie ako na slová, ktoré vyslovujeme. Je potrebné naučiť sa správne dýchať.

[142] MISTRÍK, J.: *Rétorika,* s. 127.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

Bohuslav Hála doporučuje na uľahčenie hovoreného výkonu tieto zásady:

1. Dostatočne sa nadýchnuť na začiatku a rovnako pri každej dychovej pauze. Vhodná dávka je u každého iná, to si musí každý kazateľ sám vyskúšať. (Je to niečo podobné, ako keď prijímame potravu či nápoj.)

2. Vzduch, ktorý sme nadýchli, *vypúšťame* pomaly, šetrne. Najmä na začiatku dochádza k zvádzaniu, lebo pľúca cítia dostatok, zásobu a vedie to k plytvaniu.

3. Nezvyšovať hlas a zostať pri obvyklom spôsobe hovorenia. Pri zvyšovaní hlasu sa spotreba vzduchu zvyšuje.

4. Naučiť sa *dýchať aj ústami aj nosom* zároveň.

5. Kazateľ má *udržať svoju hruď mierne, nenápadne vypätú* pre uľahčenie dýchania.

6. Hovoriť, pokiaľ je to možné len vtedy, *keď sme zdraví*, čo kňaz-kazateľ často podceňuje.

Kazateľ by nemal podceniť skutočnosť kde a kedy káže. Je rozdiel kázať, keď je kostol studený a keď je vykurovaný, rozdiel kázať v zimnom a letnom období, v preplnenom kostole, kde je vydýchaný vzduch a v kostole, kde je príjemne. Vdychovanie ústami škodí na hlasivky viac ako dýchať nosom, najmä keď je zima. A rovnako škodí, pretože ústami skôr vdychujeme choroboplodné zárodky.

Kazateľ musí dbať aj na to, aby v priebehu prejavu mal dobré podmienky na dýchanie, musí mať dostatok čistého vzduchu, čo najmä v uzavretých a preplnených kostoloch je problémom. Pre kazateľa je výhodou, že počas prejavu je vzpriamený. Je tradíciou, že kazateľ stojí. Biskup môže pri svojom vyhlásení sedieť.

Kazateľ nepodceňuje artikuláciu. Zlá artikulácia je dôsledok nesprávneho návyku. Pery a čeľuste nie sú dosť pohyblivé a jazyk je do určitej miery lenivý. V dôsledku toho človek vyslovuje hlásky a slabiky nezreteľne, rozmazane, prehltáva ich, neoddeľuje ich od seba a niektoré

hlásky splývajú. Zlá artikulácia je pozorovateľná už pri bežnom rozhovore. Rečníkom nemôže byť človek, ktorému nie je rozumieť.

4.3 Tvorenie hlasu *(fonácia)*

Kazateľ by mal pamätať, že hrtan je najpodivuhodnejší hudobný nástroj. To preto, že umožňuje nepatrnými a pomerne jednoduchými prostriedkami vytvárať prekvapujúce množstvo rozmanitosti tónov, ktoré nás svojou zvukovou krásou dokážu viac nadchnúť ako akákoľvek inštrumentálna hudba.

Stáva sa, že kazatelia sa neskoro "zbadajú", až keď sa objavia vážne poruchy hlasu, že ľudská reč je zložitý mechanizmus, ktorého fungovanie nie sme schopní kontrolovať počas reči. A tak je potrebné si niektoré veci pripomenúť. Pri plynulom prejave si neuvedomujeme artikuláciu každej hlásky, spôsob dýchania, prvky intonácie a pod. Napriek tomu, že všetky zložky zvukového prejavu sú v komplementárnom a suplementárnom vzťahu - jedna s druhou úzko súvisí, jedna sa realizuje zároveň s druhou, z teoretických dôvodov treba jednotlivé zložky tohto mechanizmu vyčleniť. Len tak sa dá vniknúť do fungovania mechanizmu.[143]

Hlas má silu, výšku a farbu. Sila hlasu závisí na sile vydychovaného prúdu vzduchu a rozkmitania hlasiviek a taktiež od stavu rezonančných dutín nad hlasivkami. Je rozdiel aj vo fyzickej stavbe kazateľského hrudného koša, rozdiel medzi mladým kazateľom, kazateľom v strednom a neskoršom veku. Kazateľ s dobre vyvinutým hrudným košom a normálnymi dýchacími cestami má silnejší hlas ako kazateľ slabý v telesnej konštrukcii, prípadne s chorými dýchacími cestami. Na hlas má vplyv pohlavie. Hlas nadobúda svoje hodnoty v čase pohlavného dozrievania. Najmä v tomto období môže dôjsť k narušeniu zdravého hlasu. Nie je vhodné prepínanie hlasu, doporučuje sa správne využívať hlasový fond.

[143] HÁLA, B.: *Technika mluveného projevu z hlediska fonetiky*, Praha 1958, s. 44n.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

Častou príčinou, že kazateľovi nie je rozumieť, nebýva ani tak slabý hlas, ako jeho nesprávne dýchanie.

Hlasovým orgánom človeka sú hlasivky. Sú to dva svalovité útvary v hrtane. Zvuk sa tvorí vtedy, keď cez ne prechádza dychový prúd. Pri prechode vydychovaného prúdu z pľúc hlasivky kmitajú. Od rýchlosti kmitania a napnutia hlasiviek závisí výška hlasu. Počet kmitov za sekundu sa pohybuje od 100 do 300. Ženské hlasivky sú kratšie, preto kmitajú rýchlejšie, takže ženský hlas je vyšší ako mužský. Ženské hlasivky majú v priemere okolo 250 kmitov za sekundu, mužské okolo 125. Normálne jednočiarkové "a" má 435 kmitov/sek. Sila zvuku sa meria decibelmi. Hlasový orgán človeka je schopný vytvoriť zvuk o sile 60 dB (decibelov). Prichádzajúci rýchlik vydáva zvuk do 100 dB, motocykel vydáva zvuk asi o sile 100 dB, pri 140 dB zvuk pociťujeme už ako bolesť. Ľudské ucho je schopné zaregistrovať zvuk o 5 dB. Ucho je najcitlivejšie pri zvukovej sile 50 dB, preto by pri prednáške hlučnosť nemala prekročiť 45 dB.

Optimálna situácia je, keď kazateľ pri svojom prednese nepociťuje námahu svojich zvukových orgánov. Niektorým rečníkom sa uvoľnia hlasivky až po dlhšom čase, preto majú spočiatku chrapľavý hlas. Kazateľ, ktorý za päť hodín v nedeľu slávi štyri, hoci i len dve sväté omše v nevykúrenom kostole, si tým viac musí uvedomovať aj silu, ktorú musí vynaložiť. Na svoju misiu kazateľa sa má pripraviť psychicky i fyzicky. Hlasový orgán má isté obmedzenia a treba sa oň starať. Kazateľ tým viac ako kňaz má starosť o svoj hlas sa starať tak, aby sa nedopustil hriechu. Nedráždime si hlasový orgán alkoholom, nikotínom, kávou, kyslým mliekom, orieškami a mandľami, nápojmi, ktoré obsahujú veľa kysličníka, studeným i horúcim, ale i prachom. Každý kňaz si musí sám sebe byť najlepším lekárom. Bolo by neskoro, keď sa objavia vážne poruchy hlasu. Pamätajme aj na vyšší vek. Je to individuálna vec každého, ale ktorá si vyžaduje vážny prístup. Nepodceňme kvalitné prístroje na prenos a zosilnenie hlasu, keď kážeme.

Najvhodnejším spôsobom ako cvičiť hlas je čítanie nahlas, pri ktorom sluchom kontrolujeme správnosť výslovnosti. Nie je potrebné čítať príliš

nahlas a rovnako nie dlho.[144] Cvičenie hlasu má nasledovať po cvičení správneho dýchania. Je potrebné si uvedomiť, že striedanie výšky a sily hlasu, čiže modulovaním, udržíme poslucháčov vo väčšej pozornosti.

Je správne si pripomenúť, čo znamená sila hlasu v prednese. Keď kazateľ hovorí celú hodinu, čo je len jedna svätá omša, a čo dve, tri, a hovorí hlasom asi vo výške noty c, vykonajú jeho hlasivky okolo 470 000 kmitov. Keď sa z toho počtu odráta asi tretina na prestávky a neznelé spoluhlásky, dostaneme výsledok asi 300 000 kmitov za hodinu. U žien je to 1x viac, ale ženy ešte nie sú kazateľkami. To predstavuje asi 300 000 hlások, čo je asi 5 000 slov za hodinu.[145] A to je obrovská práca, ak si predstavíme, že pri vyslovení každej hlásky zaujímajú hlasivky inú polohu.

4.3.1 Hlas v priestore

S tvorbou hlasu súvisí a je dôležité jednak usporiadanie priestoru, ktorý ovplyvňuje akustiku a potom aj umiestnenie kazateľa, prípadne mikrofónu. Čím je miestnosť väčšia a menej členená, tým viacej sa pri prednese uplatňujú rozličné ozveny, ktoré rušia priame hovorenie kazateľa. Čím je miestnosť väčšia, tým perfektnejšia musí byť akustika hovoriaceho a tým pomalšie tempo musí mať homília. Keď je miestnosť dlhá a kazateľ stojí v smere jej dĺžky, mal by byť ambón situovaný viac do stredu. Keď v takomto priestore stojí v smere jeho šírky, musí sa pri homílii otáčať na obidve strany, čo je značne rušivý moment prednesu. Čím je však priestor priestrannejší, tým vyššie má byť postavený ambón. Nezrozumiteľnosť homílie pôsobí negatívne nielen v tom zmysle, že poslucháč je ukrátený o mnohé informácie, ale nanajvýš takýto stav znervózňuje, a už tým oberá poslucháča, aby vnímal a sústredil sa na

[144] TOMAN, J.: Praha 1974, s. 48; HÁLA, B.: *Technika mluveného projevu z hlediska fonetiky*, SPN, Praha 1958, s 48.
[145] MISTRÍK, J.: *Kurz lektorskej rétoriky*, s. 54.

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

obsah reči. Je chvályhodné, že tieto zásady neplatili len pri stave kazateľníc v stredoveku, ale aj dnes venujú liturgické komisie hlasu v priestore pozornosť. Škoda, že nie všade.
Prečo? Pretože čím viacej prekážok kladie situácia, tým viacej pozornosti treba venovať výberu hlasu a ešte viac výberu artikulačnej schopnosti. Kazatelia by si mali uvedomiť, že každá rečová chyba, aj po určitých chorobách, ako huhňavosť, rotarizmus, šušlanie a koktavosť znervózňujú poslucháčov a zastierajú zrozumiteľnosť prejavu.

Kde nie sú možnosti manipulovať so silou hlasu a uplatňovať ju ako štylistický prostriedok v prednese, tam si musí rečník vypomáhať agogikou, to znamená striedaním tempa reči: spomaľované tempo supluje zvyšovanie sily, zrýchlené tempo supluje znižovanie sily hlasu.

Kazateľ by nemal zabudnúť, že ľudský hlas je hudobný nástroj, ktorý dáva veľa možnosti na formulovanie prednášaného textu, ale je to aj nástroj, ktorý má isté fyzické limity. Kazateľ nesmie byť voči sile hlasu hluchý.[146] Prečo mnohí kňazi si rýchlo nadobudli rôzne choroby hrdla a hlasiviek, a prečo si museli a musia vypočuť aj veľa kritiky od poslucháčov?

4.3.2 Sluch kazateľa

Kazateľ by mal venovať pozornosť aj svojim ušiam. Je pravdou, že hovorením vytvárame zvukové vlny, ktoré sú charakterizované tak svojou amplitúdou a tiež svojou frekvenciou, to znamená počtom opakovaných vĺn v určitej jednotke času, napr. v sekunde. Maximálna amplitúda predstavuje maximálne zvýšenie alebo zníženie tlaku vzduchu, ktoré vytvára zvuková vlna. Tlak vzduchu sa meria v dychoch na cm^2. Za optimálnych podmienok je ľudské ucho schopné zistiť existenciu zvukovej vlny o amplitúde tak malej, ako je 0,0001 dynov/cm^2(?). Frekvencia sa meria počtom kmitov za sekundu. Pri vhodných podmienkach je človek schopný zachytiť akustické vibrácie do 20 000 kmitov za sekundu. Ucho je najcitlivejšie na zvuky v rozsahu 2 000-4

[146] MISTRÍK, J.: *Kurz lektorskej rétoriky*, s. 55 – 56.

000 kmitov za sekundu. Aký jemný je ľudský sluch, dokazuje výskum, že bubienok v uchu, merané amplitúdou, sa pohybuje v rozpätí 0, 000 000 001 cm. Keby ucho bolo ešte citlivejšie, zachytilo by náhodný pohyb molekúl vzduchu.

Rozsah počuteľných zvukov obsahuje asi 340 000 tónov, ktoré je teoreticky možno odlíšiť jeden od druhého. To v skutočnosti nie je možné, že by kazateľ použil tak veľké množstvo rôznych zvukových symbolov. Rozdiely môžu byť rozlíšené jedine vtedy, ak jeden zvuk znie za druhým. Pri prednese však dva tóny môžu byť od seba oddelené inými tónmi a je veľmi obtiažne ich rozlíšiť. Ucho je najcitlivejšie na tóny okolo 50 dB a v rozsahu frekvencii medzi 500-4 000 kmitočtov v sekundách. Ľudské ucho má podivuhodnú zvláštnosť, ktorú nemá napríklad zrak. Ucho je schopné počuť súčasne dva tóny, z ktorých jeden má napríklad kmitočet 800 a druhý 1 200. Oko naopak nie je schopné, aby mohlo vidieť súčasne červené a žlté svetlo prichádzajúce z jedného zdroja, obe mu splynú do oranžovej farby. Výnimočná schopnosť ľudského sluchu nám umožňuje počuť hlas človeka i napriek tomu, že za ním je hluk. Dokážeme si zvuky odlíšiť. Stála existencia hluku v pozadí je príčinou toho, prečo v ľudskej reči používame len ohraničený počet zvukových symbolov, ktoré sú však od seba jasne odlíšené. Nedôjde k zámene ani vtedy, keď nás ruší hluk z pozadia.

Pre kazateľa je dôležité si uvedomiť, akým spôsobom je možné ovplyvniť zrozumiteľnosť reči a jej rýchlosť. Pri malých rýchlostiach je zrozumiteľnosť úplná, ale pri väčšej rýchlosti vypovedaných slov za minútu zrozumiteľnosť sa stráca až zaniká. Pri optimálnych podmienkach, ako je materský jazyk, známy text, kde si môžeme doplniť slová alebo slabiky, ktoré nám zanikli, sa rýchlosť slov môže zdvojnásobiť. Ináč je to pri cudzej reči, ktorú dobre neovládame. Tam nie sme schopní domyslieť si slabiky alebo slová, ktoré sme nezachytili.

4.4 Článkovanie hlasu *(artikulácia)*

Hlas, ktorý vzniká v hlasivkách, prechádza cez hrdlo, ústnu a nosovú dutinu, kde sa formuje, článkuje. Pri článkovaní sa zúčastňuje jazyk, pery a mäkké podnebie s čapíkom. Jazykom sa článkuje hrtanový hlas tým spôsobom, že jazyk mení svoj tvar, podľa potreby sa dotýka rozličných miest v ústach a vytvára úžiny alebo prekážky vydychovanému prúdu. Podoby otvorov, v ktorých sa tvorí hlas, usmerňujú tiež pery, zuby a podnebie. Toto formovanie hlasu sa nazýva článkovaním alebo artikuláciou.[147]
Kazateľ mal by vedieť, že prejav sa môže stať viac alebo menej zrozumiteľným vtedy, keď sú porušené niektoré miesta alebo orgány, ktoré sa zúčastňujú na artikulácii hlasu. Napríklad pri poruche rezonancie v nosohltane alebo nosovej dutine.

Najčastejšie rečové chyby sú: fufnavosť, rotacizmus, šušlavosť, kapacizmus (vynechávanie alebo nesprávne vyslovovanie hlások k, g), zajakavosť.[148] Huhňavosť a fufnavosť vzniká hovorením nosom. Rotacizmus vzniká pri nesprávnom vyslovovaní hlásky "r". Rovnako nepríjemná je šušlavosť, keď sa nesprávne vyslovujú sykavky. Nepríjemné preto, lebo v slovenčine na tri slová pripadnú dve sykavky. Šušlavosť je najčastejšie dôsledkom porúch chrupu alebo nesprávnej artikulácie jazykom. Kapacizmus vzniká vynechávaním alebo nesprávnym vyslovovaním hlások "k" a "g". Koktavosť je často zapríčinená aj psychickými momentmi.

Kazateľ si musí uvedomiť, že nejaká chyba či zlá artikácia nielenže robí prejav nezrozumiteľným, ale poslucháča vyrušuje, dráždi a unavuje. Nehovoriac o tom, že pri znížení zrozumiteľnosti prejavu sa kazateľ snaží pridať silu na vytváranie silnejšieho hlasového prúdu, čo značí nielen celkovú únavu, ale najmä presiľovanie, prekrvovanie hlasiviek. Kazateľ často vykonáva svoju misiu, preto musí poznať svoje

[147] GALLO, J.: *Rétorika v teórii a praxi*, s. 23.
[148] PARDEL, T.: *Pedagogická psychológia*, 3. vyd. Bratislava, SPN, 1967, s. 184-188

schopnosti, možnosti i chyby a byť voči sebe objektívne kritický. Doporučuje sa nájsť si čas na návštevu lekára odborníka.
Najznámejšou chybou je koktavosť, ktorá vedľa príčin fyzických, má aj príčiny psychické. Vada sa zväčšuje, keď postihnutému zvlášť záleží na tom, aby sa neprejavila a to znamená, že práve vtedy sa najviac prejaví. Pri rozhovore v známom prostredí sa prejavuje menej. Asi v jednej tretine prípadov sa nedá koktavosť liečením ovplyvniť. V ostatných prípadoch sa buď celkom vylieči, alebo podstatne zlepší. Treba však venovať chybám reči pozornosť. Kazateľ najmä po srdcových a mozgových príhodách nemusí sa veľmi znepokojovať. Cvičením sa môže mnoho dosiahnuť.

Poruchám je potrebné predchádzať. Kazateľ má dať pozor na fajčenie. Hrtan je v takom prípade poškodzovaný aromatickým olejom, ktorý vzniká pri procese spaľovania tabaku. Pobyt v zadymenej miestnosti rovnako aj nefajčiarovi poškodzuje sliznicu hrtana. Škodlivo pôsobí konzumácia alkoholu, ktorá vedie k celkovému rozširovaniu ciev, a teda i ciev hrtanu. Podobne sa poškodí sliznica hrtanu, keď sa nedýcha nosom, ale ústami v chladnom a prašnom prostredí.

Kazateľský neúspech prichádza aj preto, že kazateľ zle artikuluje. Hlásky alebo slabiky sú nezreteľné, krátke, rozmazané, sčasti prehltnuté, alebo spájané s vedľajšími hláskami. Kazateľ sa musí vyvarovať zlej artikulácie. Môže si nahrať na magnetofón svoju homíliu a pri jej prehrávaní sleduje, či hlásky a slabiky sú zrozumiteľné. Ak nie, má nasledovať cvičenie, keď pri čítaní sa snaží o artikuláciu hlások trocha preháňať, aby sa reč stala zreteľnou. Nemusíme sa obávať, že si na prehnané artikulovanie zvykneme. Po určitom čase cvičenia a reč si znova nahrajme na magnetofón, ešte lepšie na videozáznam a porovnajme, ako sme pokročili. Nesprávna artikulácia býva zvyčajne ako dôsledok zlých rečových návykov. Jazyk a pery sú lenivé, a preto sú vytvárané hlásky nezreteľne. Kazateľ si musí byť vedomý, že zreteľnosť reči nezlepší zosilnením hlasu.

Tak ako venujeme pozornosť sile hlasu, je potrebné cvičiť sa i v modulovaní hlasu, t. j. jeho pohyb v určitej tónovej škále a v určitom rozhraní síl. Cvičeniu by mal venovať pozornosť ten kňaz, ktorý má monotónny hlas a pohybuje sa na rovnakej rovine. Jednotvárnosť reči pôsobí na poslucháčov nudne. Opakom monotónnosti je afektívnosť. Kazatelia, ktorí si zvykli na jeden z týchto spôsobov prednesu, si svoju chybu často neuvedomujú. Doporučuje sa, aby sa kňaz z času na čas natočil na magnetofónovú pásku a vypočul, prípadne aj za prítomnosti nezaujatého človeka, najlepšie odborníka kňaza či lekára alebo iného odborníka na reč.

Kazateľ nemal by podceniť moduláciu hlasu, ktorá dodáva obsahu reči väčší význam. Modulácia hlasu dáva poslucháčom lepšiu možnosť poznať charakter kazateľa. Ak má niekto vrúcny a priateľský hlas, poslucháči ho budú mať radi.

Stúpanie výšky hlasu sa používa, keď vyslovujeme otázky, nerozhodnosť či pochybnosť. Naopak, keď chceme vyjadriť rozhodnosť, dôveru a položiť dôraz, alebo odpovedáme na otázku, výška hlasu má klesať.

4.5 Ortoepia

Kazateľská misia zavedie kňaza do rôznych končín Slovenska i cudziny, preto nemal by podceniť ortoepiu.

Ortoepia je náuka o správnej výslovnosti; zaoberá sa správnou výslovnosťou hlások, hlasových a slovných zoskupení, slabík, slov, viet i celých kontextov. Donedávna sa jej u nás venovalo menej pozornosti než ortografii (pravopisu).

Ortoepia a kalilogia (náuka o krásnej výslovnosti) má pre rétoriku základný význam. Nie všetky ortoepické pravidlá sú pre Slovákov a slovensky hovoriacich ľudí rovnako náročné a problematické, pretože niektoré sa zhodujú vo všetkých nárečiach a sú zhodné aj s pravidlami v cudzích jazykoch, napr.: nie sú problémy vo výslovnosti hlások u, b, f, g,

k, l m, p, t..., ak sa vyskytujú izolovane, ani vo vyslovovaní slabík bu, lo, kl, zi... atď. Inakšie je to s výslovnosťou dvojhlások.[149]

4.5.1 Správna výslovnosť a artikulačné prvky vo funkcii rečníckych prostriedkov

Hlasový prednes (dikcia, deklamácia) je podaním myšlienok a afektov živým slovom. Prvou vlastnosťou dobrého prednesu je zrozumiteľnosť, ktorá je však podmienená viacerými činiteľmi. Kazateľ musí správne vyslovovať hlásky, slabiky a slová, a musí správne artikulovať. Potom musí zachovať prízvuk, tempo, pauzy a silu tónu, lebo všetko to spolupôsobí na zrozumiteľnosť prednesu.
Pri rečníckom prednese dôležitou vecou je tvorenie slabík a slov. A to nejde bez správnej artikulácie. Artikulácia je abecedou rečníckeho prednesu. Slabiky a slová sa skladajú zo samohlások a spoluhlások. Preto správna artikulácia záleží na tom, že každú hlásku, každú slabiku a každé slovo úplne, presne a čisto vyslovujeme. Pri dobrej artikulácii sa uplatní aj slabší hlas.

V ortoepickom inventári slovenčiny (spisovnej) sa môžu vyskytnúť prvky, ktoré sa od formulovaných ortoepických pravidiel odkláňajú a v prípustnej miere sa môžu použiť aj v rečníckych prejavoch. Príklad na asimiláciu. Tá platí len pre reč realizovanú určitou rýchlosťou. Vtedy, keď treba text, ba i slová rozčleňovať alebo hovoriť veľmi pomaly, pravidlá o asimilácii sa menia.

Voľný prejav má rýchlosť asi 80 slov za minútu, rozhlasové prejavy sa čítajú rýchlosťou asi 100 slov za minútu. Reč je ešte ako-tak zrozumiteľná pri rýchlosti 320 slov za minútu.

Z toho plynie pre kazateľa memento, že artikulácia je veľmi dôležitá, lebo aj pri rýchlosti dáva reči jasnosť, energiu, silu a teplotu.
Pri artikulácii dôležité sú najmä spoluhlásky. Tie sú kostrou reči, samohlásky sú telom reči. Hodnota slova spočíva v spoluhláskach a nie

[149] ZÁBORSKÝ, V.: *Výslovnosť a prednes* (skriptum). Bratislava 1965.

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

v samohláskach. Samohlásky sú ako mramorové bloky, z ktorých majster vykreše umelecké dielo. Ale spoluhlásky sú formou, ktorá majstrovské dielo formuje a tvorí. (Forma dat esse rei.) Často stačí napísať spoluhlásky a uhádneme slovo. Dôkazom toho je hebrejčina. V každej reči je viac spoluhlások ako samohlások. Kto chce zrozumiteľne hovoriť, musí správne tvoriť spoluhlásky. Kto chce však pekne hovoriť, musí samohlásky čisto vyslovovať.

Nedostatočne artikulovaná reč je ako list, ktorý sa dá len ťažko prečítať. Sú v ňom čiastky, slová, ktoré nijako nevieme vyslabikovať, a preto ich neporozumieme. A môžu to byť i podstatné veci. Preto i homília pre nedostatočnú artikuláciu trpí na zrozumiteľnosti, aj vtedy, keď hlas je silný.

K prostriedkom dobrej artikulácie zaraďujeme:

1. Správne užívať pery, zuby a jazyk: To je tajomstvo správnej výslovnosti. Spoluhlásky tvoríme na troch miestach, s určitými prekážkami. Keď sa rozprávame s hluchonemým, formujeme slová tak, aby nám to videl na ústach. A z úst nám číta slová, ktoré nepočuje. Francúzi hovoria: „Il faut avoir la voix sur le bout des lēvers.“ – „Slovo treba mať na konci pier.“

Preto ústa nesmú byť lenivé. Musia sa pohybovať tak, ako pri jedení: ľahko, ale s určitou pevnosťou. Angličan lenivo pohybuje ústami, naproti tomu Talian veľmi živo a bohato, a preto talianska reč je artikulovanejšia a melodickejšia ako anglická.

2. Potrebné sú zdravé a pevné zuby.

3. Šetriť si hrtan a hlasivky: Hlasové orgány sú veľmi citlivé, rýchlo sa unavujú a príliš veľká únava škodí. Naproti tomu jazyk, pery a zuby sa unavujú veľmi pomaly. Preto kazateľ dbá, aby ústa neboli lenivé. Najmä začiatočníkom za odporúča, aby veľa cvičili artikuláciu. Môžu tým odstrániť prípadné chyby. Od začiatku dbať na výslovnosť počiatočných a koncových slabík a hlások, nič neskracovať, neprehltať, najmä určité slová a koncovky. Kazateľ sa vyhýba rovnakým spoluhláskam na konci a na začiatku dvoch po sebe nasledujúcich slov.

„Deklamácia je v istom zmysle afektovaná artikulácia kvôli zvukovej interpretácii niektorých poetických alebo dramatických textov. Aj tu sa stretávame s niektorými defektnými konštrukciami, ako sú:
– pridanie hlásky alebo slabiky za slovo (paragoga);
– zdvojenie niektorej hlásky v slove (diaplazma) - *prššší, zapplať;*
– predĺženie krátkej slabiky v hneve (ektáza, diastola) - *dóósť! čó ...*;
– vynechanie neprízvučnej hlásky alebo slabiky (synkopa) - *vobe, možem, organizaci (= organizácii);*
– vynechanie akejkoľvek hlásky v slove (haplológia) - v slovenčine najčastejšie "j" - *maú (majú), potvrdzú (potvrdzujú), eletrický (elektrický)...;*
– vynechanie a zdeformovanie slova (kráza) - *dovi (dovidenia), sás (servus);*
– dve ťažko vysloviteľné alebo príbuzné spoluhlásky sa dostanú vedľa seba (kakofónia) - *dovoz-za, dnes-som-mu-ušiel;*
jej protikladom je efónia; stretnutie dvoch samohlások na hranici slov (hiát) - *na-august, i-o-vašu-Oľgu ide;* sú aj ďalšie, ako heterofémia.“[150]

4.6 Hlasový prednes kazateľa *(Dikcia)*

Už Cicero,[151] ale i Demostén[152] kládli dôraz na prednes. Poslednou a najdôležitejšou časťou klasickej rétoriky bola náuka o prednese, pomenovaná „Actio“. Preto aj dnes skrze prednes homília sa stáva skutkom (actio) celého človeka podľa jeho telesnej a duchovnej povahy. Homília je nielen literárnym produktom, ale skutkom (actio). Živé slovo má silu, ktorú tlačené nikdy nemôže mať. To tvrdí nielen Cicero,[153] ale aj mnohí iní.[154]

---

[155] GALLO, J.: *Rétorika v teórii a praxi*, s. 28.
[151] CICERO, *Orator*, c. 17, n. 55.
[152] CICERO, *De oratore*, 1,3. c. 56, n. 213.
[153] CICERO, *De oratore*, 1,3. c. 59, n. 223.
[154] HETTINGER, *Aphorismen über Predigt u Prediger*, s. 400.

Na kazateľovi môže všeličo priťahovať, ale slovo má najdôležitejšiu úlohu. Aj najlepšia homília potrebuje dobrý prednes, lebo napríklad nedostatok prízvuku, zlé výrazy či falošný prednesený pátos môžu pokaziť aj najlepšiu homíliu. Sv. František Saleský hovorí: „Forma dáva veci podstatu a dušu. Môžeš povedať tie najzázračnejšie veci a keď si ich nepovedal dobre, nič si nepovedal. Hovor málo, ale dobre, tak si veľa povedal.“[155] Podľa Kepplera prednes musíme považovať za vec svedomia práve tak, ako spracovanie kázne. Kazateľ je povinný obetovať svoj najlepší hlas slovu Božiemu.[156] Vlastne prednes je dušou homílie. Homília bez prednesu je mŕtva. Mnohí homiletici považujú prednes za dôležitejší ako štýl, štýl je zasa dôležitejší ako obsah. Obsah je iba matéria, ktorej prvú formu dáva štýl (elocutio) a poslednú formu prednes. Táto posledná forma zaručuje jej úspech. Čo je štýl pre obsah, to je prednes pre celok. On dáva celku skutočný život. Cirkev viackrát, najmä však od Tridentského koncilu predpisuje, aby sa výklad Svätého písma nečítal, ale predniesol.[157]

Vlastnosti dobrého prednesu sú mnohé. Hlavné sú prirodzenosť a individuálny charakter. Ak je prednes prirodzený, bude mať i ostatné vlastnosti. Prednes je prirodzený, keď pochádza z duše a skrze dušu z náboženského predmetu. Prirodzený musí byť tak prednes hlasový, ako aj posunkový. Treba si uvedomiť odlišnosť kazateľského prednesu od hereckého a deklamátorského.

Herec predstavuje cudziu osobu (personam agere).

Recitátor svoj hlas modeluje.

Prednes je iba vtedy prirodzený, keď je individuálny.

Jazykový prejav má aj zvukové vlastnosti, ktoré nie sú založené na článkovaní, ale na zvyšovaní alebo znižovaní hlasu, čiže na intonácii alebo zvukovom vlnení.

K intonácii patria jazykové a mimojazykové prostriedky, a to: melódia, dôraz, prestávka, tempo, rytmus, agogika, timbre. Melódiu tvoria odchýlky od priemernej výšky tónu. Veľké tónové intervaly a

[155] SCHLEINIGER, *Bildug des jugen Predigers*, s. 362.
[156] ADAMER, *Predigtkund*e, Mainz, 1937, s. 116.
[157] KIEFFER, *Äussere Kanzelberedamkeit*, Paderbon 1926, s. 3.

veľké frekvencie sú typické vlastnosti dynamických prejavov, aj emocionálnych, emfatických textov. Statická melódia je príznačná pre vedecké a administratívne referáty. Smerovanie melódie nahor je menej príznakové ako opačne. Pri zisťovacej otázke smeruje melódia nahor, čo sa volá antikadencia. Pri prestávkach medzi vetami v súvetí býva menšie stúpanie a volá sa polokadencia. Pohyb smerom nadol signalizuje zakončenie výpovede a volá sa kadencia, resp. záverová kadencia.[158]

4.6.1 Dôraz a prízvuk

V slovenčine sa nie všetky slová vyslovujú rovnakou silou.

Prízvuk. (akcent)

Je dušou slov. Najväčšej krásy dosahuje prednes skrze správny prízvuk. Prízvukovať znamená toľko, ako každému slovu dať ten tón, ktorý mu patrí. Prízvuk vzniká zdôraznením, ktoré spôsobujeme hlasovou silou. Prízvuk je založený na tom, že istú slabiku slova artikulujeme s väčšou intenzitou výdychového prúdu.

V slovenčine je prízvuk ustálený na prvej slabike slova. Najväčšou silou sa vyslovuje prvá slabika každého slova. Pri spojení slova s predložkou - dôraz sa dáva na predložku (na ulici). V súvislej reči sa slovný prízvuk nemusí realizovať na každom slove. Dôraznejšie sa vyslovujú slová, ktoré sú nositeľmi významového jadra, ktoré sú centrom pozornosti. Keď sa slovný prízvuk prenesie do roviny výpovede, hovoríme o vetnom dôraze, ale realizuje sa iba na jednej slabike toho slova, ktoré chceme zdôrazniť. Okrem hlavného prízvuku existuje v štvor a viacslabičných slovách aj tzv. vedľajší prízvuk. V ústnych jazykových prejavoch sa prízvuk využíva ako deliaci prostriedok, to znamená, že prízvučná slabika signalizuje začiatok slova, ktoré je súčasne najmenším rytmickým celkom. Okrem takéhoto slovného prízvuku je aj tzv. taktový

[163] MISTRÍK, J.: *Štylistika slovenského jazyka,* Bratislava, SPN 1970, s. 347.

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

prízvuk. Napr. vo vete „Nevidel som ho“ ide o jeden takt, ktorý z hľadiska prízvuku tvorí jeden zvukový celok.[159] Slovný taktový prízvuk je na prvej slabike plnovýznamového slova. Svojou intenzitou sa rozprestiera aj ponad ostatné neplnovýznamové slová a intonačne ich zjednocuje. Ale to ide o také intonačné momenty, pri ktorých slovný prízvuk “spolupracuje“ s vetným prízvukom. Na striedaní prízvučných a neprízvučných slabík je založený rytmus reči, čo by mal kazateľ vedieť.

V užšom zmysle prízvuk je vyzdvihnutím nejakého slova alebo slabiky z ich najbližšieho okolia, aby sme tým naznačili ich význam. Akcent je niečo podstatne relatívneho. V každej vete je nejaká idea, ktorá je dôležitejšia ako ostatné, a preto musí byť vyjadrená foneticky.[160]
Pri akcente rozoznávame druh, stupeň a formu.

Druhy prízvuku

Rozoznávame ich podľa toho, či samostatnú hlásku zosiľujeme alebo tónove dvíhame, alebo jej časovú mieru (tempo) predlžujeme. Samostatné hlásky sa totiž dajú meniť silou, výškou a časovou mierou.

Rozlišujeme:

a) *energický akcent*, keď zosilňujeme hlásku výdychom,
b) *tónový akcent*, keď zvyšujeme hlas napätím hlasiviek,
c) *kvantitatívny akcent*, keď predlžujeme časovú mieru slabiky.

Avšak spravidla pod akcentom rozumieme iba prízvuk energický, t. j. zosilnenie slabiky výdychom, bez ohľadu na prípadné zvýšenie tónu. Zvyšovanie tónu a predlžovanie časovej miery menujeme už moduláciou.

Energický prízvuk je dvojaký:

a) *slovný*, ktorý má každé slovo v niektorej slabike,

[159] FINDRA, J.: *Umenie prednesu*, Bratislava, SPN 1974, s. 33.
[160] HETTINGER, *Aphorismen über Predigt u. Prediger*, s. 421-422.

b) *vetný*, t. j. zvláštny prízvuk, ktorý dostane slovo k svojmu slovnému prízvuku na základe svojho väčšieho významu, ktorý má pred inými slovami tej istej vety.

A tento môže byť zasa:

1. gramatický, ktorý sa riadi podľa významu čiastok vety,

2. logický, ktorý sa riadi podľa významu, ktorý pripisuje rečník niektorému slovu vo vete, aby takto vyjadril určitý zmysel. Podľa toho tá istá veta môže mať rôzny zmysel, čo závisí od toho, na ktoré slovo kladie rečník prízvuk.

Stupeň a forma

Prízvuk môže byť rôzneho stupňa, takže sa to nedá ani presne vyjadriť. Obyčajne však prízvuk má hlavný "ictus" a vedľajší "ictus". Ak hovoríme o prízvuku tónovom (modulácii), tak rozoznávame vysoký tón a nízky tón.
Spôsob, ktorým dosiahneme stupeň prízvuku, menujeme formou akcentu.

Táto forma môže byť:

a) akútna, keď je jeden náraz,

b) gravis, keď je jemnejší a trvalejší náraz,

c)circumflex, keď sú dva po sebe nasledujúce a spojené nárazy.[161]

Chyby proti prednesu

a) nedostatok prízvuku, keď ani na jednom slove niet nijakého prízvuku. Prednes bude monotónny a nezrozumiteľný.

b) nesprávny prízvuk, keď je prízvuk na nesprávnom mieste. Vtedy sa mení zmysel vety, najmä pri vetách opytovacích.

c) prílišný prízvuk, tak ohľadom kvantity, ako aj kvality. Keď mnohým slovám vo vete dáva prízvuk, to nemá účinku. To je také, ako keď niekto v knihe všetky slová popodtrhuje ako dôležité a významné.[162]

[161] SCHÜTH, *Theorie des müdlichen, Vortrages*, s. 40, 72.

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

Ústny prejav sa člení na niekoľko rytmických jednotiek, čiže taktov, ktoré sú charakterizované dôrazmi. Frekvencia taktov závisí od rýchlosti prejavu. Čím je prejav rýchlejší, tým dlhšie sú rytmické segmenty.

Dôraz ako výrazný rečnícky prostriedok je vhodný najmä do vecných textov, menej vhodný do príležitostných a slávnostných prejavov. Dôraz, nazývaný aj vetným prízvukom, je založený na tom, že isté slovo vo vete vyslovíme dôraznejšie, silnejšie ako ostatné slová. Toto zdôraznené slovo je vo vete najdôležitejšie, prostredníctvom vetného prízvuku naň osobitne kazateľ upozorňuje. Dôraz sa síce realizuje na slove, ale pritom je podmienený vetou, ba aj širším kontextom.

Kazateľ vie, že to závisí od logicko-myšlienkových vzťahov celého prednesu homílie, od situácie, v ktorej sa kazateľ nachádza, prípadne od jeho citovej zaangažovanosti na obsahu jazykového prejavu.[163] Na rozdiel od slovného prízvuku vetný prízvuk nie je ustálený. Jeho správne umiestnenie predpokladá, že kazateľ dobre pozná myšlienku, ktorú nesie veta a celá homília. Len tak dokáže skutočne nájsť logicko-myšlienkové centrá, ktorých vrcholom sú zdôraznené slová. Dôraz veľmi tesne súvisí aj s frázovaním. Platí, že pomocou prízvuku a dôrazu sa vydeľujú nielen hranice viet, ale aj menších zvukových celkov, ako je úsek, takt, slovo.

4.6.2 Prestávka alebo pauza

Kazateľ si uvedomuje, že v každom ústnom prejave sa dáva medzi slová, vety a odseky prestávka alebo pauza. Vytvárajú veľmi dôležitý čas pre správny prednes. Dá sa hovoriť o rôznych prestávkach a pauzách. Prestávka je prerušenie artikulácie, aby sa hovoriaci mohol nadýchnuť. Keďže aj dlhšie výpovede sa členia na menšie zvukové celky, úseky a

[162] KIFFER, *Äussere Kanzelberedsamkeit*, s. 62.
[163] FINDRA, J.: *Umenie prednesu*, Bratislava, SPN 1974, s. 34.

takty, kazateľ má dosť možností umiestniť pauzu tam, kde je to podmienené významovými potrebami textu a pritom sa nenápadne nadýchnuť. Takto sa fyzická nevyhnutnosť spája s vyznačením významových vzťahov prejavu.

Kazateľ sa musí chrániť robiť veľa alebo málo prestávok. Prestávka môže byť fyziologická, umelecká a didaktická.

Fyziologická prestávka je biologickou záležitosťou a závisí od momentálneho biologického a psychologického stavu. U chorých a pri tréme je frekventovanejšia a dlhšia.

Gramatická alebo logická prestávka je na miestach, kde sa prejav člení na zoskupenie slov, na vety a na odseky. Bez nej by sa prejav mohol stať nezrozumiteľným. Významová prestávka takto slúži na jasné a plastické vyjadrenie myšlienok. Pri hlbšom spracovaní textu sa významová prestávka mení na psychologickú /umeleckú/ prestávku.

Umelecká prestávka je v poetických textoch, máva zvyčajne dramatizujúcu funkciu a realizuje sa ako neočakávaná. Kazateľ ňou predznamenáva svoj osobitný zámer, vytvára si priestor pre vyznenie emocionálneho zážitku, o ktorý sa chce podeliť s poslucháčmi.

„Prestávka je súčasne prostriedkom, pomocou ktorého kazateľ apeluje na pozornosť poslucháča, upriamuje ho na emocionálne alebo intelektuálne exponované uzly textu. Prestávku netreba chápať ako časovo presne ohraničený úsek, počas ktorého trvá prerušenie artikulácie. Uvedomme si to preto, že takto mechanicky sa prestávka chápe dosť často. Najmä psychologická /umelecká/ prestávka, ktorá nevzniká z dôvodov syntaktických, sa musí chápať ako časová hodnota, ktorej rozpätie na časovej osi homílie je veľmi rozmanité. V tomto zmysle má kazateľ možnosť voľby, a to nielen pokiaľ ide o rozmiestnenie prestávok, ale najmä pokiaľ ide o dĺžku ich trvania. Je možná taká situácia, že kazateľ síce signalizuje koniec časti homílie, ale to neznamená, že pritom musí dôjsť k úplnej artikulačnej pauze v tom

zmysle, že by sa úplne prerušila artikulácia. Pripomeňme si, že mnoho kazateľov silu umeleckej prestávky celkom neobjavili.

Didaktická prestávka je taká, ktorú si text bezpodmienečne nežiada, ale dobrý rečník ju môže uplatniť.

V poézii sa prestávky nazývajú cezúrami (malé, veľké) a bývajú medzi slovami (malé) a vo verši (veľké), ktoré verš rozdeľujú na dve polovice. V antickej poézii bola aj prestávka uprostred stopy a na rozhraní dvoch stôp (dieréza), napr.: ne-viem = ne-vi-em; nepôjdem = ne-pu-oj-dem.

Sila prestávky ako patetického vyjadrovacieho prostriedku je v tom, že hovorí mlčaním.

Druhy páuz

a) respiračné, ktoré sa musia zhodovať s gramatickými,
b) gramaticko-logické, ktoré si žiada zmysel a ktoré sú určené interpunkčnými zákonmi gramatiky,
c) emfatické alebo rétorické, ktoré užíva rečník, aby aj takto vyzdvihol význam slov. Sú to teda pauzy prízvukové, rytmické a patetické, ktoré sú aj tam, kde v písme nestoja nijaké rozdeľovacie značky (interpunkcia). Pri týchto pauzách nie je zníženie tónu.

Bez zachovávania týchto páuz sotva je možné zachovať zodpovedné tempo reči, ba v mnohých prípadoch bude aj veta alebo čiastka vety nezrozumiteľná.

Systém intonácie

Intonačné prvky signalizujúce intonačný pohyb, stoja tesne vedľa seba (melódia, dôraz i prestávka) a sú schopné navzájom sa suplovať alebo dopĺňať. Jednotkou intonácie je intonéma, čo je súbor všetkých prvkov intonácie, ktorý ako celok je schopný vyjadriť nejaký obsah (podobne ako graféma = písmeno, fonéma = zvuková jednotka).

Intonémy, ktoré sa nemenia, sú konvenčné, čiže statické, na rozdiel od dynamických, ktoré môžu byt' individualizované, subjektívne.

Statické intonémy sú tie, ktorými sa vyjadruje otázka, rozkaz, oznámenie a pod. Nimi sa vyjadrujú približne základné typy modálnosti.

Dynamické intonémy sú také, ktorými sa vyjadruje napr.: irónia, stimul, ľútosť, žiadosť, prosba, radosť, prekvapenie a pod. Zatiaľ čo statická intonéma je vhodná do každého prejavu, pretože je to vlastne gramatizujúci prostriedok, dynamická intonéma je primeraná len do teatrálnejších prejavov, alebo do takých, čo sú ladené osobne. Príklad (hodnoty páuz medzi jednotlivými slovami sú očíslované od 0 do 6).“[164]

Proklitiky sú slová, ktoré sa intonačne "predkláňajú" (enkliticky "prikláňajú"). Patria k slovám, ktoré nasledujú po nich. Sú to predovšetkým spojky a potom predložky.

Príklady: *Vravia, že - pozvali vojakov i - deti, ale - zabudli na - starcov a - starenky.*
Správne: *Vravia, -že pozvali vojakov - i deti, - a1e zabudli - na starcov - a starenky.*

Dramatizovať, čiže zmeniť výpovednú hodnotu vety môže melódia, dôraz, prestávka. Napríklad melódiou možno odlíšiť otázku od oznámenia. Dôrazom možno odlíšiť rozkaz od oznámenia, ale aj spolupatričnosť členov: *Zatvoriť, / nie prepustiť; Zatvoriť nie /, prepustiť.*

[164] MISTRÍK, J.: *Rétorika,* 3. vydanie. Bratislava, SPN 1987, s. 131-133.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

4.7 Modulácia tónu a melódia hlasu

Rečnícky prednes má byť nielen zrozumiteľný, ale aj ľubozvučný a melodický, lebo to si vyžaduje cieľ kazateľstva. Tón kazateľský je tón konverzačný. Líši sa od bežného konverzačného tónu tým, že nie je natoľko pohyblivý, dôverný ako každodenný rozhovor. Tiež nie je natoľko malebný ako tón dramatický. Kazateľ pri základnom tóne hlasu má zachovať pravidlá výslovnosti, prízvuku a modulácie.

Mnohí nerobia rozdiely medzi prízvukom a moduláciou. Iní zas robia medzi moduláciou a melódiou. Vzniká veľa nepresností.
Modulácia súvisí s akcentom, ale nie je s ním totožná. Modulácia je striedanie vysokého a nízkeho tónu. Pravda, s tým súvisí aj variácia sily tónu, tempa a zafarbenia (koloratúra) hlasu.

Modifikácia rečníckeho tónu deje sa moduláciou a koloratúrou. Vlastné pole, na ktorom práve modulácia má svoj veľký význam, je pole afektov. Je psychologickým faktom, že určité tónové intervaly, (Terc, Quart, Quint, Oktáva) majú zvláštny vplyv na naše uši a na letoru. Tak napríklad: veľký Terc (základ dur-škaly) má charakter sily, mužskosti, určitosti atď. Malý Terc (vedúci tón moll-škály) vyjadruje mäkkosť, ženskosť atď. Viac tónov rôznych intervalov, spojených v určitú melódiu, vyjadruje nejakú viac-menej určitú myšlienku, zodpovedajúcu komplexu afektov obsiahnutých v tónových intervaloch. Na tomto fakte jedine zakladá sa možnosť umenia čistej hudby.[165]

Ako v hudbe viac tónov rôznych intervalov tvorí melódiu a tá vyjadruje nejaké afekty, tak aj v reči modulácia (melódia) musí vyjadrovať predovšetkým city.

Keď počúvame úchvatný spev operného speváka, nevdojak pociťujeme, že ľudské hlasové orgány sú obrovským syntetizátorom, schopným preniesť neslýchané hudobné výpovede, ktoré niekedy povedia viac ako zložité orchestre. Dánsky jazykovedec J. O. Jespersen /1860-1943/ povedal, že hrtan možno bez akéhokoľvek zveličovania pokladať za najpodivuhodnejší hudobný nástroj, ktorý vôbec existuje, lebo umožňuje nepatrnými a pomerne jednoduchými prostriedkami

[165] Porov. SCHÜTH, *Theorie des mündlichen Vortages*, Herder, Freiburg, 1915, s. 96.

vytvárať prekvapujúcu rozmanitosť tónov, ktoré sú schopné uchvátiť nás svojou zvukovou krásou oveľa viac než akákoľvek inštrumentálna hudba. Jednou zo základných zložiek, ktoré môžu naše hlasivky modulovať, je melódia.[166]

Intervaly, v rámci ktorých sa modulácia pohybuje, sú intervaly vychádzajúce zo základného rečníkovho hlasu. Tieto intervaly nerozumieme tu tak presne ako v hudbe alebo speve, avšak, ako sa zdá, aj ľubozvučnosť reči závisí od hudobnej čistoty tónov.

Základný tón, v ktorom má byť reč alebo určitá stať reči povedaná, a od ktorého treba počítať intervaly hore i dolu, je vlastne prevládajúcim stredným tónom kazateľa.

Úspech homílie, reči, jej presvedčivá sila v nemalej miere závisí aj od modulácie. Na tomto sa zakladá aj podstatný rozdiel medzi štýlom písaného slova a štýlom hovorenej reči. Živý prednes môže rátať na spolupôsobenie modulácie, takže mnohé myšlienky môžeme vyjadriť prednesom, čo spisovateľ musí urobiť novou vetou. Preto kazateľ môže byť dobrým rečníkom a zlým spisovateľom, a naopak. Tak chápeme, že homílie mnohých kazateľov vydané tlačou ani zďaleka nerobia na čitateľa taký dojem, aký urobili na svojich poslucháčov.

Táto modulácia je tak badateľná na rečníckom štýle, že cvičený čitateľ zo štýlu tlačeného slova pozná, či to bola reč alebo článok.[167]
Melódia hlasu je vlnenie hlasového tónu vo vete. Súvisí s myšlienkovým a citovým obsahom vety a širšieho kontextu. Je silným zvukovým výrazovým prostriedkom. Melodickú tvárnosť vety a celého jazykového prejavu v podstatnej miere určuje subjektívny vzťah kazateľa k obsahu jazykového prejavu. Kazateľ si uvedomuje, že podobne ako dôraz, tak melódia nie je ustálená v písanej forme homílie. Melodické stvárnenie závisí od priemernej výšky tónu, ktorým sa hovorí /absolútna výška

[166] MISTRÍK, J.: *Kurz lektorskej rétoriky*, SÚV Socialistickej akadémie ČSSR, Bratislava 1989, s. 57.
[167] WALLASCHEK, *Psychologie u. Technik der Rede*, s. 18 – 20.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

tónu/, od toho, ako sa melodické schémy opakujú, /frekvencia vlnenia/ a od vzdialenosti dvoch krajných tónov v jednej melodickej schéme /tónový interval/. Spolu s dôrazom a pauzou sa melódia využíva na rozhraničovanie viet a súčasne na rozlišovanie viet podľa modálnosti. V tomto zmysle sa melódia využíva aj na vyznačenie logicko-myšlienkových vzťahov v ústnom prejave. Pozor, najmä frekvencia vlnenia a tónové intervaly sú vhodným prostriedkom na vyjadrenie intelektuálnosti alebo emocionálnosti homílie. Súčasne sa nimi signalizuje aj stupeň vzrušenia kazateľa a miera jeho citovej zaangažovanosti na obsahu homílie. Práve v tom je však nebezpečenstvo, že kazateľ prekročí mieru a emocionálne bude "prekresľovať" tam, kde si to text nežiada, a naopak.

Keďže prejav kazateľa má v podstate vždy zvukovú podobu, kazateľ má možnosť vlnenie hlasu využívať nielen ako dramatizujúci prostriedok, ale ešte viac a hlavne ako štylistický prostriedok, ktorý dáva slovám a vetám živú podobu a potrebné zafarbenie. Predstavme si len, koľko melodických podôb by mohol mať výraz "prosím" a čo všetko sa týmto slovom dá povedať, ak pridáme k nemu inú melódiu. Pomocou melódie môže človek vyjadriť všetky nálady, city a duševné stavy, ale navyše melódia môže bez vôle človeka sama dať vzácne informácie o jeho temperamente, o jeho vzťahu k hovorenému textu, o vzťahu k poslucháčom, ba i o jeho momentálnej psychosomatickej situácii, s ktorou predstupuje pred publikum.

Pri vlnení hlasu je nositeľom informácií jednak veľkosť a potom vertikálny smer a frekvencia hlasových intervalov. Veľkosťou sa naznačuje expresívnosť /nocionálnosť/ prednesu: čím je interval väčší, tým väčšia je expresia, tým väčší je osobný a citový dôraz na výpovedi alebo na slove. A to platí aj naopak. Kazateľ musí sám odhadnúť priemernú veľkosť intervalu. Tak je správne, že kazateľ najmä pri slávnostných homíliách si dá na intervaly väčší pozor. Tu treba poznamenať, že silnejším výrazovým prostriedkom je vlnenie ako primeraná výška hlasu.

Vertikálny smer /nahor alebo nadol/ je najčastejší gramatický prostriedok, ktorý signalizuje a či supluje funkciu interpunkčných znamienok písanej podoby: smerom hore sa zvýrazňuje čiarka alebo otáznik, smerom dole bodka alebo výkričník. Pravdaže, v živom kazateľskom prejave štylistika melódie obyčajne prekryje alebo prekričí gramatiku.
Melodicky významná je aj frekvencia vlnenia, ktorá často súvisí s rýchlosťou reči: čím rýchlejšie sa hovorí, tým viacej sa striedajú melodické intervaly. Avšak práve preto je frekvencia tiež jedným z príznakov expresívnosti /nocionálnosti/ reči. Pri frekvencii a v jej nadväznosti na ňu pri vlnení musí kazateľ starostlivo striehnuť hranicu medzi intelektuálnym a teatrálnym prednesom, lebo ako výber slova, tak aj voľba melodického postupu sú prostriedkami štylizácie homílie.[168] Melódii v prednese kazateľ musí venovať pozornosť.

Niektorí rozoznávajú moduláciu:

a) rytmickú: je spojená s prízvukom vetným a spája členy vety k vyššej rytmickej jednote.
b) afektovú: tiež súvisí s vetným prízvukom, ale je to tón, ktorý vyjadruje city.

My pod moduláciou rozumieme iba moduláciu citovú,[169] ktorá je trojaká:

a) zostupná (kadencia)
b). vzostupná
c). visutá

V prvej a druhej skupine môžu sa vyskytovať tie najrôznejšie intervaly. A hoci je tu veľká rôznosť a rozmanitosť individuálna, predsa je nejaká pravidelnosť, ktorú cítime a považujeme za najkrajšiu a na určitých miestach cítime každú inú moduláciu ako falošnú.

[168] MISTRÍK, J.: *Kurz lektorskej rétoriky*, SÚV Socialistickej akadémie ČSSR, Bratislava 1989, s. 58-59.
[169] SCHÜTH, *Theorie des mündlichen Vortages*, Herder, Freiburg, 1915, s. 63-65.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

Najmä na konci viet a na konci hlavných členov jednej vety podliehajú tónové intervaly určitým zákonom, ktoré musíme zachovávať, lebo ináč modulácia bude neprirodzená a násilná.
„Modulácia zostupná (kadencia) je na konci viet, alebo aj pri iných interpunkčných znamienkach a začína sa posledným prízvučným slovom. Ostatné modulácie sa riadia podľa druhu viet a majú veľa foriem, ktoré podrobne pojednávajú odborné príručky.[170]

Chyby proti modulácii:

a) neprirodzený cudzí tón
Keď ináč vyslovuje ako zvykne v každodennom rozhovore. Keď zmení hlas alebo napodobňuje iných.

b) prízvuk je neprirodzený
Keď niekto robí kadenciu pri bodke alebo bodkočiarke veľmi hlboko. Iní zasa robia malú kadenciu, poltónovú, čo je veľmi nepríjemné a vedie ku "kazateľnicovému" tónu.[171]

c) monotónia
Je práve opak modulácie. Záleží v tom, že výška, intenzita, tempo a zafarbenie tónu sú vždy tie isté počas celej reči. Keď niet nijakej modulácie. Ak sa opakuje tá istá modulácia, je to *isotónia*. Častou príčinou monotónnosti je nedostatok variácie v obsahu reči. Je ťažko modulovať, ak obsah nemá variácie, ak sa nestriedajú výklad, rozprava, argumentácia, afekty atď.[172]

[170] MISTRÍK, J.: *Kapitoly zo štylistiky,* Obzor, Bratislava 1977, s. 157-173.
[171] KIEFFER, *Äussere Kanzelberedsamkeit*, s. 73.
[172] KIEFFER, *Äussere Kanzelberedsamkeit*, s. 134.

d) tónové líčenie (Tonomalerei)
Používa sa v divadle, ale nesmie sa v kazateľstve. Deklamátor vie podávať jednotlivé slová, čiastky viet, myšlienky alebo i celé scény podľa ich povahy hlasom tupým, jasným, nízkym, hlasným… takže poslucháč už skrze takúto moduláciu je upozorňovaný na charakter obsahu. Deklamátor napodobňuje hlas. (Umelec, rečník, Piško.) Takéto vystúpenie si kazateľ nesmie dovoliť. Napríklad napodobniť hlas zomierajúceho Krista môže deklamátor, ale nie kazateľ, keď cituje slová zomierajúceho Spasiteľa. Od kazateľa sa právom žiada, aby ich povedal pomaly, vážne, jasne, ale aby nenapodobňoval.

Kazateľ si musí uvedomiť, že si nesmie osvojiť takzvaný *kazateľský tón*, alebo *kázňový* či *kazateľnicový tón*. Takýto tón je najväčším previnením sa proti správnemu prednesu. Prejavuje sa rôznymi odtieňmi, ťažko je definovateľný, najčastejšie sa prednes vyznačuje tým istým základným tónom v celej reči, s určitou neprirodzenosťou a spevavou moduláciou alebo kadenciou. Podľa toho základom kazateľského tónu by bola isotónia.
Dôležité je, aby kazateľ jednotlivé slabiky dlho nerozťahoval.

Príčiny kazateľského tónu sú:

a) falošný predsudok
Keď kazateľ myslí, že ku jeho vystúpeniu patrí určitý tón, podobný k prefácii, slávnostne široký, emfatický, deklamačný, ktorý zachytáva už pri prvých vetách a drží až do konca.
b) vec sama
Kazateľ v súkromí hovorí prirodzene, ale text homílie ho zvedie k zmene prirodzenej reči na určitý neprirodzený tón.
c) nepohyblivý hlas
Často vedie kazateľa k spevavému tónu.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

Odtiene kazateľského tónu:

a) falošný prízvuk
Opakuje sa vo všetkých vetách celej reči rovnakým spôsobom.
b) stály pátos
V rovnakej miere, obyčajne silný.
c) falošná modulácia hlasu
Vždy tá istá a najmä na konci viet tá istá kadencia (flexia).
d) vždy to isté zafarbenie tónu
V celom tomto spevavom prednese panuje iba jeden tón, v ktorom sa prednáša všetko, tak argumentácie, úvod i záver, smútok i radosť, dôležité veci i príklad atď.
e) m*onotónnosť*.

Kazateľskému tónu sa vyhýbajme:

a) zachovávaním pravidiel prízvuku, páuz a kadencie,
b) hovoriť k poslucháčom ako k svojim priateľom,
c) nikoho a nič v homílii nenapodobňujme,
d) častejšie sa cvičiť a kontrolovať v obyčajnom konverzačnom tóne.

4.8 Timbre *(franc., výsl. tembre)*

Timbre je zafarbenie hlasu, špecifické u každého človeka, ktorým sa odlišuje od iných ľudí. V telefonických rozhovoroch odhadujeme totožnosť, temperament, náladu a momentálny psychologický stav hovoriaceho. Farba hlasu je daná jednak konštitúciou človeka, a jednak jeho zámerom.
Zafarbenie hlasu je prvotná záležitosť psychofyzických dispozícií kazateľa. Každý človek i kazateľ má typické timbre, ktoré je preňho príznačné, ako napr. farba očí. Kvalifikuje sa slovami kovové, flautové,

jasné, tmavé, nosové, temné a pod. Mení sa pod vplyvom akustiky miestnosti, zdravotného stavu človeka, momentálneho psychického stavu i pod vplyvom reprodukčných zariadení. Svojské timbre má každá rasa, zvláštne timbre má rómština. Timbre niektorých ľudí vedia napodobňovať herci. Poznamenajme, že aj moduláciou hlasu možno prednes štylizovať, možno tak vyjadriť istú náladu, napríklad slávnostnú, radostnú a podobne.

Poslucháč počas homílie konštatuje nielen svoje sympatie alebo nesympatie voči kazateľovi, ale aj kazateľovu situáciu a vzťah k prednesu a poslucháčovi. Kazateľ, ktorý často hovorí na verejnosti, mal by mať rozvinutý zmysel pre introspekciu, má byť schopný rozoznať svoje výkyvy a počuť sa v hlasovom zrkadle. Veď každé vystúpenie má nielen svoj obsah /ako pieseň/, ale aj svoju hlasovú formu /ako pieseň/. A pieseň by človeka nemala unavovať.[173]

4.9 Intenzita hlasu

Jedná sa o silu /hlasnosť/, s akou sa homília prednáša. V podstate o nej platí to isté, čo o zafarbení hlasu, pravda, zmeny v intenzite hlasu možno využívať omnoho diferencovanejšie.

Keď kazateľ ovláda predmet, o ktorom hovorí, tak v najviac prípadoch už tá jeho vnútorná účasť spôsobí, že uhádne potrebnú silu tónu. Avšak musí si aj teoreticky všimnúť dôležitosť nie príliš hlasného prednesu. Ak si počas homílie všimne tohoto pravidla, istotne uhádne správny tón. Intenzita hlasu je tesnejšie spätá s obsahom homílie i so základnými prostriedkami kazateľa, najmä s dôrazom. Základné výrazové prostriedky kazateľa, najmä dôraz, melódia a prestávka sa vo svojej základnej funkcii využívajú ako prostriedky gramatické, pomocou ktorých sa v ústnom

[173] MISTRÍK, J.: *Kurz lektorskej rétoriky*, 1989, s. 59.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

prejave vyznačujú vety alebo aj nižšie zvukové celky ako úsek, takt, slovo.
Kazateľ nimi mapuje pri virtuálnom dialógu významový logicko-myšlienkový a emociálno-expresívny pôdorys homílie. Vyžaduje to od kazateľa, aby poznal hodnotu zvukových prostriedkov reči v ich základnom použití v bežnej dorozumievacej praxi. To predpokladá, že tieto prostriedky dokáže adekvátne /gramaticky správne/ využívať. Len v tom prípade bude jeho prejav zrozumiteľný, ale aj presvedčivý a plastický. Za to, aby kazateľ dokonale poznal základnú hodnotu zvukových prostriedkov reči, aby ich náležite využíval ako prostriedky zrozumiteľnosti ústneho jazykového prejavu, hovorí fakt, že homília je v prvom rade ľudský príhovor človeka k človeku. Pri prednese homílie ide o komunikáciu, virtuálny dialóg. Homília ako ľudský príhovor bude silná, presvedčivá a krásna vo svojej prirodzenosti, keď bude prednesená v primeranej intenzite hlasu. To preto, že sa nejedná o jednoduché dorozumievanie, pretože kazateľ má ambície pôsobiť nielen na rozum, ale aj na cit poslucháčov a súčasne sa usiluje aj o to, aby jeho prejav bol esteticky účinný. Doporučuje sa preto kazateľom, aby úspešne realizovali istú estetickú mieru. Ide o to, aby na báze prirodzeného intonačného pôdorysu svojho prednesu, ktorú si utvára tým, že zvukové prostriedky používa v ich základnej dorozumievacej funkcii, dokáže primerane funkčne a na prvom mieste využívať ako prostriedky estetického výrazu. Nájsť túto estetickú mieru, to je základný problém prednesu kazateľa. Omylu sa dopúšťajú tí, ktorí sa domnievajú, že svoj prednes chcú čo najviac odlíšiť od bežného, normálneho ústneho prejavu. Kazateľ sa musí vyvarovať, aby neurážal svojich poslucháčov aj silou prednesu.

Prirodzený kazateľský tón je ten, ktorým hovoríme v každodennej konverzácii. Každý človek má vo svojom hlase tri stupne: *vysoký, stredný a nízky tón*. Prirodzený kazateľský tón je stredný tón rečníkov. Výška stredného hlasu je relatívna, lebo je individuálna. Najlepší je barytón. Vysoký je menej zvučný a modulovateľný.[174] V strednom tóne treba zachovať zodpovednú silu (intenzitu). Zmena sily tónu je obyčajne

[174] KIEFFER, *Äussere Kanzelberedsamkeit*, s. 128.

spojená so zmenou výšky, avšak silu možno meniť aj na tom istom stupni (prízvuk).

Intenzitu hlasu treba rozdeliť na viaceré slová, čo sa deje práve skrze prízvuk. Najmä na konci viet, ktoré majú kadenciu, treba zachovať silu tónu, aby bola správna a zrozumiteľná artikulácia. Sila hlasu závisí aj od veľkosti a akustiky miestnosti. Najlepšie je stáť pri ambóne v diagonálnom postoji.

Chyby proti intenzite hlasu:

Najmä začiatočníci, ale aj po chorobe sa kazatelia dopúšťajú, že príliš hlasne hovoria. V kazateľovi, ktorý vidí, že všetci pozerajú naň, vznikne pocit slávnostný a ten ho núti hovoriť vysoko a hlasne. Tomu sa treba vyhýbať, lebo to je škodlivé a nebezpečné. Pátos srdca neslobodno zameniť s pátosom pľúc. Ľudské srdce nie je pevnosťou, ktorú môžeme dobyť bombami a granátmi. A to platí vždy. Kto vždy fortissimo hovorí, toho už ani nepočuť. Poslucháči skôr dávajú pozor, keď rečníkov hlas počuť iba pri napnutej pozornosti.

4.10 Tempo

Tempo je rýchlosť reči, čiže rozloženie rečových jednotiek v čase a pre rečnícky prejav má veľký význam.

Homília musí mať zodpovedný spád. Nesmie byť ťažkopádna, ale musí príjemne plynúť. Slová sa musia kotúľať z perí ako jasné perly. Homília má plynúť ako voda z prameňa, to znamená ľahko, jasne, ale nikdy sa nezastaví.
Bez tohoto spádu a plynnej dikcie kazateľ nemôže byť zaujímavý a pútavý, nemôže oduševniť svojich poslucháčov.

O Demonestesovi sa hovorí, že keď prvý raz vystúpil, jeho prednes bol slabý, že sa mu poslucháči posmievali. Hlas mal slabý, dych krátky a výslovnosť ťažkopádnu. A čo dokázal cvikom? Odstránil chyby a aj dnes má čo povedať kazateľom.
Avšak plynný spád neznamená rýchle tempo. Plynulá homília nie je to isté ako rýchla reč. Homília môže byť plynulá a ľahká, a predsa pomalá, ba vo veľkej miestnosti, kostole, priestranstve aj pomerne pomalá.

Tempo je podmienené obsahom homílie. Nikdy sa neuplatňuje ako výstavbový prostriedok vety, nemá gramatickú funkciu ako výstavbový prostriedok vety, nemá teda gramatickú funkciu, ako napr. dôraz, prestávka či melódia. Je to v prvom rade výrazový, štylizačný prostriedok. Každý jazykový prejav má vlastné tempo podmienené obsahom, ale aj cieľom prejavu a typom prejavu. Homília má svoje tempo. Tempo môže byť celkové, úsekové, vetné a slovné.

Správne a primerané tempo v homílii je relatívne. Raz bude rýchlejšie, raz pomalšie. Pri homílii sa doporučuje meniť tempo. Celkové tempo závisí od individuálnych zvyklostí hovoriaceho, od jeho mentálneho psychického stavu, od fyzického stavu, od priestoru, v ktorom sa realizuje prejav, od obsahu textu i od vnímavosti a chápavosti poslucháčov. Zmena tempa má vplyv na prestávky a prízvuk. To závisí aj od povahy kazateľa. Každý kazateľ má vypestovanú a zaužívanú preňho typickú rýchlosť. Váhavý človek hovorí pomalšie, tak ako melancholik alebo flegmatik. Naopak, ľudia živej a veselej povahy obyčajne hovoria rýchlo. Poznámka: ženy hovoria rýchlejšie ako muži. Rýchlosť reči sa hodnotí nielen kvantitatívnymi kvalifikátormi, ale aj takými epitetami ako melancholická, flegmatická, temperamentná, váhavá a pod. Na rýchlosť tempa má veľký vplyv rezonancia hlasu. Silná a výrazná rezonancia spomaľuje rýchlosť. Ďalej vzťah hovoriaceho k obsahu textu: ľahostajnosť sa vyjadrí zvýšenou rýchlosťou, pátos a pompéznosť malou rýchlosťou.

Kto chce pomaly hovoriť, musí mať ťažké pravdy vo vrecku, lebo ináč bude nudný. Kto pomaly káže, ten nesmie robiť dlhé a ťažké vety. Tiež tempo reči sa líši podľa národnosti, mentality. Slovanské národy majú skôr hladké rýchle tempo.

Tempo môže byť ovplyvnené konkrétnou situáciou. Sú chvíle, kedy kazateľ má veci hovoriť rýchlo a inokedy zas pomaly, a to aj podľa toho, aký význam kladie hovoreným slovám.

Od kazateľa si to vyžaduje svedomitú prípravu. Pamäť musí ľahko a chytro podávať myšlienky a výrazy rečníkovi, lebo ináč bude neistý a to bude hatiť plynný spád jeho reči. Je potrebné, aby kazateľ mal určitú zásobu slov. Učenci nie sú vždy tí, čo vedia slovami najlepšie vyjadriť to, čo vedia. Kazateľ to musí vedieť. To neznamená, že kázeň sa učí naspamäť. Keď v príprave použil iné výrazy, nemusí sa v hovorenej reči k nim vracať. Dokonca, keď sa kazateľ preriekne alebo v ohni oduševnenia urobí chybu, to mu poslucháči odpustia.

Pri tempe nech dodržiava správne dýchanie a nemal by fyzickými silami šporiť. Naopak, nikdy nekázať s použitím všetkých síl.

Najčastejšou chybou je rýchle tempo. Jedni hovoria rýchle zo zvyku nadobudnutého z mladosti, iní z temperamentu, iní zasa následkom momentálneho vzrušenia (lampová horúčka). Mnohí, ktorí sa naučili homíliu doslovne, odrecitujú ju v rýchlom tempe.

Na čo by kazateľ mal pri tempe dávať pozor:

Zlé následky rýchleho prednesu:

a) homília je nezrozumiteľná,
b) nemá výrazu,
c) vznikne kazateľský tón,
d) kazateľ sa vyčerpá,
e) poslucháči nemôžu homíliu sledovať a spracovať. Sv. Augustín takého kazateľa prirovnáva k hostiteľovi, ktorý hosťom predkladá najdrahšie jedlá, ale ich chytro odnáša, takže hostia ich nemôžu požívať.

f) *musí mať veľa látky, a predsa nedosiahne žiadaného účinku,*
g) nezrovnáva sa s dôstojnosťou kňazského stavu. Ježiš hovoril pomaly.

Prostriedky, ako sa zbaviť rýchleho prednesu:

a) Hovoriť tak, ako keby nás počúvali cudzinci, ktorí sa naučili našu reč. Cudzinca skôr porozumieme, keď hovorí pomalšie.
b) Dostatočne vyslovovať slová a samohlásky.
c) Zachovávať pauzy.
d) Pri afektoch nehovoriť rýchle.[175]
Pri tempe si spomeňme aj na ďalšie kritériá:

Úsekové tempo sa týka iba niektorej časti textu. Pomalšie tempo máva obyčajne úvod a záver prejavu, cudzie, citované časti a faktografické údaje, prípadne veľmi dôležité časti. Úsekové tempo býva podvedomé, dobrý rečník ho vie vedome regulovať aj s ohľadom na úroveň vnímania poslucháča.

Vetné tempo sa týka len jednej vety a mení sa pri uplatňovaní citátov a vetných figúr.

Slovné tempo sa týka iba jednotlivých slov alebo častí vety. Závisí od frekvencie slova, to znamená, že frekventovanejšie slová sa vyslovujú rýchlejšie. Rýchlosť vedie často k deformáciám slov.

Agogika alebo zmena tempa je pojem prevzatý z hudobnej vedy. Prejavuje sa retardáciou, akceleráciou, zrušením tempa a nasadením nového tempa. Je to silný dramatizujúci prostriedok. Primeraná a odôvodnená je v náučných prejavoch, menej v slávnostných prejavoch.

Rytmus znamená pravidelné striedanie istých javov. Stretnúť sa možno s ním v prírode, pri fyziologických procesoch, pri práci, v hudbe, tanci i

[175] KIEFFER, *Äussere Kanzelberedsamkeit*, s. 124.

poézii. Rytmus sa môže realizovať tempom, ale aj inými prostriedkami. Potom sa uvádza ako tempo – rytmus. Monotónnosť unavuje.

Pomocou intonačných prostriedkov možno v texte vytvoriť tirády (z franc. tirer = ťahať), donekonečna roztiahnuté vety, ktoré rečník používa ako vrchol svojho prejavu pred potleskom. Rečník sa v tiráde snaží likvidovať predpokladané prestávky a odsúva intonačný vrchol. Tirády patria medzi dramatizujúce prvky.

Všetky mimojazykové intonačné prostriedky majú hodnotu ako sekundárne, ale v súvislom rečníckom prejave ich nemožno zaznávať ani podceňovať. J. Mistrík pokladá mimojazykové prostriedky za farebné okuliare, za prizmy, za "masky", ktoré sa nasadzujú pri prednese reči a rečnícky prejav môžu karikovať v dobrom i zlom zmysle.[176]

[181] MISTRÍK, J.: *Štylistika slovenského jazyka,* s.336-337.

5 ZÁKLADNÁ HOMILETIKA

5.1 Výber slov

Najprv dve informácie. Prvá: Kniha *Prehľad stredoškolskej matematiky* má 100 strán a obsahuje 21 319 slov. Slová sa opakujú a má veľký slovník. Súčet tvorí 922 slov. To znamená, že stostránkový odborný text je napísaný 922 slovami. Táto informácia svedčí o tom, že v odbornom texte sa odborné slová často opakujú, nie je ich teda veľa, ale veľká je ich frekvencia. Druhá: Kniha K. Kumprechta *Najužívanejšie slová v nemčine* poznamenáva, že priemerne vzdelaný dospelý človek ovláda asi 10 000 slov, ale z nich aktívne používa najviac 6 000. Manuálne pracujúci stačí ovládať iba niekoľko stoviek slov. V knihách *Basic English* a *Basic Slovak* sa prakticky dokazuje, že na bežné dorozumenie človek vystačí asi s 800 slovami.
Prof. J. Mistrík zistil, že na dobrú odbornú prednášku, čiže niečo ako naša homília, postačí asi 2 000 slov, z čoho 1 000 je odborných a 1 000 je všeobecných, základných slov.[177]

Aby bola kazateľská činnosť úspešná, je potrebné mať primeranú slovnú zásobu. Je dobré, keď kazateľ používa čo najviac aktívnych slov. Okrem aktívnych slov je potrebné mať zásobu pasívnych slov, ktorých obsah a význam pozná, ale ich nepoužíva. Prieskum slov, ktoré v USA používajú kazatelia, prezrádza, že z 80 000 slov bežne používaných bolo 2 240 základných slovných jednotiek a 5 000 rôznych slov. Lingvisti zastávajú názor, že zásoba slov, ktorých význam človek pozná, je

[177] Porov. MISTRÍK, J.: *Kurz lektorskej rétoriky*, s. 60-61.

niekoľkonásobne väčšia. Počet slov je rôzny podľa veku, vzdelania, jedná sa o odhady, pretože jazyk je živý a stále vznikajú nové výrazy vo všetkých oboroch ľudskej činnosti.
Každý kazateľ má aktívny slovník určitého rozsahu a vedľa toho pasívny slovník, ktorý je niekoľkokrát väčší. Kazateľ vyberá slová zo zásoby slov aktívne používaných. Je rozdiel medzi kazateľom a kazateľom. Je pochopiteľnejšie, že kto má k dispozícii viac slov, dokáže sa presnejšie vyjadriť, pregnantnejšie vyberať slová a farbivo viac podávať udalosti ako ten, kto má chudobnejší slovník. Kazateľ si musí uvedomiť fenomén: vzťah reči a myslenia. Poznamenajme, že kedykoľvek človek premýšľa, vedie vlastne tichý vnútorný dialóg. Premýšľanie je v každom prípade spojené s rečou, i keď v niektorých okolnostiach alebo fázach rozhodovania, najmä pri riešení vizuálnych problémov, rečové pohybové impulzy môžu byť obmedzené. To však neznamená, že v týchto prípadoch sa jedná o bezrečové myslenie.

Kazateľovi sa doporučuje, aby si našiel čas a čítal modernú, časovú literatúru, dobrých autorov a rovnako sa doporučuje, aby počúval dobrých rečníkov s tým úmyslom, že sa chce obohatiť najmä v slovnej zásobe. Rovnako sa doporučuje nové slová zapisovať, prípadne si ich v knihe podčiarknuť a častejšie opakovať.

Je potrebné si uvedomiť rozdiel medzi písomným vyjadrovaním a hovoreným. Totiž neexistujú len dva slovníky aktívne a pasívne používaných slov, ale aktívna zásoba slov sa ešte rozdeľuje na slovník používaný k písomnému prejavu a slovník, z ktorého čerpáme pri ústnom prejave. Treba rozlišovať aj to, o aký rečový prejav sa jedná: či sa jedná o homíliu, bežný spoločenský rozhovor, alebo katechézu.

Poslanie kazateľa nie je prosté prednášanie informácií, ale ich sprístupnenie predovšetkým tým, že odborný jazyk prevedie do jazyka poslucháča, a to neraz parafrázovaním, opisom javov. Pre populárnu homíliu je dôležitý v prvom rade obsah a až potom odborná terminológia. Kazateľ však musí byť majstrom v predkladaní a opise termínov, musí vedieť, ako vec ináč pomenovať, ako ju opísať bežnými tisíc slovami.

Pri odborných a všeobecných slovách sa v prednáške vyskytujú aj exotické, celkom neznáme slová alebo iba málo známe cudzie slová. Tie majú takú hodnotu ako čísla alebo ich treba vyjadriť zjednodušene.
Pri homílii sa vyskytujú aj oslovenia a iné "ľudské" slová, bez ktorých by homília bola chladná, knižná, cudzia. Mieru používania týchto slov musí odhadnúť sám kazateľ podľa situácie vyplývajúcej zo zloženia poslucháčov.
Jednoznačne sa staviame proti afektovaniu výberom zvláštnych slov, proti esejistickému štýlu a takému spôsobu prejavu, ktorý by odvádzal pozornosť od hlavného zámeru, od výkladu. To platí, pravdaže, v prípade, ak nejde o špecifický literárnovedný prednes so zreteľom na jeho formu. Jednako však pri spontánnom prejave, aj homílii, hovorenom bez písomnej predlohy, a to sa často stáva kazateľom, kazateľ nemá čas a ani príležitosť vyzdobovať svoj prejav zvláštnymi slovami. Platia slová Claudela: „Musíme hovoriť nahlas, aby nás počuli. Musíme vravieť ticho, aby nás počúvali."

5.1.1 Jazykové prostriedky

Kazateľský prejav predstavuje určitý komplex semiotických znakov. Jeho základom je rečnícky jazykový štýl. Tento patrí do oblasti jazyka a jazykovej štylistiky, kde patria i iné jazykové štýly ako hovorový, náučný, publicistický, administratívny a umelecký. Pod pojmom kazateľský jazykový štýl rozumieme tú časť, resp. zložku rečníckeho prejavu, ktorú rečník realizuje pomocou čistých jazykových prostriedkov. To znamená, že kazateľ môže napísať homíliu. Kazateľský jazykový štýl sa od ostatných zložiek nedá odčleniť, pretože i keď je základnou zložkou, s ostatnými zložkami tvorí symbiózu. Z komplexu zložiek ho možno vyčleniť iba teoreticky.

V homílii sa nekladie dôraz iba na jazykovú zložku a nevyužívajú sa len základné jazykové prostriedky.

Homília má blízko k štylisticky náučným, publicistickým alebo administratívnym prejavom. V homílii sa zámerne uplatňujú klasické a typicky rečnícke figúry. Štýl homílie sa približuje k umeleckému štýlu. Aj homília sa odjakživa až dodnes metonymicky pokladá za rečnícky „par excellence“. Homília patrí k slávnostným prejavom, pre ktoré je typické bohaté využitie rečníckych figúr, ale absencia mimojazykových prostriedkov.

Kazateľ, ktorého homília je verejná, adresná ako situovaný prejav, musí použiť určité zhodné jazykové prostriedky, ktoré nazývame základnými rečníckymi jazykovými prostriedkami. Okrem nich kazateľovi sa doporučuje, aby používal špecifické rečnícke figúry a využil ich k tomu, aby homílie boli sugestívne, názorné, vzrušené, estetické a v prípade potreby aj dramatické.

5.2 Memento pri príprave homílie

Kazateľ mal by byť komunikatívny človek. Mal by poznať spoločnosť, v ktorej žije, vedieť o jej všedných i slávnostných veciach, okolnostiach života, hodnotách a pod. Kazateľ, ktorý predstupuje pred zástup poslucháčov, mal by príprave na homíliu venovať dlhodobú pozornosť. Byť dobrým kazateľom znamená mať záujem o veci svojich poslucháčov. Dobrý kazateľ sa neobmedzuje len na úzky okruh ľudí, priateľov a ich životné okolnosti. Má oči čo najviac otvorené. Pozorovací talent nepodceňuje. Cibrí si pamäť, uchováva si podstatné veci, vie triediť v pamäti. Kazateľ si uvedomuje, že musí byť odborníkom vo svojom poslaní. Najmä rozvíja svoje úsilie, aby jeho témy boli zaujímavé a nové. Úvod musí upútať poslucháčov. Reč má byť krátka. Myšlienky majú byť usporiadané a majú mať dobrý spád. Homília sa neobmedzuje len na popis, to by používala viac podstatné mená, viac zdôrazňuje dej a nositeľom deja sú slovesá. Z rétorickej stránky by na toto kazateľ nemal zabúdať. Kazateľ sa má prispôsobiť okolnostiam: kde, kedy, komu sa bude prihovárať.

Už starí Rimania pri rozhovoroch akceptovali otázky: Kto, čo, kedy, ako, prečo? Kazateľovi by mal zvážiť, čo je podstatné a nutné povedať. Aj keď mnohí pravidelne počúvajú homílie, je pre kazateľa mementom, aby sa nepoliehal, že poslucháči veciam rozumejú, prípadne si musí byť vedomý, že známe veci ohľadom viery a mravov treba pripomínať. Kazateľ pred širokým publikom používa jednoduché slová a vyhýba sa odborným a cudzím slovám. Má na pamäti, že príklady, obrazy sú neodmysliteľnou pomôckou pri zapamätaní si podstaty homílie.

Podceniť alebo nedoceniť ľudí, prípadne okolnosti prednesenia homílie by u kazateľa nemalo byť. Často je potrebné, aby sa kazateľ vžil do situácie svojich poslucháčov. Zodpovednosť za prípravu homílie rastie a udržiava kazateľa v pohode. Poznámky sú prínosom najmä v okolnostiach, keď niet veľa času na prípravu homílie. Poznámka by mala obsahovať materiál schémy: kto, čo, komu, kedy, ako, kde a pod. Dobrá príprava homílie umožní, že na ambóne za pomoci Ducha Svätého môže kazateľ veci vylepšiť, zdokonaliť či konkretizovať pre väčšinu poslucháčov. Kazateľ, ktorý nevenuje pozornosť príprave homílie, stáva sa pri prednese nervóznym pri myšlienke, že musí improvizovať.

Príprava na homíliu si vyžaduje každú myšlienku a informáciu prehodnotiť z viacerých hľadísk. Myšlienka má zodpovedať účelu, vylúčiť takú, ktorá priamo nepodporuje hlavnú myšlienku. Logika myšlienok musí byť podložená autoritou. Klásť dôraz na aktuálnosť a zaujímavosť myšlienky. Rovnako je dôležité, aby myšlienka zodpovedala druhu a téme homílie a času i okolnostiam prednesenia. Je dôležité nielen vedieť čo chcem, ale aj ako to chcem povedať. Kazateľ si uvedomuje, že úvod patrí poslucháčom a záver veci, ktorá pre poslucháčov vystála z homílie.

Trémistom sa doporučuje, aby si niekoľko úvodných viet alebo odsekov napísali doslova. Takúto prípravu treba urobiť na každú novú homíliu, a to aj vtedy, ak sa téma i situácia budú opakovať. Kazateľ si nemie počínať podľa slov La Bruyéra: „Niektorí ľudia začínajú hovoriť o chvíľu skôr, ako začnú myslieť.“[178]

[178] MISTRÍK, J.: *Kurz lektorskej rétoriky*, s. 14.

5.3 Kazateľský štýl *(Elocutio)*

Kazateľ si musí uvedomiť, že slovo je formou myšlienky. Myšlienka skrze formu dostáva úplnú hodnotu. Preto forma a myšlienka sú podstatne spojené. Štýl nie je pre kazateľa vedľajšou vecou. Aj najlepšie myšlienky by urobili iba slabý dojem, keby nemali zodpovednú rečovú formu. Štýl je natoľko spojený s osobnosťou človeka, že niet všeobecnej náuky o podstate štýlu. Štýl nie je nič iné ako rečníctvo „in concreto“. Ako rečníctvo, tak aj štýl rastie z harmonickej spolupráce duševných schopností. Štýl je fyziognómiou ducha. Napodobňovať cudzí štýl je toľko, ako nosiť masku. Aj najškaredšia živá tvár je lepšia ako najkrajšia maska. Štýl je verným výrazom duše. Kto chce mať jasný štýl, musí mať jasno v duši. Veľkolepý štýl predpokladá veľkolepý charakter. Otázka štýlu je otázka osobnosti.
Kazateľský štýl je formovanie myšlienok pre prednes. Myšlienky sú dušou, štýl je telom a prednes je rúchom homílie. Misia kazateľa si vyžaduje zodpovednú formu, pretože nielen vysvetľuje nové veci, ale pre tieto veci chce pohnúť vôľu poslucháčov. Kazateľ nemôže povedať nič nové, a preto je otázkou, ako to povedať. To je význam kazateľského štýlu.

<u>Čo sa očakáva od kazateľa - kritériá</u>

Od kazateľa sa žiada, aby správne zachytil podstatu veci a aby ich podal v správnom výraze. Právom si kazateľ musí byť vedomý, že sa od neho žiada hĺbka myslenia, živosť fantázie a teplo srdca. Keď má ešte nadanie, úspech zo strany kazateľa je možný. Opravdivý štýl sa rodí ako osobnosť.

Od kazateľa sa očakáva, že splní tieto podmienky:

a) Dôkladné vedomosti a znalosť vecí:

Každý vie hovoriť iba o tom, čo hýbe jeho dušou. Mnohí nevedia hovoriť preto, lebo nemajú čo povedať.

2. Charakter a ideálne životné ciele a túžby:

Veľké myšlienky sa rodia v srdci, kde je oduševnenie za ideály. U kazateľa je to viera, nádej a láska. Je správne, že kňaz má v srdci lásku k pravde a k dušiam.

b) Jasnosť v myšlienkach a pojmoch:

Kde toto niet, tam často vznikajú frázy, tautológie, pleonazmy, čiže nejasný a neprirodzený štýl.

c) Gramaticky správny a v literárnej reči:

Správna reč je dôstojným rúchom Božieho slova. Gramatická správnosť nemôže byť na úkor popularity. Kazateľ nehovorí dialektom.

d) *Zdokonaľovať sa a cvičiť:*

Stojí za námahu osvojiť si prirodzený, jasný a čistý štýl. Už sv. Augustín hovorí, že skoro vždy sa mu nepáči jeho reč, lebo túži po niečom lepšom, čo vo vnútri už prežíva skôr, ako by to slovami začal vyjadrovať.[179]

Usilovná práca na každej homílii je najlepšou cestou k čistote štýlu. Kazateľovi je osožné, keď študuje aj cudzie vzory; pritom nech je opatrný na svoj vlastný štýl.

Ktoré vlastnosti má mať kazateľský štýl?

Už Cicero poukazuje, že rečnícky štýl musí mať štyri vlastnosti. Štýl musí byť:

e) gramaticky správny
f) zrozumiteľný
g) pekný
h) *primeraný*

Aké vlastnosti má mať populárna homília?

[179] Porov. AUGUSTIN, *De catechizandibus rudibus*, c. 2,n. 3.

Vlastností homílie môže byť i viac. Medzi najdôležitejšie možno zaradiť:

i) *Jasnosť* (zrozumiteľnosť)*:* Myšlienky musia mať logiku, reč musí byť čistá a správna. Vety krátke a výrazy názorné. Kto chce dobre rečniť, musí dokonale ovládať reč.
j) *Spisovná reč:* Na ambón nepatrí dialekt.
k) *Dokonalosť formy:* Božie slovo si žiada, aby bolo oblečené do najkrajších a najcennejších šiat. Nech si kazatelia všimnú, do akých šiat obliekajú novinári, politici lož a klamstvo. Cirkev evanjeliáre mala vždy bohato zdobené. Pre hovorené Božie slovo treba použiť krásu a jemnosť ľudskej reči. Kazateľ ma neustály kontakt so spisovnou slovenčinou.
l) *Jednoduchosť:* Kazateľovi sa protivia frázy. Reč Ducha Svätého je jednoduchá. Hovorený štýl má byť jednoduchší, stručnejší ako štýl tlačeného slova. Hovorenému slovu nie sú na prekážku aj dlhšie vety a súvetia, keď sú vhodné.
m) *Dialóg:* Hoci kazateľ od ambónu hovorí sám, ale počas homílie nie je sám. Homília je vlastne virtuálny dialóg, keď počas rozprávania jedného, ostatní svojím správaním sú spolutvorcami. Kazateľ už pri tvorbe homílie sa zaujíma o poslucháčov.
n) *Rytmus:* Každý štýl má svoj vlastný rytmus, ktorý sa dá možno iba cítiť, ale nie opísať. Ovplyvňuje ho sám kazateľ svojimi vlastnosťami, ale i poslucháči.

Je potrebné vhodným spôsobom poznať pravdivosť a objektivitu, ako prijímajú poslucháči kazateľskú činnosť Cirkvi. Zaiste v dejinách bol a v každej dobe by sa dalo nájsť, teda i dnes, určitý počet obľúbených kazateľov. Nielen sv. Augustín a sv. Chryzostom, na Slovensku Alexander Máčaj, Ignác Bajza či Juraj Fándly v minulosti. Ale z konca 20. storočia na Slovensku najmä Jozef Vrablec, ktorý ako teoretik homiletiky, ale i praktický kazateľ, vychoval a pripravil najmenej dve generácie kňazov-kazateľov.

Čo robí homíliu populárnou?

Slovo populárna kázeň či homília skrýva viac-menej niečo iné. Aké majú požiadavky poslucháči na kazateľov, je možné zhrnúť do týchto bodov:

1. *Ľudská reč:* Kazateľ musí vedieť, koho má pred sebou, komu káže. Nekáže svätým a anjelom.
2. *Obsah:* Musí by primeraný chápaniu poslucháčov, aby ho mohli pochopiť a osvojiť si. Kazateľ musí byť psychológom, poznať sociálne problémy, nesmie byť cudzím poslucháčom.
3. *Štýl a reč:* Musia byť populárne. Keď teologickú náuku, abstraktné pojmy, výrazy a vedeckú terminológiu povie rečou zrozumiteľnou do konkrétneho života. Kazateľ hovorí rečou ľudu, nie rečou ulice alebo novín. Keď reč obsahuje slovesá, krátke vety, vtedy je živá. Abstraktné pojmy je možné nahradiť obrazovými pojmami v dramatickej forme. Kazateľ sa vyvaruje slovám ťažko pochopiteľným, zrozumiteľným, cudzím pre väčšinu poslucháčov. Pozná však štýl písania masovokomunikačných prostriedkov svojej doby. Má kontakt s okolím. Nevyhýba sa aktuálnym životným veciam, má vzťah k životu ľudí, pozná umenie, venuje sa kultúre, ovláda politickú situáciu, registruje šport a podobne.
4. *Prednes:* Musí byť prirodzený po stránke hlasu, gest, mimiky, a rovnako vizuálny pohľad na kazateľa prezrádza jeho osobné zaangažovanie sa po duchovnej i spoločenskej stránke.

Ďalšie kritériá populárnosti dobrého kazateľa

Prostriedky populárnosti možno rozšíriť aj o nasledujúce kritériá:

1. *Teologické vzdelanie:* Má byť hlboké a jasné. Každá teologická oblasť sa dá populárne vyložiť. Kto to nevie, tomu chýba buď vzdelanie, alebo rečová dokonalosť.
2. *Rečové vedomosti:* Kazateľ by mal byť sčítaný, nie iba naplnený množstvom vedomostí.

3. *Láska k ľuďom:* Kazateľ musí mať srdce pri ľuďoch. Cítiť s nimi. Mať ich rád.
4. *Znalec literatúry:* Národné cítenie sa prejavuje aj poznaním literatúry národa.
5. *Sväté písmo:* Nielen poznať, ale podľa neho aj žije. Vie o ňom hovoriť v každej situácii.

5.4 Štýl homílie

Vo všeobecnosti sa štýlom rozumie spôsob výberu a usporiadania čiastkových prvkov pri výstavbe určitého celku, teda i homílie. O štýle možno hovoriť iba tam, kde sa uplatňuje ľudská činnosť, pretože len tá je cieľavedomá a zámerná. Základným predpokladom štýlotvorného procesu je možnosť výberu z viacerých prvkov, ktoré sú relatívne rovnocenné. Výber jedného prvku z viacerých možností je podmienený jednak subjektívne a jednak objektívne. Aj pri homílii sa uplatňuje človek. Kazateľská činnosť je cieľavedomá a zámerná. Preto sa dá hovoriť aj o štýle. Je potrebné vedieť, že štýly majú svoje zvláštnosti.
Špecifikom kazateľského štýlu je predovšetkým to, že sa konštituuje na pozadí jazykového štýlu, ktorý ho v podstatnej miere predznamenáva. Kazateľský štýl je veľmi spätý s charakterom doby a jej potrebami. Keď hovoríme o dobe, jedná sa o veľmi široké súvislosti. Je to nielen spoločenská, ekonomická, sociálna súvislosť, ale aj dobová atmosféra, intelektuálny a duchovný stav u poslucháčov. Je prirodzené, že doba si vyžaduje istý typ oslovenia. Kazateľ musí rešpektovať potreby doby, ktorá v dôsledku rôznych súvislostí preferuje aj istý štýl prednesu. Sila kazateľskej individuality je práve v tom, ako dokáže prijať tieto vonkajšie determinanty. Kazateľ musí byť pri podávaní homílie prítomný a jeho kazateľská tvár musí byť identická s jeho ľudskou tvárou. Je chybou, keď pri prednese má tvár herca, komentátora, a teda sa nezhoduje s vlastnou tvárou.

Keď chceme klasifikovať kazateľské štýly v širšom zmysle slova, dá sa hovoriť o diachronickom, historickom a vývinovom priereze, keď v priebehu vývinu sa postupne konštatoval štýl romantický /lyrický/, rétorický, patetický a racionálny /intelektuálny/.

Romantický štýl hľadá a akcentuje iba emocionálnu zložku. Rozochvieva citovú strunu. Spravidla prechádza do afektu a spravidla vedie k stereotypu.

Rétorický štýl vyzdvihuje logicko-myšlienkové súvislosti, keď hľadá a vyjadruje argumenty, ktorými by poslucháča presvedčil alebo ohúril. Hoci citový prvok neignoruje, ale radšej apeluje na rozum poslucháča. Využíva dôraz a prestávku. Pozornosť poslucháčov si získava zmenou tempa /agogika/ a zmenou rytmu i intenzity hlasu. Snaží sa prinútiť poslucháča, aby ho sledoval.

Patetický štýl charakterizuje, že prednášateľ sa neusiluje preniknúť do hĺbky, zachytáva sa na prvotných významoch, objavuje každý nápadnejší detail a bez ohľadu na jeho funkciu v štruktúre textu ho vyzdvihne. Takýto prednes je neraz bezobsažný. Preexponovaný výraz je spravidla iba gestom, ktorým rečník agituje predovšetkým za seba. Tento štýl využíva dôraz, intenzitu hlasu a tempo prejavu. Tempo je skôr pomalé, zdôraznené slovo sa intonuje do šírky, najmä jeho prvá /prízvučná/ slabika je pateticky rozprestretá v čase.

Racionálny štýl je opakom romantického. Vzniká a utvára sa v opozícii proti prednesom, stavajúcim na povrchu zážitku, ktorý rečník pateticky a romanticky nadsadzoval, nedodržiavajúc proporcionalitu pri využívaní zvukových prostriedkov reči, nefunkčne, náhodne alebo samoúčelne ich zveličujúc. Racionálny štýl neznáša vonkajšie prežívanie, nadnesený tón, falošný pátos a afektívne zvukové prostriedky. Zdôrazňuje požiadavku striedmosti, ekonomiky výrazu, potláčania pátosu, nadbytočnú sentimentálnosť a smeruje k prirodzenosti. Štýl ráta so všetkými výrazovými prostriedkami rétora.

5.4.1 Kritériá kvality homílie

Úspech kazateľa z prirodzenej oblasti závisí aj od vlastností homílie, ktorú ju urobia úspešnou, prenikavou a aktivizujúcou poslucháčov. Má ísť o súlad a jednotu viacerých znakov a vlastností. Je to memento kazateľovi, aby vedel bohato využiť možnosti, ktoré sú typické pre homíliu ako výchovno-vzdelávaciu formu. K základným požiadavkám patrí vedeckosť, iniciatívnosť, pravdivosť a správnosť, konkrétnosť a reálnosť, názornosť a obraznosť, ako aj katechetická a pedagogická zručnosť.

Rovnako dôležité sú vlastnosti témy ako účelnosť, príťažlivosť a obsažnosť. Taktiež kompozičná práca pri zostavení textu je nemysliteľná bez poznania životnej skutočnosti, bez poznania poslucháčov a okolností, kde homília bude prednesená. Kazateľ sa má vyvarovať určitého schematizmu a formalizmu. Naopak, je potrebné vnikať do podstaty tvorivej majstrovskej kazateľskej činnosti. Homília, z ktorej je cítiť pravdu i osobný záujem kazateľa, sa stáva príťažlivou a živou. Ak je homília časová a aktuálna, nachádza odpoveď u poslucháčov. To si vyžaduje od kazateľa štúdium nielen teologickej literatúry, ale aj krásnej literatúry, umenia, kultúry, sociológie a podobne. Kazateľ nepodcení poznávanie podmienok a skúmanie faktov pre svoju homíliu. Je správne, keď si osvojí metódy na poznávanie skutočnosti, ako je vnikanie do predmetu riešenej témy, pozornosť určitej časti témy či výber a použitie prostriedkov na objasnenie témy. Nesmie sa uspokojiť s povrchným zbieraním javov a faktov, pretože vonkajší prejav kazateľa súvisí s vnútorným životom poslucháčov. Kvalite homílie nepridáva a škodí rutinérstvo a šablónovitosť.

Poslucháči veľmi ťažko prijímajú dlhú homíliu. Medzi poslucháčmi je potrebné rátať s ľahostajnosťou, oponentúrou, kritičnosťou a nevzdelanosťou. Kazateľ má pred sebou aj presvedčených veriacich, ktorí vedia, čo im homília dá pre ich vnútorný i spoločenský život. Iní sú opakom týchto. Starší to chápu ako svoju povinnosť si vypočuť, majú

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

čas, iní sa snažia dohnať to, čo kedysi nemohli či podcenili. Sú aj takí, čo sa tešia z toho, že môžu iným prekážať v počúvaní či kázaní, a sú aj takí, čo vyhľadávajú len svojho obľúbeného kazateľa. Pre kazateľa to kladie zvýšené nároky na prípravu i prednes. Kazateľovi nemôže byť ľahostajné, ako poslucháči reagujú. Vyhovieť všetkým nie je možné. Kazateľ má prijať však aj tých, čo majú kritický pohľad.

5.5 Príprava na homíliu

Príprava kazateľa po rétorickej stránke, ale i materiálnej si vyžaduje poriadok. Jedná sa o určitý technický postup.

Systematická príprava

Táto si vyžaduje mať čas, chuť a dobrú vôľu kazateľa. Príslovie hovorí: „Poeta nascitur, orator fit“. Kto sa nenarodil básnikom, nestane sa ním. Byť rečníkom, nestačí len mať nadanie, prax, postavenie, vedomosti, ale je potrebné rozvíjať a pokračovať v tom, čo už vlastním. Tvorivá práca je plodom vytrvalosti, trpezlivosti, veľkej pozornosti, dôkladnosti, ale aj skromnosti, pokory, lásky k povolaniu a poslaniu.

Vzdialená príprava

O každom človeku dá sa hovoriť ako o skrytom rečníkovi. Ak kňaz má lásku k dušiam, je to predpoklad jeho kazateľského poslania. Je potrebné, aby prehlboval svoj vzťah a presvedčenie ku Kristovi a ostáva pravdou „orator fit“. To stále „fieri“, stály rast a vzdelávanie sa kazateľa je vzdialenou prípravou. Kazateľ-začiatočník má sa vyhnúť znechuteniu. Na jar sa neoberá ovocie. Kazateľ musí dozrieť, dorásť. Aby sa stal niekto dobrým kazateľom, potrebuje na to čas. Nie je možné čakať od začiatočníka erudíciu skúseného kazateľa. Začiatočník mal by mať svoj ideál, vzor a ešte niečo naviac. Vytrvalá práca, primeraná oduševnenosť, aj keď nemá evidentne talent, dokáže vykonať mnoho. Veľký kazateľ sa

vie a dokáže pripraviť na homíliu. A kto nie je veľký, ten podcení prípravu a ide kázať. Vzdialená príprava nie je len vec času, ale i štúdia, práce na sebe, cvičenia, pozorovania a taktiež nadobudnutia a osvojenia si, že kazateľská činnosť musí byť vecou srdca. Kazateľ spolupracuje s Duchom Svätým skôr, ako vystúpi na kazateľnicu.
Vzdialená príprava si vyžaduje študovať teológiu, logiku, psychológiu, prírodné vedy, históriu, cudzie jazyky, iných autorov a ich diela z kazateľskej oblasti, poznať prostredie, sociálnu oblasť, mentalitu ľudí, ale sa s nimi aj stretávať, hovoriť s nimi, poznať ich život. Kto chce byť dobrým kazateľom, musí mať aj primeraný archív, knižnicu a veľa trpezlivosti.

Bezprostredná príprava

Táto je pokračovaním systematickej. Nepripraviť sa na kázeň vedome a dobrovoľne – kazateľ má chápať ako stavovský hriech. Bezprostredná príprava má byť vecou svedomia. Príprava na homíliu má byť povinnosťou kazateľa.
Keď kazateľ vie, z akých textov má vychádzať, pred akými poslucháčmi bude hovoriť, keď je stanovená téma, pozná cieľ a časový rozsah homílie, začne vyberať zo zhromaždeného materiálu, poznatkov, myšlienok a aktuálnych požiadaviek.
Homília má takú hodnotu, koľko námahy stála príprava. Výhovorky neobstoja. Nie sú často najviac zaťažení prácou kazatelia najlepšími kazateľmi? Využiť čas. Rozplánovať si čas. Jednoducho mať čas. Je vecou stavovskej cti kazateľa, že svoju misiu berie vážne. Neobstoja reči: ja sa nepripravujem a poviem homíliu lepšiu ako ten, čo sa pripravuje. Kde je kňazské svedomie? Kazateľ je aj svedok. Nik nemusí vedieť, koľko sa pripravoval na kázeň. Veriacemu kazateľovi stačí, že to vie on a Boh.

Materiálna a formálna príprava

Homília potrebuje, aby mala cieľ a tému. Úlohou každej homílie je poučovať rozum a pohnúť vôľu. Hlavnou úlohou homílie je pohnúť vôľu poslucháčov, aby sa rozhodli pre spasiteľné skutky. Je to psychologický proces, ktorý má svoje predpoklady. Kazateľ musí rešpektovať vôľu poslucháčov, ale má urobiť všetko tak, ako keby iba od neho závisel výsledok. Úspech bude väčší, keď sa zachovajú všetky prirodzené predpoklady. Je psychologickým faktom, že akt vôle okrem motívu má aj iné podmienky. Kazateľ musí vedieť predstaviť konkrétny skutok či určitý cieľ pred vôľu poslucháčov. Platí, že nemôžeme chcieť bez toho, žeby sme niečo nechceli a nevedeli, čo chceme. Kazateľ najistejšie pohne vôľu poslucháčov tak, ak im určí celkom konkrétny skutok ako objekt ich vôle.
Po stránke formálnej najbližším cieľom homílie je teda živým slovom a determinovane vplývať na vôľu poslucháčov, aby sa rozhodli pre ten skutok, ktorý im kazateľ predstavil ako objekt vôle.
Po stránke materiálnej najbližším cieľom homílie je ten určitý a špeciálny skutok, ktorý kazateľ od poslucháčov žiada.

Konkretizácia cieľa

Jedná sa o potrebu nasmerovať v homílii poslucháčov k jasnému a pevnému cieľu. Kazateľ musí mať určitý cieľ, čo chce homíliou dosiahnuť. Moderná rétorika žiada určitý a konkrétny cieľ. Kazateľ nesmie k poslucháčom pristupovať ako k pokusným králikom.[180] Od kazateľa sa právom vopred, pred homíliou, hoci to vie len on sám, žiada jasnosť ohľadom cieľa homílie. Prvou podmienkou pre kazateľa je, aby si ustálil istý cieľ. Ak nemá cieľ, tak nedosiahne nič. Alebo aj keď si určil cieľ, ale nehľadá primerané prostriedky na dosiahnutie tohoto cieľa, čiže neurobí si jasný plán, nedosiahne nič, alebo len veľmi málo a neisto.

Je správne určiť si cieľ a potom pomocou cieľa tému. Kazateľ si sám musí určiť cieľ podľa potreby svojich poslucháčov. To predpokladá,

[180] Porov. NAUMAN, K.: *Die kunst der Rede*, Reimer Verlag, Berlin, 1914, s. 26-27.

že kazateľ ich pozná. Prehodnotí, čo je dnes prioritou, dôležitosť, okolnosti, potreby, ktoré hriechy a nedostatky, chyby sú v duchovnom živote poslucháčov, a tiež o čom sa dlhšie nehovorilo.

Je nesprávne, keď kazateľ nehľadá primeraný cieľ, ale z perikopy si volí náhodne tému. Téma musí byť vybraná podľa cieľa, a preto podľa potreby a okolnosti treba najsamprv určiť cieľ, a potom príde až téma.

Kazateľovu starosť o poslucháčov je vidieť v cieli homílie, a to je konkrétny skutok, ktorý môže byť vnútorný alebo vonkajší. Cieľom homílie môže byť určitá časť mravouky, prikázania, sviatosti, čnosti, stavovské povinnosti…

Homília má mať len jeden cieľ. Čím je cieľ viac vnímateľný poslucháčmi, tým je homília úspešnejšia. Uľahčením tak pre kazateľa i poslucháčov je, keď presne určený cieľ, odôvodnený jedným hlavným motívom, sa dá sledovať v celej homílii. Je kazateľským umením, keď dokáže homília brať zreteľ na rôzne prípady poslucháčov, a preto jednu myšlienku aplikuje na rôzne prípady a okolnosti života. Kiež by o každej homílii poslucháči mohli povedať, že z nej si môže každý pre seba niečo vybrať.

Úlohou homílie je pripraviť v dušiach poslucháčov pôdu, aby si potom sami volili nejaký konkrétny skutok, aby sa aj sami mohli rozhodnúť pre konkrétne predsavzatie, ale kazateľ im ponúkne určité konkrétne kroky, veci, udalosti... Je správne uvádzať pravdy do života poslucháčov pôsobením tak na vôľu, ako aj na city i rozum poukázaním na konkrétny cieľ. Pritom kazateľ nech urobí všetko preto, aby bol nástrojom Ducha Svätého. Kazateľ nemá pokúšať Ducha Svätého. Milosť Božia nech pôsobí. Tu platí zásada: "Gratia supponit naturam". Nech kazateľ urobí všetko, čo prirodzené zákony žiadajú, a tak pripraví pôdu milosti Božej. Nech nikoho nenúti, ale nech si počína v duchu svojej misie, kde má povinnosti i práva. Keď homília má konkrétny cieľ, to neznamená, že v každej má byť iný a iný. Jeden cieľ môžu mať viaceré homílie, alebo rôzne témy nevylučujú ten istý cieľ. Tak určité obdobia alebo niektoré nedele, ktoré majú po sebe nadväzujúci text evanjelia, môžu mať ten istý cieľ, pravda, téma homílií bude iná, vzatá z čítaní či iných textov svätej omše tej nedele.

5.6 Téma homílie

Kazateľ si má byť vedomý toho, že téma ako samotný fakt je mimorečovou okolnosťou, ktorá má v prejave svoju vlastnú silu, úzko súvisí s cieľom a funkciou reči. Téma homílie a s ňou súvisiaca situácia je iná pri smútočnom obrade, iná pri sobášnom obrade, iná na púti, odpuste, kermeši a podobne určuje aj výber výrazových prostriedkov. Rétorika kazateľa je odlišná pri slávnostnom prejave a iná pri každodennom plnení úlohy a poslania kazateľa.
Pri určovaní témy homílie treba brať zreteľ na poslucháča, najmä aby obsah homílie bol misijný. Materiálna teológia misijnej kázne obsahuje v sebe všetky problémy fundamentálnej teológie a apologetiky, ale nie v takom poradí a systéme, ako sa prednášajú na teológii. Prof. J. Vrablec na adresu témy homílie používa prirovnanie: „Musíme mať citlivú anténu na otázky vyplývajúce zo situácie človeka. Musíme najprv dýchať jeho vzduch a zachytiť sa do toho, čo visí v jeho atmosfére.“[181]

Kazateľ si pri téme má uvedomiť aj dĺžku svojej homílie. Je potrebné zamerať sa najmä pri známej téme na jadro. Keď je téma poslucháčovi úplne nová, kazateľ môže začať viac zoširoka, nie príliš, aby uviedol poslucháčov do situácie na základe čo najširších kontextov. Treba poznamenať, že poslucháč si rád vypočuje tú istú tému aj viackrát, ak ju prednesie vždy iný kazateľ a rozoberá ju z inej strany. Môže sa stať, že kazateľ rozoberá tú istú tému viackrát, čo ho môže zvádzať k tomu, že ide o "reprízu". Repríza býva obyčajne ľahšia. Pre každého kazateľa je každá, i opakovaná homília premiérou, a to už aj preto, že má pred sebou nových poslucháčov, omša je na inom mieste, v inom čase a nepredpokladá sa, že sú prítomní tí, ktorí už v ten deň homíliu počuli.

Pri komunikácii medzi kazateľom a poslucháčom hrá závažnú úlohu aktuálnosť problematiky. Nadčasové témy sú menej príťažlivé ako aktuálne, teda tie, ktoré sa týkajú dneška a poslucháča priamo. Aktuálna alebo aktualizovaná téma zvyšuje záujem poslucháčov. Kazateľ mal by mať kontakt s poslucháčmi rozvinutý aj nepriamo, aby mali účasť na

[181] VRABLEC, J.: *Homiletika*, s. 28.

téme homílie. Na druhej strane kazateľ, ktorý pozná poslucháčov, ich aktuálne životné problémy, nesmie sa vyhýbať aj takým témam, ktoré prípadne aj jemu robia ťažkosti. Je predsa pastier duší. Nemôže mu ísť len o podanie, formu homílie, ale ide mu o spásu zverených poslucháčov. Dá sa hovoriť aj o príťažlivosti témy, ktorá je niekedy suplovaná príťažlivosťou osobnosti kazateľa, najmä jeho povesťou vynikajúcej osobnosti. Pri prednášaní menej aktuálnych, nadčasových tém kazateľ musí siahať k výrazovým prostriedkom, ako je tempo reči, farba hlasu, gestá, mimika, aby sa homília dostala do sŕdc, života poslucháčov.
Kazateľovi musí záležať na tom, aby povzbudzoval, podnecoval, vyvolával, podporoval, udržiaval u poslucháčov "gestus otázky" svojím neustálym kontaktom s nimi. Medzi kazateľove prejavy správania zvlášť patrí, aby prejavil radosť z témy a lásku k poslucháčom. Takéto správanie sa dá prirovnať k iskre. Vtedy sa dá predpokladať, že iskra preskočí z kazateľa na poslucháčov. A iskra zapáli a vyvolá v hĺbke poslucháčov zážitok, a teda kazateľovi sa podarí ako človeku splniť svoje poslanie. Kazateľ si okrem toho musí byť vedomý, že je iba nástroj v rukách Ducha Svätého. Pretože Duch Svätý pôsobí v srdciach poslucháčov.

Kazateľ má urobiť všetko preto, aby medzi ním a poslucháčmi bol živý kontakt, čo je podmienka virtuálneho dialógu. Má z neho vyžarovať určitá prúdiaca sila a jeho fluidum u poslucháčov vyvolá stav obdarovania, slobody, občerstvenia či posily. Zo všetkého, čo je v kazateľovi a čo z neho pochádza, povstáva jedinečné prúdenie, ktoré sa rozlieva na poslucháčov ako prúd života.[182] Každý kazateľ má vydávať niečo zo seba, čo nie je náhodilé, ale čo hovorí o jeho charaktere a osobnej zaangažovanosti. Vychádza to z hĺbky jeho bytosti s podstatou pravdy, ktorú hlása. Môže sa preto hovoriť pri osobnosti kňaza aj o vernosti k vlastnému poslaniu.
Kazateľská činnosť súvisí aj so životom kňaza, jeho odpoveďami na povolanie, ktoré dostal od Boha a je pre neho darom. Vnútro kazateľa, keď je usporiadané, spojené s Bohom, dá sa vyjadriť aj slovami: „Iba kto

[182] Porov. VRABLEC, J.: *Homiletika,* s. 104-105.

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

horí, vie zapáliť ostatných.“[183] Je samozrejmé, že poslucháči oceňujú kvality kazateľa, a nielen tie, ktoré má ako rétor, ale mnohí poslucháči aj tie, a najmä tie, ktoré idú z hĺbky jeho vnútra, presvedčenia a žitého života. Poslucháč sa dá presvedčiť aj vtedy, keď vidí kazateľa ako dobrého človeka. Vzťah kazateľ - poslucháč siaha až do najvnútornejšej osobnosti kazateľa, pretože tam začína virtuálny dialóg. Treba pripomenúť aj to, keď opak je pravdou. Počínanie kazateľa ako funkcionára, keď koná svoju činnosť bez záujmu, chuti, radosti, s nevôľou, bez vnútornej účasti, bez lásky, nenadviaže s poslucháčmi virtuálny dialóg a ak, tak zo strany poslucháčov odmietavý, alebo azda až bolestný.
Kazateľ sa vyhýba neusporiadaným myšlienkam. Rozlišuje medzi dôležitými a vedľajšími vecami, neodbočuje k iným témam a ukončí svoju homíliu tak, aby záver tvoril s úvodom jeden celok. Dobrá homília na každú tému a prednesená dobrým kazateľom sa vyhne nepodstatným podrobnostiam. Téma homílie má mať rýchle napredovanie k vyvrcholeniu. Zlý kazateľ rozpráva zoširoka najrôznejšie podrobnosti. Je správne vedľa chronologického usporiadania venovať pozornosť dramatickému vyvrcholeniu, najmä pri podaní vysvetlenia. Rôzne druhy výkladov majú spoločné to, že po vysvetlení problému, jeho dôvodov, pripoja sa informácie, ktoré poslucháči potrebujú k tomu, aby si osvojili ohlásenú pravdu a primeranými argumentmi boli obohatení pre svoj život.

Téma homílie má byť zrozumiteľná a jednoduchá. Ak si to téma vyžaduje, kazateľ pri výklade postupuje od jednoduchého k zložitejšiemu, alebo začne od známych vecí a k vysvetleniu neznámych. Znova platí zásada, že dobre zvolený príklad alebo prirovnanie veľmi uľahčí porozumenie.
Dobrý kazateľ pri obtiažnejšej téme si dá záležať, že veci pri príprave venuje viac pozornosti. Tému si rozanalyzuje do podrobností. Zvlášť venuje pozornosť prvým vetám, pretože tie vo väčšej miere rozhodujú o úspechu riešenej témy v homílii. Skúsenosť dobrého kazateľa učí, aby sa

[183] VRABLEC, J.: *Homiletika*, s.105.

vyvaroval neúčinnému úvodu. Kazateľ nikdy neposudzuje tému len zo svojho hľadiska, ale venuje jej pozornosť najmä z hľadiska poslucháčov. Vhodne sa vžije do postavenia a uvažovania poslucháčov a berie ohľad na ich danosti.

Významnú úlohu pri voľbe témy tvoria aj stavba a dĺžka viet. Dlhé vety majú viac nevýhod. Kazateľ má ťažkosti s dýchaním. Poslucháči majú ťažkosti so zapamätaním si obsahu. To neznamená, že kazateľ by mal požívať len krátke alebo rovnaké vety. Viac krátkych viet nasledujúcich po sebe robí príhovor monotónnym. Téma tak pre kazateľa, ako i poslucháča je prínosom vtedy, keď sa striedajú krátke vety a súvetia. Záver si vyžaduje krátke vety, ktoré by mali obsahovať zámená namiesto osôb. Nepekne pôsobí, keď za sebou nasleduje niekoľko podstatných mien. Kazateľ ako majster slova vie, že slovenčina oproti iným jazykom dovoľuje v slovoslede ich voľne meniť. Je možno využiť možnosť klásť dôraz raz na jedno a raz na druhé slovo.

Pri riešení niektorej témy je možné usporiadať myšlienky, prípadne argumenty psychologickými požiadavkami. A to vtedy, keď vieme, že poslucháči majú nepriaznivý názor na určitú vec. Nepoukážeme hneď v úvode na riešenú tému. Kazateľ môže byť v určitých okolnostiach diplomatickým rečníkom. Keď názory kazateľa získajú sympatiu poslucháčov, nesmie to zneužiť.

5.6.1 Cieľ a téma homílie

Cieľ a téma homílie vnútorne súvisia. Jedno bez druhého nemôže byť. To plynie z povahy a účelu homílie. Kazateľ rozoznáva predmet, cieľ a tému homílie.

Predmet je látka, ktorú cieľ špecifikuje a obmedzuje a takto vzniká téma. Preto v každej téme je obsiahnutý predmet a cieľ. Formálne sú spojené, aj keď logicky sú rozdielne. Téma nemôže byť čisto materiálna,

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

ale musí byť skrze cieľ bližšie určená, prakticky konkretizovaná. Nie je možné o nejakom predmete úspešne hovoriť, ak nemáme jasne pred očami, čo ním vlastne chceme docieliť. Každá zjavená pravda má význam pre život, a preto musíme nájsť tento význam, a to je cieľ. A potom nie je možné ináč pôsobiť na vôľu, iba ak je určený konkrétny cieľ. K psychologickým požiadavkám patrí, že keď sme si určili nejaký cieľ, ktorý má vykonať vôľa, potrebné sú k tomu určité vedomosti, ktoré obsahujú motívy a ktoré tvoria tému homílie. V každom prípade cieľ je spojený s témou, lebo on determinuje predmet a takto vytvorí z neho tému. Cieľ má rozhodujúci vplyv na voľbu témy. Prečo? Pretože kázať neznamená nič iné, ako nájsť v tom predmete, ktorý je predmetom kázne, tú silu, ktorá je v ňom skrytá a ktorá pôsobí na duchovný život veriacich.

Kazateľ, keď našiel cieľ, teda nie až na ambóne, hľadá si k tomuto cieľu myšlienky, motívy, dôkazy dlhší čas s nimi pracuje a obmedzuje ich podľa cieľa a upravuje v tému. Tému si kazateľ určí tak, že podľa konkrétneho cieľa zužuje predmet. Téma je presne a konkrétne vymedzený predmet. Dá sa povedať, že homília pozostáva z tela i duše ako človek, keď dušou homílie je cieľ a telom predmet. Aký je rozdiel medzi dušou a telom, tak taký je aj medzi predmetom a cieľom. Človek nie je človekom bez duše, tak ani homília bez cieľa. Je iba prednáškou. Téma je teda krátkym a stručným obsahom homílie. Je hlavnou myšlienkou, ktorá ovláda celú homíliu. Bez jasnej témy niet správnej a dobrej homílie. Neurčité a všeobecné označenie predmetu nie je témou, ale iba nadpisom. Téma musí byť viac ako je nadpis alebo titul.

Skúsenosť každého kazateľa presvedčí, že nájsť tému obsažnú, praktickú a plodnú, nie je ľahká vec. Najčastejšie sa stáva, že téma je veľmi široká a všeobecná, nie je dosť obmedzená a zúžená. Preto taká homília nemá sily a názornosti, všetko je všeobecné a obyčajné. Homília má byť určitá a konkrétna. Ak na to kazateľ nedbá, podceňuje to, poslucháči si urobia úsudok, že to už počuli. Homília nesmie byť jedna ako druhá. Nebude, keď kazateľ obmedzovaním predmetu skrze cieľ dosiahne hĺbku homílie. Keď si takto kazateľ bude počínať, tak u neho i poslucháčov sa budú rodiť myšlienky, bude rásť obsah homílie a ukáže sa celý organizmus homílie ako strom rozvetvený na všetky strany.

Je omylom myslieť si, že každá homília musí byť niečo úplne mimoriadneho. Chráňme sa falošnej originálnosti, je to často strata síl a času, ktoré sme mohli plodnejšie využiť.

5.6.2 Formulovanie cieľa a témy homílie

Pri formulácii cieľa a témy je potrebné si uvedomiť, že cieľ a téma logicky nie sú jedno, avšak prakticky v kázni nedajú sa oddeliť jedno od druhého. Kazateľ nesmie strácať zo zreteľa, že každý predmet musí mať pripojený nejaký cieľ, a zasa cieľ nemôžeme obsiahnuť bez predmetu, bez látky. Toto spojenie predmetu s cieľom tvorí tému. Preto prakticky nutne sú spojené a každá správna téma musí obsahovať i predmet i cieľ. Skutočná téma, ako jednotná myšlienka, musí byť súdom /judicium mentis/, ktorý obsahuje spomínané prvky, známky. Nestačí pojem. V pojme nie je ešte vyjadrené hľadisko, cieľ, z ktorého na predmet, pojem pozeráme. Napríklad: Predmet, pojem je nevera. Ja môžem hovoriť o príčinách nevery, ale i o jej následkoch. V obidvoch prípadoch téma bude iná, lebo hľadisko, cieľ je iné.[184]
Ináč sa však vec má, keď tému chceme slovami vyjadriť, vysloviť a formulovať. Aj keď sú predmet a cieľ spojené a nemôžu byť oddelené, predsa nie je vždy a absolútne potrebné, aby boli vždy aj spolu vyslovené a formulované. To je veľká výhoda pre homíliu, keď sú spolu vyslovené v jednej téme, avšak sú prípady, že stačí vysloviť tému bez cieľa, alebo cieľ bez témy.

5.6.2.1 Tri spôsoby formulovania cieľa a témy

a) *Predmetná* alebo *vecná téma:* Keď je vyslovený iba predmet, pričom je cieľ obsiahnutý, a teda badateľný. Vecná téma je vyjadrená vo forme

[184] Porov. SINGER, *Aus der Predigttheorie für die Predigtpraxis*, Verlag des kaht, Linz, 1924, s. 104.

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

oznamovacej vety a je obyčajne v homíliách, kde sa kazateľ viac venuje didáskálii.

b) *Cieľová téma:* Keď je formulovaný cieľ, z ktorého sa ľahko dá zistiť a formulovať téma vecná. Tak vecná, ako i cieľová téma dajú sa ľahko zredukovať jedna na druhú, takže podstatného a logického rozdielu medzi nimi niet, ako je to jasné i z prvého bodu. Takéto formulovanie témy a cieľa sa vyskytuje najmä vtedy, keď chceme viac pôsobiť na vôľu, a preto tému vyslovíme vo forme cieľa, ktorý potom odôvodňujeme motívmi, ktoré tvoria akoby tému vecnú. Vyslovená je však iba cieľová téma, aby pôsobila na poslucháčov. Je formulovaná obyčajne vo forme vety rozkazovacej.

c) *Úplná téma:* Je tá, ktorá je tak formulovaná, že obsahuje i predmet i cieľ. A to je ideálom. Aj keď sú predmet a cieľ odlišné, nesmú byť v homílii oddelené, a preto ideálne bude, keď budú v téme spoločne formulované a vyslovené. Homiletika to uznáva ako veľkú výhodu, keď tvrdenie (pravda, predmet) a z neho plynúce vyzvanie k skutku (cieľ), sú zjavné vo formulovanej téme. Forma úplnej témy môže byť rôzna. Cieľová veta môže byť vyjadrená imperatívom aj inou formou.

Formulovať tému sa dá dvoma spôsobmi: materiálne a formálne.

Nie každá vyslovená a formulovaná téma musí byť tak formulovaná, aby jej rečová forma podávala skutočný obsah. Ak podáva skutočný obsah, menuje sa téma materiálna. Napr.: „Milosť posväcujúca je dar Boží, ktorý si máme ceniť.“

Keď rečová forma je taká, že dáva iba rámec, o čom sa káže, keď je to iba nadpis, keď je to iba otázka po veci, keď sa iba náznakovite a skrátene hovorí o nej, tak je to téma formálna. Napr.: „Čo je milosť posväcujúca?“ „Chceme sa dnes rozpamätať, ktoré milosti a dobrodenia nám Cirkev udeľuje.“

Vecné témy sú obyčajne materiálne, cieľové však skôr sa hodia pre formálne formulovanie. Je zrejmé, že kazateľ musí mať pred očami tému materiálnu, lebo len tá je opravdivá a podľa nej musí rozdeliť a budovať homíliu.

5.6.3 Vlastnosti témy homílie

Téma má spĺňať okrem hore uvedených vlastností i nasledujúce. Téma má byť:

Praktická, čo súvisí s cieľom. Ak je cieľ správne volený a je praktický, tak aj téma bude praktická. Kazateľ musí byť praktik. Poznať život a okolnosti, v akých žijú poslucháči. Byť pri ľuďoch.

Primeraná miestu, dobe, poslucháčom i kazateľovi. Nepodceniť nikoho a nič. Naopak.
Zaujímavá, aktuálna, staré povedať ako nové vo forme podania, keď je predmet obyčajne známy. Formulovanie má byť zaujímavé. Nie superlatívy!

5.7 Predmet homílie

Otázka predmetu homílie je veľmi dôležitá. Keď upadá homília, tak zaiste sa venuje materiálnej homiletike málo pozornosti. Materiálna stránka homílie je dôležitejšia ako formálna. Cicero medzi úlohami rečníka na prvom mieste spomína predmet, o ktorom chce hovoriť.[185] Kazateľským ideálom Cirkvi je, aby veriaci poznali Boha a Ježiša Krista. Predmetom homílie je teda Božie slovo. Homília musí byť rečou Pána Ježiša, ako by ju sám povedal. Kazatelia dostali príkaz: „Choďte do celého sveta a hlásajte evanjelium všetkému stvoreniu“ (Mk 16,15).

[185] Porov. CICERO, *De oratore*, 1.1.c. 31.n. 142.

Homília musí byť budovaná na Svätom písme. Predmetom kázne musí byť celá zjavená pravda, tak vierouka i mravouka. Kazateľom sa doporučuje, aby najmä správcovia farností a farári mali určitý plán na homílie, aby počas dlhšej doby venovali patričnú pozornosť v homíliách všetkým pravdám učenia Cirkvi. Nehovoríme o cyklických kázniach, ale o homílii. Kedysi, vieme to z histórie, že farár musel archivovať názvy tém, aby jeho nástupca vedel pokračovať.

5.8 Homiletické pramene

Rečníckym prameňom ako prvý sa venoval Aristoteles.[186] Cicero obšírnejšie hovorí o zbieraní látky, lebo prvou úlohou rečníka je získať bohaté vedomosti.[187] Preto i dnes sa od kazateľa žiada, aby mal široké vedomosti. Kazateľ, ktorý svoju misiu berie vážne, vie si oceniť pramene k homílii. Uvedomuje si, že ak chce časovo a aktuálne pôsobiť, dosahovať cieľ svojimi homíliami, potrebuje stále študovať, sledovať dianie, potrebuje myšlienky, ktoré musí odkiaľsi vynášať. Niekedy mu postačí cudzia homília, ktorá ho inšpiruje, ale môžu to byť pramene postupne získavané a obmieňané. Preto kazateľ musí zavrhnúť homiletickú autarkiu, ktorá by chcela všetko zo svojho dávať. Myšlienky treba nájsť, a nie vymyslieť.[188] Mnohé homílie sú preto neplodné, lebo kazatelia chcú dávať len zo svojho. Látka kazateľa nie je kreatúrou kazateľovou, ale je daná a kazateľ ju má iba usporiadať a vliať do formy. Treba odmietnuť aj druhý extrém, a to homiletický parazitizmus, ktorý zo svojho nedáva nič, ale chce žiť iba z cudzích prameňov, to znamená z homílií iných.

Hlavná myšlienka, akýsi pilier, by mala byť od autora, ale kazateľ vo svojej pokore a sebakritike k doplneniu homílie by mohol prijať látku

[186] Porov. HETTINGER, H.: *Aphorismen über Predigt u Prediger*, Herder, Freiburg, 1918, s. 189.
[187] Porov. CICERO, *De oratore*, 1.1. c. 6. N. 20.
[188] Porov. JUNGMANN, *Theorie der geist*, Bredsamjeit,Heder Freiburg, 1908 s. 441.

aj od iných autorov. Kazateľ by mal pamätať na to, že sám sa vyčerpáva a je potrebné dopĺňať.
Prvý prameň pre homíliu je Božie zjavenie, v ktorom kazateľ má byť čo najlepšie zorientovaný. Bohatstvo prameňov dáva kazateľovi možnosť ten istý predmet podať z rôznych hľadísk a takto vždy nájsť nové a nové myšlienky. To umožňuje aj zmenu formy a druhu homílie, lebo práve druh prameňov, z ktorých čerpáme látku, dáva ráz a charakter celej kázni.
Význam náuky o prameňoch pre homiletiku je asi taký, ako význam dialektiky pre filozofiu, alebo ontológia a metafyzika pre dogmatiku.[189] Preto kazateľ topiku nemôže nahradiť. Je predsa povinnosťou kazateľa, aby vo svojej misii vynášal na povrch pravdy vždy v novom rúchu. Topika pomáha a ukazuje miesta, ktoré téma potrebuje, ale nemôže nahradiť nadanie, usilovnosť a vedomosti kazateľa.

5.8.1 Pomôcky k homílii

Jedná sa o textový materiál. Pomôcky majú byť len inšpiráciou, myšlienkou, témou a podobne. Nesmie sa jednať o doslovné preberanie textu, lipnutie na vypracovanom texte inými, kopírovať prácu iného a podobne. Text môže mať sugestívnu moc. Kazateľ musí zohľadniť okolnosti, kde, kedy, za akých okolností, prečo, ako má ohlásiť Božie slovo.
Pomôcky nikdy neobsahujú miestne fakty, kazateľove poznatky, špecifické vlastnosti poslucháčov a prostredia. Kazateľ sa dopúšťa stavovského hriechu, keď nezohľadní danosti svoje, publika a iných možností. Nie je správne použiť materiál iného, napríklad len prečítať. Kazateľ sa má naučiť kriticky prijímať homiletické pomôcky. Venovať čas rozboru pomôcok, ich špecifickým vlastnostiam a prípadne štylizácii riešenej veci. Pomôcky nesmú a nemajú nahradiť vlastné myslenie kazateľa.

[189] Porov. ADAMER, *Predigtkunde*, Mathias Grünewald, Mainz, 1937, s. 71.

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

Kazateľovi sa doporučuje viesť si určitým spôsobom kartotéku, ktorá pri tvorbe homílie uľahčí a skráti či skvalitní kazateľskú misiu.

Práca pri zbieraní pomôcok a materiálu sa môže zamerať na tieto druhy poznámok:

- poznámky bibliografické, recenzné, /nielen z oblasti teológie, ale i praktického života/,
- vlastné myšlienky, postrehy, poznámky, vlastné hodnotenia vecí, udalostí i ľudí,
- citácie z kníh, časopisov, /všetkých masovokomunikačných prostriedkov/,
  príklady, obsahy kníh, filmov, predstavení,
- presné údaje, kde, kedy za akých okolností predniesol, čo /nielen homíliu/, a pod.,
- doporučuje sa vo vlastných materiáloch mať poznámky na okraji textu, tiež v knihe, časopise, prípadne v obsahu mať poznámku k textu a jeho použitie.

Potrebné je venovať čas na triedenie, hodnotenie vlastných materiálov.

Pri práci s prameňmi kazateľ nesmie chcieť v jednej homílii povedať všetko. Kazateľ nesmie mať strach, keď tému nevyčerpal. Nie je potrebné všetko vyriešiť v jednej homílii. Materiál môže použiť aj pri iných príležitostiach. Začiatočníkovi sa doporučuje, aby študoval predmet podľa rôznych prameňov a primerane spracoval tému raz podľa jedného a druhý raz podľa druhého prameňa. Platí zásada Cicera, podľa ktorej rečník musí vyvoliť to, čo je primerané poslucháčom, čo na nich pôsobí a aj z toho nie všetko, iba to, čo je primerané času a okolnostiam.[190]

Pri prameňoch treba zachovať mieru. Neplatí pravidlo, že niekedy málo, ale dobre? Poslucháči ináč skúmajú dôvody ako kazatelia. Kazateľ vychádza najmä zo Svätého písma, pretože je preňho najosožnejšou a najpotrebnejšou knihou. Písmo pre homíliu nie je vyčerpateľný prameň. Homília má preto vystáť z Písma, ktoré obsahuje bohatú zásobu

[190] Porov. CICERO, *De oratore*, lid. 2. Cap. 38, n. 159.

rečníckych figúr, obrazov, metafor, podobenstiev a alegórií, ktoré sú neoceniteľnou pomôckou pre kazateľa. Písmo je najviac čítanou knihou i na začiatku nového tisícročia. Písmo nie je reč jedného stavu, pohlavia, národa alebo tisícročia, ale reč celého ľudstva, pretože je to reč Boha.
Z toho plynie, že výklad Písma musí byť prispôsobený praktickým cieľom homílie. Jednotlivé časti Písma je potrebné aplikovať na potreby dneška. Medzi pomôcky patrí exegéza, ktorú túto prácu vykoná.
Homiletická exegéza hľadá v pojmoch, myšlienkach a texte vôbec súvis historicko-kritický, ale aj praktický. „Cieľom metodológie je teda dôjsť k poznaniu toho zmyslu textov, ktorý im dal svätopisec a v konečnom dôsledku k poznaniu obsahu, ktorý im chcel dať Boh. A celkom posledným cieľom exegézy je tak pochopiť zmysel testov, aby tieto mohli „zažiariť“ svojím svetlom pre dnešného človeka, teda pochopiť ich zmysel tak, aby boli oslovujúce pre dnešného človeka v jeho konkrétnych podmienkach života.“[191] Homiletická exegéza nesmie sa stať nábožnou hrou slov. Nesmie upadnúť do nevkusného alegorizovania.
Homiletická exegéza predpokladá vedeckú, lebo ju potrebuje. Dopĺňajú sa. Nie je medzi nimi rozpor, iba cieľ majú rôzny.
Homiletická exegéza má výlučne praktický cieľ, a preto azda niektoré veci odbaví kratšie, naproti tomu vedecká bude ich obšírnejšie pojednávať. Homiletická exegéza je určená výlučne k praktickým cieľom a obsahuje tri funkcie: vysvetľovanie, výklad a aplikáciu.

5.9 Práca nad homíliou

Kazateľ nie je kazateľom len na ambóne. Zbiera si materiál, spracúva ho, zostavuje, vyhodnocuje, robí si osobné poznámky o svojej práci, ale i o práci iných. Nepracuje v časovom strese, nespolieha sa na náhodu, svoju prax, cudzie prostredie a poslucháčov, nepodceňuje iných a nepreceňuje svoje schopnosti. A na prvom mieste, kazateľ žije živým, aktívnym duchovným životom. Modlitba, rozjímanie, láska k povolaniu,

[191] TYROL, A.: P*oznámky k štúdiu biblickej exegézy*, KBD Svit, 1999, s. 9-10.

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

jeho rast ľudský i duchovný, vedecký, vzťah k blížnym a prostrediu, v ktorom žije, sú základom práce nad homíliou.
Tajomstvo kazateľského umenia spočíva v prvom rade v spolupráci s Božími milosťami, ale aj v osobnom zaangažovaní sa v príprave a prednese homílie.

5.9.1 Zásady a pravidlá kompozície majú byť rešpektované:

a) *Kazateľ si stavoví tému a cieľ svojej homílie.*
Vychádza nielen z príslušných textov čítaní z Písma, modlitieb, prípadne okolností, kedy káže: večer, ráno; komu: mládeži, širokému spektru veriacich; kde: mimo kostola, v kostole; pri akej príležitosti: konkrétna slávnosť, všedný deň, pohreb, sobáš; a podobne. Cieľ homílie vedie kazateľa k usporiadaniu myšlienok tak, aby dominovala jedna, ku ktorej smeruje všetko snaženie rozumu, vôle i citu. Kazateľ musí vedieť, čo chce povedať a prečo. Veľmi rýchlo sa dá zistiť pripravenosť a nepripravenosť kazateľa, hoci i erudovaného. Umenie kázať sa zvlášť dá vidieť v usporiadaní látky. Predíde sa rozvláčnosti, predĺžovaniu, trápnym chvíľam ticha či hlasného prejavu a podobne. Téma a cieľ sú iba schémou, konspekt, ktorý sa doporučuje urobiť, kazateľ ho môže pre seba archivovať.

b) *Tvorivá činnosť kazateľa.* Čínska múdrosť hovorí: „Jedna z hlavných povinností človeka spočíva v tom, že prinúti rozum, aby svietil všetkou silou.“ Spoliehať sa len na Ducha Svätého tesne pred vystúpením či prípadne až na ambóne? Iste nie! Aj keď mnohokrát silu Ducha Svätého kazateľ cíti. Kompozičná práca má a musí mať svoje pravidlá, kde každá časť osnovy, každá myšlienka, každý postup má svoje miesto, oprávnenie, hoci sa ich nemožno otrocky či meravo pridržať. Činnosť kazateľa, ktorú dostal ako misiu, sa má niesť v znamení dynamiky života, pohybu, vývinu a predpokladá pohotovosť, tvorivý zásah aj do osnovy. Kazateľ nového tisícročia je odporcom

tvrdej šablónovitosti, pretože počíta s možnosťou nových podmienok, nečakaných myšlienok, ktoré môže čiastočne zmeniť osnovu homílie. Kazateľ, ktorý číta homíliu, ktorý doslovne memoruje napísanú homíliu svoju či iného autora, neovláda dostatočne pohotovo situáciu na ambóne. Nesmieme lipnúť na napísanom texte, hoci písanému textu sme venovali mnoho síl a času. Virtuálny dialóg je doménou kazateľa.

c) *Hlavná myšlienka.* Homília má úspech vtedy, keď z osnovy je vidieť jednu myšlienku. Má tvoriť s cieľom os, kostru homílie. Majstrovstvo kazateľa spočíva v tom, že vie postaviť poslucháčom blízke i ďaleké ciele tak, aby po nich zatúžili, lebo sú im jasné, blízke srdcu i rozumu, cenné obsahom, povahou i primeraným podaním. Kompozíciou uskutočníme cieľ a tému vtedy, keď obsah zaujme poslucháča tak, že si povie: „Toto chcem.“ Podstatným mementom vôľového činu je poznanie prostriedkov na dosiahnutie cieľa a pevné odhodlanie uskutočniť svoje želanie.[192]

d) *Vnútorná kompozícia.* Vnútorný postup je logicky správny, keď matéria je rozdelená na časti, keď časti vnútorne súvisia podľa určitého poriadku, keď na seba nadväzujú prirodzene,[193] nenútene a keď[194] typické,[195] hlavné myšlienky vynikajú nad menej typickými[196] a vedľajšími.[197] V pätnásťminútovej homílii podľa Jozefa Vrableca má byť jedno jadro,[198] a podľa Štefana Horu v polhodinovej prednáške majú byť najviac tri hlavné časti,[199] okrem úvodu a záveru, ktoré logicky na seba nadväzujú a vnútorne sa podopierajú.

---

[192] Porov. HORA, S.: *Základy prednášateľstva*, Osveta, Martin, 1955, s. 59-66.
[193] Porov. VRABLEC, J.*: Homiletika*, s. 30-38.
[194] Porov. FAITH, Š.: *Kazateľské rečníctvo*, s. 147-174.
[195] Porov. FOLTYNOVSKY, J.: *Duchovní řečnícví*, Matice Cyrilometodějská, Olomouc, 1932, s. 87-97.
[196] Porov. STANČEK, Ľ.*: Homiletika v novej evanjelizácii*, Spišská Kapitula, 1997, s. 134.
[197] Porov. STANČEK, Ľ.*: Malá metóda a najplnšia forma kázne*, Spišská Kapitula, 1997, s. 32-38.
[198] Porov. VRABLEC, J.*: Homiletika*, s.32.

[199] Porov. HORA, Š.: *Základy prednášateľstva*, s. 67.

e) *Vonkajšia kompozícia* sa týka psychologického správneho postupu výkladu. Kazateľ nesmie strácať zo zreteľa, komu hovorí. Ďalej sa orientuje na tie myšlienky, čo pôsobia na rozum poslucháča, aby nasledovali city, ktoré pohnú vôľu k činom. Proti pasivite poslucháčov sa môžu použiť účinné motívy. Účinná je aplikácia pomocou pokynov, výziev, rád, usmernení… Vonkajšia kompozícia má zachovať zákon gradácie. To znamená, že aplikácia má byť poučná, potom napomínajúca, a až potom prikazujúca. Z množstva psychologických javov do popredia dávame najmä tie, čo majú väčšiu hĺbku, pôsobivosť, jasnosť a presvedčivosť.

Práca nad homíliou sa vyplatí. Kompozičné zásady sú zárukou hodnotnej homílie. Práca vedená v sile a svetle Ducha Svätého a pri využití talentu, nadania, sile vôle a rozumu kazateľovi prináša radosť, milosti, spokojnosť a poslucháčom je svetlom, soľou, kvasom.

5.10 Psychologické prvky homílie

Keď kazateľ chce pohnúť poslucháčov, musí mať na pamäti cieľ, konkrétny skutok. Aby zapôsobil na vôľu, nestačia len motívy, ale musí pôsobiť i na rozum a city poslucháčov. Poslucháči sa iba vtedy rozhodnú pre skutok, keď ho jasne poznajú. Pre kazateľa vystáva primerane vhodne vzbudzovať zodpovedné city u poslucháčov. Už Cicero vyslovil zásadu, ktorú uznávajú aj moderní psychológovia: Kto chce niečo povedať a tým aj niečo docieliť, musí to podať jasne, musí pôsobiť na city a musí poslucháčov oduševniť a pohnúť.[200]

Je veľkým omylom myslieť si, že podstata rečníctva, a teda aj kazateľstva záleží vo vonkajšej šikovnosti a zručnosti rečového a hlasového prednesu. To všetko je potrebné, ale to rečníka a kazateľa nerobí. Potrebné je žiť v myšlienkach pravdivých a významných, jasne ich vyjadrovať a zachovať primeraný vkus. To robí rečníka rečníkom.

[200] Porov. CICERO, *De oratore*, 1. 2. C. 77, n. 310.

Kto je nadchnutý veľkou a pravdivou myšlienkou, ten ľahko nájde aj správnu formu. Ťažkopádne podanie a zlý štýl pochádzajú najčastejšie od nejasných myšlienok.[201]

5.11 Osnova najplnšej formy kázne, homílie[202]

Stavba každej usporiadanej reči, a teda aj homílie, má určité časti. Aristoteles vo svojej *Rétorike* delí reč na: 1. Úvod. 2. Spôsoby oslabiť zlú mienku alebo ju preniesť na protivníka. 3. Vypracovanie, čiže vlastná úvaha. 4. Dokazovanie čiže odôvodnenie. 5. Otázka a zosmiešnenie. 6. Záver.[203] Autori delia reč najčastejšie na tri časti: úvod, jadro a záver. Schému osnovy neberú šablónovite, niektoré prvky sa môžu skrátiť, vynechať, zhruba sú spoločným východiskom ústneho prejavu.

A) Úvod:
   1. Oslovenie.
   2. Ohlásenie témy a jej formulovanie.
   3. Určenie cieľa.
   4. Rozčlenenie témy a prechod k jadru reči.

B) Jadro: Sú autori, ktorí majú tri jadrá a každé s týmito kompozičnými prvkami:
   1. Vysvetlenie.
   2. Dokazovanie a presvedčovanie.
   3. Vyvrátenie námietok.
   4. Afekty a motívy.
   5. Aplikácia.

[201] Porov. FASSBENDER, *Wollen eine königliche Kunst*, Herder, Freiburg, 1918, s. 102.
[202] Porov. VRABLEC, J. *Homiletika*, s. 30.
[203] Porov. HORA, Š.: *Základy prednášateľstva*, s. 69.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

5.11.1 Úvod

Úvod[204] či antropologická indukcia, plní obyčajne motivačnú funkciu, orientuje pozornosť prijímateľov na hlavné problémy prejavu. Úvod je správne formulovať tak, aby kazateľ získal čo najrýchlejšie kontakt s poslucháčmi. Pri nadväzovaní prvého kontaktu, čo sa odohráva v úvode, je dôležité, aby sa to uskutočnilo do najrýchlejšie a môže tomu pomôcť zistenie spoločných záujmov. Jednou z príčin správneho úvodu môžu byť spoločné záujmy. Je vhodné použiť hneď v úvode osobné zámená ako vy, my, ale i ja. Treba sa vyvarovať abstraktným slovám.

Kazateľ už v úvode naladí základný tón reči, snaží sa vzbudiť záujem poslucháčov a získať si ich priazeň (captatio benevolentiae). Môže uviesť dôvod svojho vystúpenia a pod. V úvode homílie má svoje miesto nadviazanie kontaktu s ľuďmi, využiť každej príležitosti a možnosti vstúpiť medzi nich, osloviť ich, stať sa jedným z nich. Takýto postup nadväzovania kontaktu pomáha kazateľovi rýchlo sa pozbaviť trémy a strachu pred vystúpením. Kazateľ sa má snažiť o zaujímavý kontakt. Vhodný je spoločný záujem, prínosom môže byť priateľská povaha kazateľa.

Z formálneho hľadiska je dôležitý začiatok, od ktorého záleží odstránenie počiatočnej trémy, získanie sebaistoty, kontakt s poslucháčmi a ich pozornosť. Úvod by nemal byť ani príliš dlhý, vážny, ani suchý.

Rétorika pozná niekoľko druhov úvodu:

- obyčajný, jednoduchý,
- vznešený a slávnostný,
- citový, vzrušený a vzrušujúci, burcujúci,
- upokojujúci a disciplinujúci,
- podmaňujúci a získavací.[205]

---

[204] V úvode sa nebudeme zaoberať AI – Antropologickou indukciou, ako ju definuje Jozef Vrablec, In: STANČEK, Ľ.: *Homiletika Jozefa Vrableca*, s. 43-50.

[205] Porov. RYBÁR, L.: *Základy rétorickej komunikácie*, Bratislava, Obzor 1980, s. 101, 104, 117.

Pre úvod sú typické niektoré kontaktové frázy (odhliadnuc od oslovenia): *Zišli sme sa (preto a preto); Témou homílie je...*

Z hľadiska kompozície môže byt' začiatok:

- historizujúci, v ktorom rečník podá historický prehľad vývinu problematiky, uvedie niektoré staršie náhľady na tému;
- induktívny alebo aj epizodický, ak sa vychádza z nejakej príhody alebo udalosti;
- deduktívny, keď rečník uvedie nejakú poučku, isté pravidlo, motto, citát a pod. a to v jadre rozvádza;
- analytický, pri ktorom rečník rozoberie stručne tému; a iné.

Úvod si vyžaduje korigovanie. Kazateľ v príprave homílie snaží sa odstrániť zbytočné slová i vety, ale aj odstavce, ktoré sú nezaujímavé pre poslucháča. Vylúčiť vedľajšie myšlienky a skôr hlavnú myšlienku zvýrazniť príkladom, prirovnaním a pod. Cieľom úvodu homílie nie je zavaliť poslucháčov množstvom nových myšlienok, naopak, venovať pozornosť jednej.

5.11.2 Jadro

Jadro,[206] ako najobsiahlejšia časť prejavu, obsahuje všetko to, čo chce rečník riešiť, oznámiť publiku a dosiahnuť. Obsahuje informácie, podnety, návrhy, rady. Aj jadro má svoju kompozíciu a exponovanejšie miesta, kde sa koncentrujú najvýznamnejšie myšlienkové okruhy. Jadro je obyčajne aj tou časťou, kde problematika vrcholí a uzatvára sa. Jadro má tiež svoju kompozičnú štruktúru, ktorá závisí od zložitosti problematiky, môže byť monolitná, alebo drobená na témy, podtémy, pásma a pod.

[206] V jadre sa nebudeme zaoberať delením homílie podľa Jozefa Vrableca. In.: STANČEK, Ľ.: *Homiletika Jozefa Vrableca*, s. 51-68.

Pri ovplyvňovaní poslucháčov kazateľ môže udržať poslucháčov v pozornosti viacerými spôsobmi. Obsah reči je podávaný zaujímavo. Poslucháči poväčšine túžia po nových a zaujímavých informáciách. V čo najkratšom čase chce dnešný človek počuť čo najviac, najmä tie informácie, ktoré sa týkajú jeho a blízkeho okolia. Kazateľ nesmie prekročiť hranicu dôvernosti zvereného tajomstva, prípadne neoverených správ. Pri udržaní pozornosti poslucháčov nesmie sa dopustiť triumfalizmu, násilia a pod. Rovnako je vhodná štylizácia, ktorá dokáže upútať pozornosť. Striedanie tónu hlasu, tempo reči, vkladanie páuz, zdôrazňovanie určitých slov, gestikulácia, rešpektovanie virtuálneho dialógu.
Vhodné je postupovať od jednoduchšieho k zložitejšiemu. Myšlienky majú svoj časový sled, ich rozvinutie môže sa uberať spôsobom vec vysvetliť, opísať, objasniť, životné udalosti poslucháčov s nimi zjednotiť a nimi poslucháčov ovplyvniť. Táto časť si vyžaduje, aby subjektívny prístup k veci bol nahradený objektívnym.

5.11.3 Záver

Záver[207] má zosilniť účinok vyvolaný úvodom a jadrom, podprieť zmysel a spoločenský význam prejavu. V závere sa môžu stručne zhrnúť podstatné myšlienky, konštatovania, pripomenúť ciele, ktoré reč sleduje.
Klasická rétorika odporúčala dať do záveru mimoriadne pútavé a prekvapujúce myšlienky. Záver nemusí byť rozsiahly, ale má byť pôsobivý. Nemal by byť len zhrnutím hlavnej myšlienky, ale je vhodné v ňom vyzdvihnúť hlavnú myšlienku, zdôrazniť cieľ či konkrétnu výzvu. Treba sa chrániť zlého záveru. Kazateľ by si mal vždy premyslieť záver. Dlhý záver narúša pozornosť poslucháčov. Tiež homília bez záveru by rovnako nepriniesla to, čo je jej poslaním. Dobrý kazateľ nepodcení záver homílie. U kazateľov je chybou, že nevedia skončiť. Často sa stáva, že sa zamilujú do svojej reči. Dobrý záver homílie je vtedy, keď

[207] V závere nebudeme venovať pozornosť ADE- Antropologickej dedukcii podľa Jozefa Vrableca. In. STANČEK, Ľ.: Homiletika Jozefa Vrableca, s. 69-72.

poslucháči by ešte radi počúvali. Nie je nutné, aby kazateľ ohlásil záver homílie. Záver by nemal trvať dlhšie ako úvod (antropologická indukcia). Záverečná veta by sa nemala stať kazateľovi vlastnou. Platí zásada, že kazateľ nekončí rovnakou vetou. Začiatočníkovi sa doporučuje, aby si záver premyslel, pripravil a snáď aj napísal. Nie je dobré, aby záver kazateľ čítal.

Prechody od úvodu k jadru a od jadru k záveru sa nenaznačujú iba intonáciou hlasu, pauzami a poklesom melódie, ale aj spádom myšlienok, ktorým sa má signalizovať, že sa blíži koniec segmentu.

K segmentácii textu treba poznamenať, že jazykovedci (Miko, Mistrík, Findra) dospeli k tomuto záveru: Dlhé odseky a nečlenené myšlienkové prúdy sa percipientom vidia ťažké, a naopak, krátke odseky ľahké.

Otázka oslovenia poslucháčov na začiatku, v texte a závere nie je síce problematika teoretická, ale prispieva kladne alebo záporne k celkovému dojmu poslucháčov, ktorý majú z prejavu. Okrem hromadného oslovenia poznáme aj tzv. enumerické oslovenia, pri ktorom sa každá význačná osobnosť osloví osobitne.[208]

5.12 Rečnícke prejavy

5.12.1 Ústne rečnícke prejavy môžu byť:

1. prednášané spontánne, bez písomnej predlohy;
2. improvizované na základe písomnej predlohy;
3.prednášané spamäti podľa vopred písomne pripraveného textu;
4. prejavy čítané.

[208] Porov. STANČEK, Ľ.: s. 108.

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

Od 1. až po 4. prípad sa klasické ústne prejavy približujú k písomným prejavom a strácajú typický rečnícky charakter. Každý z týchto druhov má svoje opodstatnenie:

1. typ je primeraný pre náučné výkladové prednášky;
2. typ pre propagandisticko-politické prejavy;
3. typ pre príležitostné kratšie prejavy;
4. typ pre slávnostné, veľmi vážne príležitosti.

Z hľadiska ekonomiky textu je ústny prejav ekonomickejší a bohatší na fakty, informačne je bohatší.

Príklad: Písomne vyjadrené podmienkové súvetie „Ak nechceš, nuž nemusíš“ sa ústne môže vyjadriť: „Nechceš, nemusíš.“

5.12.2 Ústny prejav

Ústny prejav má veľké možnosti v porovnaní s písomným, kde máme k dispozícii len 9 interpunkčných znamienok, ktorými sa odčleňujú syntaktické celky (čiarka, bodka, dvojbodka, bodkočiarka, otáznik, výkričník, tri bodky, zátvorky, pomlčka). Ústny prejav sa môže obohatiť timbrom (tembr = zafarbenie hlasu), rozličným intonačným spôsobom, kde sú stovky variantov.

Variabilnosť ústneho prejavu je daná aj aktuálnym členením výpovedí. Jadro, hlavné alebo najviac zdôrazňované slovo pri písomnom prejave dávame nakoniec, pri ústnom sa to nemusí, lebo sa môže zdôrazniť intonačne.

Príklad: *Z Ježišových slov si každý z nás má pre seba vyvodiť dôsledky.*

Z Ježišových slov si má pre seba vyvodiť dôsledky každý.

Písaný text je z tohto hľadiska stereotypný. Tu treba poznamenať, že čím je zdôraznené slovo bližšie k začiatku vety, tým je výpoveď expresívnejšia a štylisticky príznakovejšia.

Kazateľský prejav je variabilnejší a príťažlivejší, keď sa tvorí v prúde reči. Pritom sa však môže stať to, že kazateľ vetu začne, ale ešte

nevie, kedy a čím ju skončí, preto musí použiť parentézu, exkurz alebo sa vráti dozadu (rektifikácia).

Parentéza (vsuvka) je výpoveď alebo stručný komentár k výpovedi z iného hľadiska.
Príklad: *Sviatosti sú dary - ktoré ustanovil Pán Ježiš - krst, birmovanie...*
Parentéza sa môže zmeniť na vetné pričlenenie, keď sa vynechá z vety: *Sviatosti sú dary, krst, birmovanie...*

Exkurz je odbočka, v ktorej sa vysvetľuje vec alebo jav súvisiaci s témou základného textu. Kazateľ, ak sa púšťa do dlhšieho exkurzu, poslucháčov na to obyčajne upozorní.
Príklad: *Dovoľte, aby som odbočil. Chcem vám vysvetliť ešte to a to. Nemajte mi za zlé, ak vám podrobnejšie vysvetlím ešte toto.*

Rektifikácia je text, ktorým sa kazateľ vracia dozadu a koriguje to, čo vyslovil skôr.
Príklad: V to ráno si Peter uvedomil Kristove slová, keď zostupovali z hory, že má vstať z mŕtvych.

Pripájacie výrazy (konektory) sú: inými slovami, čiže, respektíve, inakšie povedané a pod. Všetky tri prostriedky sa využívajú v písomných i v ústnych prejavoch. V písomných prejavoch sa na vyčlenenie parentézy a exkurzu využívajú iba dve znamienka: zátvorka a pomlčka. V ústnych prejavoch sa realizujú odlišnou intonáciou, pomocou páuz, zmenou tempa i inými zvukovými efektami. Ovplyvňujú ho pozitívne, robia ho variabilnejším a pestrejším.

Ústny prejav sa vyznačuje striedavým rytmom, vetou alebo väčšiu časť textu zrýchľuje, inokedy spomaľuje. Zmena rytmu sa dosahuje najčastejšie zrýchlením alebo spomalením reči. Kvôli zvládnutiu rytmu kazateľ často zostavuje svoj prejav z fragmentov, kde patrí elipsa, apoziopéza a proziopéza.

Elipsa je taký syntaktický jav, kde sa z vety vypúšťa obyčajne najmenej významné slovo.

Príklad: *Mladosť – radosť.*

Apoziopéza je syntaktický jav, keď vo vete chýba obyčajne vrcholové hlavné slovo, ktoré by malo stáť na konci vety.
Príklad: *Krajina krásna, ľudia dobrí... len... Juro, zase postávaš? Iní majú za teba robiť? No veď...! pohrozil rukou. Ľúto mi prišlo... Trochu som s Dorou... Už? Kto ťa to udal? Ten buzer... Čuš! skríkol dedko.*

Proziopéza vzniká tak, že sa vynechá začiatok výpovede.
Príklad: *...buď Ježiš Kristus, ...Kristus, ...Bohom.*
Tieto neúplné vety rátajú s istou spontánnou reakciou poslucháčov (úsmevom, potlesk, krik alebo iný spôsob súhlasu). V slávnostných prejavoch majú podobu nekonečných zvolacích enumeratívnych (vypočítavajúcich) konštrukcií.
Príklad: *...A nikdy, nikdy, už nikdy! ...A prečo, prečo! Nie, bratia...!*

Každý jazykový prejav sa skladá z viet a odsekov, ktoré môžu byť skĺbené silnejšie alebo voľnejšie. Tento jav sa volá kohéznosť textu. V písomnom prejave je väčšia kohéznosť textu, ale nerovnomernejšia, pri ústnom prejave je to opačne. V písomnom prejave je tematické členenie výraznejšie. V ústnom prejave je viacej jednoduchých viet a viacej priraďovacích súvetí, v písomnom prejave prevládajú podraďovacie a dlhšie súvetia. Podraďovacie vetné konštrukcie narúšajú zrozumiteľnosť a plynulosť pri vnímaní rečníckeho prejavu.
Príklad: *Viera je súčasťou života kresťana, keď mu je povinnosťou splniť záväzky, ktoré vzal.*

Situačnosť pri rečníckom prejave znamená, že tento sa vždy uskutočňuje v konkrétnom prostredí a čase, za osobnej prítomnosti hovoriaceho a počúvajúceho. Má vplyv na výber slov a ich usporiadanie. Kazateľovi uľahčuje opis a výklad, lebo kazateľ môže byť v prejave stručnejší a názornejší.

Situačnosť daná prítomnosťou adresáta v reči.

Z hľadiska času sa jazykové prejavy môžu koncipovať dvojako: ako zapojené do skutočného času, alebo nadčasové. Typickými pre

nadčasové sú vedecké texty, v ktorých sa problém rieši i mimo času, i keď sa uplatňuje formálne prítomný čas. To je však čas gnómický, to jest neobmedzený a nevymedzený. Majú ho poučky, všeobecné pravidlá, tézy, analýzy a pod.
Príklad: *Prijatá sviatosť je novou silou, ktorá sa rovná kľúču potrebného do Božieho kráľovstva.* (slová "je" a "rovná sa" treba chápať ako slovesá v gnómickom čase).

Pri homílii je kazateľ obrátený tvárou k adresátovi a registruje, že jeho prejav je zaradený do skutočného času. Nezáleží na tom, čo je predmetom jeho reči, pretože svoju reč adresuje vždy prítomnému poslucháčovi. Jeho reč preto má vždy rámec prítomného času.

Situačnosť daná prítomnosťou adresáta sa konkrétne realizuje tak, že kazateľ uplatňuje kinetické prvky kvôli tomu, aby verbálny text mohol byť úspornejší. Príslovkové údaje hore, dolu, áno, nie a iné namiesto slov (expressis verbis) sa signalizujú pohybmi, čím je prejav dramatickejší. Taký prejav sa nedá prepísať na pásku, lebo namiesto pohybov by boli prázdne miesta. Preto niektorí kazatelia sa dobre počúvajú, ale zle čítajú. Hovoríme preto, že rečnícky prejav, ktorý vzniká v konkrétnej situácii, je neprenosný.

Súčasťou situačnosti je scéna kazateľského prejavu s takými rekvizitami ako ambón, mikrofón, a všetko ostatné, čo je v kostole - sanctuárium (svietidlá, sédes, vitráže, obrazy a i.). Dotvárajú situáciu a z prostredia ich nemožno odpočítať. Kazateľ namiesto pomenovania vecí, vlastností alebo deja môže použiť len deiktické slovo, ak má v blízkosti rekvizity.

Deiktické slová sú t-slová (ten, tá, to, tu, takto, odtiaľ, toľko a i.), ale treba ich používať s mierou. Nie sú vhodné do slávnostných prejavov a do prejavov adresovaných početnému publiku.

Niektoré rekvizity, pult, mikrofón, veľkosť miestnosti určujú aj tempo reči. Vo veľkých miestnostiach, na voľnom priestranstve, pri otvorených oblokoch, dverách a keď sa hovorí cez mikrofón, prejav musí byť pomalší.

6 FORMÁLNA HOMILETIKA

6.1 Rétor a rétorické požiadavky

Úroveň účinku reči sa dá aproximatívne merať spätnou väzbou, ktorou bývajú reakcie poslucháčov. Prejavujú sa stupňom ticha, šumu, hluku, potleskom, pohybom, rozbaľovaním cukríkov, kašľaním alebo driemaním. Reakciou sú aj rozličné otázky, poznámky a pod. Príkladom, že sa dajú merať, je ticho, ktoré sa dá zvyšovať. Napríklad vyšší stupeň ticha je, keď povie, že poslucháči ani nedýchali. Kazateľ pri prejave musí kontrolovať spätnú väzbu a prispôsobovať jej svoj prejav.

Podľa participácie poslucháča na prejave, delíme ich na monologické a dialogické. Kazateľský prejav sa zdá byť na prvý pohľad monologickým prejavom a pritom ide o adresné dialógy, ale hovorom na ňom participuje iba jedna strana. Prítomný adresát prejavu potencionálne mlčí. Kazateľ si niekedy sám odpovedá na skryté otázky poslucháčov (virtuálny dialóg). O tom, že kazateľský prejav je určitý druh dialógu, svedčí oslovenie. Uvažovať treba aj nad oslovením, aby bolo pre poslucháčov najvhodnejšie a najprimeranejšie. Oslovením sa homília člení a stupňuje. Nesmie byť veľmi často používané, aby to nevyzeralo ako vtieravosť.

6.1.1 Dialógový prejav

Dialógový prejav má niekoľko charakteristických znakov. Rozhovor dvoch komunikujúcich ľudí sa skladá z replík, keď raz jeden a potom druhý hovorí. Striedanie replík môže byť symetrické, ale aj celkom nesymetrické. Záleží aj na temperamente partnerov a aj na tom, v akom pomere sa vymieňajú informácie. Môže sa stať, že jeden z nich

sa takmer alebo vôbec nedostane k slovu. Je to aj vtedy dialóg? V kazateľskej činnosti je to dôležitý moment. Uvedomme si, že aj neodpovedať je odpoveďou, a dokonca niekedy veľmi silnou a výrečnou. Pre dialóg je teda príznačné používanie 1. a 2. osoby (ja - ty), v rečníckom dialógu sa vyskytuje druhá osoba plurálu (vy). Existujú však aj témy, ktoré sa stanovujú ako monológy hovoriace v tretej osobe. Čím frekventovanejšia je druhá osoba, a teda dialogickosť, tým má prejav viacej čŕt súkromného rozhovoru, stojí teda bližšie k adresátovi.
Homília je jednou z foriem komunikácie, kde kazateľ sám hovorí, a predsa sa nejedná o monológ. Poslucháči buď pozorne počúvajú, alebo jednoducho nepočúvajú. Jeden i druhý prípad dá sa na poslucháčoch sledovať. Reakcia, správanie poslucháčov ako odpoveď na slová kazateľa tvoria dialóg, ktorý voláme virtuálny. Reagujú bezprostredne svojím správaním, držaním tela, sústredenosťou, pohľadom, ale aj inými spôsobmi, ovládajú kašeľ, čistenie nosa… Homília je nesymetrický dialóg, ktorý sa navonok, v očiach neskúseného rečníka síce javí ako jednostranný monológ, ale je to iba dojem. Pre dialóg – skutočný alebo fiktívny – je príznačná spätná väzba. Svoj vzťah k reči dáva poslucháč najavo spontánne, takže kazateľ môže permanentne sledovať zainteresovanosť adresáta. Musí ho sledovať aj vtedy, keď sa prejavuje stupňom alebo stupňovaním mlčania. Spätná väzba je potom stimulom alebo brzdou a prekážkou rečníka.

Rozdiel medzi dialógovým a monologickým prejavom je aj v tom, že dialóg má živšiu a pestrejšiu modálnosť. V rečníckych textoch sa používa menej oznamovacích a viac žiadacích, zvolacích, opytovacích viet, prípadne nepriame vyjadrenie modálnosti. V monologických textoch je viacej oznamovacích viet. Podmienka sa môže vyjadriť nepriamo pomocou oznamovacej, žiadacej i opytovacej vety.
Ak kazateľ uzná, že homília je dialóg, nemôže sa hnevať, ak prichytí poslucháča, že počas prednesu asociuje smerom k vlastným skúsenostiam a k vlastným názorom až natoľko, že stráca niť jeho prednesu. Dobrá homília je bohatá na rozličné fyzické ruptúry, takže prirodzeným spôsobom pretŕha krehkejšie asociačné spoje a vracia

poslucháča späť k prednesu. Ak sa poslucháči počas prednesu bavia a nie sú ochotní viesť virtuálny dialóg s kazateľom, neslobodno sa na nich hnevať, pretože niť dialógu má v rukách sám kazateľ. Vzájomné spojenie sa narúša často v tých častiach homílie, keď kolíše sám kazateľ. Plynulosť dialógu narúša aj fluktuácia poslucháčov alebo akýkoľvek pohyb a zvuk, ktorý sa neorganicky vyskytuje počas prednesu.[209]

Dialogizmus.

Kazateľ finguje dialóg, rozhovor medzi sebou a poslucháčmi, prípadne na scénu uvedie iné osoby, s ktorými vedie rozhovor. Figúra má priam dramatickú silu.

Dubitácia

Kazateľ sa stavia zdanlivo do neistoty, čo má povedať, alebo robiť. Po grécky: apória. Zdanlivá pochybnosť.

Komunikácia

Kazateľ si zdanlivo pýta radu od poslucháča, i dokonca od svojho protivníka, spoločne s ním uvažuje, čo robiť, ako sa rozhodnúť, čo podniknúť. Po grécky: anakoinósis. Porada.

Koncesia

Kazateľ dačo pripustí, čo hovorí proti nemu alebo čo je zdanlivo proti nemu, aby tým viacej získal priazeň na svoju stranu.

Korekcia

Kazateľ zdanlivo berie späť to, čo povedal, aby namiesto toho dosadil čosi silnejšie. Je to sebaoprava.

Prolepsis (anteoccupatio)

Je to prednímanie námietky, aby ju rečník obral o jej silu. Kazateľ ju uvedie známymi formami, napríklad: „Počujem, ako niekto namieta…“ Niekto by si mohol pomyslieť…“ „Viem, čo si niektorí v tejto chvíli myslíte…“ „Vy si azda poviete…“

[209] Porov. MISTRÍK, L.: *Kurz lektorskej rétoriky*, s. 27-29.

Táto figúra veľmi vzbudzuje pozornosť a podporuje virtuálny dialóg. Dobrý kazateľ sa bez nej neobíde takmer ani v jednej homílii.

Rečnícka otázka

Pôsobivá metóda, ako oživiť pozornosť poslucháča, je rečnícka otázka. Kazateľ sa obráti na poslucháčov s otázkou, na ktorú nečaká odpoveď, pretože ňou sleduje zmenu pasívneho uvažovania na aktívne. Rastie tak dramatický účinok homílie. Táto figúra je vo virtuálnom dialógu neodmysliteľná.

Subjekcia

Je živá výmena otázok a odpovedí. Kazateľ na otázku dá vždy aj odpoveď. V homílii sa považuje za veľmi účinnú.

Sustentácia

Kazateľ najprv vystupňuje očakávanie a pozornosť poslucháča a potom povie niečo nečakané, čo prekvapuje. Uplatňuje sa s komunikáciou. V slovenčine sustácia znamená napätie.

6.2 Axióma virtuálneho dialógu

Jedná sa o základnú vetu, ktorá v homiletike je pokladaná bez dôkazov za pravdivú. Kazateľovi sa doporučuje všímať si, evidovať a registrovať počas homílie ním samým vyvolané gestus otázky u poslucháčov a odpovedať na ne ním vyvolanej situácie v nasledujúcich vetách. Znamená to pre kazateľa, že zároveň je pri ohlášanej téme i pri poslucháčoch. Aby axiómu mohol uviesť do života v homílii, musí splniť dve azda najťažšie požiadavky.

1. Nesmie čítať a nesmie nazerať počas homílie do poznámok. Také správanie je v úplnom protiklade k virtuálnemu dialógu, akým má byť homília.

2. Nie je prípustné učiť sa homíliu naspamäť. Homíliu, tak vlastnú či prebranú od iného autora, nemožno hovoriť naspamäť, iba reprodukovať. Tým by bol iba pri veci a nebol by pri poslucháčoch.[210]

Pri písaní homílie si kazateľ nemôže režírovať herecku taktiku. Nesnaží sa o formulácie blízke hovorovým. Každá výslovná réžia v homílii je neprípustná. S hovorovou rečou sa nedá manipulovať. Nemožno ju dopredu zhotoviť. Totiž myslenie podlieha pri rozprávaní iným zákonom než pri písaní. Myslenie pri rozprávaní dostáva impulzy nielen z veci a úvahy o veci, ale aj z motoriky hovorenia, z podoby a formy prednesu a z imponerabílií rečovej situácie, ku ktorým patria senzitívne spätné reakcie. Každá vyslovená veta vytvára novú rečovú situáciu, ktorá pobáda kazateľa k novej osobnej tvorbe. Ak bezohľadne ďalej snuje svoje myšlienky, ktoré odčítava z akéhosi či už vnútorného alebo pred sebou položeného manuskriptu, môže sa stať, že ostane dlžný odpoveď na situáciu, ktorá sa vyvinula počas reči, aj keby mal vzletné myšlienky a pekne ich formuloval. Veta v homílii nie je v prvom rade pokračovaním predchádzajúcej, ale predovšetkým cestou k cieľu celej reči, má preto familiárny charakter. K tomu cieľu má viesť poslucháča. Kazateľ preto nesmie zabudnúť na reakciu poslucháčov, čiže vzniká celkom nová situácia reči. A túto nemôže nijaký kazateľ predvídať. Kazateľ pri homílii nikdy nemôže povedať presne tú istú kázeň dva razy. Slovná formulácia a tón musia sa vytvoriť v styku s poslucháčmi. Len tak môže byť kazateľ pri veci a celkom pri poslucháčoch.

V homiletickej vede platí zásada, že homília môže vzniknúť jedine pred poslucháčmi a s poslucháčmi.

Táto zásada odmieta akékoľvek pokusy udržať pri živote antickú rétoriku, ktorá spočívala vo vypolitírovanej a dokonalej narežírovanej reprodukcii naspamäť naučeného textu. To znamená, že ten kazateľ, ktorý by kládol dôraz iba na memóriu, čo znamená púhe osvojenie si toho, čo si vopred sformuloval, plus k tomu mimika a gestá, tam Božie slovo zostane iba niečím podradným, lebo sa Duchu Svätému uzamkli dvere. Pre nejaké kompromisy tu nie je miesta.

[210] Porov. VRABLEC, J.: *Homiletika*, s. 108.

Keď kazateľ splní uvedené požiadavky, čiže vzbudí, podnieti, vyvolá, podporí a udrží u poslucháčov gestus otázky, jeho homília bude virtuálnym dialógom.

6.2.1 Námietky proti virtuálnemu dialógu

Niekto môže zmýšľať takto:
1. Kazateľ má mať pred sebou cieľ, má si vytýčiť cestu k cieľu a od toho sa nemôže dať vybočiť nijakými motorickými impulzmi poslucháčov. Preto si ich nemusí všímať, nemusí ich vyvolávať a vzbudzovať.
2. Kázeň nemusí byť virtuálnym dialógom, nech si len zostane monológom.

Odpoveď: Áno, homília bez konkrétneho cieľa je pre vieru a život nezmyslom. Čím je cieľ konkrétnejší, tým je to lepšie. Áno, cesta k cieľu musí byť kazateľovi už pri príprave jasne vytýčená, ale treba pozorne sledovať a rešpektovať situáciu a motorické impulzy u poslucháčov a prispôsobiť k nim svoje zameranie k cieľu. Virtuálny dialóg vedie istejšie k cieľu než monológ. Ak tým, čo namietajú proti virtuálnemu dialógu, ide naozaj úprimne a vrúcne o cieľ, musia sa vzdať monológu, pretože by mohli s ním stroskotať na ceste k cieľu.

6.2.2 Dôvody pre virtuálny dialóg

Dôvody možno zaradiť do troch skupín:
1. Rétorický: Heinz Lemmermann zastáva názor, že reč profánneho kazateľa nemôže byť reprodukciou naspamäť naučeného, vopred formulovaného textu, ale voľný pohyb okolo vytýčených bodov. Aj začiatočník nesmie byť otrokom svojho konceptu a musí si nechať miesto pre improvizáciu. Prílišná príprava škodí.
2. Taktický – strategický: Nedovoliť poslucháčom sa nudiť. Kazateľ si musí uvedomiť, že jeho poslucháči mnohí stoja, v kostole je chlad, sú

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

natlačení a iné. To všetko musí kazateľ zohľadniť a takto viesť virtuálny dialóg.
3. Teologický: Pre kazateľa najzávažnejší. Otto Pesch poznamenáva, „že Božie slovo nemôže nikoho ponechať indiferentným. Keď sa ono vysloví, ten komu sa vysloví, nutne musí odpovedať. Spod Božieho slova niet úniku. Aby Božie slovo nabralo plnú podobu, akú chce mať, nesmie v ústach kazateľa znieť monologicky, ale musí byť vypovedané virtuálne dialogicky. Forma virtuálneho dialógu patrí k najhlbšej podstate katolíckej kázne. Neznesie teda táto téza dnes už nijakú protinámietku.“[211]

Kazateľovi musí byť jasné, že dialogická štruktúra homílie neznamená iba zmenu metódy monologickej kázne na dialogické ohlášanie, ale oveľa naliehavejšie vyžaduje zmenu kazateľovho ducha.

6.3 Názornosť

Vedieť hovoriť na verejnosti vecne a správne, vyjadrovať sa k veciam, udalostiam i ľuďom, je dnes čoraz väčšia potreba. Neobstojí výhovorka, že nie som rečník. Je potrebné naučiť sa nielen rečniť, ale aj dosiahnuť primeranú úroveň svojho slovného prejavu. Poznať prostredie, byť odborníkom v danej problematike, mať základné vecné a odborné predpoklady, je už len krôčik k tomu, aby aj slovný prejav bol účinný a presvedčivý. Nezabudnime, že aj ústny prejav je umenie. Je potrebné nájsť si čas a spôsob a cvičením získame zručnosť a zbehlosť v hovorenom prejave. Kde a ako, akým spôsobom hovoriť, dá sa naštudovať.

Kazateľ si homíliou kladie za cieľ sprostredkovať náboženské vedomosti. Od kazateľa sa vyžaduje, aby homíliou hlboko, jasne a vhodnými pojmami pôsobil na rozum poslucháčov. Vyžaduje si to odstrániť nejasné pojmy a mylné náhľady. Je potrebné čo najjasnejšie

[211] VRABLEC, J.: *Homiletika,* s. 113.

vyjadriť ohlasované Božie slovo. Nepodceniť výklad slovný a rovnako výklad vecný.

Hypotypóza

Ak sa prirovnáva udalosť nie skutočná, ale fingovaná, vzniká figúra názornosti, zvaná hypotypóza. Uvádza sa slovami: Dajme tomu, že by… Predstavme si, že by… Pomyslíme si, že by… Kto by sa nezaradoval, keby videl, ako… Komu by sa nepáčilo, keby sa stretol s človekom, ktorý…

Konkretizácia

Jedná sa o znázorňujúcu figúru, ktorá spočíva v tom, že sa snažíme rodové, druhové, všeobecné pojmy nahradiť špecifickými názvami, ktoré sú konkrétnejšie a názornejšie. Rodové pojmy a všeobecné predstavy patria do oblasti myslenia, jednotlivé pojmy a názvy však patria už do oblasti skúsenosti, prístupnej každému človekovi. Preto nahrádzame všeobecné pojmy jednotlivými pojmami. Namiesto celku udáme časť. Časť je konkrétnejšia.
Príklad: ľudstvo - ľudia: človek - ja, bdieť: včera - dnes - zajtra,

Kontrapozícia

Je to prirovnanie dvoch protikladných ideí, aby ich rozdiel väčšmi vynikol a aby sa väčšmi zdôraznila ponúknutá hodnota. Je známe, že nikdy nevystúpi biela farba tak prenikavo a jasne, ako keď ju priložíme k čiernej. Je to azda najlepšia metóda predstaviť veci v pravom svetle. Musí ísť o protikladné veci, lebo ináč by z toho bola iba slovná hra. Veľmi úspešná je kontrapozícia v parafráze a pri mravnom znázornení.
Príklad: /porov. Lk 7,36-50 kajúca žena vo farizejovom dome/

Narácia

Kazateľ nemôže hovoriť v sentenciách, definíciách, abstraktných štruktúrach, pretože taká reč unavuje. Má povinnosť abstraktné poznatky podať naratívne, rozprávaním. Aj keď boli tí, ktorí sa domnievali, že narácia je akýmsi nižším druhom reči, dnešný kazateľ sa s ich

stanoviskom nestotožňuje. Naratívnosť má dnes svoje miesto. Kazateľ si uvedomuje, že vedci, filozofi povinne hovoria o podstate vo všeobecných pojmoch, kazateľ tak ako maliar, básnik a iní musí vidieť práve v akcidentoch prostriedok nevyhnutý k tvorbe. Dnes sa v narácii homílie vidí jednoznačne prednosť pred vysokou úrovňou abstrakcie. Každá skutočne dobrá homília musí byť naratívna.

Parabola

Je vyrozprávaná udalosť, vzatá z prírody alebo ľudského života, či už skutočná alebo vymyslená, ktorou znázorňujeme nadprirodzené pravdy. Parabola teda obsahuje udalosť, podobenstvo nie, iba podobnosť. Niektorí pripočítavajú k parabole aj bájku, ktorá sa však líši od paraboly tým, že má vybájenú personifikovanú udalosť zo života zvierat a rastlín.[212]

Príklad: Milosrdný Samaritán /porov. Lk 10,30-37/, márnotratný syn /porov. Lk 15, 11-32/ a iné.

Paralela

Je prirovnanie, pri ktorom kazateľ postaví vedľa seba dve podobné, príbuzné, analogické idey, z ktorých jedna je poslucháčom známa a druhá sa s tou známou porovnáva. Prirovnanie obyčajne zmyslovú vec postaví vedľa abstraktnej, aby nás podobnosť, ktorá medzi nimi jestvuje, priviedla k lepšiemu poznaniu abstraktnej skutočnosti.

Príklad: „Tak aj jazyk: je to síce malý úd, ale honosí sa veľkými vecami. Pozrite, aký malý oheň akú veľkú horu zapáli“ (Jak 3,5)!

Podobenstvo (similitudo)

Vieme, že prirovnanie stavia vedľa seba dve skutočnosti a jednu znázorňuje druhou. Tak podobenstvo rozvíja iba jednu ideu, takže jej abstraktnú formu oblieka do viditeľných čŕt. U podobenstva neplatí čo u prirovnania teda "a pari, a minori, a majori".

Príklad: „Nebeské kráľovstvo sa podobá kvasu, ktorý žena vezme a vmiesi do troch mier múky, až sa všetko prekvasí“ (Mt 13,33). Ale aj

[212] Porov. JUNGMANN – GATTER, *Theorie der Beredsamkeit*, Herder, 1908, s. 157.

pšenica a kúkoľ (porov. Mt 13,24-30), horčičné semeno a kvas (porov. Mt 13,31-33), poklad a perla na poli (porov. Mt 13,44-45), ryby v sieti (porov. Mt 13,47-49), svetlo a svietnik (porov. Mt 5,15) a iné.

Priama reč

Ako sprítomnenie robí našu homíliu názornejšou, takisto i priama reč. Sväté písmo je plné úvodzoviek. Ako kazatelia by sme sa dopustili omylu, keby sme priame reči z homílií odstránili. Kazateľ sa nemá dať pomýliť dojmom inteligentnej dikcie. Priama reč totiž účinkuje živšie než nepriama. Priama reč oživuje podanie homílie. Priamou rečou sa stáva homília názornejšou.

Príklad (paradisma)

Kazateľská činnosť má charakter pedagogického procesu. Homília je špecifická v tom, že kazateľ je učiteľom všetkých, ktorí prichádzajú na jeho kázeň. Od malých detí až po starých. Rôzny vek, ale aj rôzne intelektuálne zloženie poslucháčov či iné kritériá nemôže kazateľ prehliadnuť, podceniť a taktiež musí rešpektovať didaktické zásady i v kazateľskom poslaní, ktoré je i pedagogickým procesom.

Základnou a prvou didaktickou zásadou je názornosť. Názornosťou sa sleduje prístupnosť kazateľovho výkladu. Uplatňuje sa vtedy, keď ide o vysvetľovanie abstraktného, zložitejšieho a vzdialenejšieho javu, ktorý treba istým spôsobom priblížiť a ukázať na konkrétnom príklade. Príklad v homílii treba chápať ako most, ktorý uľahčuje prístup k porozumeniu veci. Príklad zohráva funkciu asociácie, synekdochy.

Najjednoduchší a najbežnejší príklad je porovnanie alebo prirovnanie.

Ako príklad možno chápať osobné príhody, zážitky, známe udalosti, anekdoty, bájky, paraboly či podobenstvá.[213]

Dejové príklady sú náročné na prednes. Žiadajú si trocha dramatizácie, i pátosu a herectva, aby boli zaujímavé nielen svojím obsahom, ale aspoň trochu aj prednesom. Pri prednese udalosti musí kazateľ myslieť na to, že ide iba o príklad, o krátku epizódu, ktorá nesmie prerásť nad text,ktorý

[213] Porov. MISTRÍK, J.: *Kurz lektorskej rétoriky*, 1989, s. 4 3.

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

chce podať. Rovnako príklad nesmie text prerásť svojou kvalitou či časovou dĺžkou. Sú to neraz iba ilustrácie na lepšie pochopenie, osvojenie si textu, zjednotenie sa s ohláseným textom v kerygme.

„So slovami to býva ako so slnečnými lúčmi: čím viac sú sústredené, tým viac pália.“ (Southey).

Základným jazykovým prostriedkom názornosti je príklad. Všeobecné tvrdenie poslucháčom mnoho nehovorí, a to aj často vtedy, keď sa vec vysvetlí do podrobností. Naopak, praktický príklad dodá teoretickým záverom rýchle pochopenie. Príklad môže byť vymyslený, ale osobný zážitok kazateľa pôsobí oveľa prirodzenejšie. Chyby sa dopúšťa kazateľ, ktorý príklady a príbehy používa len pre ich zaujímavosť a nemajú vzťah k riešenej otázke.

Vlastnosti príkladu

Príklad má pomôcť prednášané prijať a ozrejmiť si. Má obsahovať priamy vzťah k myšlienke, ktorú ilustruje. Príklad vtedy myšlienku ponára do pamäti poslucháčov. Príklady nemajú byť dlhé a nemajú sa zaťažiť podrobnosťami. V homílii môže kazateľ použiť len niekoľko príkladov, podľa dĺžky homílie, náročnosti myšlienky, či podľa zloženia poslucháčov. Údaje v príklade majú byť pravdivé. Príklad nesmie urážať poslucháčov. Homília vyžaduje, aby príklad bol blízky poslucháčom použitím výrazov, titulov, okolností, doby a času. Taktiež vhodnosť príkladu nemožno podceniť. Vychádza to z témy homílie. Chráňme sa, aby príklad neposlúžil nevlastnému cieľu.

Príklad má byť primeraný vedomostiam a vkusu poslucháčov. Má byť prirodzený a nie násilný, jednoduchý a dokonalý, vážny a nie ironizujúci poslucháčov, pmeraný k prednášanej téme. Kazateľ by nemal pri príklade preháňať vo svojom temperamente.

Miesto pre príklad

Miesto príkladu má spĺňať dynamičnosť homílie. Samozrejmé, že v homílii má byť príklad pozitívny, poučný a na správnom mieste.

Príklad vsaďme tam, kde môže dosiahnuť hĺbku duše poslucháčov. Vhodné je príkladom začať, ale nepoužívame ho v didaskálii pri vysvetľovaní rozoberaného textu Písma. Vhodné je ho použiť v parakléze pri ovplyvnení poslucháčov. Najlepšie miesto pre príklad v homílii je v mystagógii, vtedy, keď je miesto a čas, že sa posluchač zjednocuje s kerygmou, ktorú kazateľ vysvetlil.

Príklad nemá miesto v kerygme a v didaskálii. U viacerých kazateľov je vidieť snahu príkladom v úvode upútať. Podarí sa im to, je to do určitej miery možné, ale zasiahne najvnútornejšiu vrstvu duše? Ak áno, s akým účinkom? Miesto pre príklad je bezpochyby v parakléze a najmä v mystagógii.

Psychologické odôvodnenie príkladu

Abstraktná myšlienka je schopná zasiahnuť iba polovičku človeka, polovičku duše a rozumu. Myšlienka, ktorá sa vyjadruje obrazom, príkladom, zasiahne celého človeka, pretože obraz sa dostáva do najhlbšej vrstvy duše, až tam, kde je stred medzi dušou a telom. Tam sa nedostane nijaká abstraktná veta, výpoveď, ale jedine obraz. Psychológia túto vrstvu volá "obrazovou vrstvou duše". Homília sa teda skrze príklad alebo pomocou príkladu dostane až do tejto hĺbky duše. To znamená, že zasiahne celú dušu a celého človeka. Z tejto najhlbšej vrstvy duše vychádzajú povely k ľudskému činu, a to prostredníctvom rozumu a vôle. Stadiaľ rozum a vôľa prijímajú podnety a povely k činu. Odtiaľ naberajú predsavzatia a povely, hĺbku a silu, aby sa slová zavŕšili činmi. Je známe, že povely, ktoré pochádzajú iba z rozumu, sú málo účinné alebo vonkoncom neúčinné, lebo vedomosť a rozum nie sú tými autentickými terénmi, kde by vyrastali povely opravdivej hĺbky a účinnej sily.

Všetko abstraktné, teda aj homília, čo sa podáva poslucháčom, veľmi rýchlo stráca na účinnosti. Keď má kazateľ ťažkosť zapamätať si abstraktné veci, môže si ich zapamätať posluchač? Nie! Obraz neminie cieľ. Príklad aj po rokoch znova poslucháčovi pripomenie niečo konkrétne, osobné, aktuálne pre život a s príkladom prichádza do mysle často aj to, čo bolo podané ako príprava k príkladu, exegéza.

Teologické odôvodnenie príkladu

Sú niektoré pravdy, ktoré nie sú natoľko významné, aby museli zasiahnuť celého človeka. Stačí, keď ich človek pozná. Iné pravdy sú tak dôležité, že je potrebné, aby sme si ich celkom osvojili. Medzi ne patria Božie pravdy, učenie Ježiša Krista. Toto je potrebné vložiť do hĺbky duše človeka a na to je výhodné použiť obraz, príklad. Podceniť túto možnosť účinnosti príkladu môže znamenať i podceniť Božie pravdy. Ježiš i proroci i svätopisci vo Svätom písme používajú obrazy.
Popri psychologickom dôkaze i teologický dôkaz má poslúžiť na primerané osvojenie si príkladu v homílii.

Pramene príkladu

Okrem zbierok príkladov, ktoré bývajú často už použité, je potrebné, aby kazateľ sa naučil dívať, počúvať a čítať homileticky. Dianie okolo seba, svoje vlastné podujatia, účasť na živote prináša mnoho príkladov. Zvlášť denná tlač, rozhlas, televízia, internet sú nevyčerpateľným prameňom príkladov. A keď kazateľ nie je sebec, naopak, keď vie sa podeliť so svojimi poslucháčmi, prameň príkladov nevysychá. Nejeden kazateľ má aj spolupracovníkov, ktorí vedia kazateľovi ponúknuť rôzne osobné zážitky pre homílie.
Prirovnanie (comparatio, analógia)

Jedná sa o dve veci postavené vedľa seba, keď obyčajne je jedna nadzmyslová a druhá prirodzená a zmyslová, a my chceme na základe jestvujúcej podobnosti medzi nimi poznať veci nadzmyslové. Prirovnanie podáva aj dôkazy, a to veľmi účinné, keď z istoty alebo pravdepodobnosti veci známej a zmyslovej uzatvárame na istotu alebo pravdepodobnosť veci druhej. Preto prirovnanie môže byť a "a pari, a minori, a majori".
Príklad: „Beda ti, Korozain! Beda ti, Betsaida! Lebo keby sa v Týre a Sidone boli stali zázraky, ktoré sa stali u vás, dávno by boli robili pokánie v kajúcom rúchu a popole“ (Mt 11,21).

Sprítomnenie

Axióma: „Praesentia moment animum“, čiže to, čo je v prítomnom čase, vie pohnúť ducha, je stále moderná požiadavka rétoriky. Kazateľ aj veci minulé vie podať v prítomnom čase, pretože reč vtedy znie živo, bezprostrednejšie a plastickejšie. Výborný kazateľ hovorí o Ježišovi v prítomnom čase.

Znázornenie

Homília má byť bez abstraktných pojmov, a preto aj nadprirodzené pravdy je potrebné podať, znázorniť v konkrétnych pojmoch, najlepšie vo forme obrazov a podobenstiev. Väčšina poslucháčov má ťažkosti s abstraktným myslením, skôr majú bližšie ku konkrétnym a materiálnym skutočnostiam. Cieľom homílie je tajomstvá náboženstva, nadprirodzené hodnoty, náboženské poučky, večné pravdy, duchovné postoje ako i rôzne otázky podať čo najprijateľnejšie. Názorným podaním sa vzbudí záujem o predmet, upúta pozornosť poslucháčov, pôsobí na fantáziu, a preto napomáha pochopiť pravdu, vzbudzuje aj city, pôsobí na vôľu a podporuje pamäť. Názornosť sa má realizovať v celej homílii. Kňaz, aj keď je teológ, kde abstraktné pojmy sú samozrejmosťou, ako kazateľ musí všetko vyjadrovať konkrétne a názorne. Jedná sa o osvojenie si umenia ilustrácie. To je základ príťažlivej sily, ktorou si dokáže kazateľ podmaniť poslucháčov. Je potrebné, aby kazateľ nepodcenil pri tvorbe dobrých obrazov svoju fantáziu. Názorne hovoriť znamená toľko, ako jasne hovoriť o tom, čo sme videli a počuli. Doporučuje sa kazateľom, aby s otvorenými očami vnímali svet.
Znázornenie má mnohé znaky s amplifikáciou či virtuálnym pátosom. Dokonca výpočet a definovanie znázorňujúcich prostriedkov je u viacerých autorov odlišný. Taktiež ten istý autor môže tie isté obrazy a figúry zaradiť do rôznych kategórií.

Kazateľ si uvedomuje, že nech by kázal akokoľvek názorne, rétoricky bezchybne, úspech nebude taký, ako keď jeho život je najlepším príkladom. Na ambón nepatrí profesionálny úsmev, profesionalita výrazu, réžia, ale vzor a príklad života kňaza-kazateľa.

6.4 Kazateľova rétorická pôsobivosť

Je pravou, že kazateľ si nemôže dovoliť klamať. To platí nielen o vypovedanom slove, ale aj o pôsobení na city a vôľu poslucháčov. Pretože nie je teoretik a ani filozof, ale má špeciálne poslanie a postavenie, musí správne, vhodne pôsobiť na city a vôľu poslucháčov. Ako pohnúť myseľ poslucháčov – to je najťažšia časť rétoriky. Nie je ľahké technicky pojednať o elemente, ktorý vyžaduje v najvyššej miere takt, osobnú rozvahu a individuálny prístup. I napriek tomu kazateľ si má dať záležať na rétorickej pôsobivosti.

6.4.1 City v rétorike kazateľa

Od kazateľa sa právom žiada poznať podstatu citov. City alebo afekty pochádzajú zo zmyslovej potencie, nestotožňujeme ich s pudmi. Pudy sú zmyslové citové zážitky, ktoré vznikajú zo zmyslových vnímaní a sú fyziologickej povahy. Naproti tomu afekty sú nezmyslové pohyby letory, ktorých príčinou môže byť aj nie fyziologicko-zmyslový zážitok. Pretože afekty sú spojené so zmyslovým životom, vystupujú s elementárnejšou silou ako rozum a vôľa, a majú na nich nemalý vplyv. Aby city boli konštruktívnym prvkom v živote, má panovať nad nimi rozum a vôľa podľa vyšších mravných zákonov. Vtedy sú skutočne zdrojom a hybnou silou veľkých skutkov, čo je neodmysliteľne spojené aj s homíliou. City vplývajú na motívy vôle. City môžu mať dvojaký pomer k aktu vôle, alebo sú motívom samým, keď vidíme v nich hodnoty, ktoré nás pohnú k aktu vôle kladnému alebo zápornému, alebo sú iba psychickým sprievodom skutku, ktorý vôľa koná z iných motívov. Keby kazateľ chcel docieliť iba okamihový afekt a iba momentálne pôsobiť na vôľu poslucháčov, čo v prípade homílie nie je namieste, pretože homílii ide o trvalé účinky, je potrebné tak si počínať, aby sa vytvoril trvalý afekt. Kazateľ si má uvedomiť, že s citmi poslucháčov sa neslobodno zahrávať, pretože city sú zlými radcami rozumu a často hatia jasné a objektívne poznanie. Už Cicero poukazoval na to, že ľudia skôr

usudzujú podľa citov, ako podľa pravdy. Preto úlohou kazateľa ohľadom afektov je očistiť vôľu od hriešnych afektov, a namiesto nich vzbudzovať city šľachetné.
Cieľom homílie je vzbudzovať city nadprirodzené, ale city prirodzené nemožno z homílie vylúčiť a je potrebné ich vhodne používať. Prirodzené afekty nie sú cieľom homílie, ale iba prostriedkom, ktorými napomáhame city nadprirodzené, a tak lepšie vplývame na vôľu poslucháčov.

6.4.1.1 Pôsobenie na city

Je potrebné si uvedomiť, že to závisí od predmetu homílie, od charakteru kazateľa a napokon aj od úrovne poslucháčov, ich charakteru, nálady, stavu či veku. Kazateľ si musí byť vedomý, že záleží aj od toho, pred kým hovorí, kedy hovorí, či je atmosféra, radostná, smutná, slávnostná a podobne.

Príprava citov u poslucháčov

Bez prípravy dá sa pôsobiť v takzvanom "nepriamom pátose", keď kazateľovi stačí rozvinúť určitú myšlienku alebo udalosť, ktorá sama osebe, takmer bez pričinenia kazateľa sa dotkne sŕdc poslucháčov. Napríklad pri pohrebe, svadbe, krste je to možné, keď kazateľ rozpráva ako svedok. Opisuje veci, udalosti, chvíle, ktoré sú prítomným známe, blízke a aktuálne. Pôsobí na city nie kazateľ, ale priamo udalosť.
"Priamy pátos" je vtedy, keď kazateľ pôsobí na poslucháčov argumentáciou, živo, presvedčivo, dokazuje, a tak vniká do sŕdc, zmýšľania, teda citov poslucháčov. Stavba homílie vedie kazateľa k tomu, aby pripravil poslucháčov na priamy rečnícky pátos. Noetická časť je položená pred pragmatickú. Noetická časť pripravuje pragmatickú. Pôsobenie na city sa v homílii uskutočňuje až v parakléze alebo v mystagógii.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

Stupňovanie pôsobenia na city

Môže sa udiať dvojakým spôsobom:

1. Hromadením pocitov

Tajomstvo spočíva pôsobením kontrastujúcich pocitov vyvolaných tesne za sebou. Ide o akýsi vedomý útok, ktorým kazateľ sleduje presne vytýčený cieľ. Radosť strieda smútok, dôvera nedôveru, strach nádej, odvaha beznádej, povďačnosť nenávisť a podobne.

2. Rečníckou maľbou

Je to osvedčený prostriedok, keď kazateľ, ktorý je opravdivo zanietený za svoju vec, maľuje teplými precítenými črtami svoje rečnícke obrazy. Takáto kazateľova činnosť dýcha životom a teplom. Kazateľ sa musí vyvarovať réžii. Rečnícka maľba má byť osobnou vecou kazateľa.

Treba nutne pripomenúť, že citové pôsobenie kazateľa musí mať hranice. Žiaden cit nemôže byť pridlhý. Poslucháč sa aj v citoch unaví a môže sa postaviť proti rozcítenému kazateľovi. Apatii, vypnutiu, irónii a iným odpovediam poslucháčov nech sa kazateľ vyhne.

Afekty nadprirodzené

Sú tie, ktorých predmet je nadprirodzený a okrem toho pochádzajú aj z nadprirodzeného prameňa. Teda nielen z úsilia kazateľa ako u prirodzených.

Patria sem: Viera, bázeň, nádej a láska. Z nich sa dajú odviesť ďalšie.

Napríklad: Útecha, sústrasť, úcta, poslušnosť, zbožnosť, oduševnenosť, pokora, opovrhnutie, odpor, nenávisť, povďačnosť, odvaha, ľútosť, úzkosť, strach, dôvera, túžba, radosť smútok a iné.

Niektoré city môžu byť aj zložité, keď pozostávajú z viacerých.

Napríklad: Ľútosť je láska a bôľ nad vlastnými hriechmi. Povďačnosť je láska a radosť nad obsiahnutými dobrodeniami…

Podľa sv. Tomáša máme jedenásť prirodzených afektov (passiones) a to: láska, túžba, radosť, hnev, odpor, smútok, nádej, zúfalstvo, odvaha, strach a nenávisť.

6.4.2 Pôsobenie na vôľu

Homília nemá za cieľ vzbudzovanie citov. Skôr pôsobí na vôľu poslucháčov. Vôľa je kľúčom našej spásy. Homília chce priviesť poslucháča k plneniu vôle Božej. Hlavnou a konečnou úlohou kazateľa je dobyť hrad vôle, v ktorom je uschovaná možnosť spasenia. Dobyť vôľu poslucháčov je cieľ kazateľa. Už Cicero vyslovil túto zásadu a pomenoval ju víťazstvom rečníka. „Erit igitur eloquens is qui ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat. Probare necessitatis est, delectare suavitatis, flectere victoriae.[214] A túto zásadu prevzal i sv. Augustín.[215] To je teda najvznešenejšou úlohou kazateľského poslania. Je však stále časová teoretika rétoriky Kepplera, že „kľúč k oceľovej komôrke vôli sa nachádza v predsieni citu.“[216] Homília je podstatným a reformným zásahom kazateľa do kolesa ľudskej vôle.

Z toho vlastne vystávajú otázky:

Prečo vlastne kážeme? Čo je cieľom ohlasovania? Kam smeruje kazateľova námaha, poúčanie? A odpovede? Snáď pre vyvolanie nejakého dojmu? Poštekliť nervy poslucháčov? Vzbudiť krátke vzplanutie citov a oduševnenia? Dojať niekoho k slzám?

Dobrý kazateľ sa vždy vyhne obyčajným prostriedkom, ktoré by viedli len k rýchlemu cieľu. Kazateľ má pri homílii pred sebou pravý cieľ: Pohnúť vôľu, aby sa rozhodla pre skutok. Takto si počína kazateľ, ktorému skutočne ide o hriešnika. Nejde mu o efekt, ale o rozhodnutie vôle, ktoré má viesť k skutku. K dosiahnutiu tohoto cieľa je možné použiť fantáziu.

Hektická doba, konzumná spoločnosť si vyžaduje, aby kazateľ vychovával vôľu poslucháčov. Homília má zdôrazňovať sociálne, ale i hospodárske, spoločenské, občianske a iné prirodzené hodnoty, ktoré kazateľovi majú pomôcť k tomu, aby jeho poslucháči dosiahli večný cieľ.

---

[214] Porov. CICERO, *Orator*, cap. 1, n. 69.
[215] Porov. AUGUSTIN, *De doctrina christiana*, 1.4. cap. 12, n. 27, Migne, PL 34. 101.
[216] VRABLEC, J.: *Homiletika*, s. 113.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

Prvou úlohou kazateľa je pôsobiť na rozum poslucháčov a presvedčiť ich o pravde. Následne ak chce kazateľ zosilniť dojem, pôsobí na fantáziu a city. Nesmie si však myslieť, že poučenie a potvrdenie pravdy je samo v sebe niečo chladného a neživotného, a že preto je možné ho skrátiť v prospech afektov. Oba tieto ďalšie prostriedky sú rovnako dôležité a pripravujú pôdu najbližšiemu prostriedku: motívom. Pretože ani sama pravda, samé city nestačia pohnúť a získať vôľu. Pretože každá idea má vrodenú tendenciu premeniť sa v skutok, len čo vnikla do duše. Kazateľ si musí uvedomiť, že samé afekty nestačia vyvolať akt vôle. Áno, napomáhajú, ale nie všetky v rovnakej miere. Je potrebné si uvedomiť, že niektoré sú také slabé, že pri ťažkých skutkoch, keď sa žiada sebazápor, obeta, nevedia vplývať na vôľu. Sama pravda a afekty nepohnú vôľou človeka. Kazateľ musí podať aj motívy, pohnútky či dôvody, aby získal víťazstvo u svojich poslucháčov. A aj keď urobil všetko, musí pripustiť, že možnosť pôsobenia na vôľu poslucháčov je obmedzená. Treba počítať aj so subjektívnymi činiteľmi poslucháčov, s ich dispozíciami. Pôsobiť na vôľu iného je ťažká vec. Rôznosť poslucháčov tomu priam napovedá. Kazateľ nemôže pôsobiť na každého poslucháča v rovnakej miere. Kazateľská misia je dlhodobá, cielená, a preto vyžaduje od kazateľa trpezlivosť, hlbokú vieru, pravú lásku k svojmu povolaniu i lásku k poslucháčom.

6.5 Motívy a homília

Kazateľ chápe motív ako činiteľ, ktorý predchádza akt vôle a má s ním nejaký kauzálny súvis. Pravdou je, že nie každá príčina vôle je motívom. Dá sa hovoriť aj o takých príčinách vôle, ktoré nemožno pomenovať motívmi. K pojmu motív u psychológov nachádzame rôzny prístup. Niektorí tvrdia, že motív je asi toľko, ako "príčina vôle". Porovnávajú motív s tým, čo vo fyzike nazývame príčinou nejakého javu (porov. Heymans, Ribot, Schopenhauser). Iný tvrdí, že motív je v širšom zmysle súhrn všetkých procesov, ktoré pripravujú skutok. V užšom zmysle motívy sú vedomé dôvody nejakého skutku. (Neumann). Je i taký

názor, že motív je afektom vzbudeným predstavou cieľa, nie však afektom, aspoň nie vždy, vzbudeným predstavou, že po dosiahnutí cieľa budeme mať nejakú radosť, bolesť, alebo rozkoš. (Höfding).

Za správnu definíciu možno pokladať túto:

Každý akt vôle má svoj objekt. Pre tento akt má človek motív, t. j. je si vedomý nejakého dôvodu, pohnútky. Motív, pre ktorý niečo chceme, je poznanie a vedomie, že len ten objekt vôle (skutok) je prostriedkom ku tomuto cieľu, ktorý chceme dosiahnuť.

Motív teda, pre ktorý niečo chceme, je poznanie a vedomie, že ten objekt, nejaká hodnota, ktorú chceme docieliť skrze akt vôle, diktujúci nám konkrétny skutok.[217]

Motívom teda nie je každá príčina vôle, ale iba dôvod, pre ktorý niečo chceme. Je to hodnota, ktorú chceme realizovať. Preto pud, ktorý bezprostredne strhne človeka k skutku, nie je motívom, iba príčinou. Rozdiel medzi príčinou a motívom je ten, že príčina musí jestvovať, keď účinkuje, naopak motív nie, lebo motív je poznanie hodnoty, ktorú chceme dosiahnuť. Motív nezapríčiňuje vlastne akt vôle, ale je iba ideovou podporou subjektu, ktorý sa rozhoduje. Osoba je úplne slobodná voči motívom. Motívom môže byť všetko, čo nám poskytuje nejakú výhodu. V homílii prichádzajú v úvahu na prvom mieste hodnoty náboženské, mravné a potom aj niektoré prirodzené. Kazateľ si uvedomuje, že jeho motív môže, ale nemusí byť sprevádzaný citmi. Afekt nie je súčiastkou motívu, a preto motív môže byť aj bez afektu.

6.5.1 Využitie motívov v homílii

Motívy možno deliť na: prirodzené a nadprirodzené. Obe majú svoju kvalitatívnu stupnicu. Nadprirodzené majú väčšiu objektívnu hodnotu ako motívy prirodzené. Z prirodzených motívov sa v homílii využívajú duchovné, zmyslové nie, a ak, tak veľmi zriedka. Prirodzené duchovné motívy sú vždy príjemné a príťažlivé, a preto často aj účinné najmä u ľudí, kde nadprirodzené neúčinkujú. Z nadprirodzených motívov

[217] Porov. LINDVORSKÝ, *Der Wille*, Barth, Leipzing, 1993, s. 243.

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

sú to najmä láska k Bohu, vôľa Božia, Ježišov príkaz, rada, nádej na odmenu, strach pred trestom, čnosti, ošklivosť hriechu a bázeň Božia. Subjektívna hodnota motívov – ich intenzita, je veľmi relatívna a závisí od mnohých okolností. Preto kazateľ počíta aj s tým, že jedného poslucháča pohnú motívy nadprirodzené a druhého prirodzené. Jedného láska a druhého trest. Okolnosti sú rôzne, vek, pohlavie, prekážky, ktoré poslucháč práve prekonáva, sila osobnosti, veľkosť charakteru, výchova, povolanie, opačné motívy atď.[218]

6.5.2 Energia vôle

Kazateľ musí mať voči poslucháčom cieľ a to obrátiť hriešnikov, zdokonaľovať v čnostiach, nesmie ostať len pri poučovaní a vzbudzovaní citov, pretože by nepochopil podstatu kazateľského rečníctva. Preto sa od kazateľa vyžaduje trvalé pôsobenie na vôľu poslucháčov, aby vytrvali, aby ich rozhodnutie vôle bolo účinné. Stavba *Najplnšej formy kázne*, ako ju definoval Jozef Vrablec, počíta s týmito atribútmi. Kazateľ si tak počína, že si uvedomuje, že záleží viac na sile motívu, ako na vrodenej energii vôle. Poslucháč, ktorý si myslí, že je slabej vôle, dopracuje sa k veľkým činom vôle, keď sa mu predloží správny motív a on v ňom spoznal pre seba skutočnú hodnotu činu. Aj slaboch sa môže stať silákom. To znamená, že kazateľ sa nemôže vyhovárať na slabosť vôle poslucháčov, ale vinu na slabosti vôle svojich poslucháčov musí pripisovať sám sebe, keďže podal v homílii slabé motívy, ktoré sú príčinou neúčinného predsavzatia.

Kazateľ má v príprave na homíliu hľadať silné a trvalé motívy. Kazateľ musí počítať u poslucháča s následnou reakciou. Fantázia poslucháča po prvom rozhodnutí prináša rôzne prekážky, protimotívy, a preto kazateľ nesmie v homílii zostať len pri vysvetlení Božieho slova, ovplyvnení poslucháčov, ale musí ich rozhodne zjednotiť a vyzbrojiť pre život. Kazateľ ako človek vie o množstve protimotívov, ktoré útočia na poslucháčov, a preto svoje motívy nesmie podceniť. Vyžaduje si to zo

[218] Porov. LINDVORSKÝ, s. 236.

strany kazateľa poznať situáciu svojich poslucháčov, preto použije silnejšie argumenty, motívy, ako sú ich protiargumenty, protimotívy.

Aplikácia

Aplikácia je bezprostredným vzťahom pravdy k praktickému životu. Zasadí motív do konkrétneho života poslucháčov. Bez aplikácie motívy by boli nedokonalé a neúplné, a preto každý kazateľ prízvukuje potrebu aplikácie.

Jozef Vrablec zastáva názor, že stavba homílie dovoľuje iba jednu aplikáciu, pretože homília má byť len na jednu vetu, myšlienku, perikopy evanjelia či iného liturgického textu zo sv. omše a nie na tri, ako používajú starší kazatelia.[219]

Kieffer zastáva názor: nevynechať aplikáciu, lebo si ju poslucháči sami neurobia, a pretože delí kázeň na viac častí, doporučuje aplikáciu umiestniť na konci každej časti.[220]

Herr zastáva len jednu aplikáciu, ktorá nech plynie logicky z teoretickej časti, má byť na konci, avšak pri dlhých kázniach doporučuje na vhodných miestach urobiť kratšie aplikácie.[221]

Jungmann zastáva názor, že aplikácie nemajú byť len na jedom mieste, ale majú sa ťahať cez celú reč.[222]

Schubert aplikáciu chápe tak, že nemá byť novou čiastkou kázne a nemá byť len na konci, a keď je na konci, má byť podaná emfaticky.[223]

A Stingeder kladie aplikáciu všade tam, kde kázeň skrze pátos dospela k vrcholnému bodu.[224]

Napokon Scheleiniger je za jedno praktické predsavzatie, ktoré je aplikáciou pravdy na život, nech je to vynikajúcim mementom kázne, nech je podrobná a kazateľ nech stanoví aj prostriedky, ktoré poslucháči majú upotrebiť, aby uskutočnili svoje predsavzatie.[225]

---

[219] Porov. VRABLEC, J.: *Homiletika*, s.134.
[220] Porov. KIEFFER, *Predigt u. Prediger*, Paderbon, 1924 , s. 261-266.
[221] Porov. HERR, *Praktischer Kurzus der Homiletik*, Schönnigh, Paderborn, 1926, s. 63-65.
[222] Porov. JUNGMANN, *Theorie der geistl*, s. 93.
[223] Porov. SCHUBERT, *Grundzüge Homiletik*, Moser, Graz – Leipzig, 1934, s. 58.
[224] Porov. STINGEDER, *Wo steht unsere Predigt?*, Pressvereins. Linz a d. Donau 1910, s. 136.
[225] Porov. SCHLEININGER, *Bildung des jungen Predigers*, Herder, Freiburg, 1908, s. 295.

Každý má svoj názor. Z toho plynie, že vo väčšine prípadov je lepšie vytýčiť iba jedno praktické predsavzatie, ktoré je aplikáciou pravdy na život. Praktická aplikácia motívu na život nech je vynikajúcim momentom kázne a nech je podrobná. Kazateľ má udať aj prostriedky, ktoré majú poslucháčom pomôcť, aby uskutočnili svoje predsavzatie.

Aplikácia môže byť teda rôznej povahy:

a) napomínajúca, b) karhajúca, c) potešujúca, d) poučná, e) odmieta námietky, f) môže mať viac spoločných momentov.

Aplikácia predpokladá, že kazateľ pozná svojich poslucháčov, ich postoje k čnostiam, hriechu a vie ako konkrétne, prakticky a stručne stanoviť motív.

Figúry pôsobnosti

Pôsobenie kazateľa má mať jasnú líniu motívu. Začne pôsobiť na rozum poslucháčov, čím si pripraví pôdu pre pôsobenie na ich city a keď ich už vzbudil, optimálne môže zapôsobiť na ich vôľu a to prostredníctvom motívov. Psychológovia podstatu motívu objasňujú, že každé "chcieť" má svoj objekt alebo cieľ. Cieli za uskutočnením určitého vnútorného alebo vonkajšieho činu. Rozhoduje sa preň. Preto toto "chcieť" má poslucháč motív. Uvedomuje si kazateľom ponúknutú pohnútku alebo dôvod pre svoje "chcieť". Motív je poznanie hodnoty, ktorú chceme dosiahnuť. Motív nespôsobí priamo akt vôle. Keby tomu tak bolo, nastolenie motívu by znamenalo v každom prípade strhnutie človeka ku skutku. Motív iba ideovo podporí človeka, ktorý sa rozhoduje. Avšak človek zostáva voči motívu stále slobodný.

Amlifikácia

Je rečnícke rozvinutie myšlienky alebo pravdy za tým účelom, aby urobila hlboký dojem na poslucháčov, zapôsobila na ich rozum alebo city či vôľu.

Mnohé pojmy i pravdy obsahujú veľké bohatstvo myšlienok, a preto môžeme ich rozvinúť podľa rôznych relácií a skúmať z viacerých strán.

Možno ju prirovnať k prizme, ktorá rozloží biele svetlo slnečného lúča na nádherné farby, ktoré ináč nevidíme. Aj amplifikácia otvára krásy myšlienky, ktoré by sme ináč nevideli. Možno ju prirovnať i k mikroskopu, ktorý umožňuje vidieť to, čo voľným okom nevidíme.
Je potrebné vedieť kde a kedy amplifikáciu použiť. Teoreticky všade, kde treba urobiť dojem na poslucháčov. Preto amplifikujú pravdy a myšlienky, keď vykladajú, dokazujú a podávajú motívy. Amplifikovať treba i dôkazy i motívy. Cicero k významu amplifikácie hovorí: „Summa laus eloquentiae est amplificare rem ornando.“[226]
Amplifikácia je psychologicky odôvodnená. To preto, že potreba rečníckeho rozvoja plynie z nedokonalostí ľudského rozumu. My nepoznávame veci a pravdy naraz, ale postupne a diskurzívne. Preto je potrebné poznať vec z každej strany, alebo aspoň z viacerých strán, aby na nás urobila dojem. Kazateľ predstaví poslucháčom pravdu z viacerých pohľadov a vtedy poslucháčovi sa otvorí silnejší motív vôle. Prirovnať to možno k zberateľovi minerálov. Keď má minerál v rukách, pozerá ho z každej strany. Všíma si jeho krásu a nechá ju pôsobiť. Poslucháč potrebuje, aby poznal hodnotu faktov. Avšak ani to nestačí a je potrebné ich amplifikovať, to znamená opakovať, aby urobili hlboký dojem. Opakovať sa majú nie pomocou tautologických výrazov, ale vecných prostriedkov, ako sú prirovnanie, podobenstvá, príklady, metafory, rečnícke definície, príčiny, účinky, gradácia atď., ktoré sú prostriedkami znázorňovania a virtuálneho pátosu. Všetky tieto prostriedky treba opakovať, teda nie jeden príklad, nie jednu definíciu, nie jednu príčinu atď. Uviesť, ale dva-tri razy zopakovať, aby pravda tým lepšie pôsobila.
Psychológia teda núti kazateľa, aby pri podávaní pojmov a právd užíval hojnosť a bohatstvo myšlienok, aby hromadil myšlienky a podával ich názorne.[227]

Amplifikácia má pre kazateľa aj nebezpečenstvá:
a) *tautológie*

[226] CICERO, *De oratore*, 1. 3.c. 26, 104-c. 27. N. 105.
[227] Porov. FAITH, Š.: *Kazateľské rečníctvo*, s. 138-140.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

Kazateľ nesmie upadnúť do rečníckych bombastov. Dochádza k tomu vtedy, keď nemá obsažné myšlienky a reč príde na akúsi križovatku reči. Amplifikácia predpokladá dôslednú znalosť kazateľa o tom, čo hovorí. Kazateľ musí podrobne rozjímať a uvažovať o svojom predmete. Iba obsažné myšlienky sú predmetom amplifikácie

b) *neslobodno amplifikovať všetko*

Prázdne slová škodia homílii. Kazateľ má zachovať mieru slov. Nezachádzať do podrobností.

c) *dbať na cieľ homílie*

Čo nevedie k cieľu, aj keď je to pekné a zaujímavé, treba to vynechať.

d) *miera prostriedkov*

Zachovať potrebnú miernosť amplifikačných prostriedkov.

e) *poukázať len na potrebné*

Od kazateľa sa čaká, že vie, čo chce docieliť či vysvetliť, znázorniť, dokázať alebo pôsobiť na city či vôľu. Podľa toho využije dotyčný prostriedok.

Z figúr pôsobnosti najznámejšie pre kazateľskú činnosť je potrebné uviesť:

Anafora

Opakovanie, pri ktorom viaceré členy reči začíname tým istým slovom.

Napríklad: Kríž je dar… Kríž je znamenie… Kríž je nádej… Kríž je výzva…

Epifora

Opakovanie, pri ktorom viaceré členy reči končíme tým istým slovom.

Napríklad: Pýtame sa, čo je pre nás najväčší dar? Ježiš! Kto je znamením spásy? Ježiš! Kto je naša nádej? Ježiš!

Komplexia

Opakovanie, pri ktorom viaceré členy reči tým istým slovom začíname i končíme.

Napríklad: Čo odpovieme Ježišovi? Že veríme! Čo od nás čaká naše okolie? Že veríme! Čo je pre nás vzácnym pokladom? Že veríme! Čo si dnes zvlášť musíme uvedomiť? Že veríme!

Konduplikácia

Opakovanie toho istého slova vo viacerých slovách.

Napríklad: Uverili sme láske. Ježiš je Boh. Táto Láska sa stala nám podobnou vo všetkom okrem hriechu. Kto by neprijal Eucharistiu?

Polysyndeton (coniunctio)

Vznikne tým, že opakujeme veľa spájajúcich častíc, čím súvetie získa plnosť a pohyb.

Napríklad: K jasliam, kde leží Dieťa Ježiš, kľakne dieťa a miništrant, slečna a mladý muž i starena, aby sa poklonili svojmu Bohu.

Asyndeton

Vznikne tým, že vynecháme obvyklé spájajúce častice:

Napríklad: Muži, mládenci, chlapci, vstaňte!

Elipsa

Vznikne tým, že vynecháme niektoré slovo alebo vetu, ktorú si môže poslucháč ľahko doplniť.

Napríklad: Čím sa preslávilo dnešné ráno? Uvedomujeme si, čo si každú nedeľu pripomíname? Ježiš predpovedal, čo sa stalo.

Litotes

Je dvojnásobný zápor, ktorý zdanlivo zoslabuje ideu, ale v skutočnosti jej dáva silu.

Napríklad: Nemôžeme nespomenúť pri dnešnej slávnosti patróna kostola.

Klimax

Je to stupňovanie. Nie hocaké. Iba vtedy môžeme pokladať stupňovanie za klimax, keď jeho stupňovanie je aj navonok viditeľné tým, že sa vždy zopakuje predošlý stupeň.
Napríklad: Pekný! Nie pekný, krajší! Nie krajší, najkrajší!

Chiazmus

Je to krížové umiestnenie štyroch vetných členov.
Napríklad: „Lebo kto seje pre svoje telo, z tela bude žať porušenie. Ale kto seje pre ducha, z ducha bude žať večný život“ (Gal 6,8).

Konkatenácia

Je to zreťazenie, v ktorom jedna myšlienka zapadá do druhej, ale až posledná objasňuje zmysel súvetia.
Napríklad: „Táto hora je nám drahá, hora, ku ktorej obraciame svoje pohľady, hora, kde aspoň raz v roku putujeme, hora mariánska, hora nad Levočou, pútne miesto k našej Panne Márii levočskej.

Antitéza

Spočíva v protikladnom položení jednotlivých slov alebo celých vetných členov.
Napríklad: Tu si uvedomuje hriešnik svoju svätosť, boháč svoju nahotu, sýty tohoto sveta hlad po Bohu.

Paraleipsis (praeteritio - obídenie; occultatio - ukrývanie)

Pod zámienkou, že niečo chceme spomenúť, obísť, zakryť, zamlčať, práve to vyzdvihneme.
Napríklad: Nemyslíme už na to, čo patrí pred sviatkami. Zabudnime, že to patrilo nie iba k zvyku a tradícii pred sviatkom Narodenia Pána. Nové tisícročie šepká: odložme stranou, čo patrilo minulosti. Sviatosť zmierenia ustanovil Ježiš, sviatosť žije a bude až do konca čias v srdciach veriacich kresťanov katolíkov.

Rečnícke zvolanie

Je to výkrik duše, ktorá nemôže udržať svoju radosť, svoj žiaľ, svoje city…

Napríklad: Matka, Mária, zachráň nás!

Deprekácia

Je to neobvyklá prosba na poslucháčov, naplnená citmi. V nemčine sa volá Beschwörung, čiže zaprisahanie.

Napríklad: Pod krížom ho matka zaprisahala, aby sa vrátil k rodine, žene a deťom a prestal piť! Syn môj, zaprisahávam ťa na lásku, s ktorou som ťa počala pod srdcom. Spamätaj sa!

Optácia

Ako jestvuje rečnícka otázka pri figúrach virtuálneho dialógu, takisto sa používa v reči pôsobivá figúra rečníckeho želania.

Napríklad: Dnes, na sviatok Márie Goretty, mučenice za čistotu, počujme všetci: Želám vám, starým i mladým, dospievajúcim, aby ste aj vy raz mohli sa tešiť z víťazstva nad hriechom nečistoty v Božom kráľovstve. Prosím Boha za každého, kto sa usiluje o čistotu stavu. Vyprosujem vám od Boha síl odolať zvodom pokušenia.

Apostrofa

Figúrou sa rečník odvracia od poslucháčov a oslovuje jednotlivú osobu, hoc aj neprítomnú alebo dokonca aj neživý predmet. Je to figúra uchvacujúca, ale vyžaduje, aby šlo o veľkú vec a aby sám rečník bol v hlbokom cite.

Napríklad: Každý sám, Ján, Pavol, Mária, Angelika, pozrite na Ukrižovaného. Vy, chorí doma a v nemocniciach, pozrite na toho, pre ktorého sa oplatí trpieť, ktorý je vaším vzorom. Pozri, celý svet, pevnina a moria, zem a nebesia, zomiera Boh, Ježiš, Boží Syn na kríži.

Prosopoia (fictio personarum)

Figúra uvádza osobu ako priamo hovoriacu k poslucháčom, alebo neživé veci predstavuje ako živé, hovoriace, ba dokonca konajúce.
Napríklad: Som Tomáš. Nazvali ste ma neveriacim. Ja som však uveril, keď som videl jeho ruky a bok. O vás však Ježiš povedal, že blaženejší sú tí, čo nevideli, a uverili. Môžete sa chľúbiť, že takými ste?

Ethopoia (imitatio morum)

Predstavuje verne charakter alebo spôsob jednania určitej osoby grafickými, maliarskymi črtami.
Rečnícky portrét sa líši od historického líčenia charakteru. Historik musí brať ohľad na všetky črty charakteru, rečník si zvolí iba to, čo zodpovedá cieľu jeho reči.
Napríklad: Peter chce tasiť meč. Kristus ho upozorní, že ho Peter zaprie. Peter vytasil meč a bránil Krista. A predsa zaprie pred obyčajnou slúžkou. Po speve kohúta Peter plače.

Memento kazateľom

Je správne, keď je téma sama v sebe pôsobivá. Kazateľ nesmie zabudnúť, že nie je krasorečník. Božie slovo musí mať svoju ostrosť, jasnosť, musí byť presné a pravdivé. Kazateľ má pamätať, aby seba, svoje postoje, názory, myšlienky neuprednostnil pred Božím slovom. Moralizovanie narobí viac škody ako sa na prvý pohľad môže kazateľovi zdať. Prečo mnohým zarástol chodník do kostola? Nebol to aj ľahostajný prístup kazateľa? Ježišove posolstvo nemôže byť nudné. Pripomeňme si, že rétorická pôsobivosť nesmie sa vsádzať na formálne rétorické prostriedky. Téma musí byť sama osebe pôsobivá.

6.6 Špecifické rečnícke prostriedky

Filozofi k elementom krásy zaraďujú: symetriu, harmóniu, dokonalosť, jednotu v mnohorakosti častí, život a pohyb. Kazateľ, ktorý svoju reč umocní takýmito prvkami, stane sa nielen obľúbeným, ale jeho reč bude príjemným pokrmom. Kazateľ sa má usilovať, aby jeho reč bola krásna. Pravda, ktorú hlása, sa má páčiť. Je samozrejmosťou, že kazateľ sa vyvaruje sebectva a márnomyseľnosti.

Či sa má kazateľ usilovať, aby sa páčil, hovoria:
Sv. Pavol: „Keby som sa ešte chcel páčiť ľuďom, nebol by som Kristovým služobníkom“ (Gal 1,10). Pavol si uvedomuje, že keď sa ako kazateľ snaží o to, aby sa páčil z rozumnej motivácie, aby si totiž vzbudil a udržal potrebný záujem a dôveru poslucháčov, je to v poriadku.
Sv. Augustín, ktorý poznal do hĺbky človeka a rovnako poznal rétoriku, hovorí: „Ľahko zavedieš, kam chceš človeka, ktorý je potešený krásou tvojho prejavu. Nikoho nepohneš, keď je mu nepríjemné počúvať ťa. Preto chceme, aby nás počúvali ľudia nielen pre náš rozum, ale aj pre krásu našej reči.“
Sv. František Xaverský, patrón misií: „Presvedčíš, o čom chceš presvedčiť, ak ťa majú radi tí, čo ťa počúvajú. A keď nikoho od seba neodpudíš, mnohých privedieš k Bohu.“
Sv. Ambróz: „Je veľmi ťažké, aby ľudia počúvali ochotne toho, ktorého nemajú radi, hoci ohláša pravdu.“
A ešte raz sv. Pavol: „Nech sa každý z nás páči blížnemu na jeho dobro a budovanie“ (Rim 15,2).

Nie je to aj bod ku spytovaniu svedomia kazateľa? Platí aj pre moju homíliu, moju osobu toto memento? Pre kazateľov platí prastará axióma „ut veritas placeat“, aby sa kázeň páčila.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

Pred kazateľom sa viac-menej častejšie objavujú ťažkosti, kedy k určitému predmetu veriaci prejavujú menšiu pozornosť. Pomôcť si môže kazateľ prostriedkami rétorickej krásy.

Obraz

Obraz môže byť akokoľvek krásny a v očiach diváka bude až vtedy hodnoverný, keď ho uvidí primerane zarámovaný. Obraz v trezore nevidieť. Obraz potrebuje určitý priestor, aby ho bolo vidieť. A potrebuje určitý rám, v ktorom vynikne.

Kazateľ musí vedieť významné náboženské témy, i menšieho významu, vhodne, včas a primeraným spôsobom predostrieť poslucháčom. Téma dostane svoje miesto medzi poslucháčmi a primeraným spôsobom prezentovania sa dostane do myšlienok a života poslucháčov.

Napríklad: Zlé susedské vzťahy kazateľ prenesie na pozitívnu potrebu veľkého významu. Poukáže na krásnu ideu, že všetci sme bratia a sestry Ježiša Krista a deti nebeského Otca.

6.6.1 Maľované partie

Poslucháči môžu byť unavení. Kazateľ si počína tak ako keď maliar pomaly, názorne, ľahko nanáša štetcom obraz na plátno. Kto sleduje maliara, vžíva sa do jeho cítenia, uvažovania, a pritom sa pozerajúci cíti uvoľnene. Rovnako kazateľ si tak počína, aby sa u poslucháčov nie vypol úsudok, ale aby v pohode pracoval s rozumom a namiesto namáhavého sledovania, podporovaného vôľovou koncentráciou, aby na chvíľočku nastúpilo pokojné, príjemné, oblažujúce, uvoľnené zbieranie vnemov. Čiže tak, akoby poslucháč stal pred obrazom a v pohode ho vnímal.

Možno takúto činnosť poslucháča pri počúvaní kazateľa, ktorý rozpráva uvoľnene, prirovnať k pozeraniu na hviezdnatú oblohu či na záhon ruží.

Napríklad: Zmŕtvychvstanie Krista nepodáva iba dogmaticky, fundamentálne, ale jeho význam prenáša na konkrétny život.

6.6.2 Vznešené miesta

Kazateľ si dá záležať na tom, aby na poslucháča tak pôsobil, aby ho povzniesol, povzbudil, vzbudil v ňom obdiv, úžas, bázeň, úctu… aby u poslucháča vyvolal určitý druh slasti. Kazateľ to môže dosiahnuť tým, že predstaví poslucháčom dajaký predmet impozantnej veľkosti alebo majestátnej sily. Pritom dá pozor, aby dojem vznešenosti a majestátu nevyvolal predimenzovanými slovnými konštrukciami.
Napríklad: „Tu povedal Boh: Buď svetlo!“ a bolo svetlo“ (Gn 1,3). Akým jednoduchým slovným výrazom, akoby jedným ťahom, líči sa všemohúcnosť Božia. Keby sme k týmto slovám prikladali ďalšie, v snahe väčšmi zdôrazniť Božiu všemohúcnosť, pravdepodobne by sme obrali text o charakter vznešenosti.

6.6.3 Pôvab novosti

Na predmety alebo myšlienky homílie musíme obliecť pôvab novosti. Spravidla nie sú naše myšlienky a predmety, o ktorých hovoríme v homílii, samy v sebe nikdy nové. Vlastne kazateľ sa musí vyhýbať, aby niečo nové vnášal do pokladu cirkevnej náuky. Tu ide o hľadisko poslucháčov, aby sme totiž poslucháčom ponúkli nové pohľady na večné pravdy, aby sme v nich prebúdzali nové predstavy a dojmy. Už sv. Hieronym upozorňuje na túto zásadu: „In vetere via novam semitam quaerimus, ut nec aedem sint, et aedem sint.“ Čiže: „Na starej ceste hľadáme nový chodník, aby to nebolo stále to isté, a zároveň aby to bolo to isté.“[228]
Napríklad: Nepekne si počína kazateľ, ktorý stále používa tú istú šablónu, večné rovnaké delenie a dokonca stále jeho vlastný stereotyp slov a gest. Preto *Najplnšia forma kázne* ponúka toľko možností k antropologickej indukcii, že keď má rok šesťdesiat nedelí a

[228] VRABLEC, J.: *Homiletika*, s. 144-149.

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

prikázaných sviatkov, kedy sa má prednášať homília, kazateľ sa môže dvakrát opakovať v šablóne.

6.6.4 Efekt zneznámenia

Položili sme si otázku: Prečo denne počúvame správy? Dnešný človek je poznačený ustavičným prijímaním informácií. Nevieme si bez nich predstaviť budúcnosť. Kresťansko-biblická zvesť sa dostáva do konkurencie s inými zvesťami, ktoré doliehajú na človeka. Kazateľ si nemôže dovoliť zaostávať za profánnymi informáciami, ktoré sa vyznačujú novosťou. Evanjeliová zvesť si vyžaduje, aby nestrácala svoju potenciu. Profesor Hans Dieter Bastian hľadá pomoc v takzvanom "Verfremdungs Effekt", čiže v "efekte zneznámenia" Berchtolda Brechta, nemeckého spisovateľa, básnika, dramatika a filozofa, ktorý tvrdí, že „kto chce iného ovplyvniť, musí ho uviesť do obdivu, a to sa deje technikou zneznámenia.“[229] Je potrebné, aby si aj kazateľ uvedomil, že známe samozrejmosti nemajú ovplyvňujúcu silu. Efekt zneznámenia je technika, pomocou ktorej dosiahneme, že niečo, čo je človeku známe, javí sa mu ako cudzie, ako neznáme, a môže to znova spoznávať. Pre homíliu platí, že nemôže zostať pri neustálom opakovaní abstraktných, nemenných, nečasových obsahov, ale musí formálnymi novosťami to staré urobiť novým.

Historicko-kritická metóda umožňuje kazateľovi viac a aktívnejšie využiť efekt zneznámenia.[230] Kazateľ-teológ vie, že ani jeden biblický autor nemal na mysli inú dobu než svoju, iných poslucháčov než tých, ku ktorým hovoril.[231] Preto si dnes nemôže kazateľ dovoliť podceniť poslucháčov a využíva pre biblickú zvesť zneznamujúci efekt.

Kazateľ nie je reštaurátor minulosti. Texty, ktoré poslucháči poznajú, treba osvetliť z nového pohľadu. Bastián zastáva názor, že vovádzanie nezvyklých podôb do homílie je potrebné. Ani program

[229] VRABLEC, J.: Homiletika, s. 148
[230] Porov. *Interpretácia Biblie v Cirkvi,* Katolícke biblické dielo na Slovensku, Spišská Kapitula 1995.
[231] Porov. BÖLL, KOLAKOWSKI: *Der Himmlsschlüssel, erbauliche geschichten*, Müncher, 1965.

odmytologizovania ani existenciálna interpretácia nám nestačia k tomu, aby sme homíliu vystrojili natoľko, žeby ju veriaci počúvali ako biblickú zvesť. Musíme rozpoznať mocnosti, ako sú tradícia, zvyk, etos, ktoré zneostrujú, zmierňujú, brzdia pôsobenie biblickej zvesti. Patria sem aj hermeneutické očakávania poslucháčov.
Napríklad: Veriaci na Veľkú noc vopred vedia, že homília bude o prázdnom hrobe, pretože kazateľ tak káže už roky. Prax efektu zneznámenia predpokladá, že jestvuje v cirkevnej tradícii na čo možno poukázať, a čo sa potom zneznámené tlačí znova k slovu. Biblická pravda sa znova rozvíja ako zvesť, keď ju kazateľ oslobodí od smetia zvyklostí a očakávaní. V tom spočíva efekt zneznámenia v homílii.
Keby kazateľ starú vec zvonka obtiahol novým povrchom, alebo to čo je dávno známe iba pristrihol a pričesal, alebo dajako zmanipuloval, to by si pomýlil efekt zneznámenia. To by iba obrátil nohavice. Zneznámenie je kategória sociálne didaktická. Chce spôsobiť zmenu v spoločnosti, vyžaduje nové postoje, premenu postojov. Jeho sila sa neopiera o dajaký formalizmus. Nehrá sa s dajakými rečovými formulami. Zneznámenie, ktoré nemá čo ukázať, je zneužité. Kto chce použiť kvantum pôsobivosti zneznámenia, musí vedieť, že sa to smie iba v záujme premien v spoločnosti. Je to veľká metóda, ktorá umožňuje spoznať vo veciach procesy a použiť ich. Učí postaviť otázky, ktoré umožňujú konanie.

6.6.5 Páčivá reč

Od pápeža Pia IX. pochádza výrok, že kázeň sa má diať "gravi ac splendido orationis genere", čiže "vážnou a krásnou rečou".[232] Vážna a krásna reč dodáva hlásanej pravde na hodnote.

Páčivú reč podporujú:
Bourdaloque, kazateľ, ktorý povedal: „Z bázne pred Božím slovom pripravujem si rukopis kázne s veľkou starostlivosťou.“
Segneri, kazateľ, sa priznáva: „Vynakladám veľa námahy na to, aby moja reč vynikala pekným štýlom. Učím sa tomu na príklade sv. Leva, sv.

[232] VRABLEC, J.: *Homiletika,* s. 150.

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

Hieronyma, sv. Jána Zlatoústeho, sv. Cypriána a mnohých iných Otcov, ktorí vážne a krásne hovorili. Keď svoju reč ozdobujem prvkami krásy, nerobím to preto, aby som zalichotil ušiam poslucháčov, ale aby som dosiahol lepšie prijatie svojej reči, a preto mi nepripadá ťažké ponamáhať sa o krásu výrazu."
Apoštolsky založený kazateľ musí použiť všetky prostriedky, aby poslúžil Božej veci, teda aj krásu reči.

Napríklad:

1. Správnosť slohu: Slová, ktoré označuje Slovník slovenského jazyka za nesprávne, zastaralé, knižné, kazateľ nepoužíva v homílii. Rovnako sa vyvaruje nesprávnych gramatických konštrukcií a nesprávnych vetných stavieb. Teoretici kazateľstva tvrdia, že nesprávnosť v reči viacej poškodí homílii ako nesprávna myšlienka alebo nesprávne dokazovanie. Od kazateľa sa právom žiada, aby kázal spisovnou slovenčinou. Kazateľ by mal mať po ruke Pravidlá slovenského pravopisu.

2. Eufónia slohu: Už pri príprave homílie kazateľ dbá o to, aby reč príjemne znela. Sulzers tvrdí, že ucho je citlivejšie na chyby než oko.[233] Kazateľ by teda nemal vystavovať neúspechu svoju námahu, a preto nebude zanedbávať starosť o eufóniu reči.
   a) Kazateľ sa vyvaruje ťažko vysloviteľných slov už pri písaní, (najnevypočita- vateľnejší),
   b)dbá o priaznivý pomer medzi spoluhláskami a samohláskami vo svojej reči,
   c) chráni svoju reč od slovných skupín, v ktorých sú nahromadené samohlásky, (Ja vám dávam sám…),
   d) jednoslabičné slová nestavia vedľa seba, (Ó, ty, čo si dal nám to, čo my sme…),
   e) rovnako znejúce slová nestavia vedľa seba, (Si si istý silou, svojich slov?)
   f) nepoužíva za sebou viaceré genitívy,

[233] Porov.VRABLEC, J.: *Homiletika*, s. 150.

g) nepoužíva za sebou viaceré neurčitkové tvary alebo priechodníkové tvary,
h) často neopakuje to isté slovo, (Však viete, že však to bolo, však…),
i) pred podstatné mená nepredkladá ukazovacie zámená, (Ten daroval, ten kríž, ten, čo dostal.),
j) chráni sa zbytočného stereotypného opakovania významovo podobných slov,
(Zbadal ho, pohliadol hore, pozrel okolo seba),
k) nepoužíva stereotypne prikrášľujúce prídavné mená, (Milá Matka Božia, milý Ježiš, najdrahší veriaci),
l) nepoužíva bombastické výrazy, (veľkolepé, fascinujúce, jedinečné slová).

3. Harmónia slohu: V homílii kazateľ venuje pozornosť rytmu vety. Je správne, že na sluch pôsobia ľubozvučne. Každá veta, i celkom jednoduchá, má podliehať zákonu harmónie. Slovenčina je jazyk syntetický, to znamená, že dovoľuje ľubovoľne zoskupovať slová vo vete a pritom uchovať ten istý zmysel vety.

4 Vsuvky: Kazateľ sa musí vyvarovať rozličnýchvsuviek, ktoré narúšajú harmonickú jednotu vety. A rovnako spôsobia, že kazateľ môže zabudnúť, čo na začiatku vety chcel povedať. Najmä keď je nepripravený. Nepripravená vsuvka neprinesie úžitok. Vsuvky často nesprávne rozvíjajú jeden vetný člen a tým sa pokazí v súvetí rovnováha.
Učitelia slohovej harmónie poukazujú, že pocit krásna vzbudzuje u poslucháčov taká periodická stavba, pri ktorej používame predvetie a závetie tak, že sú oddelené dvojbodkou a stoja k sebe v určitej závislosti. Závetie má byť dlhšie než predvetie. Nikdy nesmie byť kratšie. Predvetie i závetie môžu pozostávať opäť z viacerých členov. Hoci je periodická stavba krásna v reči, predsa nesmie budovať reč z vetných periód. Pretože aj v stavbe viet a periód musí byť harmónia a to

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

znamená, že vety nesmú byť ustrihnuté podľa jedného vzoru. Pre kazateľa to znamená nepoužívať vety rovnako dlhé alebo rovnako krátke. Keby sme homíliu zostavili z periód, nebola by krásna. Skôr sa dnes doporučujú vety kratšie.

6.7 Figúry rečníckej krásy

Dnešná doba je poznačená dôstojnou a triezvou krásou slova. A predsa je pre kazateľa potrebné si uvedomiť potrebu štýlu a využitie rečníckych figúr a ich krásu.
Jazykové prostriedky z hľadiska ich používania v rečníckych, a teda aj verejných, ústnych a situačných prejavoch sa delia na základné, bez ktorých sa nezaobíde ani jeden kazateľ a ktoré sú imanentné pre každý prejav vo verejnosti a na špecifické.

Špecifické rečnícke jazykové prostriedky, metonymicky nazývané aj rečníckymi figúrami, sú také jazykové prostriedky, pomocou ktorých sa v rečníckom prejave uplatňujú sugestívne prvky, názornosť, dramatizácia alebo beletrizácia.

J. Mistrík špecifické jazykové prostriedky klasifikuje podľa funkcie, ktorú plnia v texte na: sugestívne, emfatické, názorné, dramatické a ozdobné.[234]

Z nich sa v teológii najčastejšie používajú názorné rečnícke prostriedky. To preto, že úlohou homílie je i učiť, vzdelávať. Využívajú sa na podporu realizácie niektorých didaktických princípov, najmä zásady názornosti, postupnosti, vedeckosti, spájania teórie s praxou a ďalších. Aj medzi jazykovými prostriedkami sú také, ktoré plnia zásadu názornosti.[235] Sú to najmä:

[234] Porov. MISTRÍK, J.: *Rétorika,* s. 67.
[235] Porov. MISTRÍK, J.: *Rétorika,* s.144.

Adjunkcia

Na jedno a to isté sloveso na začiatku vety prípadne v nasledujúcich vetách pripájame viaceré predmety.
Napríklad: „Kto nás odlúči od Kristovej lásky? Azda súženie, úzkosť alebo prenasledovanie, hlad alebo nahota, nebezpečenstvo alebo meč“ (Rim 8,35-36)?

Aforizmy

Sú myšlienky neobyčajne stručné a priliehavo vyjadrujú určitú zásadu alebo pravdu. V kazateľskej praxi sú menej využívané, ale nie sú zakázané.

Alegória

Vzniká rozšírením metafory na dokonalý obraz.
Napríklad: „Len čo ste stúpili na tento svet ako do veľkého prúdu, začala sa vaša plavba na lodi. Svet je rieka, šťastie je vietor, telo je loď, duša je lodivod, nebezpečenstvá smrti sú úskalia, večnosť je prístav. Tam smeruje naša plavba.“

Alúzia (narážka)

Nepriamo vyjadruje vlastnosť osoby alebo veci tým, že ju postaví do protikladu:
Napríklad: Trenčín nie je Praha; krv nie je voda; Načo vysvetľovať; keď všetci dobre vieme.

Iný význam alúzie spočíva v tom, že dajakú vlastnosť označíme menom osoby, ktorá sa ňou stala známou. Musí to byť všeobecne známa osobnosť alebo príhoda, na ktorú aludujeme.
Napríklad: Judášsky groš; Dostal sa ako Pilát do kréda.

Anekdota (gr. anekdotos = nevydaný)

Vsúva sa do prejavu, keď sa karikujú určité vlastnosti ľudí. Anekdota má dve obsahové zložky: expozíciu a prekvapujúci záver. Známe sú škótske anekdoty, o rybároch a iné. V homílii sú vhodné za

predpokladu, že kazateľ má určité skúsenosti a vie byť vtipný. Nikdy nesmie uraziť. Potrebné je vyhnúť sa trápnym okamžikom. Kazateľ má rozlíšiť, čo je humor, čo irónia a sarkazmus. Humor spočíva v komickom a pritom dobrosrdečnom podaní udalostí a javov okolo nás. Môžu sa podať tak, že pobavia. Humor nie je urážlivý. Irónia produkuje posmech. Kazateľom sa irónia nedoporučuje. Pri irónii sa hovorí vážne o určitej veci a zároveň sa vlastne tým vysmieva. O sarkazme sa vie, že tvorí jazvy a je zlý. Tento fakt ho vylučuje z homílie. Kňaz by nemal vysloviť takú poznámku, najmä nie vedome, ktorá by dokázala konkrétneho človeka bodnúť a zraniť. Kazateľ sa vždy vyhne výsmechu svojich poslucháčov. Kazateľ má na starosť privádzať duše k Bohu a nie spôsobovať hnev, zatrpknutie, odchod poslucháčov z cesty k Bohu. Kazateľ, ktorý má sklon k irónii, má si dať pozor na ambóne a nesmie sa v reči unáhliť. Irónia či sarkazmus sú v kazateľstve možné len vtedy, keď sa ale citlivo bojuje proti určitému spoločenskému zlu. Nesmie to byť povedané v duchu slov, čo mu priniesla slina na jazyk.

Apoftega

Jedná sa o rečnícku figúru, ktorou sa rečník obracia na adresáta, aby on veci posudzoval zo svojho hľadiska: *Poznaj sám seba!*

Bájka

Je alegorické rozprávanie, v ktorom vystupujú najmä personifikované zvieratá alebo veci, výnimočne ľudia. Karikuje isté vlastnosti ľudí podobné so zvieratami alebo s tými, ktoré sa zvieratám pripisujú, napr.: falošná líška, verný pes, ťarbavý medveď. Bájky sa pestovali už v stredoveku (Ezop) a do Európy sa dostali zo starej indickej literatúry (Bidpajove bájky). Známe sú bájky Krylovove, Lafonatainove a i. Majú didaktickú funkciu, hoci sa poučenie zreteľne nevyjadruje. Bájka sa môže v homílii využiť na priblíženie a objasnenie témy.

Disjunkcia

Ide o rečnícku ozdobu spočívajúcu v tom, že každý vetný člen dostáva svoje sloveso, hoci by jedno stačilo.

Napríklad: Muži plačú, ženy plačú, deti plačú, všetci plačú.

Hyperbola

Dá sa povedať, že úzko súvisí s metaforou, je to nadsádzka, nadmernosť vo vyjadrovaní: *obrovský, slimačie tempo, byť slepý, ani kvapky, ani ň* a pod.

Hyperbola nechce poslucháčov uviesť do omylu. Jej cieľom je ostrá kresba.

Napríklad: To bolo peklo! (Nemyslí sa skutočné peklo.)

K hyperbole možno zaradiť hyperochu, čiže skrátenú výpoveď: *To je to najkrajšie na svete! Čo lepšie si možno ešte predstaviť? Toto je skutočne to naj - naj!*

Názornosť podporujú aj niektoré z rečníckych figúr: adynaton (gr. nemožné): *Ako sa slon neprepchá uchom ihly*; a anatomázia (prezývka): *Herkules* (silný muž), *Demosténes* (rečník), *Xantipa, Romeo* a pod.

Kompar

Jedná sa o rovnakú dĺžku vetných častí.

Napríklad: „Jeden je Pán, jedna viera, jeden krst“ (Ef 4,5).

Metafora

Je častá, bohatá a príjemná rečnícka figúra. Metaferein (gr.) znamená preniesť. Čiže preniesť význam slova z jednej veci na druhú na základe podobnosti.

Napríklad: Namiesto mladosť povie jar života.

Metafora prepožičiava abstraktným pojmom farbu a tón, viditeľné veci líči v príťažlivých črtách a namiesto čírej myšlienky podáva obraz. Dobrý kazateľ nesmie metaforu ignorovať. Metafory nesmieme miešať, najmä nie v tej istej vete. Metafora sa musí dodržať v myšlienke až do konca.

Metafora je nepriame obrazné pomenovanie v umeleckých textoch. Je to okrasa prejavu, ktorá ho oživuje, u poslucháča vyvoláva rozličné zážitky a predstavy. Je lexikalizovaná, dostala sa aj do normatívnych slovníkov: *uši* (na hrnci), *koleno* (na rúre), *zuby* (na píle) a kontextová, ktorou sa

personifikuje a animizuje (kvety hovoria, vetrík šepoce, Slovensko plesá). Nevhodná metafora sa volá katachréza. *Zub času už mnoho slz vysušil. Svoju chorú nohu kládol na ľahkú váhu.*

Metalepsia (výmena, zámena)

Vznikne vtedy, keď na pomenovanie výsledku nejakej činnosti použije nástroj.

Napríklad: Mať dobré pero. Znamená, že vie dobre štylizovať. Alebo: Mať dobrú mušku. Znamená, že vie dobre cieliť.

Metonymia

Ide o pomenovanie vlastného pojmu pojmom asociovaným alebo príbuzným.

Napríklad: Č*ítať Kukučína* (Kukučínovu knihu). Metonymické vzťahy môžu byť nasledovné: meno autora namiesto diela (recitoval Hviezdoslava), meno boha namiesto jeho funkčnej oblasti (Amor = lásky, Mars = vojna), meno suroviny namiesto hotového výrobku (papiere = doklady, handry = šaty), meno majiteľa namiesto majetku (sused vyhorel, Napoleon prehral), meno symbolu namiesto abstraktu (vavrín = sláva) a iné.

Iný význam metonymii: Preniesť názov jednej veci na druhú na základe vecného súvisu. Namiesto výrobku povieme názov materiálu.

Napríklad: Namiesto meč povie oceľ. Alebo: Namiesto majstra povie jeho nástroj: Dláto namiesto sochára. Pero namiesto spisovateľa.

Parabola

Parabola alebo rozšírené prirovnanie sa didaktickou funkciou približuje bájke, ale poučenie je tu ešte viac skryté než v bájke. Má tiež vážnejší ráz a je alegorická. Najviac parabol sa prebralo z biblie (podobenstvá).

Perifráza

Je výraz skladajúci sa z viacerých slov, použitých miesto jednoslovného priameho pomenovania. Je to opisné vyjadrenie.

Napríklad: Ty si skala, znamená pápeža.

Porovnanie

Najbližším druhom príkladu je porovnanie, pri ktorom je veľa spôsobov: paralela: odchádzali roky - odchádzala povestná bieda; antitéza: *mnoho rečí - málo skutkov; pomaly ide - ďalej zájde*; pomocou spojok ako, než, sťa: *to je ako päsť na oko; kolíše sa sťa lístok vo vetre.*
Pri porovnaní vysvetľuje kazateľ neznámu vec tým, že sa odvoláva na skúsenosť poslucháča a zrovnáva nové s vecami známymi. Používa sa, keď má vyniknúť kontrast.

Similiter cadens

Spočíva v tom, že dosahuje symetriu vetných členov rovnakosťou pádov alebo časov.
Napríklad: Koho by som nemiloval? Neobdivoval? Neobraňoval?

Similiter desinens

Nastáva vtedy, keď podobne sa končia vetné členy.
Napríklad: Človek mieni, Pán Boh mení. Alebo: Pán Boh dal, Pán Boh vzal.

Synekdocha

Ide o rečnícku ozdobu, v ktorej sa celok označuje len niektorou svojou časťou, alebo časť sa pomenúva názvom pre celok.
Napríklad: Pod slovom smrteľníci sa myslia ľudia vôbec. Alebo: Hlásajte evanjelium všetkému stvoreniu znamená všetkým ľuďom.
Synekdocha je prenášanie pomenovania z celku na časť alebo opačne:
a) pars pro to (časť za celok), *múdra hlava* namiesto múdry človek
b) totum pro parte (celok za časť), *Nitra vyhrala*
c) species pro genere (druh za rod), *dostať pár korún*
d) genus pro specie (rod za druh), *piť tvrdé* a iné.

Kazateľom musí ísť o rečnícku krásu homílie. V rétorike sa pravda, dobro a krása vždy spomínajú spolu. Boh sa zjavil ľuďom ako Pravda, Dobro, Krása. Keby z toho chýbala krása, viera nebola by primeraná

človekovi, ale by bola spiritualisticky iracionálna. Azda žiadnu inú Božiu vlastnosť natoľko nezanedbávame ako jeho krásu. Hans Urs von Baltazár má zásluhu na tom, že si kazatelia začínajú požiadavku krásy v spojitosti s hlásaním Božieho posolstva všímať na katolíckej strane v štúdii: *Offenbarung und Schönheit*. Teologicky poukazuje na to, že Božie zjavenie v Kristovi nepozná už nijaké Božie Absolútno, ani špekuláciu a hypotézu, lebo Boh sa slobodne od vekov a naveky rozhodol, že nechce byť bez sveta. Svet chce naplniť svojou krásou.[236] Kazateľ má ohlasovaním Božieho slova odcloniť krásu Zjavenia a musí ho krásne ohlasovať. Kazateľ nemá Zjavenie oberať o príťažlivosť, ktorou je ono vystrojené.
Aj skúsený kazateľ mal by sa z času na čas zastaviť a prehodnotiť svoju kazateľskú činnosť smerom ku kráse hlásania Božieho zjavenia.

6.8 Chyby pri prednese homílie

Nestačí len poznať špecifické rečnícke prostriedky a iné doporučované rétorické hodnoty, ale rovnako aj nedostatky, chyby, ktorých sa máme ako kazatelia vyvarovať.
O jednom kňazovi si veriaci po nedeľnej homílii zvykli hovoriť: „Náš pán farár sú cez týždeň neviditeľný a v nedeľu nepochopiteľný.“
Do zoznamu základných kazateľských nedostatkov je potrebné zaradiť: nejasný obsah, nevecnosť, nepremyslený text, nedostatočné argumenty či dôkazy. Poslucháč nevie, čo mu chce kazateľ povedať. Degradácia Božieho slova na úroveň bezpredmetného hovorenia alebo len hovorenia je stavovský hriech kňaza. Homília má mať svoj cieľ, a to predpokladá logický sled myšlienok.

[236] Porov. VRABLEC, J.: *Homiletika*, s. 157.

6.8.1 Fráza

Frázy prezrádzajú povrchnosť prípravy. Frázista spravidla stavia formu nad obsah, nedostatok vecnosti a vnútornú chudobu sa usiluje obratne zastierať vyčítanými a vypožičanými slovnými obratmi. Homílii škodí, keď pochybné myšlienky kazateľ upravuje a podáva ako nové, prípadne svoje názory či chybné názory iných podopiera citátmi buď z Písma, alebo osobností duchovného a teologického života.
Chybou prednesú sú nič nevraviace slová, ktoré sa často opakujú. Rovnako nech sa neopakujú lacné rečnícke obraty, ktoré ochudobňujú výklad o fakty a vecné poznatky.

6.8.2 Nespisovnosť jazyka

Kazateľ si zle počína, keď nerešpektuje spisovnosť jazyka. Priestupky proti štylistike, nespisovné tvary, nárečové prvky, slangy a najmä vulgarizmy. A keď sa opakujú, patrí to medzi závažné chyby prednesu homílie.

6.8.3 Zlá stavba viet

Stavba viet si rovnako zasluhuje pozornosť. Najmä rozsiahle súvetia so zložitými vzťahmi závislosti spôsobujú, že takto prednesené poznatky ostávajú často mimo poslucháčovho vnímania. Tieto chyby spôsobujú, že poslucháč prednášanému textu nerozumie a vypína kazateľa, čiže stráca záujem o homíliu. Kazateľ, ktorý si text pripravuje písomne, by nemal zabudnúť, že písaný prejav pôsobí inak ako hovorený. Pri písaní homílie dbá, aby bol text jasný, zrozumiteľný, plynulý a konkrétny. Najmä treba dať pozor na spodstatnené prídavné mená, ako aj hromadenie podstatných mien.

Kazateľ by sa mal vyvarovať neosobného pôsobenia v homílii. Doporučuje sa skôr priame oslovenie. Je to často osobná záležitosť

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

kazateľa a závisí to od jeho autority a rešpektu, ktorý má u poslucháčov a tiež od kontaktu, aký si vytvorí od začiatku vystúpenia.
Homília je virtuálny prejav a kazateľ by nemal zabudnúť, že jeho prejav má byť podložený aj citovo. Stroho a sucho prednášaná homília u poslucháča vyvolá dojem, že kazateľ nemá k tomu hlbší vzťah. Apely u takýchto poslucháčov vyznievajú hlucho, nevzbudzujú záujem, neaktivizujú ich k praktickej odozve.
Kazateľ, ktorý číta text, nemal by zabudnúť na tempo. Stáva sa, že po voľnejšom úvode postupne zrýchľuje tempo, dochádza tak k monotónnemu prednesu, jednotvárnemu, stráca, ak vôbec mal, kontakt s poslucháčmi. Dojem z takéhoto prednesu je trápny.

6.8.4 Rutina

sa rovnako dopúšťa zrýchľujúceho prednesu. U rutinéra – ktorý opakovane hovorí tú istú homíliu – sa stáva, že nesprávne diferencuje poznatky, pri modulácii podlieha naučenému charakteru a ich prejav možno vyznieva ako prejav sprievodcov v múzeách. Kazateľ trémista sa zvykne na začiatku prerieknuť, začne strácať súvislosť, hľadá vhodný výraz a jeho rozrušenie sa dá sledovať mimike, gestách, ako je chvenie rúk, nervózne pohyby, úprava vlasov, pokašlávanie, pot na čele a iné.
Pri obťažnejšej téme sa doporučuje voľnejšie tempo, dôležité poznatky zopakovať, voliť častejšie primerané prestávky, nehovoriť trhane a ťažkopádne. Nevhodné je, ak kazateľ pri hľadaní vhodného výrazu nahlas premýšľa: „Ako by som vám to vysvetlil?“, „Nenachádzam vhodný výraz“, „Dúfam, že viete, čo tým chcem povedať a podobne.“

6.8.5 Pátos

Častou chybou u kazateľov je preexponovaný pátos. Homília si vyžaduje prirodzený a jednoduchý prejav. Falošný úsmev, sladkasté

slová, reč na jednom tóne, zvýšený hlasom prednášaný text a iné prejavy pátosu vyvolávajú u kazateľa pokles pozornosti.
Chybou pri hovorení homílie sú aj gestá a mimika, keď sa nezachová vhodná umiernenosť. Zvlášť príliš živí, nespokojní i nervózni kazatelia majú dať pozor na motorickú disciplínu. Stáva sa, že ich motorický nepokoj sa môže preniesť aj do oblasti myslenia. Myšlienkový proces prebieha u nich rovnako rýchle a v ich myšlienkach sa zračí akýsi nepokoj, ktorý sa prejavuje odbiehaním od jadra problému a roztrieštenosťou myšlienok.
Kazateľ si má často pripomenúť, že prirodzenosť, nenápadnosť a umiernenosť pri vystupovaní sú požiadavky, ktorých sa nesmie zrieknuť.

6.8.6 Iné chyby

Medzi časté kazateľské chyby patria:
- reč príliš rýchla,
- tichá,
- nezrozumiteľná,
- prednášaná príliš hlasno,
- keď sa hltajú slová a koncovky,
- nepripravená,
- monotónna,
- ktorá sa číta,
- chýba dobrý vzťah k poslucháčom,
- namyslenosť kazateľa,
- nedotklivosť a rýchla rozčúlenosť kazateľa,
- improvizácia,
- nedostatočná slovná zásoba slov,
- slabá logika myslenia,
- dĺžka homílie,
- všetko, čo sa preháňa, podceňuje, zaznáva zdravému citu a rozumu.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

Aj skúsený kazateľ si vie nájsť čas, aby prehodnotil z času na čas svoj prednes, prípadne analyzoval poznámky svojho okolia, najmä dobre mienené a odporúčané. Prípadne sa doporučuje vypočuť si či vidieť svoj prejav na technickom zariadení, čo dnes nie je problém. To predpokladá aj následnú prácu na sebe, ak chce zvyšovať, a mal by zvyšovať aj napriek vyššiemu veku i chorobe, účinnosť živého prednesu. Rovnako prehodnotiť tak obsahovú stránku homílie, ako aj časovú hodnotu.

6.8.7 Tréma

Kazateľ sa neubráni tréme. Tréma sa nazýva aj javiskovou horúčkou. Časom a cvikom sa dokáže trémy pozbaviť. Niekedy sa definuje ako tieseň, ako bázeň, ako špecifický strach, nie fóbia pred verejným vystúpením, prípadne obava pred kritikou či negatívnym hodnotením. Prejavuje sa napätím svalov, čo sa prejaví strnulým postojom, trasením rúk i nôh, neistým pohľadom, zaťatými päsťami, kŕčovitým držaním ambónu, iný kazateľ sa hrá s knihou a pod. Okrem viditeľných reakcií sú aj počuteľné prejavy trémy.

Pri tréme preskakuje hlas, odkašláva sa, reč je rýchla a skoro bez prestávok, a keď prestávka v reči je, vypĺňa sa rôznymi vzdychmi. Niektorý trémista má sucho v hrdle, stráca dych, zajakáva sa, hltá slová. Tieto a iné pocity prechádzajú v silné žalúdočné kŕče i závraty. V takejto tiesnivej situácii vzniká chaos v myslení a reč je konfúzna. Tréma sa dá nazvať začarovaným kruhom.

Vzniká najmä vtedy, keď človek vstupuje na neistú pôdu, pred anonymný kolektív ľudí či v neznámom prostredí. Je to zvláštny vnútorný pocit, ktorý si nie každého rovnako, nie každého vždy, no predsa trochu alebo veľmi podmaňuje. Kazateľ má strach, pretože si uvedomuje, že sa trasie a má trému.

Na pôvod a príčinu trémy sú rôzne názory, avšak za najracionálnejší treba pokladať ten, že je to vnútorný výraz skromnosti a úcty pred autoritou. V takom prípade je nutné, aby si trémista analyzoval príčinu strachu. Som nepripravený? Nedôverujem poslucháčom? Keď viem

z čoho a pred čím mám strach, je potrebné konať. Skôr ako vystúpim, uvoľním sa. Relaxácia zabráni kŕčovitému napätiu. Pred vystúpením sa dovoľuje niekoľko ráz natiahnuť či zívnuť si. Rozhodne nehovor o svojich obavách pred vystúpením s nikým. Za svoju nervozitu sa nehanbí.

Začiatočníkom sa radí sústrediť sa pred vystúpením. Keď ide trémista na ambón, má ísť pokojne, nenáhliť sa, pokojne sa pozrieť okolo seba, nadýchnuť sa a až po chvíli začať hovoriť.

Zaujmi pohodlný postoj, začni pokojne dýchať, usmej sa, uvoľní si ruky a začni rozprávať. Si pripravený. Ľudia ti nechcú ublížiť, naopak, čakajú tvoje povzbudivé slová… Ak si myslíš, že si trémista, snaž sa často vystupovať pred ľuďmi. Nevyhýbaj sa ľuďom. Rozprávaj s nimi o všetkom, čo cítiš, čo ich zaujíma… Uvedom si, že poslucháči rečníka posudzujú už podľa toho, ako ide k ambónu. Kráčaj pokojne. Rovnako je dôležité, ako kazateľ odchádza od ambónu. Dôstojne a zároveň vážne, pokorne a úctivo.

Tréma vzniká najmä na začiatku vystúpenia, keď sa človek ocitne sám v strede pozornosti, keď sú naňho sústredené všetky oči a keď každý zvedavo načúva jeho prvé slová. Platí teda zásada: čím skôr sa odosobní od konkrétnej situácie, tým je tréma menšia a postupne sa vracia do normálneho psychosomatického stavu. Keď sa tréma opakuje, je potrebné si stav a udalosti rozanalyzovať. S čím tréma súvisí a ako sa postaviť proti nej. Môže to byť počet poslucháčov: čím je ich viac, tým je väčšia. Súvisí aj s tým, že medzi poslucháčmi je niekto, ktorého prítomnosť má negatívny vplyv na kazateľa. V takom prípade sa tým smerom nepozerať, viac venovať pozornosť iným poslucháčom, prípadne sa usmiať, nadýchnuť, nenápadne zovrieť päste, chytiť sa ambónu, pozrieť si pokojnejšie poslucháčov. Ak je to len možné, treba sa postarať o to, aby bol čerstvý vzduch v priestore, kde kážete.

Tréma súvisí aj s temperametom a charakterom. Sú kazatelia suverénni, možno až surovo suverénni či očividne bezohľadní. Sú takí, ktorí nepoznajú bázeň a rešpekt pred kolektívom, ale sú aj takí, ktorí majú vnútorní pocit úcty voči inému. Netreba sa za trému hanbiť, ale treba poznať jej príčiny, tým aj cesty k jej regulovaniu.

6.8.8 Strach

Pokiaľ chce kazateľ dosiahnuť to, čo sa od neho právom očakáva, nesmie prešľapávať na mieste, musí prekročiť to, čomu hovoríme "prah odvahy". Jednoducho sa musí zbaviť strachu. Ak chce zvýšiť úroveň svojho kazateľského poslania, treba pracovať na sebe. Nesmie zostať stáť tam, kde je dnes. Je potrebné, aby zväčša prekonal určité obavy – dosť zásadné a meritórne. Aj keď sa to u kazateľa len zriedka stáva, že sa obáva prehovoriť, je potrebné, aby získal sebadôveru, ktorá ovplyvní jeho činnosť vo všetkých smeroch.

7 KINETIKA HOMÍLIE

7.1 Kinetická zložka *(Akcia)*

Ako sa má správať kazateľ pri homílii? Kazateľ, ktorý je naplnený láskou k ohlasovaniu Božieho slova, svoj zápal, pohnútky, svoje vnútro musí viditeľne prejaviť aj navonok. Je samozrejmé, že ústny prejav je sprevádzaný pohybmi, najmä pohybmi tváre a rúk. Popri sprievodných zvukových prostriedkoch jestvujú teda aj sprievodné pohybové, čiže kinetické prostriedky reči. Pohyby rovnako ako zvuky môžu jazykový prejav kompletizovať alebo ho suplovať.
U niektorých národov je sila alebo stupeň gestikulácie väčší (Francúzi, Taliani) u iných menší (Angličania a príslušníci severských národov Európy).

Zakladateľom náuky o pohyboch živých bytostí, čo je súčasťou zo semiotiky, je americký vedec R. I. Birdwhistell. Náuku o pohybe nazval kinetikou (z gr. kinésis = pohyb).

Každý pohyb alebo stav jedinej časti organizmu alebo tela, tváre nazval ***kinou***. Je to pohybová jednotka, ktorá sa ďalej už nedá členiť. Pohybová jednotka, ktorá má istý pohybový výraz a význam (napr. spôsob vyjadrenia súhlasu, záporu, prekvapenia a i.) sa volá ***kinéma,*** podobne ako fóna fonéma, morfa morféma. Najjednoduchšia pohybová póza zložená z kín sa nazýva ***kinemorfa*** a trieda navzájom zameniteľných kinemorf je ***kinemorféma***.

Mozgové centrum riadiace pravú ruku leží v tesnej blízkosti centra riadiaceho pohyby hovoridiel, z čoho niektorí fyziológovia vyslovujú tvrdenie, že obidve centrá si navzájom vypomáhajú, navzájom sa podporujú. Rečníci si preto pri prejave vypomáhajú predovšetkým pohybmi pravej ruky. Pohyby rúk a tela súhrnne nazývame gestikuláciou,

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

pohyby tváre mimikou. Pre rétoriku je závažným momentom, že gesto vidieť ďalej ako mimiku.

7.2 Kazateľova proxemika

Žiadny živočích nie je ľahostajný k tomu, keď sa k nemu približujeme. Každý má svoj teritoriálny imperatív, to znamená osobný priestor, ktorý si chráni a svojským spôsobom reaguje, keď mu do tohoto priestoru vkročí cudzinec. Aj človek je citlivý na to, v akej vzdialenosti je partner, s ktorým komunikujeme. Vzdialenosť, čiže proxemika, je jedným zo základných a prvých prostriedkov, ktorými sa človek vyjadruje. Proxemika je súčasť nášho jazykového prejavu, zložka reči.

Antropológ E. T. Hall rozlišuje štyri odlišné pásma proxemiky: intímne pásmo, osobné pásmo, spoločenské pásmo a oficiálne pásmo. Každé z nich sa prezentuje inou rečou a v inej situácii. Každé z nich skrýva alebo odkrýva svoje vlastné komunikačné zámery. Kazateľ musí vedieť, ako pri svojom vystúpení poxemiku uplatňovať.

Intímne pásmo platí do vzdialenosti asi 45 cm. Je to vzdialenosť, v ktorej komunikujú najbližší rodinní príslušníci, veľmi dobrí priatelia, milenci, ošetrovateľ a lekár, a ďalší dôverne blízki ľudia. Teda aj pri sviatosti zmierenia. V tejto vzdialenosti sa pri rozhovore v značnej miere uplatňujú mimojazykové prostriedky, ako je mimika, pohľady očí a dôverné zvukové prostriedky, napríklad šepot, dlhšie pauzy atď.

Osobné pásmo platí vo vzdialenosti od 45 cm do 120 cm. Je to pásmo, v ktorom sa vedú ešte osobné rozhovory. V rozpätí tohoto pásma sa zhovárame so známym na ulici, niekedy so spolupracovníkom v úrade, pri osobných konzultáciách atď. Pre rozpätie tohoto pásma platia v rozličných kultúrach rozličné uzancie. Napríklad severania – v Európe i v Amerike – dodržujú pri osobných rozhovoroch väčšie vzdialenosti ako južania.

Spoločenské pásmo platí od vzdialenosti 1,20 m do vzdialenosti asi 3,6 m. Menšia vzdialenosť v tomto pásme /do 2,10 m/ sa uplatňuje v rozhovoroch pri pultoch, väčšia vzdialenosť pri formálnych

spoločenských a obchodných rokovaniach. V spoločenskej vzdialenosti od 2,10 m do 3,6 m sa už nekomunikuje dotykom, a aj oči tu už hrajú inú úlohu. Do tejto vzdialenosti sa prakticky dostáva už aj kazateľ. V tejto vzdialenosti ešte môže kazateľ podľa potreby uplatňovať aj expresívne vyjadrovanie, avšak veľmi citlivo, aby sa jeho prejav nezvrhol na úroveň osobnej komunikácie. Kazateľova činnosť v tomto pásme nemusí byť príliš náročná, ak je dobre pripravený. Tu sa totiž neunaví hlasove a môže popri jazykových prostriedkoch dobre využívať aj gestikuláciu, mimiku, plastiku tela a zvukové variácie reči.

Oficiálne pásmo menšie je asi od 4 m do 7,5 metrov a väčšie je na vzdialenosť vyše 7,5 metrov. Kazateľské vystúpenie sa koná spravidla v takomto pásme. Čím je vzdialenosť medzi kazateľom a poslucháčmi väčšia, tým viacej je kazateľ odkázaný iba na klasické jazykové prostriedky. Verejná reč neprináša expresívnu lexiku, ale ani nadbytočné nejazykové prostriedky. V pásme oficiálnej vzdialenosti sa už nekomunikuje mimikou, pohľadom, a ani jemnými gestikulačnými fintami. Reč pôsobí dojmom strohosti, knižnosti, niekedy oficiálnosti. Je úsporná, pretože čím väčšia je vzdialenosť medzi kazateľom a poslucháčom, tým chudobnejší je výrazový potenciál, ktorý sa vlastne zúži iba na suchý odborný jazyk. Inými slovami: kazateľ viacej povie a problematiku lepšie vysvetlí v okruhu spoločenského pásma ako v okruhu oficiálneho pásma. Oficiálna vzdialenosť zvádza kazateľa, aby svoj prednášajúci štýl zmenil na rečnícky štýl. V rečníckom štýle sa využívajú citácie, aforizmy a typické rečnícke figúry.
Skôr ako kazateľ začne pripravovať svoje vystúpenie, musí mať presnú predstavu o tom, v akom pásme sa bude pohybovať, lebo proxemika je prvý a základný signál štýlu našej reči.[237]

[237] Porov. MISTRÍK, J.: *Kurz lektorskej rétoriky*, s. 64 - 65.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

7.3 Gestikulácia

Niet živej reči bez gesta. Gestá vznikajú z vnútorných obrazov našich myšlienok, a preto sprevádzajú myšlienky. Aj vtedy, keď gesto je neviditeľné, potenciálne existuje.
Kazateľský prejav nie je možné analyzovať bez toho, aby sme si nevšimli jeho pohybovú zložku. Gesto je rovnakou organickou zložkou výpovede ako zvuk. My robíme gestá preto, lebo sme predtým v posunkoch rozmýšľali. Verbálny text skracuje, dopĺňa význam slov a výpovedí, neraz dodáva aj nové významy. Kazateľ, ktorý zostáva bez pohybu, pôsobí neprirodzeným dojmom. Činnosť úst musí byť doprevádzaná aj činnosťou tela. Pre kazateľa platí, že čím intenzívnejšie sú jeho city, tým živšia je i reč jeho tela. Niektoré zvukovo realizované výpovede stratia úplne zmysel, ak z nich odpočítame gesto.
Príklad: *Choď tam! Takto sa musíš otočiť* a pod.

Výskumy viacerých vedcov (G. V. Kolšanskij, R. Cowden, G. Graband) tvrdia, že v prejavoch je okolo 50 % nadbytočných a duplicitných vyjadrovacích prostriedkov. Tieto na druhej strane pomáhajú pri komunikácii v hlučných priestoroch a pri komunikácii ľudí s rečovými chybami.

7.3.1 Vlastnosti kazateľskej akcie

Prirodzenosť

Vlastnosti prednesu posunkového sú príbuzné vlastnostiam prednesu hlasového. Prvou požiadavkou je prirodzenosť. Kazateľ má byť prirodzený nielen v hlase, ale aj v gestách. Gestá majú byť spontánne, nie kŕčovité, nechať spolupracovať telo so slovami. Akcia musí vyjadrovať vnútro kazateľa, a preto musí byť pravdivá a prirodzená. Kazateľ sa nemusí cvičiť robiť gestá, skôr by mal venovať pozornosť tomu, ktoré gestá by nemal používať. Najmä neobvyklých gest a pohybov tela je potrebné sa vyvarovať, pretože môžu priťahovať pozornosť poslucháčov

nevhodným spôsobom, že zabudnú kazateľa počúvať a pozorujú jeho gestá. Kazateľ by sa mal vyvarovať toho, aby nezačal a neukončil homíliu náhlym gestom. Najmä na začiatku nie je gesto vhodné, pretože nemá žiadne odôvodnenie. O tom, ako majú gestá vyzerať, nie sú predpisy. Platí zásada, že nemajú odvádzať pozornosť od obsahu reči.
Všetky úmyselné a schválne naštudované a pripravené gestá pre určitú homíliu sú zlé a neprirodzené, aj keď sú dobre naštudované, aj keď sú správne a príjemné. Na čom je vidieť, že je to naštudované, pripravené, to je zlé a neprirodzené. Pre kazateľa platí zásada, že nie štúdiom aprioristickým, ale cvik je potrebný.

Základom prirodzenosti akcie je akcia v každodennom živote. Pravda, každodenná akcia, aj keď je prirodzená, musí byť v homílii zjemnená. Kňaz predsa pri homílii sa nebude hlučne smiať, aj keď sa raduje, a nebude napríklad tlieskať rukami od radosti. V homílii ostáva ľahká a jemná narážka na tento výraz.

Každá myšlienka má svoje správne gesto, práve tak, ako každé slovo má správny prízvuk. To závisí od významu, ktorý vo vete má. Fyziológia človeka nás učí, že centrum riadiace pravú ruku leží v mozgu vedľa centra riadiaceho pohyby hlasiviek. Obidve tieto centrá sú v takom blízkom vzťahu, že sa navzájom výdatne podporujú a fungujú v ideálnej vzájomnej harmónii. Preto si hovoriaci pri rozhovore pomáhajú pohybmi predovšetkým pravej ruky. Gesto má pre rétoriku veľký význam hlavne preto, že je dobre a naďaleko viditeľné a čitateľné. Keďže človek vníma viac ako 80 % javov práve očami, gestikulácia je v podstate agresívny, a tým zanedbateľný element reči. Gesto skracuje, obohacuje a dopĺňa verbálny text, reč robí bohatšou, plnšou a podporuje jej tempo. Gestikulácia odsúva niektoré jazykové výrazy do úlohy nadbytočných prvkov, a teda zdvojením výrazu sa stáva retušujúcim prvkom, ktorý podporuje čitateľnosť reči.
Nesprávne by bolo, keby kazateľ prízvukoval posunkom tam, kde slovo alebo veta nemá prízvuk. Každé slovo vo vete nemôže mať prízvuk ani gesto.[238] Taktiež v gestách nemožno iných napodobňovať, lebo gestá má si formovať duša kazateľa. Gestá, zdá sa, sú ešte viac osobné a

[238] Porov. KIEFFER, *Die äussere kanzelberedsamkeit*, s. 196.

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

individuálne ako štýl kazateľov. Pravda, chyby treba odhodiť, čo sa sebapozorovaním a stálym cvikom aj podarí.

Miernosť

Kazateľ musí zachovávať miernosť čo do počtu, šírky a tempa posunkov. Kazateľ nie je herec a tiež nie deklamátor, preto nepoužíva toľko gest ako títo. Veriaci v nemiestnom používaní gest vidia nie kazateľa, ale herca. Pravda, gest sa kazateľ nemusí báť, ale nemá s nimi preháňať. Taktiež tempo závisí od temperamentu kazateľa. Jeden gestikuluje chytrejšie, druhý pomalšie. Čo je jednému prirodzené, to druhému nemusí. Všeobecnou zásadou je, že čím vzdelanejší sú poslucháči, tým viac treba zachovať miernosť a tým menej gest užívať. Seriózne odborné práce tvrdia, že slovník gest obsahuje 700 000 výrazov[239], čo je viac ako slovná zásoba najväčších slovníkov na svete. Túto tézu pochopíme vtedy, ak za gestá nepokladáme iba najčastejšie a najviditeľnejšie gestá typu: to, takýmto, tam, nech, nie, prečo.

Estetická krása

Pekná akcia pozostáva z pekných línií a figúr. Línie sú rovné, oválne, vlnovité, hadovité. Spomedzi figúr je kruh a elipsa. Niektorí sú proti symetrickým pohybom, že to nie je estetické. Dve ruky nesmú sa symetricky pohybovať v jednej výške, v jednej línii. Keď je tvár obrátená hore, ramená musia smerovať dole. Bude to niekedy namieste a treba využiť tieto "protivné gestá" (contrastus gestorum).

Napríklad: Poklona je najvýraznejšia, keď hlava je sklonená a ruky vyzdvihnuté. Invokácia je lepšia, keď ramená sú spustené a oči obrátené k nebu.

Avšak často bude namieste symetria a paralelizmus gest, podľa ktorého tým istým smerom má ísť hlava, ktorým idú ruky, ramená atď. Výnimka je pri odpore! Takýto paralelizmus máme konečne aj v liturgii.

Aby posunky boli estetické, ruka sa má pohybovať ľahko. Nepekné je ramená a ruky v jednej línii ďaleko od tela vystierať alebo dvíhať vysoko nad hlavu, ramená v meravej línii opierať o ambón, prsty široko

[239] Porov. MISTRÍK, J : *Kurz lektorskej rétoriky*, s.70.

roztiahnuť, vždy iba jednou rukou gestikulovať, ramenami pohybovať ako pri šermovaní, či dvíhať sa stále počas homílie na špičky spôsobom neestetickým, kolísať sa a podobne.

Gestom je každý pohyb prstami, každá kombinácia pohybu rúk vrátane smeru, rýchlosti, vzdialenosti, každý nepatrný pohyb jediným prstom, teda všetko to, čím sa dá dokresliť verbálny výraz.

7.3.2 Klasifikácia gest

Gestá musia doprevádzať a dopĺňať hovorené slovo.
Príklad: *Zostaňme všetci ticho* - tu nie je potrebné gesto. *Zostaňme všetci* - tu je gesto potrebné, inakšie by bola veta pre nás nezrozumiteľná.

Pohyby svalov v tvári, zvlášť okolo úst a očí, povedia viac o stave kazateľa a jeho povahe ako slová. Z týchto gest sa dá mnohé vyčítať z vnútra kazateľa. Pre poslucháčov, ktorí majú vo zvyku pozorne sledovať reakcie kazateľa, je nepríjemné, keď kazateľ neprejavuje svoje reakcie.

Podľa toho, či gesto má v sebe istý obsah, sémantiku, rozdeľujeme gestá na: synsémantické a autosémantické.

a) <u>*Synsémantické gesto*</u> je mimovoľné, zautomatizované, sú to pohyby, ktoré si autor neuvedomuje. Nedajú sa neutralizovať, človek na ne nemyslí, a keby sa im chcel vyhnúť, dalo by mu to veľa námahy a odpútalo by ho to od textu. Najčastejšie sú to pohyby prstov, predlaktia, pokyvovanie hlavou, nenápadné úklony alebo záklony a pod. Výraznejšie sa prejavujú u pedagógov, skúsených rečníkov, menej výrazné sú u vedeckých pracovníkov, ktorí pracujú prevažne s písaným textom. Nápadnosť synsémantických gest závisí do značnej miery od zamestnania. V týchto prípadoch kinetika gest a kinetika artikulačného prejavu sú výsledkom aktivity, vzruchu, jedného mozgového centra. Táto synchrónia javov sa volá rytmogestom, čiže zviazanie intonémy s kinémami.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

Synsémantické gestá možno bez narušenia zmyslu výpovede navzájom zamieňať, nahrádzať, vypúšťať. To isté možno robiť so slovami, ktoré majú nulovú sémantiku, pretože sa častým používaním veľmi vzdialili od svojho pôvodného významu, ako napr.: ale nevrav, ale nepovedz, počuj, prestav si a pod. Z hľadiska expresívnosti môžu byť synsémantické gestá nociálne a expresívno-emocionálne.
Prvý druh gest sprevádza vecný význam slova, expresívno-emocionálne gestá sprevádzajú citové výrazy. Synsémantické gesto nie je nositeľom informácie, iba ilustrátorom, prípadne dokumentátorom živosti a prirodzenosti ústneho prejavu.
b) *Autosémantické gesto* je také, ktoré si človek uvedomuje a je schopný nahradiť ním reč. Tieto gestá sa delia na: deiktické (ukazovacie), ikonografické (zobrazujúce), symbolické (naznačujúce) a kontaktové.

1/ *Deiktické slová* sú to obyčajne ukazovacie zámená alebo príslovky typu: ten, tá, to, tí, tie, títo, tieto, tu, tam, odtiaľ, potiaľ. Podľa nich sa aj gesto nazýva deiktickým (ukazovacím). Ukázanie (deixu) možno vyjadriť rukou, ukazovákom, ale aj pohybom hlavy, pohľadom a pri prednáškach aj pomocou takých predmetov, ako je palica, krieda a ceruzka. Kazateľ deiktické gesto môže realizovať aj pomocou očí alebo hlavy, ak ich pohyb hovorí namiesto rúk. Deiktické gesto kazateľ používa aj vtedy, keď nevie presne pomenovať podobu vecí.[240]

2/ *Ukazovacie gesto* možno spájať aj s náležitým predmetom, napr. koniec homílie a kazateľ sa pozrie na náramkové hodinky. Gesto sa môže používať aj vtedy, keď rečník nevie presne pomenovať vec alebo jej vlastnosť a použije iba slovo: taký, takto, tam, týmto spôsobom.

3/ *Ikonografické gesto* priamo zobrazuje, imituje, zjednodušuje, "kreslí" vec alebo jej vlastnosti. Je teda bohatšie ako deiktické. Má často hodnotu synekdochy pars pro toto alebo totum pro prarte. Používa sa niekedy paralelne so slovom, inokedy namiesto slova. Napríklad pohybom rúk sa môže naznačiť postava ženy, srdce, ale aj imitovať rozličné veci alebo činnosti: pribíjanie kladivom, pílenie, písanie na

[240] Porov. MISTRÍK, J.: *Homiletika*, s.70.

stroji, veľké brucho a i. Ikonografické gestá sú nápadné a silno expresívne, a preto ich nemožno vo vážnych prejavoch nadmerne využívať. Kazateľ môže využiť ikonografické gesto v homílii, ale nie často.

4/ *Symbolické gesto* je v porovnaní s predchádzajúcim abstraktné. Vyjadruje sa ním istý obsah, často vzdialený od podoby gesta. Príklad na arbitrérnosť (odtrhnutosť symbolu od veci): u Slovákov je gestom pre "áno" kývnutie hlavou zhora nadol a pre "nie" kývnutie zľava doprava. U Bulharov naše "nie" je ich "áno". Symbolické gestá môžu mať platnosť iba na niektorom území alebo v niektorom odbore. Najbežnejšie symbolické gestá sú pre významy: áno, neviem, poď sem (kývnutie ohnutým prstom), pst (ticho, prst na ústa), "strelený" (pokrútenie ukazovákom na čele a pod.). Je to gesto, ktoré nemá všeobecnú alebo až internacionálnu hodnotu ako napríklad deiktické gestá. Snáď každý misionár kazateľ prišiel k úsmevnej príhode, kedy gestom z rodnej vlasti naznačil v novom prostredí, vlasti niečo celkom iné.

5/ *Kontaktové gesto* je špecifické rečnícke gesto, pomocou ktorého rečník stimuluje, člení svoj prejav, zdôrazňuje a dynamizuje. Príklady: pohyb vyjadrujúci silný osobný vzťah (ruky preložené na hrudi), nemám nič (ruky obrátené dlaňami nahor), gesto podčiarkujúce výpoveď (zdvihnutý ukazovák) a pod. Niektorými kontaktovými gestami sa môže názorne hyperbolizovať, napr. gestá sprevádzajúce výrazy typu: nikto, nikdy, nikde, ťažký, plný, prvý, druhý, po prvé, po druhé a pod.

Každé gesto má príchuť atraktívnosti, a preto ho treba starostlivo a šetrne používať. Čím je publikum väčšie, tým decentnejšia musí byť gestikulácia. Gestá niekedy klesajú na úroveň barličiek a obžalúvajú kazateľa rečníka z neschopnosti vyjadrovať sa gramaticky, jazykovo presne.

Osobitnú skupinu gest tvoria tie, ktoré hraničia, alebo sa prekrývajú s onomatopoickými citoslovcami. Sú to zvuky, ktorými sa v konkrétnom rečníckom prejave napodobňujú, symbolizujú alebo nahrádzajú pravé

zvuky. Za gestá ich pokladáme preto, že sa nemusia realizovať vyslovene jazykovou formou.
Príklady: napodobňovanie šumenia lístia, konského dupotu, tikotu hodín; pleskotom rúk, klepkaním prstami po stole a pod.

Sústavné používanie expletívnych a do homílie nepatriacich zvukov, slov, pohybov ruší prejav a diskvalifikuje rečníkov. Kazateľ si musí uvedomiť, že tak ako nesmie na verejnosti používať bez výberu slovné a zvukové výrazy, tak nesmie bez výberu používať také pohybové prvky, ktoré rušia poslucháča. To si môže dovoliť herec. Tak či tak homília sa bez primeraného gesta nezaobíde. Mieru frekvencie a veľkosti gesta musí odhadnúť sám kazateľ, no nesmie zabúdať, že gesto vidieť ďaleko.

7.3.3 Chyby kazateľskej gestikulácie

Neprirodzené gestá, najmä pohyby rúk a prstov, sú častou chybou kazateľa. Pri neorganickej gestikulácii sa zvyknú opakovať pohyby pliec, vysúvanie lakťov, stereotypné sekanie päsťami do prázdna, niekedy mechanickým otáčaním dlane smerom dole a hore, mechanické poklepkávanie rukou o ambón a podobne. Veľmi viditeľné aj na diaľku sú pohyby prstov, žmolenie, poklepkávanie, vytváranie rozličných prstových figúr, poškrabkávanie prstami po ambóne, lúskanie prstami. Nápadné pohyby rukami a prstami sú také, keď kazateľ si opiera rukou hlavu, keď si neustále hladí bradu, fúzy, krk alebo jednou rukou škrabe druhú, keď v nervozite prsty často kreslia po ambóne.
Medzi časté zlozvyky patrí hladenie vlasov, ohrýzanie a čistenie nechtov, otáčanie prsteňa na prste /ruženca/ či časté narovnávanie okuliarov. Za gestikulačné pohyby treba pokladať aj ťukanie nohou, kolísanie, dvíhanie sa na špičky či zasúvanie prstov za golier.
Aj keď do gestikulácie nepatrí mľaskanie, dá sa zaradiť do zlozvykov kazateľov. Rovnako bezdôvodné odfukovanie, vsúvanie nepotrebných slabík a hlások, vydávanie zvukov nosom či pukanie prstami. Chýb je

oveľa viac, kazateľ si uvedomí svoje, prípadne požiada iných o upozornenie na to, čo zle robí.

Niekedy treba veľa síl na to, aby sme sa zaužívaný stereotyp odučili. Akýkoľvek znervózňujúci zlozvyk však ide proti kultúre, a tým proti kvalite prednesu homílie. Kazateľ musí byť na seba z tohoto hľadiska prísny a disciplinovaný, aby "predvádzal" iba to, čo má byť nevyhnutnou súčasťou prednášaného textu. Je radosť nielen počúvať, ale i sledovať kultivovaného kazateľa.

7.3.4 Držanie tela

Rétorika má veľa partikulárnych predpisov a triedi gestá podľa rôznych hľadísk, ako sú zvyky krajín, národov, či osobnosť kazateľa.

Homiletika podrobné štúdium týchto pravidiel nepotrebuje, bolo by to azda i škodlivé, keďže sa aprioristické štúdium posunkov neodporúča.

Preto uveďme len najhlavnejšie gestá:

Celé telo má mať účasť na akcii kazateľa. Postoj tela má teda veľký význam, hoci je najmenším prostriedkom výrazu afektov. Niektorá poloha tela alebo jeho pohyb je výborným prostriedkom prezradiť vnútro našej duše. Poloha tela nech je dôstojná. Kazateľ by nemal zaujať postoj, ktorý znamená pohodlnosť, nedbalosť či lenivosť. Nech je postoj dôstojný, avšak nesmie byť namyslený a povýšenecký.

Treba sa chrániť dvoch extrémov: stáť ako socha a stále sa pohybovať. Nie je správne s matematickou presnosťou sa pohybovať raz na jednu a raz na druhú stranu. Rovnako hlboko sa nachyľovať. Pri homílii sa nedoporučuje prechádzať popred oltár či okolo ambónu.

Nohy nedržať príliš pri sebe a ani moc od seba. Ťarcha tela môže spočívať na jednej nohe, ktorá je položená dozadu a druhá mierne vpredu. Odporúča sa stáť na ľavej nohe, pretože sa pravou rukou najviac gestikuluje.

Čo hovoria postoje

a) *rovný a pevný postoj* znamená pevnosť a odhodlanosť,

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

b) *sklonené telo* vyjadruje úctu,
c) *dozadu hodený* postoj naznačuje pýchu,
d) *dozadu sa odťahovať* znamená odpor, strach,
e) *dopredu sa natiahnuť* znamená túžbu, smelosť, zvedavosť.

Profánny rečník žne úspechy aj svojou krásou. Na tom by si nemal kazateľ zakladať. Čo si muž kazateľ musí uvedomiť, že ženský svet, i veriace ženy, a nielen ženy, často právom kritizujú postavu kazateľa. Aj keď od postavy nezáleží úspech homílie. Nech sa aj kazateľ občas zastaví a pozrie na svoju telesnú schránku. Nech si sami neprivodíme kritiku.
Či pekný kazateľ bude aj dobrý kazateľ – nie je nikde zaručené, ale svätosť kňaza, jeho vnútorný duševný život, ale i vonkajší príkladný život kňaza iste mnohé napovie poslucháčom.

7.3.5 Držanie hlavy

Pri homílii kazateľ drží hlavu prirodzene a voľne. Hlava sa pohybuje na krku, a preto má byť voľný. Niektorí tvrdia, že hlavu treba držať nabok, že je to znak zbožnosti. Takýto názor neobstojí.
Rovnako len hlavou gestikulovať nie je dovolené. Pohyby hlavou by nemali byť počas homílie časté. Smer hlavy nech súhlasí so smerom rúk, iba pri odpore, nenávisti a ošklivosti je výnimka. Hádzať hlavou a najmä keď kazateľ má dlhé vlasy, už Quintilián pokladá za fanatizmus.[241]

7.4 Mimika

O tvári sa hovorí, že je zrkadlom duše (imago animi vultus).[242] Keď komunikujeme na menšie vzdialenosti, bez ťažkosti môžeme na tvári partnera prečítať hnev, radosť, prekvapenie, nadšenie a mnohé ďalšie

[241] Porov. KIEFFER, *Die äussere kanzelberedsamkeit*, s. 213.
[242] Porov. CICERO, *De oratore*, 1. 3. C. 59, n. 222.

výrazy, ktoré nazývame výrazmi obličaja, tváre. Každý človek bez toho, aby sa osobitne cvičil, od narodenia má schopnosti pomocou mimiky a pohľadov dávať najavo svoj duševný stav, city, pocity náhľady i vzťahy okoliu. Že je mimika spontánna, nenaučená, dokonca podvedome realizovaná reč, to dokazujú napríklad tváre ľudí, ktorí telefonujú.

Mimika tváre je bohatá, lebo na tvári je 22 párov svalov, ktoré sa môžu pohybovať rôznymi smermi. Už Cicero napísal,[243] že tvárou ťažko robiť výrazné pohyby. Tvár musí byť vždy uvoľnená, nesmie byť napnutá, lebo len tak je schopná vytvoriť výrazy prispôsobené myšlienkam.

Treba poznamenať, že každý človek nosí určitú masku. Niektorí ľudia sú zvyknutí v určitých situáciách si nasadiť nielen určitý výraz tváre, ale aj zaujať určitý postoj. Masku zas v určitých chvíľach vedome i nevedome odkladajú. Pri únave maska sa dočasne stráca. Podľa masky je možno posúdiť duchovný stav človeka.

Určitú výpovednú hodnotu má i výraz tváre a pohyby jej častí, čo si ľudia už dávno uvedomovali, ako svedčí o tom Aristotelova kniha *Physiognomia* s prílohou venovanou chironymii, čiže náuke o kinetike rúk. Štúdiom ľudskej tváre sa zaoberali aj iní antickí filozofi (Sokrates, Platón, Cicero, Caesar), ale len z hľadiska fyziologického. Ďalšie práce prinášali na túto problematiku širší pohľad. Boli to práce nasledovné: *De humana Physiognomia* od Johanna Baptistu Porta (1593), *Anatómia a filozofia výrazu* od anglického fyziológa Charlesa Bella (1806), *Physiognomické fragmenty na poznávanie ľudí* od Johanna Kaspara Lavatera (1775). Východiskom a zdrojom teoretických prác o výrazových schopnostiach a vlastnostiach človeka sa stala pionierska práca nemeckého spisovateľa, herca a riaditeľa berlínskeho kráľovského divadla Johanna Jacoba *Engela Ideen zu einer Mimik* (vyšla prvý raz 1785), prvá metodická učebnica hereckej techniky. Po Engelovej práci vyšlo viacero závažných diel. (N. Piderit, K. Noghe, D. Kruckenberg, A. Borée), avšak najvýznamnejšou bola práca Ch. Darwina *Výraz citov u ľudí a zvierat* (1872). Po ňom to boli práce K. Bűhlera *Ausdrucktheorie* (Jena 1933) a K. S. Stanislavského.

[243] Porov. CICERO, 1. 3. C. 59, n. 222.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

Make up hercov sa preto kontúruje a karikuje, aby pri komunikácii na javisku vynikli črty tváre, ktoré sú pri intímnej a osobnej reči nepostrádateľné. Herci komunikujú v bezprostrednej blízkosti a divák ich reč vníma niekedy až z enormnej vzdialenosti.

Vyšetrovatelia a ľudia, ktorí sú poverení z kontaktu s ľuďmi niečo dôležité vymámiť, sa profesionálne zdržujú pohybov tváre, mimiky i gestikulácie. Človek niekedy nemá ani predstavu o tom, čo všetko naňho prezradila mimika a pohľad.

Mimika kazateľa je relevantná v situáciách, keď hovorí s adresátom v osobnej a niekedy v spoločenskej vzdialenosti. Mimika pomáha kazateľovi pri vyjadrovaní jeho osobného vzťahu k tomu, o čom sa hovorí.

7.4.1 Tvár kazateľa

Tvár kazateľa nech má skromný, šľachetný a dôstojný pohľad. Kazateľovi nepristanú grimasy a herecká mimika. Kazateľ nič nenapodobňuje. Kazateľ svojím pohľadom má zachytiť všetkých poslucháčov. Nielen niekoho, niektorý stav a už nie vyzývavo. Úspech mnohých kazateľov spočíva vo výraze očí. Sv. Ján Vianney mal silný výraz v očiach, v ktorých sa odzrkadľoval celý jeho nadprirodzený vnútorný život. Pohľad Jána Pavla II. prezrádza pevnosť, jasnosť veci, lásku a nádej ku každému, s kým hovorí.

Kazateľovi sa nedoporučuje behať očami hore-dole. Nepozerať dlho a meravo na jeden bod, nepozerať ostro na osoby, akoby ich chcel očami prebodnúť, zvlášť pohľad na ženu si musí kňaz uvedomiť, zbytočne nezatvárať oči, nepozerať do diaľky, do prázdna, ponad hlavy. Pohľad do tvárí poslucháčov mnohé napovedá kazateľovi. Ako veľmi sa doporučuje, aby si kňaz všímal tváre svojich poslucháčov.

Vysoké percento kazateľov pri homílii zle využíva svoje oči.[244] Kazatelia žmurkajú, príliš otvárajú oči, iní majú kamenný a kŕčovitý pohľad.

[244] Porov. SERTILLANGER, *Verkünder des Wortes*, s. 327 – 328.

Viac si uvedomme, že kazateľ má mať dôstojnú mimiku tváre, šľachetnú a výraznú.

Prostriedky mimiky

Oči, najvýraznejšia časť obličaja, zvýrazňujú pohľady označované slovami: pohľad mdlý, pohnutý, energický, mäkký, neistý, vyjavený, napätý a i. Kazatelia sa často dopúšťajú chyby, že nepozerajú na svojich poslucháčov. Pozerať ponad hlavy spôsobuje stratu virtuálneho dialógu. Častejšie sa človek díva na druhého, keď počúva, ako keď rozpráva. Prečo sa má kazateľ pozerať na poslucháčov? Aby zistil ich reakciu na jeho slová, či rozumejú a súhlasia s nimi. Keď kazateľ dlhšie hovorí a očami sleduje poslucháčov, dostáva odpoveď či a koľko môže ešte v reči pokračovať.
Pri zložitejších slovách sa kazateľ nemusí stále pozerať na poslucháčov, aby nebol rozptýlený. Je potrebné, aby kazateľ nepozeral len do očí poslucháčov, ale všímal si celú tvár, prípadne i reakcie tela. Jedna zásada hovorí, že ľudia, ktorí nehovoria pravdu, sa vyhýbajú pozeraniu do očí spoločníka. Výnimku tvoria ľudia machiavelliovského typu, ktorí práve vtedy, keď nehovoria pravdu, sa dívajú druhému priamo do očí. Pre kazateľa je dôležité zachytiť reakcie poslucháčov.

Ústa a pery hrajú tiež dôležitú úlohu v mimike, lebo sú schopné veľkých premien, pohybov a tvarov. Výrazy úst sa kvalifikujú slovami: trpký, sladký, skúmavý, pohŕdavý, vzdorovitý a pod. Pomocou nosného okolia, rozšírením nosných dierok a jemného pohybu nosa možno vyjadriť pohŕdanie, ironiu, výsmech. Pery vedia presne vyjadriť súhlas i nesúhlas.

Lícami sa dá vyvolať tajnostkársky, huncútsky, ironizujúci, ale aj zosmiešňujúci pohľad.

Vráskami na čele sa vyjadruje starosť, radosť, smútok a i.

Bradou sa najčastejšie deformujú pohyby úst.

Čelo keď sa pohybuje, avizuje hĺbku a šírku problému, ako napr. starosť, bezradnosť, nerozhodnosť, váhanie či uvažovanie.
Obočie hovorí o stupni zainteresovanosti človeka.

„Mimika je vynikajúci prostriedok, ktorým počúvajúci sekunduje partnerovi počas jeho prejavu. Mimika v dialógu prítomných je asi to, čo sekundovanie hlasom, mrnkanie, pri telefonickom rozhovore in absencia. Mimika je účinný protihráč, určitý štváč, ktorý skryto a ticho skanduje za alebo proti. Mimika hovorí tam, kde nestačia slová.

Spolupôsobením viacerých prostriedkov vznikajú symbiotické výrazy označované slovami: pasívne utrpenie, zlostné rozhorčenie, odmietavé rozhodnutie, desivá hrôza, pohŕdavý úsmev, trpký smiech, úškľabok, plač a ďalšie.“[245]

„Fungovanie prostriedkov mimiky je automatické, podvedomé, preto sa nedá ovládať a netreba ich osobitne nacvičovať. Napriek tomu, že kinetické prvky vystupujú v pevnej symbióze s verbálnymi a zvukovými prostriedkami, nemusia byť vždy v súlade. Ich hodnota závisí od rozličných okolností, hlavne od proxemickej situácie, t. j. od vzájomnej vzdialenosti a vzájomného vzťahu poslucháčov, ale aj od obsahu a funkcie textu. Kinetické vyjadrovacie prostriedky sú väčšinou medzinárodné.“[246]

Pohľad ako prostriedok reči je na tej istej úrovni ako mimika. V niektorých odborných prácach sa dokonca zaraďuje do problematiky mimickej reči. Experimentálne sa zistilo, že dvaja ľudia počas rozhovoru sa dívajú jeden na druhého asi 30 - 40 % času. Jeden pohľad trvá asi tak dlho ako jedna veta, teda jedna výpoveď. Je to asi 1 - 7 sekúnd. Počas dialógu viacej času na dívanie vyčerpáva ten, kto počúva. Hovoriaci sa vtedy pozerá ostro a adresne na počúvajúceho, keď text zdôrazňuje, keď adresáta evokuje, keď ho oslovuje. Keď hovoriaci odvráti svoj pohľad, vtedy rozmýšľa, “chce byť sám, nerušený“, nechce sa dať rozptýliť. Je celkom prirodzené, keď dieťa, ktoré sa usiluje klamať, odvracia oči a pozerá sa najčastejšie do zeme. Keď sa hovoriaci zdôveruje, keď hovorí

[245] MISTRÍK, J.: *Kurz lektorskej rétoriky*, s. 66 - 67.
[246] GALLO, J.: *Rétorika v teórii a praxi,* s. 51.

úprimne svoje názory, keď sa žaluje, keď svoj prejav akcentuje expresívnymi prostriedkami – čo sa často vyskytuje v diskusii – vtedy by sa mal človek odvrátiť, aby hovoriaci mal možnosť slobodne vyjadriť svoj názor, svoju pravdu. Je totiž prirodzené, že v takýchto situáciách sa práve hovoriaci sústredene pozerá na lektora a silný protipohľad by ho mohol rušiť.
Pohľad má tú zvláštnu výpovednú hodnotu ako proxemika, hovorí ešte skôr, ako sa začne skutočne hovoriť; pohľad avizuje, signalizuje obsah reči alebo repliky. Nebude nezaujímavé pripomenúť si aj to, že vo vzťahu medzi mužom a ženou alebo podriadeným a nadriadeným plní pohľad aj inú funkciu. Ak totiž pohľad v takýchto vzťahoch trvá dlhšie ako je obvyklé, to znamená, že dívajúci sa zaujíma viacej o osobu, než o to čo hovorí.

Mimika a pohľad sú prostriedky takzvaného skrytého jazyka. O to je však tento jazyk aj v práci kazateľa účinnejší. Kazateľ s ním musí rátať.

7.4.2 Chyby kazateľskej mimiky

Každý prednes, a teda i homília, sú verejnou komunikáciou, preto právom sa kladú vysoké nároky nielen na odbornú úroveň, ale i vystupovanie. Vystúpenie už samo osebe je náročnou psychickou prácou, pri ktorej nie je dovolené dopúšťať sa takých chýb, ktoré by sa mu ináč nemuseli prihodiť. Moment vystúpenia je aj preto náročný a ťažký, že kazateľ v tom čase nesmie opustiť introspekciu, sebapozorovanie.

Nie je správne, keď pri homílii kazateľ pozerá ponad hlavy poslucháčov, či do zeme pred ambón, rovnako nie je správne, keď pozerá len na jedného človeka či jedným smerom, keď prehnane, neprirodzene pracuje s mimikou tváre. Tiež olizovanie a hrýzenie perí, otvorené ústa a následná chvíľa ticha, vyplazovanie jazyka, výrazné pohyby jazykom v ústach, zamračený pohľad, mramorová tvár, neprítomnosť prežitého slova v tvári či prílišné prežívanie toho, o čom hovorí, úškľabky,

grimasy, časté zatvorené oči počas hovorenia, mrkanie očami, žmurkanie na niekoho, pohyby nosom, posmrkávanie a iné.

7.5 Gestikulácia rukami

Rétorika podáva obšírne pravidlá gestikulácie rukami. Rozoberá podrobne všetky možné polohy, pohyby, tvary, myšlienkový aj citový obsah týchto posunkov.
Homiletika to nepotrebuje, a preto obmedzíme sa iba na najdôležitejšie, ktoré sa v kázni vyskytujú.
Posunky podľa formy.

Rétorika rozoznáva tri polohy rúk:

a) nižšiu po prsia,
b) strednú po tvár,
c) vyššiu

Tvary posunkov rukou sú tieto:

a) *Otvorená ruka:* dlaň obrátená k tvári kazateľa znamená: dávať, chcieť mať, príjemný pocit, rozpravu, otázku, súhlas.
b) *Zakrytá ruka:* povrch ruky je obrátený k rečníkovi, znamená nepríjemný pocit, odpor, zápor, odpustenie atď.
c) *Zatvorená ruka:* výraz prudkého odporu a hrozby.
d) *Prsty zakrytej ruky rozprestreté:* výraz veľmi nepríjemného pocitu.
e) *Ukazujúca ruka:* ľahko zatvorená, ale ukazovák vystretý.
f) *Zložené ruky:* prsty zložené ako pri modlitbe.

Druhý posunkov podľa obsahu
Podľa toho, že čo vyjadrujeme posunkami, môžeme ich zadeliť do viac tried, z ktorých dôležité sú tieto:

- *Menzurálne*: vyjadrujú výšku, hĺbku, šírku, pohyb, plochu, vzdialenosť, všeobecnosť.

- *Myšlienkové*: vysvetľujeme nimi myšlienky a sú obyčajne spojené s citmi:

  a) vy*svetľujúce*, pravá ruka otvorená pohybuje sa vpravo,
  b) *opytovacie*, pravá ruka otvorená (alebo obidve), v strednej polohe vystretá, hlava troška vpred naklonená,
  c) *odpovedajúce*, pravá ruka otvorená, podávajúca, pohybujúca sa od pŕs k poslucháčom,
  d) *súhlasné*, pravá ruka vystretá, pohybujúca sa zhora dolu, hlava zdola nahor,
  e) *záporné*, zakrytá ruka s ľavou na pravej, hlava smerom opačným,
  f) *ukazovacie*, ruka otvorená alebo zakrytá, vystretá vpred,
  g) *generalizujúce*, obidve otvorené (pri zápore zakryté), pohybujú sa zo stredu na obe strany, hlava nasleduje,

- *Citové:* vyjadrujú afekty, ako napr. obdiv, radosť, bolesť, túžbu, lásku, hrozbu, hnev, nenávisť, opovrhnutie, zúfalstvo atď. Niektoré z nich majú túto formu:

  a) radosť, obidve ruky dvihnuté v strednej polohe, rozpäté na obidve strany, pritom v tej istej línii pohybujú sa späť a spoja sa v oblasti brušnej,
  b) obdiv, obidve ruky v nižnej polohe rozpäté a telo trošku dozadu nachýlené,
  c) bôle, pravá otvorená a dvihnutá (alebo obidve), pomaly klesá,
  d) hrozba, pravá vystretá a výstražne vyzdvihnutá,
  e) rozkaz, pravá ruka (zakrytá) vystretá alebo ukazujúca smerom dolu.

- *Napodobňujúce:* (imitatívne), ktorými sa v šľachetnej forme a zodpovednej slušnosti napodobňujú akcia, pohyb, postava nejakej osoby alebo veci.

EVANJELIZACIA.EU
Omnia Tibi

Týmito posunkami dajú sa vyjadriť aj abstraktné pojmy.
Napríklad: pojem "sila", "tvrdosť" vyjadrujeme tak, že napodobňujeme akciu alebo účinok. *Silu* znázorňujeme tak, že stisneme ruku a napnutím ramenných svalov ukazujeme silu.
Tvrdosť vyjadrujeme zatvorenou rukou (päsťou).

Pri imitácii cudzích akcií sú ustálené úzke hranice. Ako pri tónovom procese nie je dovolené kazateľovi takzvané "tónové líčenie", tak pri gestikulácii musí sa chrániť takých posunkov, ktoré by boli na kazateľnici groteskné.
Kazateľ nech si pri týchto slovách spomenie na svojho profesora rétoriky, ktorý zaiste im to kládol na srdce ešte ako študentom.

7.5.1 Najčastejšie chyby pri posunkoch rukou a hlavou

1) Pohyby, ktoré zakrývajú tvár: ruky pred tvár, hlavu hlboko skloniť, zavrieť oči atď.

1) *Nemiernosť vo vyjadrovaní citov:* nohami búchať, rukami tlieskať, biť po ambóne, vyhrážať sa päsťou poslucháčom, plakať, hlavou triasť, žmurkať atď.
2) *Vulgárne pohyby:* ruky položiť dozadu, podpierať si boky, otierať jednu o druhú, česať si vlasy, hladkať sa po tvári, nose, ušiach, hrať sa s hodinkami, dečkou na ambóne, vreckovku si tlačiť do rukáva či klásť ju na ambón, olizovať sa, hrýzť si pery atď.
3) *Pohyby, ktoré prezrádzajú rozpaky:* kašľať, hrdlo si brúsiť, keď nepríde slovo na um, hnevať sa v tom istom prípade, pri pristupovaní a odchode od ambónu obzerať sa na všetky strany, ukradomky si pozerať poznámky atď.
4) *Neestetické posunky:* rukami siať, šermovať, muchy chytať, ramená nechať visieť, držať sa ambóna, ruky nechať visieť dolu cez ambón,

ramená dvíhať až nad hlavu, ruku položiť na plece, palcom ukazovať dolu, ruky nad hlavou spojiť atď.

7.6 Posturika kazateľa

Rozhovor možno viesť pri rozličných polohách tela: posediačky, postojačky, poležiačky, za pochodu, dokonca pokľačiačky, opretý o stôl atď. Obsah prejavu neovplyvňujú iba slová, iba gestá alebo vzdialenosť hovoriaceho od adresáta, ale aj poloha tela, ktorá sa odborne nazýva posturikou, alebo aj plastikou tela.

Poloha tela má pri rozhovore iný význam, keď je medzi hovoriacim a adresátom zhodná a iný význam vtedy, keď je rozdielna. Poloha tela, čiže posturika je daná konfiguráciou všetkých končatín, krku, hlavy i celého tela, tak ako je to napríklad v súsoší.

Polohu tela zaujíma človek predovšetkým so zreteľom na jeho vzťah k adresátovi a potom aj so zreteľom na celkovú situáciu, v akej rozhovor prebieha. Poloha tela, čiže posturika je reč, je to spôsob prejavu, je to kulisa rozhovoru, ktorú z komunikácie nemožno vypustiť.

Počas homílie poslucháči poväčšine spravidla sedia či stoja, zatiaľ čo kazateľ stojí. Pápež a biskup pri slávnostných rečiach sedia.

Posturika, odborne nazývaná aj plastikou tela, je ešte výraznejšia u kazateľa, ktorý je postavený pred poslucháčov. Kazateľ môže stáť, môže meniť polohu tela, môže sa oprieť o ambón. Vystáva otázka: Čo sa patrí, čo je dovolené a čo nie?

Kazateľovi sa patrí stáť, pravda, ak nie sú na to vážne dôvody, má zlomenú nohu, je veľmi starý. Poslucháčom je výhodne sedieť, prípadne stáť. Kazateľ by mal zvážiť, či smie chodiť stereotypne popred alebo medzi poslucháčov. Kazateľ nesmie byť za každú cenu originálny, či vzbudzovať na seba pozornosť.

Keď kňaz musí pri homílii sedieť, nemá sa unavene opierať, preložiť si nohu cez druhú, alebo zaujímať polohy a plastiku, akú zaujíma človek doma, keď je v miestnosti sám alebo keď relaxuje. Kazateľ mal by zvážiť, či počas homílie si upiť vody. Mnohí kazatelia majú ťažkosti so

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

suchým hrdlom. Vtedy je to prípustné. Najlepšie pred či po homílii po návrate na sédes sa môže ovlažiť.
Medzi chyby posturiky kazateľa patria: zlá úprava vlasov, časti svojho odevu, hranie sa rukami, hladenie si časti tváre, podopieranie rukou tvár, škrabkanie sa, čistenie nosa bez vreckovky, hlučné čistenie nosa, pľuvanie akéhokoľvek druhu, kolísanie v kolenách, napínanie sa nohách, zbytočné dvíhanie rúk nad hlavu, točenie sa, prednášať so skríženými rukami, rukami vbok, prípadne s rukami vo vreckách, keď káže v reverende a superke a iné.
Kazateľ si uvedomuje, že nielen pre výber slov a stavbu viet platí, že ide o verejné vystúpenie, ale aj pre plastiku a posturiku tela. Polohou svojho tela nesmie dať najavo svoj fyzický a ani psychický stav, nesmie dať najavo ani to, že prednášanú tematiku podceňuje. Právom sa od kazateľa žiada, aby celková poloha tela bola dôstojná.

7.7 Celkový pohľad na rečnícke žánre a klasifikáciu rečníckych žánrov

Žijeme v dobe, kedy sa viac kladie dôraz aj na jazykovú komunikáciu. Viac vystupuje do popredia sila slova. Poslanie kazateľa zostáva aj naďalej v priorite rečníckeho angažovania. Kazateľské poslanie kladie dôraz tak na obsahovo-myšlienkovú náplň, pretože má čo povedať, a preto jeho reč musí mať vnútornú logiku, usporiadanosť a bol kompozične ucelený. Reč musí byť pre poslucháča myšlienkovo zreteľná, adresná a prípadne aj emocinálno-esteticky účinná, teda celkovo presvedčivá. Kazateľ by nemal podceniť techniku reči.
Kazateľský žáner patrí tak do kategórie vecných prejavov, ako aj do kategórie slávnostných prejavov.
Spomíname to preto, že všetky typy rečníckych prejavov môžeme zhruba rozdeliť do dvoch veľkých kategórií: na vecné a slávnostné prejavy. Pretože uvedieme viac rečníckych žánrov, je potrebné poznamenať, že najmarkantnejšia čiara je medzi tými, ktoré orientujú pozornosť na fakty,

a tými, ktoré ju orientujú na city človeka.[247] Názorne by sa dalo povedať, že medzi nimi je taký rozdiel ako medzi všedným dňom a sviatkom. Kým lektorské prejavy hovoria faktami, zatiaľ ceremoniálne prejavy hýria rozličnými básnickými ozdobami a v skutočnosti mnohé často majú umeleckú podobu.

Ceremoniálne texty sú osobné, patetické, vzbudzujúce isté osobné nálady poslucháčov, lektorské prejavy sú racionálne, neosobné, objektívne a vecné. V slávnostných prejavoch sa graduje cit od začiatku tak, aby vyvrcholil na konci, lektorské prejavy sú členené vnútri logicky na úvod, jadro a zakončenie, a potom ešte ďalej na odseky, exkurzy, príklady, doklady a podobne.

Ceremoniálne prejavy sú postavené na slovách a na ich zvukovom stvárnení, lektorské sú stavené na vecných údajoch a realizované s uplatnením bohatých vizuálnych prostriedkov alebo atraktívneho zvukového stvárnenia. V oslavných textoch sa citujú aforizmy, úryvky umeleckých textov, v lektorských textoch sa citujú tézy, myšlienky, názory vedcov. Lektorská rétorika neznáša "krásne" reči, rečnícke figúry, neznáša beletristické alebo beletrizujúce frázy. Jej krása je vo vecnosti, v logike, v úspornosti, v adresnosti a v zrozumiteľnosti.

Ceremoniálny rečník stojí blízo recitátora umeleckého textu, lektor stojí bližšie k hercovi, ktorý rieši problémy, zaujíma stanovisko, presviedča svojho partnera.

Rozdiely medzi týmito dvoma rétorikami sa čím ďalej tým viac cítia i nastoľujú práve dnes. Lektorská rétorika osobitne zdôrazňuje potrebu hovoriť k veci, jadrne, nie zdĺhavo a nie "rečniť". Lektor vlastne nie je rečník, ale učiteľ.

A čo kazateľ?

Rečnícky prejav je z hľadiska obsahového a formálneho kompaktným a uzavretým celkom. Takýto uzavretý celok sa niekedy nazýva útvar, inokedy žáner. Pri užšom chápaní je medzi nimi rozdiel v tom, že útvar je presne určený, adresný a konkrétny, zatiaľ čo žáner je abstraktné pomenovanie pre všetky útvary patriace do tej istej kategórie.

[247] Porov. MISTRÍK, J.: *Kurz lektorskej rétoriky*, s. 10.

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

Prejav rečníka je uzavretý z obsahovej strany vtedy, keď sa sústreďuje na vytýčenú tému a povie o nej všetko, teda ju dokončí a uzavrie. Z formálnej stránky je uzavretým vtedy, keď sa používajú jednotné a primerané prostriedky a keď poslucháč zreteľne rozlíši stavbu prejavu (úvod, jadro, záver). Medzi jednotné a primerané prostriedky popri jazykových rátame aj zvukové a kinetické.

V slovenskej rétorike sa otázkou žánrov a ich klasifikáciou zaoberá Hora, Š.: *Základy prednášateľstva,* (Martin 1955). Rozlišuje:

a/ *Formy rečnenia*: 1. politická reč, 2. slávnostná reč, 3. príležitostná reč: a/ spomienková, jubilejná, oslavná, b/ hodnotiaca, c/ sobášna, d/ pohrebná, e/ súdna; 4. náboženská reč (kázeň - homília).

b/ *Formy prednášania*: 1. populárno-vedecká vzdelávacia prednáška: a/ tematická podľa vedných odborov, b/ opisná, spomienková, c/ vysvetľujúca; 2. výklad, rozbor: a/ pri hromadnom vzdelávaní v kurzoch a pod.; 3. referát, správa (na porade, na schôdzke, na seminári, na zjazde); 4. besiedka, popularizačný rozhovor; 5. rozprava, 6. návrh, 7. úvaha, 8. komentár, 9. opis a pod.

c/ *Malé prednášateľské formy*: 1. prípitok, príhovor, 2. prívet (úvodný, privítací, otvárací, pozdravný), 3. hlásenie, rozkaz, 4. sprievodné slovo na výstave, exkurzii, 5. sprievodné slovo hlásateľa, uvádzača, konferenciera, 6. dialóg, individuálny rozhovor, 7. oznam, upozornenie, výstraha, výzva oznamovacím prostriedkom, 8. diskusný príspevok, polemika, debata, 9. rady pokyny v tzv. poradenskej a informačnej službe.

Základy rečníckeho slohu a klasifikácie žánrov sú uvedené tiež v práci Pauliny, E.-Ružička, J.-Štolc, J.: *Slovenská gramatika,* 5. vyd. (Bratislava 1968):

· Morfologické ústne prejavy: prednáška, prejav (príležitostný), referát, slávnostná reč, politická reč.

· Dialogické prejavy (ústne): diskusia, debata, polemika.

Samostatné klasifikačné kritériá použil J. Mistrík v *Rétorike*.[248] Pri nich berie do úvahy formálne prostriedky (jazykové i mimojazykové), situáciu, adresáta prejavu, tému a hlavne funkciu.

7.8 Agitačno-propagandistické prejavy

· politické reči: zjazdový prejav, manifestačný prejav, parlamentný prejav, mítingový prejav, diplomatická reč, agitačný prejav;
· súdne reči: obžaloba, obhajoba.

Náučné prejavy

· prednášky: školská, osvetová;
· referáty a koreferáty: politický, vedecký, organizačný, sprievodcovský;
· dialogizované útvary: diskusie, polemiky
cirkevné prejavy: homília, kázeň.

Príležitostné a ceremoniálne prejavy
· verejné:
1. slávnostné: jubilejný, spomienkový, gratulačný ;
2. rámcové: privítací, otvárací, záverový, pozdravný;
3.informačné: oznamovací, konferenciersky, upozorňovací, výstraha, výzva, rozkaz;

rodinné: prípitok vítajúci novorodeniatko, sobášny, pohrebný.

[248] Porov. MISTRÍK, J.: *Homiletika*, s. 169-170.

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

8 ZÁVER

Na záver chceme poukázať, že práca nemala za cieľ vyčerpávajúco riešiť fenomén kazateľskej rétoriky. Predsa veríme, že tieto poznámky a pohľady spĺňajú vytýčený cieľ. Práca chce progresívne preniknúť do centra kazateľskej rétoriky. Tento problém je veľmi zložitý. Práca zdôrazňuje, že kazateľ rétor nie je obyčajným odovzdávateľom Božieho slova.

Práca v siedmich kapitolách faktograficky poukazuje na potrebu a význam rétoriky kazateľa na počiatku nového tisícročia. Keďže apoštolát, evanjelizácia, kazateľstvo, čiže oslovenie sú veľmi široké pojmy, práca rieši iba určité problémy. Keďže v našich časoch vznikajú nové problémy aj v oblasti rétoriky, práca ostáva aj v línii kazateľskej otvorená novým fenoménom. Tento fakt a skúsenosti z kazateľskej činnosti načrtávajú nové možnosti a perspektívy budúcim generáciám kazateľov rétorov. S rukou na pulze času práca chce poslúžiť kazateľom v ich spoločensko-kultúrnych podmienkach, do ktorých Cirkev patrí a bude patriť aj v novom tisícročí. Kazateľská rétorika bude mať aj v novom tisícročí svoje ťažkosti, sme však presvedčení, že aj v budúcnosti patrí k misii katolíckeho ohlasovania Evanjelia.

V slovenskej literatúre v súčasnosti sa nevenuje dostatočná pozornosť rétorickým požiadavkám a tým viac chýba v oblasti kazateľstva literatúra takého druhu, ktorú rieši naša práca. Práca *Kňaz rétor* môže byť chápaná ako výzva, oslovenie k ďalšej činnosti v tejto oblasti. V mnohých častiach práca chce byť výzvou na vedecký prieskum kazateľskej činnosti. Rétorika kazateľa si vyžaduje aj primeranú prípravu u študentov. Budúce generácie kazateľov rétorov by mali užšie spolupracovať s jazykovedcami, odborníkmi slovenského jazyka a rétoriky na Slovensku. Vzájomné obohacovanie a spoluprácu si iste bude vyžadovať budúci rozvoj rétoriky.

9 KRÁTKY VÝZNAMOVÝ SLOVNÍK RÉTORICKÝCH POJMOV A S NIMI ÚZKO SPÄTÝCH POJMOV Z TEXTU

a

adynatón - básnická figúra vyjadrujúca nemožnosť
akcelerácia - zrýchľovanie tempa (reči)
agogika - zmena tempa
alúzia, narážka - nepriamo vyjadrené vlastnosti osoby alebo veci protikladom
anatomázia - prezývka podľa význačnej historickej osoby
anekdota - krátky vtipný príbeh
antikadencia - stúpanie melódie
antitéza - porovnanie protikladom
apoftegma - krátky poučný výrok, sentencia
apológia - obrana náboženských ideí
apoziopéza - syntaktický jav, keď vo vete chýba obyčajne hlavné slovo
aranžmán - úprava prostredia pri prejave
archaizmy - zastaralé slová
artikulácia - tvorenie hlások
asimilácia - prispôsobovanie, spodobovanie hlások
astenik / leptozóm / - typ osobnosti s vlastnosťami: vytiahnutý, chudý, s dlhými končatinami, úzkym hrudníkom a slabým svalstvom
atletik - silná kostra, svalstvo, široké ramená, silné a dlhé končatiny
autokratický - samovládny
autosémantické gesto - gesto, ktoré si človek uvedomuje a je schopný nahradiť ním reč

b

bájka - alegorické rozprávanie, v ktorej vystupujú personifikované zvieratá alebo veci
barok - umelecký smer v 17. a 18. storočí
beseda - priateľský rozhovor

biblizmy - slová z Biblie
burza nápadov /brainstorming / - diskusia v malej skupine s cieľom vyprodukovať čo najviac nápadov

c

captatio benevolentiae - uchádzať sa o priazeň poslucháča
cezúra - prerývka uprostred stopy vo verši
cyklotóm - typ osobnosti s vlastnosťami: otvorenosť, spoločenskosť, priateľskosť, srdečnosť, nenútenosť

d

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

debata - vážnejší rozhovor, výmena názorov
deiktické slová - t-ové slová (ten, tá, to a iné)
deklamácia - prednášanie, recitovanie
demokratický štýl - štýl riadiaceho pracovníka, ktorý v riadení dodržiava demokratické zásady
dialektizmy - nárečové slová, výrazy
dialóg - rozhovor dvoch alebo viacerých osôb
dialogizmus - rečník si položí otázku a sám na ňu odpovie
diaplazma - zdvojenie niektorej hlásky v slove
diskusia - rozhovor, ktorý súvisí s prednáškou
dispozícia - druhá fáza prípravy rečového prejavu (utriedenie myšlienok a materiálu)
dišputa - diskusia na stredovekých univerzitách

e
ektáza - predĺženie krátkej slabiky v hneve
elipsa, výpustka - vynechanie najmenej dôležitého slova z vety
elokúcia - tretia fáza rečového prejavu, štylizácia textu
enumerické oslovenie - oslovenie každého zvlášť, najmä význačné osobnosti
epideiktický prejav - slávnostný, parádny prejav
epitaf - náhrobný nápis
exkurz - odbočka vysvetľujúca vec alebo jav, ktorý súvisí s témou základného textu
exordium - začiatok príhovoru
expresívny - výrazový, citovo zafarbený
extravertovaný typ - obrátený navonok
eufónia - ľúbozvučnost', opak kakofónie

f
familiárny - rodinný, dôverný
flegmatik - silný, vyrovnaný, pomalý, inertný typ
filipika - ostrá polemika

g
gestikulácia - pohyby rúk a tela pri reči
gnómický čas - nevymedzený, neobmedzený čas

h
haplológia - vynechanie akejkoľvek hlásky v slove
hiát - stretnutie dvoch samohlások na hranici slova alebo viet
homílie - výklady biblických textov aplikované na život
humanizmus - ideové hnutie v 14.-16. stor. usilujúce sa o obnovu antickejvzdelanosti
hyperbola, nadsádzka - nadmernosť vo vyjadrovaní
hyperocha - skrátená výpoveď
hyperonymia - nadradené pomenovanie
hyponymia - podradené pomenovanie

ch
cholerik - silný, nevyrovnaný typ s prevahou vzruchu nad útlmom

i
ikonografické (gesto) - gesto, ktoré zobrazuje, imituje vec alebo jej vlastnosti
imidž - obraz, povesť o osobe, organizácii, firme a pod.
intonácia - výškový pohyb, znižovanie alebo zvyšovanie hlasu, hlasové vlnenie
improvizovaná reč - ústny prejav bez prípravy
intonéma - intonačná jednotka, súbor prvkov intonácie schopných vyjadriť istý obsah
introvertný (typ) - typ obrátený do vnútra, do seba
invencia - nápad, príprava rečového prejavu

k
kadencia - klesanie hlasu, záver
kakofónia - dve ťažko vysloviteľné alebo príbuzné spoluhlásky vedľa seba
kapuciniáda - druh strašidelných homílií
kina - každý pohyb alebo stav jedinej časti organizmu alebo tela
kinéma - pohybová jednotka, ktorá sa ďalej už nedá členiť
kinemorfa - najjednoduchšia pohybová póza zložená z kín
kinetika - veda o pohybe
kohéznosť / textu / - silnejšie alebo voľnejšie spojenie viet alebo odsekov
kolokvium - vedecký rozhovor s menším počtom bádateľov
komerčná rétorika - komunikácia v obchodnej sfére
konferencia - poradná schôdza s väčším počtom ľudí so spoločnými záujmami
konferencier - uvádzač jednotlivých čísel programu
kompozícia - skladba
kondenzované - zhustené vetné väzby (syntaktické konštrukcie)
kongres - hromadné stretnutie ľudí spoločného povolania alebo zamestnania, často na medzinárodnej úrovni
kontaminácia - falošné kríženie dvoch väzieb vo vete
kontaktové gesto - gesto, ktorým rečník člení, zdôrazňuje alebo dynamizuje svoj prejav
konzultácie - odborná porada, na ktorej odborník poskytuje odborné rady, pokyny, súčasť vyučovacieho procesu na vysokej škole
kraza - vynechanie slabík a tým zdeformovanie slova

1
laudatio funebris - kázeň, oslavná reč za zosnulým
liberalistický (štýl riadenia) - tzv. neriadiaci štýl, riadiaci pracovník nechá všetko voľne bežať

m
manifestácia - oslavné verejné zhromaždenie, najčastejšie pri významných historických a štátnych príležitostiach

melancholik - slabý temperamentný typ
melioratívum - slovo so zlepšujúcim významom
melódia - nápev, zvuková línia reči
metafora - obrazné, nepriame, prenesené pomenovanie v textoch, najmä umeleckých
metalepsia, zámena - na pomenovanie nejakej činnosti sa použije nástroj tejto činnosti metóda – postup, cesta, prostriedok vo vedeckom bádaní metóda Phillips 66 - metóda, pri ktorej sa vytvoria 6-členné diskusné skupiny a majú po 6 minút času na prípravu diskusného príspevku
metonymia - pomenovanie vlastníka pojmu pojmom asociovaným alebo príbuzným na základe miestnej, časovej, vecnej a inej súvislosti
moderátor - usmerňovateľ v diskusných žánroch
mimika - pohyby tváre
míting - stretnutie veľkého počtu ľudí s cieľom vyjadriť verejnú mienku, solidaritu, postoj
monológ - samovrava, rozhovor jedného

n
nekrológ - článok o význačnej osobe napísaný po jej smrti
nocionálny - pojmový, neexpresívny

o
opozícia - zdvojenie výrazu pomocou protikladu
ortoépia - náuka o správnej výslovnosti

p
panegyrický prejav - chválorečný prejav
parabola - podobenstvo, širšie prirovnanie
par excellence - z franc.-par excelans (výborný, vynikajúci, typický, skutočný, ozajstný) paradigma, príklad - základný jazykový prostriedok názornosti
paralela - podobnosť, obdoba
parentéza, vsuvka - výpoveď alebo komentár k myšlienke, ale z iného hľadiska
paternalistický štýl - otcovský, familiárny štýl riadenia
pejoratívum - slovo so zhoršujúcim významom
perorácia - archaický názov pre koniec prejavu hlavného rečníka
poetizmus - básnický výraz
polemika - expresívny rozhovor s prvkami emfázy
polokadencia - polozáver, menšie klesanie hlasu
postilla - zbierka kázní
proklitiky - slová, ktoré sa intonačne "predkláňajú", patria k slovám, ktoré idú po nich
proxemika - využívanie priestoru a času pri prejave

r

rečnícke figúry - špecifické rečnícke jazykové prostriedky
rektifikácia, oprava - text, ktorým sa rečník vracia dozadu a koriguje to, čo vyslovil skôr
rekvizity - predmety, pomôcky pri rečovom prejave
obnova - umelecký smer v 14.-16. stor. usilujúci sa o obnovu antického umenia
retardácia - spomaľovanie tempa reči
rétor - rečník
rétorik - teoretik rétoriky
rétorika - veda o rečníctve
rokoko - umelecký smer
rytmus - pravidelné striedanie určitých jazykových prvkov

s-š

sangvinik - silný, vyrovnaný, rýchly a pohyblivý typ, temperament
seminár - forma praktického vyučovania na vysokej škole alebo forma odbornej prednášky spojená s diskusiou
semiotika - veda o znakoch (z gr. sémion-znak)
schizotýmny typ - typ osobnosti s vlastnosťami: uzavretý do seba, odmeraný, rojčivý, disciplinovaný, prísny, pedantný
signál - znamenie, nosič informácií
slogan - reč reklamy
symbol - znak, obrazné vyjadrenie niekoho alebo niečoho
symbolické gesto - vyjadruje sa ním istý obsah, často nepodobný gestu
sympózium - vedecká rozprava s väčším počtom účastníkov
synkríza - vášnivý, bojový a ostrý rozhovor so zvadou a vzájomným hanením
synsémantické gesto - mimovoľné, zautomatizované gesto
situačnosť - znamená, že každý rečový prejav sa /pri rečníckom prejave/ realizuje v konkrétnom prostredí a čase
synekdocha - prenášanie pomenovania z celku na časť alebo opačne
synkopa - vynechanie polohlásky, neprízvučnej hlásky alebo slabiky v slove
štýl, sloh - súhrn charakteristických čŕt rečníka

v

valedikcia - pohrebné rozlúčkové verše (archaicky)
veliteľský štýl riadenia - prísny, odmeraný, požadovačný spôsob riadenia
vigilancia - dlhodobá sústredená pozornosť
virtuálny dialóg - rečník sám odpovedá na predpokladané skryté otázky poslucháčov
temperament - súhrn duševných vlastností, dynamická stránka osobnosti, ktorá sa prejavuje v impulzívnosti a určitom tempe psychickej činnosti
tempo - rýchlosť reči
timbre - zvukové zafarbenie hlasu
tiráda - dlhá, roztiahnutá veta

z

EVANJELIZACIA.EU Omnia Tibi

zasadanie - oficiálne stretnutie predstaviteľov organizácie alebo inštitúcie, je zväčša slávnostného rázu
zeugma - násilná elipsa, výpustka z vety
zjazd - stretnutie delegátov spoločenských a politických organizácií, najvyšší orgán organizácie, hnutia, strany.[249]

10 ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

ADAM, Anton. 1999. *Svätý Tomáš Akvinský ako teológ.* Bratislava : Duchovný pastier, 1999, č. 1. ISSN 0139-861.

ADAM, Anton. 1999. *Oslávenie duše i tela.* In: *Zborník, Perspektívy nádeje.* Bratislava : CMBF-UK, 1999. ISBN 80-88696-19-4.

ADAMEK, Zbigniew. 1992. *Homiletyka*, Biblos, Tarnów, 1992, 256 s. ISBN 83-85380-08-6.

ADAMER, *Predigtkund*e, Mainz, 1937.

ADAMER, *Predigtkunde*, Mathias Grünewald, Mainz, 1937.

AQINSKY, S. Th.III.q.67. a 2, ad 1.

ARGALÁŠ, Dušan. 1998. *Ty, Otec, chcel si nás a miluješ nás.* Duchovný pastier, Bratislava, 1998, č. 10. ISSN 0139-861.

ARISTOTELES, *Rétorika.* Praha : Laichterová filozofická knihovna, 1948. s. 26.

AUGUSTIN, *De catechizandibus rudibus*, c. 2,n. 3.

AUGUSTIN, *De doctrina christiana*, 1.4. cap. 12, n. 27, Migne, PL 34. 101.

[249] GALLO, J.: *Rétorika v teórii a praxi*, s. 86-92.

BARTH, *Church dogmatics*. T.1 cz. 1. Tlm.G.T. Thomson, Edinburg 1936. s. 57.

BIEĽAK, *Úvodné slovo.* In: STANČEK, Ľubomír. *Nedeľa s Božím slovom.* Spišská Kapitula, 1996. 227 s. ISBN 80-7142-010-7.

BÖLL, L., KOLAKOWSKI. *Der Himmlsschlüssel, erbauliche geschichten.* Müncher, 1965.

BOROWSKI, Andzej. 1997. *Kazateľ ako rétor.* In: *Sluha slova.* Krakov, 1997. 248 s. ISBN 83-86473-9.

BLOCH, A. 1993. *Murphyho zákon.* Svoboda, Praha, 1993.

CASSIER, *An Essay on Man.* New York, 1953.

CICERO, *De oratore.* 1. 3.c. 26, 104-c. 27. N. 105.

ČÍŽEK, *Synaxár.* Prešov : Spolok biskupa Petra Pavla Gojdiča, 1998.

DIAN, Daniel. 2000. *Albert Masár.* Duchovný pastier, Bratislava, 2000, č. 1. ISSN 0139-861.

DIAN, Daniel. 2000. *Jozef Buday.* Duchovný pastier, Bratislava, 2000, č. 1. ISSN 0139-861

DIAN, Daniel. 1999. *Významné životné jubileum Mons. Jozefa Vrableca.* Duchovný pastier, Bratislava, 1999. ISSN 0139-861.

DLUGOŠ, František. 1999. *Štefan Klubert.* Duchovný pastier, Bratislava 1999, č. 9, ISSN 0139-861.

DOUGLAS, a i.1996. *Nový biblický slovník.* Praha 1996, 1243 s. ISBN 80-85495-65-1.

DROŻDŻA, Boguslaw. 1998. *Duszpasterstwo specjalne.* Lublin, 1998. 391 s. ISBN 83-868882-11-5.
FABIÁN, Anton. 1998. *Evanjelizácia v masmédiách.* Duchovný pastier, Bratislava, 1998, č. 6, s.267. ISSN 0139-861.

FAITH, Štefan. *Kazateľské rečníctvo.* Trnava : SSV, 1941.275 s.

FASSBENDER, *Wollen eine königliche Kunst.* Herder, Freiburg, 1918.

FABIAN, Anton . 1999. *Laici môžu kázať, ale nie homíliu.* Duchovný pastier, Bratislava, 1999, č. 10. ISSN 0139-861.

FILKORN, V. *Pojem metódy.* In : Filozofia, č. 27, 1972, 3.

FILKORN, V. *Veda a jej predmet*. In : Filozofia, č. 26, 1971, 6.

FINDRA, Ján. 1989. *Stavba a prednes rečníckeho prejavu.* Bratislava, SNP, 1989. 168 s. SAP 70-003-89.

FINDRA, Ján. 1974. *Umenie prednesu.* Bratislava, SNP, 1974.

FOLTYNOVSKY, Jozef. *Duchovní řečnícví.* Matice cyrilometodějská, Olomouc, 1998, 1932 s.

GALIS, Tomáš. 1998. *Permanentná formácia kňazov vo svetle "Pastores dabo vobis".* Badín 1998, 257 s. ISBN 80-967172-9-4.

GALLO, Ján. 1996. *Rétorika v teórii a praxi.* Dominanta, Prešov, 1966, 150 s. ISBN 80-967349-1-1.

HAGĒGE, Claude. *Človek a řeč*. Praha : Karolínum, 1998. 311 s. ISBN 80-7184-331-8.

HÁLA, B. 1958. *Technika mluveného projevu z hlediska fonetiky.* SNP, Praha, 1958.
HÁLL, E.,T., *The Silent Language,* New York, 1959.

HARENBERG, Bodo. *Kronika ľudstva,* s Výhľadom do budúcnosti od Roberta Jungka, Fortuna Print. Bratislava: Svornosť 1993, 1264 s. ISBN 80-7153-075-1.

HERDER LEXIKON. 1978. *Symbole.* Herder Friburg - Basel - Wien, 1978.

HERR, *Praktischer Kurzus der Homiletik.* s. 14. Podobne podáva aj:

JUNGMANN, *Theorie der geistl*, Beredsamkeit, s. 42, In: FAIT, Štefan. *Kazateľské rečníctvo.* Trnava : SSV, 1941.

HERR, *Praktischer Kurzus der Homiletik.* Schönnigh, Paderborn, 1926.

HETTINGER, H. *Aphorismen über Predigt u Prediger*, Herder, Freiburg, 1918.

HORA, Štefan. *Základy prednášateľstva.* Martin : Osveta, 1955.

HORNÍK, Ján. 2000. *Ako oslovovať kňazov a cirkevných predstaviteľov*. Katolícke noviny, Bratislava, 2000, č. 9, s. 8. ISSN 0139-8512.

HRABOVSKY, Jozef. 1996. *Marcus Tullius Cicero prvý najlepší rečník v Európe.* 1996, 163 s. ISBN 80-224-0453-5.

HRYNIEWICZ, Waclaw. 1998. *Hermeneutyka w dialogu.* Opole, 1998, 287 s. ISBN 83-86865-60-1.

HYHLÍK, F. 1972. *Kapitoly z rétoriky.* Bratislava : Obzor, 1972.

CHAIM, Wladyslaw. 1997. *Kazateľ ako terapeut.* In : *Sluha slova.* Krakov, 1997, 248 s. ISBN 83-86473-33-9.

CHOVANEC, Marián. 1997. *Ježiš Kristus – Pán časov.* Duchovný pastier, Bratislava, 1997, č. 1, s. 3: ISSN 0139-861.

CHOVANEC, Marián. 1999. *Žiť v nádeji.* Duchovný pastier, Bratislava, 1999, č. 1, ISSN 0139-861.

JACOBS, *Still Small Voice.* London, 1990.

JANÁČ, Pavel. 1998. *Duch Svätý evanjeliom zošľachťuje kultúru človeka.* Duchovný pastier, Bratislava, 1998, č. 9. ISSN 0139-861.

JARAB, Jozef., RADA, Břetislav. 1995. *Ako znie dnes reč Cirkvi.* Duchovný pastier, Bratislava, s. 25 - 30. ISS 0139-861. ISSN 0139-861.
JARAB, Jozef. 1996. *Novokňazom na cestu.* Duchovný pastier, Bratislava, 1996, č. 6. ISSN 0139-861.

JUNG, *Der Mensch und Symbole.* 1968.

JUNGMANN – GATTER, *Theorie der Beredsamkeit.* Herder, 1908.

JUNGMANN, G. *Theorie der geist.* Bredsamjeit, Heder Freiburg, 1908.
Katechizmus Katolíckej cirkvi. Trnava : SSV, 1998. ISBN 80-7162-253-2.

KAMIŃSKI, Ryszard. 1997. *Duchpasterstwo w społeczeństwie pluralistycznym.* Lublin, 1997, 278 s. ISBN 83-86882-01-8.

KIEFFER, *Äussere Kanzelberedamkeit.* Paderbon, 1926.

KOHOUT, Jaroslav. 1999. *Rétorika umění mluvit s lidmi.* 3. vyd. Praha : Managment Press, 1999. 160 s. ISBN 80-7261-002-3.

KOLIVOŠKA, Pavel. 1998. In : STANČEK, Ľ. *S Máriou ku Kristovi.* Úvod. Spišská Kapitula, 1998, 234 s. ISBN 80-7142-058-1.

KOLIVOŠKA, Pavel. 1996. *Slávnosť Krista Kráľa.* Duchovný pastier, Bratislava, 1996, č. 8. ISSN 0139-861.

KONEČNÝ, Anton. 1999. *Liturgia na Slovensku v období totality.* Duchovný pastier, Bratislava, 1999, č. 3. ISSN 0139-861.

KRÁĽ, A. 1988. *Slovenská výslovnosť.* Bratislava, SNP, 1988.

KRAUS, Jiří. 1998. *Rétorika v evropské kultúře.* Praha : Academia, 1998, 182 s. ISBN 80-200-0659-1.

KRIEG, *Encyklopedie der theolog.* Wissenschaften.

KRUPA, Jozef. 1999. *Pravoverný obsah ako dôležité kritérium pravosti Mariánskeho zjavenia.* Duchovný pastier, Bratislava, 1999, č. 7. ISSN 0139-861.

KŘÍŽ, *Aristoteles pedagóg.* Strážnice, 1931.

KUDASIEWICZ, J. 1997. *Kazateľ ako prorok.* In : *Sluha slova.* Krakov, 1997, 248 s. ISBN 83-86473-33-9.

LAICHTER, *Aristoteles : Rétorika náuka o řečníctví a slohu*, Praha, 1948.

LEWEK, Antoni. 1995. Nowa ewangelizacja v duchu soboru Watykanskiego II., 2. tom., Katowice, 1995, 276 s. ISBN 83-7030-151-7.
LINDVORSKÝ, *Der Wille.* Barth, Leipzing, 1993.

MELANCHTON, *Rapsódiai en Paulú ad Romanos, 1529*, ed E. Birer, 1966.

METZGER, *Katholische Seelsorge der Gegenwart.*

MISIASZEK, Antoni. 1996. *Zagrożenia moralne młodzieży wyzwaniem dla duszpasterstwa.* Pelplin 1996, 243 s. ISBN 83-86491-31-0.

MISIASZEK, Antoni. 1996. Podstawowe prawa dziecka troską *duszpasterską.* Pelplin 1996, 150 s. ISBN 83-86491-34-5.

MISIASZEK, Antoni. 1996. *Przegląd* referatów i artykułów pastoralnych. Gdańsk 1996, 153 s. ISBN 83-86491-35-3.

MISIASZEK, Antoni. 1996. *Zarys teologii pastoralnej biblijnej.* Pelplin 1996, 80 s. ISBN 83-86491-37.

MISTRÍK, Jozef. 1977. *Kapitoly zo štylistiky. Bratislava :* Obzor, 1977, 247 s. 65-006-77.

MISTRÍK, Jozef. 1989. *Kurz lektorskej rétoriky.* Bratislava : SÚV Socialistickej akadémie ČSSR, 1989.

MISTRÍK, Jozef. 1978. *Rétorika.* Bratislava, SPN , 1978, s. 208. 67-447-78.

MISTRÍK, Jozef. 1989. *Štylistik*a. SPN Bratislava 1989, 585 s. 067-055-89 STY.
MORDEL, Štefan. 1996. *Genéza Písma.* Duchovný pastier, Bratislava, 1996, č. 7. ISSN 0139-861.

NEUMANN, *Die kunst der Rede*, Reimer Verlag. Berlin, 1914.

NOWAK, Mieczysław. 1994. O nową wizje parafii, Więdzi. Warszawa , 1994, 138 s. ISBN 83-85124-17-9.

OPATRNÝ, *Kvalita kázání.* Katolícky týdeník, č. 31/1999, Praha. ISSN 0862-5557.

PÁPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISIA. *Interpretácia Biblie v Cirkvi.* Spišská Kapitula, 1995, 138 s. ISBN 80-7142-024-7.

PARDEL, I. *Písaná reč, jej vývin a poruchy u detí.* Bratislava, SPN, 1966.

PEKERČÍK, Ľubomír. 1998. *Kňaz dnes a zajtra.* Duchovný pastier, Bratislava, 1998, č. 6. ISSN 0139-861.

PLATON, *Faidros* 267 B, In : NOVOTNÝ, F. *Platónove dialógy.* Praha, 1921.

PRACZ, Jan. 1997. *Kazateľ ako tlmočník a interpretátor.* In : *Sluha slova.* Krakov, 1997, 248 s. ISBN 83-86473-33-9.

PRZYCZYNA, Wieslaw. 1997. *Kazateľ ako herold.* In : *Sluha slova.* Krakov, 1997, 248 s. ISBN 83-86473-33-9.

PRZYCZYNA , Wieslaw. 1993. *Z zagadnien vspòlczesnej homiletyki.* Kraków, 1993, 240 s.

PRZYCZYNA, Wieslaw. 1994. *Fenomen kazania.* Kraków, 1994. 214 s.

QUINTILIAN, *Prediger u. Katechet.* Roč. 87, č. 12.

RENGSTORF, *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament.* s. 415-460; SCHWEIZER, E. *Lordship and Discipleship*, 1960; HENGEL, M. *Machfolge und Charisma*, Berlín, 1968; DOUGLAS, J. D. a i. *Nový biblický slovník.* Praha, 1996, s. 1061.

ROSENBAUM, kol. *Encyklopédia slovenských spisovateľov.* Bratislava : Obzor, 1984.

RYBÁR, L. 1980. *Základy rétorickej komunikácie.* Bratislava : Obzor, 1980.

RYBÁR, Ján. 1992. *Sociálno – psychologické úvahy o povahe reči a jej živote.* Letera & Line, Bratislava 1992, 91 s. ISBN 80-85513-02-1.

SIWEK, Gerard. 1992. *Przepowiadać skutecznej.* Kraków, 1992, 216 s.

SIWKA, Gerard. 1991. *W drodze na ambonę*. Kraków, 1991, 181 s.

SEČKA, Štefan. 1996. In : STANČEK, Ľubomír. *Všedné dni s Božím slovom I. diel*. Spišská Kapitula, 1996, 264 s. ISBN 80-7142-043-3.

SCHLEININGER, *Bildung des jungen Predigers.* Herder, Freiburg, 1908.

SCHUBERT, *Grundzüge Homiletik.* Moser, Graz – Leipzig, 1934.

SCHURR,V. *Die Kirche als Zusage Gottes an die Welt.* In : *Theologie der Gegenwart 8* (1965).

SCHÜTH, V. *Theorie des mündlichen Vortages.* Herder, Freiburg, 1915.

SIMON, Herbert. 1997. *Kazateľ ako teológ.* In : *Sluha slova.* Krakov, 1997, 248 s. ISBN 83-86473-33-9.

SINGER, *Aus der Predigttheorie für die Predigtpraxis.* Verlag des kaht, Linz, 1924.

SIWEK, Gerard. 1997. *Kazateľ ako svedok.* In : *Sluha slova.* Krakov, 1997, 248 s. ISBN 83-86473-33-9.

SPUCHĽÁK, Juraj. 2000. In : STANČEK, Ľubomír. *On je Slovo.* Spišská Kapitula, 2000, 197 s. ISBN 80-7142-073-5.
STANČEK, Ľubomír. 1997. *Homiletika Jozefa Vrableca.* Spišská Kapitula , 1997, 221 s. ISBN 80-7142-047-6.

STANČEK, Ľubomír. 1997. *Homiletika v novej evanjelizácii.* Spišská Kapitula, 1997, 230 s. ISBN 80-7142-048-4.

STANČEK, Ľubomír. 1997. *Malá metóda a najplnšia forma kázne*, Spišská Kapitula, 1997, 209 s. ISBN 80-7142-046-8.

STANISLAV, *Slovenská výslovnosť.* Martin, 1953.

STINGEDER, *Wo steht unsere Predigt?* Pressvereins. Linz a d. Donau, 1910.

STOLÁRIK, Stanislav. 1999. *Kresťanská filozofia v stredoveku.* Duchovný pastier, Bratislava, 1999, č. 5. ISSN 0139-861.

STUDENÝ, *Kresťanské symboly.* Olomouc, 1992. 369 s.

SWETS, *The Art of Talking so that People will Listen*. A. Spectrum Book, Prentice Hall, Englewood Cliffs N. J. 1983.

ŚWIERZAWSKI, Waclaw. 1997. *Kazateľ ako mystagóg.* In : *Sluha slova.* Krakov, 1997, 248 s. ISBN 83-86473-33-9.

ŠALING, M., IVANOVÁ – ŠALINGOVÁ, MANÍKOVÁ, Z. *Veľký slovník cudzích slov.* Bratislava – Šariš, 1997, 1310 s. ISBN 80-967524-0-5.

SCHWARZ, Alois. 1993. *Jak pracować nad kazaniem.* Warszawa, 1993, 188 s. ISBN 83-85706-24-0.

ŠKVARENINOVÁ, Oľga. 1995. *Rečová komunikácia.* SPN, Bratislava, 1995. 165 s. ISBN 80-08-02228-0.

ŠURÁB, Marián. 1999. *Hlásaj slovo.* Prešov, 1999, 290 s. ISBN 80-7165-5.

TARNOWSKI, Janus. 1997. *Kazateľ ako vychovávateľ.* In : *Sluha slova.* Krakov, 1997, 248 s. ISBN 83-86473-33-9.
TILLICH, *Symbol und Wirklichkeit*, Göttingen, 1966.

TOMAN, Praha, 1974, s. 48; B. HÁLA, *Technika mluveného projevu z hlediska fonetiky.* SPN, Praha, 1958.

TOMAN, *Jak dobrě mluvit.* Svoboda, Praha, 1974.

TYROL, Anton. 1999. *Aktualizácia Božieho slova.* Duchovný pastier, Bratislava, 1999, č. 9. ISSN 0139-861.

TYROL, Anton. 1999. *Poznámky k štúdiu biblickej exegézy.* KBD Svit, 1999, 103 s. ISBN 80-968263-2-8.

TYROL, Anton. 1999. *Teológia cesty*, Spišská Kapitula, 1999, 112 s. ISBN 80-7142-064-6.

VITKO, Štefan. 1997. *Duchovný život kňaza Štefana Kluberta.* Spišská Kapitula, 1997.

VITKO, Štefan. 1998. In : STANČEK, Ľubomír. *Návrat k Otcovi.* Spišská Kapitula, 1998, 233 s. ISBN 80-7142-061-1.

VOJTKO, Stanislav. 2000. *Stála aktuálnosť Pavlovho modelu evanjelizácie aj na prahu tretieho tisícročia – II.* Duchovný pastier, Bratislava, roč. LXXXI., 2000, č. 2. ISSN 0139-861.

VOLEK, Peter.1998. *Medzinárodné sympózium o biskupovi Moyzesovi vo Viedni.* Duchovný pastier, Bratislava, 1998, č. 4. ISSN 0139-861.

VRABLEC, Jozef. *Homiletika.* Trnava : SSV, 1977.

VRABLEC, Jozef. *V službe slova.* Rím : SÚCM, 1991.

WALLASCHEK, *Psychologie u. Technik der Rede*.

ZÁBORSKÝ,V. *Výslovnosť a prednes* (skriptum). Bratislava, 1965.

ZDUNKIEWICZ – JEDYNAK, Dorota. 1996. *Językowe środki perswazji w kazaniu.* Kraków, 1996, 126 s. ISBN 83-864773-28-2.

ZERFAS, Rolf. 1995. *Od aforyzmu do kazania.* Kraków, 1995,181 s. ISBN 83-864773-150.

RESUMÉ

Na začiatku tretieho tisícročia sa mnohí pýtajú: či to alebo ten druh prežije; čo možno očakávať v novom tisícročí od vedných disciplín; čo s jazykom a kultúrou vôbec v novej zjednotenej Európe a podobne.

Má rétorika budúcnosť? Prelom tisícročia poznačila veda a technika nebývalou aktivitou. Internet, video, satelitné vysielanie a iné, viac a viac ponúkajú ľahký konzumný život. Pred vynájdením kníhtlače sa masová komunikácia realizovala výlučne prostredníctvom ústne hovorených prejavov. Rétorika prešla renesanciou aj v čase nebývalého rozvoja kníhtlače a má svoje miesto v dynamickej spoločnosti vedy i umenia. V súčasnosti u tých, ktorí sa perspektívou rétoriky zaoberajú, prevláda názor, že čas vrcholu rétoriky ešte nenastal. Široké uplatnenie rétoriky primerane vzrastie s duchovným i vedeckým napredovaním. Cirkevno-bohoslovecká rétorika mala monoplné postavenie po celý stredovek. Aj dnes, na prelome tisícročí má významné postavenie. A pretože Kristov príkaz: „Choďte teda, učte všetky národy“ (Mt 28,19), platí až do konca čias, je predpokladom, že rétorika pri evanjelizácii bude vždy nová, časová a aktuálna.

Práca «Kňaz rétor» v siedmich častiach rieši fenomén úlohy, vedeckosti a odbornosti v kazateľskej rétorike. Kňaz rétor potrebuje preniknúť do umenia vedeckosti a odbornosti svojej misie. Tak pojem, ako aj význam a metodológia i predmet rétoriky si práca všíma ako kairos. V prvej časti kladie dôraz na logické myslenie, odborné znalosti, štýl reči a zmysel pre konkrétnosť a fakty. Všetko v intenciách Magistéria Cirkvi. Pohľad do celkovej histórie rétoriky v druhej časti nie je len sumarizáciou, ale rieši aktuálnosť rétoriky, najmä z cirkevného pohľadu. Tretia časť predstavuje kňaza rétora vo vzťahu k poslucháčom, ako odborníka, osobnosť, ktorý pri príprave na homíliu rešpektuje zmysel pre kritiku, sociabilitu i empatiu. Práca rieši tak prezumpciu i aražmán, ako i iprovizáciu kazateľa. Faktografia a cudzie slová sú

neodmysliteľné v rétorike a aké miesto majú mať v cirkevnej rétorike, rovnako rieši práca. Semiotika si vyžaduje od kazateľa rétora nielen poznať jej základy, ale objavovať a praktizovať ju v hovorenom prejave. Aj skúsený kazateľ má sa z času na čas vrátiť k teórii, modulácií, timbre, tempu i dikcii. Cirkevná rétorika nepodceňuje základnú a formálnu homiletiku. V siedmej časti práca venuje pozornosť kinetike homílie.

Prelom a začiatok nového tisícročia sú mementom poznať správny pomer medzi rétorikou a homiletikou. Poslanie kazateľa je eminentne pastoráciou a jeho činnosť umením nielen v prirodzenej praxi, ale má i vyššie nadprirodzené ciele.

Veríme, že práca poskytne ucelenejšiu predstavu o tom, čo sa od kňaza rétora vyžaduje.

SUMMARY

In the beginning of the third millennium many people ask: whether this thing or this species will survive; what can one expect from science in the new millennium; what will happen to the language and culture in new, united Europe, etc.

Is there a future for rhetoric? The turn of the millennia was marked by unheard of activity of science and technology. Internet, video, satellite broadcasting and others more and more offer an easy consumption oriented life. Before the invention of the letterpress, mass communication was almost exclusively realized through the spoken word. Rhetoric blossomed in the times of letterpress development and it also has its place in the dynamic society of science and art. Nowadays, the opinion that the time of the zenith of rhetoric has not come yet prevails among those who are concerned about the perspective of rhetoric. Widespread application of rhetoric will adequately increase with spiritual and scientific progress. Church's rhetoric had a monopoly status during the entire Middle Ages. It also has its important role at the turn of millennia. And because Jesus's command: "Go to the people of all nations and teach them" (Mt 28,19), is valid until the end of times, it is presumed that rhetoric in the service of preaching will always be new and actual.

The work " The Priest - Rhetorician" addresses the problem of the need of being scientific and prudent in homily rhetoric. The concept, significance, methodology and object of rhetoric are treated as kairos. In the first part, logical thinking, specialized knowledge, the sense for concreteness and facts are stressed. All of this in accordance with the official teaching of the Church. A glance at the overall history of rhetoric, in the second part of the work, is not just a summary, but it presents rhetoric as always significant, especially from the Church's point of view. The third part presents the priest – rhetorician in relationship to listeners as an expert and personage, who in preparation

for his sermon employs the sense for criticism, sociability and empathy. The work also addresses the question of facts and foreign terms, an integral part of rhetoric, and their place within the Church's rhetoric. The priest – rhetorician is required not only to know the basis of semiotics but also to practice it in his sermons. From time to time, even an experienced preacher has to return to the theory, modulation, tempo and diction. Theological rhetoric does not underestimate the formal homiletics. The seventh part of the work discusses the kinetics of the homily.

The mission of the preacher has a pastoral character in the highest degree and as such focuses not only on temporal goals, but also on supernatural goals.

We believe that this work will provide an integrated vision of what is required of the priest – rhetorician.

RIASSUNTO

All´inizio del terzo millennio molti pongono una domanda, se sopravviva quello o altro; che cosa si può aspettare nel nuovo millennio dalle diverse discipline scientifiche; cosa si può fare noc una lingua o una cultura nell´Europa unita ecc.

Possiede anche la retorica un avvenire? La scienza e tecnica hanno segnato il cambiamento del millennio noc un´attività enorme. L´internett, video, le transmissioni via satelit e le altre possibilità sempre più offrono una vita consumistica. Prima della scoperta della stampa la comunicazione di massa si realizzava esclusivamente mediante le espressioni orali. La retorica ha sperimentato un rinascimento anche nei tempi di uno sviluppo straordinario delle scienze e delle arti. Riguardo al futuro della retorca, gli esperti oggi presentano un´opinione, che il tempo del culmine della retorica non sia ancora subentrato. Un´applicazione vasta della retorica crescerà adeguatamente noc un progredire spirituale e scientifico. La retorica ecclesiastica e teologica aveva una posizione principale durante il tutto medioevo. Anche oggi, nel cambiamento dei millenni, ha una posizione notevole. Dato che il comandamento di Christo "Andate dunque, ammaestrate tutti i popoli" (Mt 28,29) è valido fino alla fine dei tempi, suppongo, che la retorica come uno strumento dell´evangelizzazione sarà sempre nuova e attuale.

Il libro «Sacerdote retore» si sforza in sette parti a risolvere un fenomeno di un compito della scienza e della competenza nella retorica predicatoria. Un sacerdote retore deve penetrare l´arte della scienza e della competenza della sua missione. Il libro qualifica concetto, significato. metodologia e oggetto della retorica come il «kairos». Nella prima parte sono accentuati pensiero logico, nozioni speciali, stile del discorso e senso per la concretezza e per i fatti. Tutto deve essere impostato nei rami del Magistero ecclesiastico. Uno sguardo nella storia della retorica nella parte seconda non è solo un sommario, ma auspica

un´attualità della retorica dal punto di vista ecclesiastico. Terza parte presenta il sacerdote – retore nel suo atteggiamento verso gli ascoltatori. Egli deve essere un esperto, un personaggio che rispetta una critica, sociabilità ed empatia. Il libro offre anche le soluzioni del problema di una presunzione o del rassettare, ma anche dell´improvvisazione del predicatore. Ci sono anche le soluzioni della fattografia e dell´uso dei termini sconosciuti, provenienti dalle altre lingue, che compaiono nella predicazione. La semiotica esige dal predicatore non solo una conoscenza fondamentale di essa, ma anche di scoprirla e praticarla nella lingua corrente. Anche un predicatore esperto deve qualche volta tornare alla teoria delle modulazioni, ai colori dei vocali, al tempo e forme della pronunzia giusta. La retorica ecclesiastica non sottovaluta una retorica fondamentale. Nella parte settima lo sguardo viene messo alla chinetica dell´omelia.

Lo scorcio del nuovo millennio ci impegna a conoscere una relazione adeguata tra la retorica e l´omiletica. La missione del predicatore è un lavoro pastorale nel senso stretto della parola ed è un arte non solo nella prassi corrente, ma possiende anche gli scopi sopranaturali.

Speriamo, chce il lavoro offra un concetto coerente delle aspettative verso il sacerdote – retore.

RESUMÉ

Na początku trzeciego tysiąclecia stawia się pytania: Czy ten albo tamten gatunek przetrwa? Czego można się spodziewać w nowym tysiącleciu od dyscyplin wiedzy? Co z językiem i kulturą wobec nowej, jednoczącej się Europy? Oraz inne, podobne pytania.

Czy retoryka ma przyszłość? Przełom tysiącleci nauka i technika naznaczyła niezwykłą aktywnością. Internet, video, satelitarny przekaz oraz inne osiągnięcia techniczne coraz natarczywiej oferują lekki, konsumpcyjny sposób życia.

Do odkrycia druku komunikacja masowa realizowała się wyłącznie za pośrednictwem ustnych przekazów. Retoryka przeżywała renesans również w czasie niebywałego rozwoju druku i znalazła swoje miejsce w dynamicznym społeczeństwie nauki i sztuki.

Obecnie, wśród tych, którzy zajmują się perspektywami retoryki, przeważa opinia, że retoryka nie osiągnęła jeszcze swego szczytu. Szerokie zastosowanie retoryki rośnie wraz z umysłowym i naukowym postępem. Kościelno-uniwersytecka retoryka miała monopol przez całe średniowiecze. Również i dzisiaj, na przełomie tysiącleci, ma wielkie znaczenie. Ponieważ nakaz Jezusa "Idźcie więc i nauczajcie wszystkie narody" (Mt 28,19) jest aktualny do końca czasów, a więc z tego wynika, że i retoryka w ewangelizacji będzie zawsze nowa, czasowa i aktualna.

Praca "Ksiądz retor" (Kňaz rétor) w siedmiu częściach rozstrzyga problem naukowości i fachowości w retoryce kaznodziejskiej. Ksiądz retor potrzebuje naukowo i fachowo zgłębić umiejętność swojego posłannictwa. W ten sposób pojęcie i znaczenie oraz metodologia i przedmiot retoryki praca spostrzega jako kairos.

W pierwszej części kładzie akcent na logiczne myślenie, fachową wiedzę, styl języka i wyczucie konkretów oraz faktów. Wszystko zgodnie z magisterium Kościoła.

Całościowe spojrzenie na historię retoryki w drugiej części jest nie tylko prostym podsumowaniem, ale rozpatruje aktualność retoryki głównie z kościelnego punktu widzenia.

Trzecia część przedstawia księdza retora - w odniesieniu do słuchaczy - jako fachowca, osobowość, który podczas przygotowywania się do homilii zważa na krytykę, otoczenie i empatię. Praca rozważa zarówno przygotowanie i aranżację jak i improwizację kaznodziei. Faktografia i słowa obce są nieuniknione w retoryce, ale jakie mają mieć miejsce w kościelnej retoryce - to też rozstrzyga praca. Semiotyka żąda od kaznodziei retora nie tylko znajomości podstaw, ale jej odkrywania i stosowania w mówionym przekazie. Również doświadczony kaznodzieja powinien od czasu do czasu wrócić do teorii modulacji, tembru, tempa i dykcji. Kościelna retoryka nie lekceważy podstawowej i formalnej homiletyki.

Siódma część pracy jest poświęcona kinetyce homilii.

Przełom i początek nowego tysiąclecia są dobrą okazją do prawdziwego poznania zależności między retoryką a homiletyką. Posłanie kaznodziei jest podstawą jego pastoralnej pracy i fachowej działalności nie tylko w powszedniej praktyce ale ma też wyższe, nadprzyrodzone cele.

Wierzymy, że praca ukaże całościowe wyobrażenie o tym, czego się od księdza retora wymaga.

Ľubomír STANČEK

KŇAZ RÉTOR

Prvé vydanie
Tlač: Tlačiareň J. Kušnír, združenie podnikateľov

Vydal Kňazský seminár biskupa Jána Vojtaššáka
Spišská Kapitula – Spišské Podhradie

2001

ISBN 80-7142-081-6